

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Наташа Д. Дакић

**ФЕНОМЕН ПСЕУДОНИМА КАО ВИД
АУТОРСТВА У БИБЛИОТЕЧКО-
ИНФОРМАЦИОНОЈ ДЕЛАТНОСТИ**

докторска дисертација

Београд, 2022.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Nataša D. Dakić

**THE PHENOMENON OF PSEUDONYMS AS A
FORM OF AUTHORSHIP IN THE FIELD OF
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2022.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Наташа Д. Дакич

**ФЕНОМЕН ПСЕВДОНИМА КАК ФОРМА
АВТОРСТВА В БИБЛИОТЕЧНО-
ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

докторская диссертация

Белград, 2022.

Ментор:

др Драгана Грујић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Чланови комисије:

1. _____

2. _____

3. _____

Датум одбране: _____

Феномен псеудонима као вид ауторства у библиотечко-информационој делатности

Сажетак

Појам псеудоним означава лажно, измишљено име којим се крије идентитет стварне особе; а аноним, (непотписано дело) због своје улоге да у потпуности сакрије идентитет аутора, се може сматрати псеудонимом у најширем значењу ове речи. И анонимност и псеудонимност треба разумети као индивидуални избор, али и као генерички и колективни феномен. Ова широко распрострањена пракса се протеже кроз векове и утиче и на продукцију и на рецепцију писаних текстова. Иако је данас ауторска анонимност знатно мање присутна него пре неколико векова, један број аутора наставља да се крије иза најразличитијих форми и облика, а псеудоними данас постају општеприхваћени начин потписивања у дигиталном свету.

Јединствени облик имена аутора представља основно средство идентификације публикације у библиотечком каталогу те стога и императив сваког добро организованог библиотечког система, а појава псеудонимије изузетно усложњава наведени процес. У процесу израде ове докторске дисертације истражени су принципи уноса псеудонима у библиотечкој пракси заснованој на различитим каталожким правилницима у светским оквирима, уз поређење са правилима и принципима рада у оквиру јединственог библиотечко-информационог система Србије – COBISS.SR.

Утврђено је и да не постоји јединствени референтни извор разрешених псеудонима српских писаца, а да истовремено један сегмент корпуса псеудонима у које улазе псеудоними наведени у форми шифара, симбола, астронима, специјалних графичких знакова, грчких слова или слова на старој ћирилици није могуће унети у нормативну датотеку личних имена CONOR.SR у систему COBISS.SR. Стога је током рада на дисертацији формирана електронска база разрешених псеудонима и шифара српских писаца, која ће, након тестног периода, бити дата на слободно коришћење. Основ ове базе чини интерни лисни каталог разрешених псеудонима српских писаца који се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду, а који је најпре дигитализован, а затим, уз примену одређених техника за пречишћавање текста, претворен у претражив корпус. Додатно, дато је решење за повезивање садржаја дигитализованог корпуса са већ формираним записима у нормативној датотеци личних имена CONOR.SR како би се повећала видљивост ових података, обогатила нормативна датотека, те добили релевантнији резултати претраге.

Кључне речи: псеудоними, аноними, псеудономастика, ауторство, библиотечки каталози, правила за каталогизацију, нормативна датотека личних имена, дигитализација, Транскрибус, аутоматско препознавање руком писаног текста, електронске базе података.

Научна област: Библиотекарство

УДК број: 002-028.52]:02

The Phenomenon of Pseudonyms as a Form of Authorship in the Field of Library and Information Science

Abstract

The term pseudonym means a false, fictitious name that hides the identity of a real person; and anonym (unsigned work) due to its role to completely hide the identity of the author, can be considered a pseudonym in the broadest sense of the term. Both anonymity and pseudonymity should be understood as an individual choice, but also as a generic and collective phenomenon. This widespread practice spans throughout centuries and affects both the production and reception of written texts. Although author anonymity is much less present today than it was a few centuries ago, a number of authors continue to hide behind a wide variety of graphic shapes and forms, and pseudonyms are now becoming a generally accepted way of signature in the digital world.

The unique form of the author's name represents the primary instrument of identification of the publication in the library catalogue and therefore an imperative of every well-organized library system, thus the appearance of pseudonyms makes the mentioned process extremely complicated. In the process of writing this doctoral dissertation, the principles and rules of data entry based on different cataloguing rules regarding pseudonyms were investigated on the global level, while comparing with the rules and principles of work within the library and information system of Serbia - COBISS.SR.

It was also established that no single reference source of resolved pseudonyms of Serbian writers exists, and at the same time, one segment of the corpus of pseudonyms that includes pseudonyms listed in the form of codes, symbols, astronyms, special graphic characters, Greek letters or letters in the old Cyrillic alphabet cannot be entered into the authority database for personal names CONOR.SR in the system COBISS.SR. Therefore, during the process of creating this dissertation, an electronic database of resolved pseudonyms and codes of Serbian writers was formed, which will be given for free use after the test period. The foundation of this database is the internal card catalogue of resolved pseudonyms of Serbian writers kept in the University Library "Svetozar Marković" in Belgrade, which was firstly digitized and then, with the application of certain techniques for text refinement, transformed into a searchable corpus. In addition, we provided a solution for linking the content of the digitized corpus with already created records in the authority database for personal names CONOR.SR in order to increase the visibility of this data, enrich the authority files, and obtain more relevant search results.

Keywords: pseudonyms, anonyms, pseudonomastics, authorship, library catalogues, cataloguing rules, authority database for personal names, digitization, Transkribus, automatic handwritten text recognition, electronic databases.

Scientific field: Library science

UDC Number: 002-028.52]:02

Садржај

1. Увод.....	1
1.1. Предмет истраживања	1
1.2. Циљ истраживања, хипотезе и резултати	2
2. Стваралачки рад са аспекта ауторства	5
2.1. Анонимност и псеудонимност	5
2.2. Модерни аутор производ модерног доба	8
2.3. Стварање књижевних идентитета под утицајем друштвених норми.....	11
2.4. Псеудоним у служби маркетинга	13
3. Феномен анонима и псеудонима на српском културном простору	14
3.1. Појава анонима и псеудонима у српској књижевности	14
3.2. Псеудонимност као израз нужности	17
3.3. Утицај штампе на растућу популарност псеудонима у 19. веку	19
3.4. Употреба псеудонима у књижевном дискурсу	24
4. Псеудономастика.....	29
4.1. Предмет псеудомастике.....	29
4.2. Категоризација псеудонима	31
4.2.1. Подела псеудонима према квалитету.....	31
4.2.2. Подела псеудонима према квантитету.....	32
4.2.3. Подела псеудонима према значењу.....	33
4.2.4. Подела псеудонима према функцији коју обављају.....	33
4.2.5. Подела псеудонима према појавном облику	35
5. Појам ауторства и псеудонимије у библиотекарству	40
5.1. Развој библиотечких каталога и каталошких правила	40
5.2. Принцип ауторства у библиотечком каталогу	44
5.3. Псеудоним у каталошким правилницима.....	47
5.3.1. Паницијева правила	48
5.3.2. Џуетова правила	49
5.3.3. Катерова правила	49
5.3.4. Пруске инструкције.....	51

5.3.5. Англо-америчка каталожка правила	52
5.3.6. Правилник Опис извора и приступ (Resource Description and Access – RDA)....	55
5.4. Стање у Србији – развој националних каталожких правила и стварање система узајамне каталогизације.....	58
5.4.1. Правила за каталогизацију	58
5.4.2. Pravidnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (PPIAK)	60
5.4.3. Стварање јединственог библиотечко-информационог система Србије COBISS.SR	63
5.4.4. Увођење нормативне контроле у систем узајамне каталогизације	64
5.5. Анализа начина уноса псеудонима у српским и водећим светским нормативним датотекама у односу на постојећа каталожка правила.....	73
5.5.1. Тумачење вишеструке псеудонимности у анализираним каталожким правилницима.....	73
5.5.2. Каталогизација са нормативном контролом са аспекта псеудонимности у библиотечкој пракси	74
5.5.3. Закључна анализа третирања појаве псеудонимности у библиотечкој пракси...	95
6. Идентификовање анонимних и псеудонимних аутора.....	97
6.1. Развој референсних извора разрешених анонимних и псеудонимних аутора	97
6.2. Доступност референсне грађе анонимних и псеудонимних аутора у светским оквирима	102
6.3. Идентификовање анонимних и псеудонимних аутора на српском културном простору	108
6.3.1. Збирка наших псевдонима	109
6.3.2. Registar šifara, pseudonima i.t.d.	111
6.3.3. Псеудономастика данас	112
7. Електронска база разрешених псеудонима и шифара српских писаца.....	113
7.1. Доступне технологије за потпуну дигитализацију рукописних докумената	114
7.1.1. Аутоматско препознавање руком писаног текста помоћу платформе Транскрибус.....	116
7.2. Интерни каталог псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.	120
7.3. Дигитализација интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”	124
7.3.1. Скенирање каталожких листића.....	124
7.3.2. Примена напредних технологија за пречишћавање текста у циљу стварања аутоматске транскрипције рукописног текста	125
7.3.3. Примена OCR технологије за препознавање штампаног текста	141

7.3.4. Формирање електронске базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца	142
8. Закључна разматрања	154
9. Литература	157
9.1. Библиографске референце публиковане на ћирилици	157
9.2. Библиографске референце публиковане на латиници	161
9.3. Референтне веб локације	169
10. Додаци	171
10.1. Списак слика	171
10.2. Списак табела	174
10.3. Списак скраћеница	175
Прилози	177
Прилог 1: Појмовник псеудонима	177
Прилог 2: Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима доступне преко базе података WorldCat	180
Прилог 3: Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима доступне преко узајамне библиографско-каталожке базе података COBIB.SR	211
Прилог 4: Попис разрешених псеудонима креираних у виду бројева, симбола и шифара, грчких слова или слова на старој ћирилици	213
Биографија аутора	224

1. Увод

Анонимност и псеудонимност, тј. феномен изостављања навођења правог имена аутора протеже се кроз векове и утиче како на продукцију, тако и на рецепцију писаних текстова. Ова појава је недовољно истражена у односу на њену свеprisутност, па иако се проучавање и тумачење псеудонима сматра једном од најстаријих активности историчара књижевности, критички рад се ограничава, или на појединачног аутора, или пак на одређени жанр или период.

Ретки истраживачи се баве псеудономастиком, граном науке која у остварењу свог циља налази упориште и подршку у библиографији, лингвистици и науци о књижевности, а подразумева изучавање свих аспеката начина обликовања, значења и класификације псеудонима. Додатно, појам ауторства се сагледава као један од кључних у библиотечко-информационој делатности. У сфери библиотекарства, одредити јединствени облик имена аутора који се након тога искључиво користи да означи одређен ентитет, примарни је задатак библиотекара каталогизатора, будући да је јединствени облик имена аутора основно средство идентификације публикације у библиотечком каталогу, те стога и императив сваког добро организованог библиотечког система, а појава псеудонимије изузетно усложњава наведени процес.

1.1. Предмет истраживања

Предмет истраживања ове докторске дисертације односи се на анализу значаја разрешавања и пописивања псеудонима и шифара аутора, те анализу начина уноса ових појавних облика у српским и светским библиотечким каталозима у односу на постојећа каталожка правила. Овим анализама претходи одређење појма и врсте псеудонима, али и проучавање појаве и употребе псеудонима у светским и српским оквирима.

Познавање и тумачење псеудонима и шифара значајно доприноси научној и културној баштини Србије, а изузетно је важно и за изучавање многих научних дисциплина међу којима су и наука о књижевности, теорија књижевности, компаративна књижевност, историја, политичке науке... Иако се развој био-библиографских извора информација који се баве дешифровањем анонима и псеудонима може пратити од 17. века, претрагом доступних извора информација у процесу израде ове докторске дисертације утврђено је да код нас не постоји ни једна засебна публикација која се бави разрешењем псеудонима и шифара српских аутора из било које научне области. Псеудоними и шифре којима су се потписивале монографске публикације или радови објављени у делима других аутора на подручју Србије су још увек расути по библиографијама, енциклопедијама, лексиконима, часописима, или сакривени по библиотечким каталозима. Премда су наведене публикације доступне библиотекарима, стручњацима којима је један од основних истраживачких задатака да псеудониме разрешавају и сакупљају, њихова претрага

изискује време које ремети ефикасност радног процеса, те је примарни предмет ове докторске дисертације израда електронске базе разрешених псеудонима српских писаца.

1.2. Циљ истраживања, хипотезе и резултати

Фокус овог рада представља истраживање могућности идентификовања анонимних и псеудонимних аутора, а основни циљ ове докторске дисертације јесте да се, уз сагледавање врста псеудонима у библиотечким каталозима, размотре потешкоће у њиховом уносу у постојеће библиотечке програме и у коначници понуди адекватно решење које би омогућило да се на једном месту окупе псеудонимни облици српских писаца.

У раду се полази од тога да је значајан број аутора с краја 19. и почетка 20. века користио псеудониме. Главна хипотеза ове докторске дисертације јесте да у библиотечким каталозима псеудоними имају неуједначен облик који проузрокују потешкоће у евидентирању ауторства. Такође, због техничких ограничења библиотечног програма COBISS, не могу сви бити унети у нормативну датотеку личних имена CONOR.SR, те би успостављање електронске базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца, коришћењем доступних алата и технологија за пречишћавање текста, омогућило једноставну и брзу претрагу и екстракцију ових вредних информација.

Основни резултат ове дисертације представља успостављање електронске базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца у слободном приступу; овај поступак је детаљно описан, а посебан акценат је дат на омогућавању једноставне претраге података скривених у дигитализованој грађи, како би ове информације постале лако доступне, не само библиотекарима, већ и бројним истраживачима и јавности уопште.

Очекује се да се добијени дигитализовани корпус и анализа његовог садржаја искористе у истраживањима у области друштвено-хуманистичких наука. Будући да нуди вредан извор података неопходних за квалитетно формирање нормативне датотеке личних имена CONOR.SR у систему COBISS.SR, несумњив је његов значај и употреба у сфери библиотекарства, у чему се огледа и научни допринос ове дисертације.

Истраживачки рад у процесу израде ове докторске дисертације је, у складу са постављеним задацима, подељен у неколико сегмента. Полазећи од одређења појма анонима и псеудонима, у другом поглављу, користећи дескриптивни, историјски, компаративни и аналитички приступ, ове појаве су посматране у ширим друштвеним и културним контекстима, чиме је омогућено праћење њихове употребе у историјском следу, од првог забележеног књижевног псеудонима, све до данашњице и преовлађујућег коришћења псеудонима у дигиталном свету превасходно ради скривања идентитета на друштвеним мрежама. Треће поглавље је посвећено проучавању феномена анонима и псеудонима на српском културном простору, у оквиру којег је, коришћењем истих метода, као у претходном поглављу, указано да је, током стварања обновљене српске државе и учвршћивања националног и културног идентитета, псеудоним представљао моћну полуку политичке борбе, нарочито у српској штампи 19. века.

Четврто поглавље се бави псеудономастиком тј. изучавањем свих аспеката начина обликовања, значења и класификације псеудонима, да би у коначници, била извршена категоризација псеудонима према квалитету, квантитету, значењу, функцији коју обављају, те према појавном облику псеудонима. Додатно, израђен је *Појмовник псеудонима* који садржи опис 62 појма.

Пето поглавље посвећено је објашњењу појма ауторства и псеудонимије у библиотекарству коришћењем дескриптивне и критичко аналитичке методе. Уз одређење принципа ауторства у библиотечком каталогу, објашњен је поступак обраде псеудонима у процесу каталогизације кроз најзначајније каталожке правилнике. Наиме, принципи уноса псеудонима, иако слични у већини европских каталожких правилника, ипак нису стандардизовани. У циљу праћења развоја правила, сагледавања њихових измена и допуна кроз историју, те разумевања различитих начина обраде псеудонима у савременој каталожкој пракси и мотива стварања међународног каталожког правилника, извршено је истраживање о прописаним поступцима обраде кроз значајније каталожке правилнике који су део западне културе, а на основу којих су настали сви савремени каталожки правилници. Додатно, извршена је и анализа правила за унос псеудонима у водећим међународним правилницима AACR и RDA, те анализа стања у Србији са аспекта развоја каталожких правилника, док се посебан сегмент истраживања односи на анализу начина уноса псеудонима у српским и водећим светским нормативним датотекама у односу на постојећа каталожка правила. На основу добијених резултата јасно је да поред тога што национални каталожки правилници прописују донекле различита каталожка правила и поступке, присутна је, и, у извесној мери, различита каталожка пракса, што битно усложњава процес проналажења, коришћења и размене ауторизованих података и псеудонимних облика.

Такође, показано је да због техничких ограничења библиотечког програма COBISS, један сегмент корпуса псеудонима у који улазе псеудоними наведени у форми шифара, симбола, астронима, специјалних графичких знакова, грчких слова или слова на старој ћирилици не може бити унет у нормативну датотетеку личних имена CONOR.SR.

Развој и доступност референских извора разрешених анонимних и псеудонимних аутора у светским оквирима, те могућност идентификовање анонимних и псеудонимних аутора на српском културном простору била је тема шестог поглавља ове докторске дисертације. У ову сврху спроведено је опсежно истраживање ове врсте грађе у светским оквирима коришћењем највећег светског онлајн каталога WorldCat, а добијени резултати су детаљно анализирани. Као продукт овог истраживања настала је *Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима која је доступна преко базе WorldCat* која броји 536 јединица дата у Прилогу 2 ове докторске дисертације. Додатно, у Прилогу 3 налази се знатно скромнија *Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима која је доступна преко узајамне библиографско-каталожке базе података COBIB.SR* која броји 16 публикација. Даљим истраживањем доступних извора информација утврђено је да код нас не постоји ни једна засебна публикација која се бави разрешењем псеудонима и шифара српских аутора из било које научне области, што је јасан показатељ неопходности израде електронског референсног извора разрешених псеудонима српских писаца.

У циљу брзог и једноставног повезивања псеудонима са физичким ентитетом који се крије иза њега, у процесу израде ове докторске дисертације формирана је база разрешених псеудонима српских писаца, а сви кораци у овом процесу, као и анализа добијених резултата описани су у седмом поглављу. Основу новокреиране базе чини дигитализовани лисни каталог разрешених псеудонима српских писаца који се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у

Београду, а у процесу његове дигитализације било је неопходно користити напредне технологије које су омогућиле не само пуко листање и читање дигиталних слика, већ и претварање скенираних листића у претражив електронски текст, а тиме консеквентно, и претрагу и екстракцију ових вредних информација. Након пробног периода, база ће бити јавно доступна у складу са принципима отвореног приступа и концептом отворених података на адреси pseudonimi.unilib.rs.

Истовремено, израђен је попис разрешених псеудонима који садрже карактере које систем COBISS не подржава и стога не могу бити унети у нормативну датотечку личних имена CONOR.SR. Поменути попис се налази у Прилогу 4 под називом *Попис разрешених псеудонима креираних у виду бројева, симбола и шифара, грчких слова или слова на старој ћирилици*. Додатно, разрешена су 62 анонимна дела у узајамној каталошкој бази COBIB.SR на основу података пронађених у интерном каталогу псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”. У коначници, омогућено је повезивање дигитализованог каталога псеудонима и нормативне датотеке личних имена CONOR.SR што чини ову базу моћним референтним извором података намењеним како библиотекарима, тако и широком кругу корисника.

На самом крају, у закључним разматрањима сумирани су постигнути резултати, уз истицање омогућавања претраге великог дела дигитализованог каталога: руком писаних података на латиници, као и штампаних података на ћирилици и латиници. Надамо се да ће и сегмент каталога у коме су подаци изворно уношени руком, на ћирилици, постати претражив развојем нових технологија. Као план за даљи рад, предстоји нам надоградња базе, у смеру омогућавања уноса нових података што ће омогућити да ова база, поред свих исказаних карактеристика, прерасте у живи систем који континуирано расте и развија се.

2. Стваралачки рад са аспекта ауторства

2.1. Анонимност и псеудонимност

Анонимно дело може се дефинисати као дело у коме је немогуће идентификовати аутора (Verona 1986, 378), тј. као „дело на коме је изостао податак о ауторству” (Вранеш и Марковић 2013, 17). На основу тога произилази да је псеудонимност ужи појам у оквиру појма анонимност, а заједничко за оба појма је чињеница да у датој публикацији није наведено право име аутора (Griffin 2003, 1-2). Ова широко распрострањена пракса која се протеже кроз векове и утиче и на продукцију и на рецепцију писаних текстова, била је недовољно истражена у односу на њену свеprisутност. Штавише, критички рад који постоји, ограничава се или на појединачног аутора, или на одређени жанр, или период.

Мишел Фуко (Michel Foucault) је успоставио неку врсту подразумеване позиције за промишљање о односу између анонимности и ауторства у свом познатом есеју *Шта је аутор?*. За Фукоа, модерно књижевно ауторство је дефинисано ауторовом функцијом, која подразумева различите начине на које име аутора функционише у дискурсу. Ова функција омогућава и читање и тумачења текстова, те држи на окупу многе елементе дискурса, дајући им облик у којем постоје и циркулишу у друштвеном систему. По њему, до 18. века књижевни текстови су били анонимни док су научни текстови потписивани:

„Било је времена када су текстови које ми данас називамо 'књижевним' (приповести, приче, епови, трагедије, комедије) прихватани, растуран и вредновани а да се нико није питао ко је њихов аутор; то што су непотписани уопште није представљало проблем, јер се сматрало да њихова древност, било стварна или измишљена, довољно јамчи за њихов статус. С друге стране, текстови које бисмо данас назвали научним – они који се баве космологијом и небесима, медицином и болестима – прихватани су у средњем веку, и то прихватани као 'истинити', само ако су били обележени именом аутора... Преокрет је настао у 17. или 18. веку. Научни дискурси почеше да бивају прихватани због себе самих у безимености једне утврђене истине, или истине која се увек може поново доказати” (Фуко 1983, 37).

Међутим, бројни истраживачи тврде да нема разлога да се претпостави да је интересовање читалаца за ауторе као творце дела започело у ономе што се данас назива раним модерним периодом (Ferry 2002, Naugen 2003, Paku 2015, Vareschi 2015). Још су стари Грци и Римљани означавали списе насловима исписаним на етикетама, тзв. „syllabi”, а сабрана дела једног аутора чувана су заједно, у посебној корпи или ниши која би носила ознаку нпр. „Платон”, „Хомер” или „Тукидид” (Kenyon 1951, 65). Такође, евидентно је да анонимност није нестала са појавом комерцијалне културе. Она је присутна у великом броју књига објављених и у деветнаестом веку и укључује готово сваког аутора тог времена (Griffin 1999, 882). Иако је данас ауторска анонимност знатно мање присутна него пре неколико векова, један број аутора наставља да се крије иза најразличитијих врста маски. Према Грифину, анонимност није само заостала

карактеристика усмене или рукописне културе већ наставља неколико векова да буде доминантан облик, чак и норма, културе штампе. Анонимност није увек била облик етичког, верског или друштвено наметнутог самозатајења, него је имала и комерцијалну употребу. Она се укршта са различитим друштвеним и културним контекстима кроз неколико векова. Штавише, ни анонимност ни псеудонимност нису нестали у садашњости, а посебно су видљиви у електронски дистрибуираном писању свих врста (Griffin 2003, 15).

Уобичајено, појам псеудоним означава лажно, измишљено име које има за циљ да сакрије идентитет стварне особе. Према *Малој енциклопедији Просвете* дефиниција псеудонима гласи: „Псеудоним; лажно име; измишљено име које из разних побуда, привремено или стално, узимају и користе у стваралаштву и јавном животу поједини књижевници, уметници и политички радници; употреба псеудонима старог је порекла (среће се већ код античких писаца Ксенофона, Цицерона и др.), а нарочито се шири од 16. в., с растућим друштвено-политичким религиозним покретима и борбама...” (Мала енциклопедија 1959, 372-373). Сама реч је настала комбинацијом грчких речи ψευδο (лажно) и ονομα (име), у коначници од грчке речи ψευδώνυμον. У *Свезнању*, уз објашњење појма „лажно, измишљено име које употребљавају писци”, стоји и, условно речено, упозорење: „... да би сачувао своје право на дело потписано са п., аутор мора доказати да је његово; ако не докаже, дело припада издавачу” (Свезнање 1937, 1857). У литератури се помиње и као уметничко име или алијас, док се у страним изворима термин псеудоним углавном јавља као: „nickname”, „pen name”, „a.k.a.” (скраћено од: also known as), „surname”, „Federname”, „Deckname”, „Kunstlername”, „nom de plume”, „nom de guerre” или „sobriquet”. Псеудоним се може користити за једно дело или за одређени жанр; може се произвољно или смислено изабрати; може бити трајни или привремени, и у коначници, нема ограничења у броју псеудонима које писац може да користи. На пример, француски писац познат под псеудонимом Стендал¹ користио је чак више од сто различитих имена (Schoolcraft 2004), а Јован Јовановић Змај око 250 (Јевтић и Ногић 2008, 41), чиме су себи доделили много нових идентитета.

Карактеристика псеудонима унеколико се разликује од карактеристике анонима. Миливоје В. Кнежевић, наш најистакнутији проучавалац псеудонима, тврди да код анонимног дела, аутор објављује своје дело са тежњом да читалачкој публици буде непознат, скривен иза безимености, не желећи себе да потпише ни правим ни лажним именом; као да се одриче свога дела – или из жеље да се о његовом делу суди независно од његовог имена и његове личности; или као да му је мало до њега стало, па нема ни претензија на ауторско право. Са друге стране, псеудонимом писац хоће не само да сакрије себе, него и да се представи под другим именом, и да тако веже своју творевину за другу, фиктивну личност, чинећи то из стида, скромности и страха од неуспеха; из друштвених обзира и нужности; или из слободарских побуда – када режими газе политичка права и спутавају слободу говора и мисли. Такође, приметна је и појава употребе псеудонима са извесним срачунатим ефектом на сензацију и мистериозност, а постоји и специфичан вид злоупотребе псеудонима када се користе приликом безобзирног политичког обрачунавања, „у плаћеничкој, монополисаној штампи појединих клика и котерија – где псевдоним има недостојну улогу бусије, која служи да се противник што жешће нападне, оклевета и упрља, а пријатељ једномишљеник – не ретко и од потплаћеног псевдонима – хвали, узноси и слави” (Кнежевић 1949, 266).

¹ Право име аутора: Мари-Анри Бел (Marie-Henri Beyle).

Први псеудоним у историји књижевности према Милошу Ђурићу користио је Ксенофонт (рођен између 430. и 427. пре н. е., умро око 355. пре н. е.), један од Сократових ученика, а који се данас, поред Херодота, Тукидида и Полибија сматра једним од најзначајнијих старогрчких историчара. Свој историјски спис под називом *Анабаса* је потписао под именом Темистоген (= син Правдин) како би дело добило на веродостојности (Ђурић 1982, 442).

Још је Платон у свом делу *Кратил* промишљао „о томе да ли је име произвољно додељивана ознака, или пак, открива суштину онога што је именовано“ ... „У Старом и Новом Завету се појављују нека имена која указују на моћ онога који га носи. Свети Августин је предлагао различите етимолошке принципе не би ли објаснио како речи затварају у себе суштину онога што описују“... Такође, „и Исидор Севиљски се у делу *Etymologiarum libri* бавио именима и њиховом етимологијом као основном граматике и реторике” (Симић 2013, 166).

Проучавање и тумачење псеудонима сматра се и једном од најстаријих активности историчара књижевности. У својим првим фазама, псеудоепиграфија² је била важно поприште научног подухвата због свог циља – успостављања канона Новог завета кроз тачну идентификацију и аутентификацију аутора и текстова. Верски текстови који се лажно приписују истакнутим библијским личностима или црквеним оцима, нису у потпуности анонимни нити су у потпуности приписани правој особи, али они имају формирано ауторство чиме се тежи да текст добије на убедљивости и кредибилитету (North 2003, 15).

Током ренесансе, примарни интерес на овом пољу, било теолошком или класичном, било је приписивање и разоткривање преваре, откривање плагијаризма и фалсификата. Такве истражне технике су видљиве у текстовима из касног седамнаестог и раног осамнаестог века, као што су *Vincentii Placcii Theatrum anonymorum et pseudonymorum* из 1708. и *Auteurs Deguisez Sous Des Noms Etrangers* (1690.) Адријана Бајеа (Adrien Baillet), чији се садржај састоји од дугих спискова који откривају „стварне” идентитете најразличитијих аутора. Како у овим раним студијама, тако и у каснијим, попут Халкетове³ или Маршалове⁴, јасно је видљив основни циљ – успоставити књижевно власништво над одређеним делом, или потврдити ауторство откривањем идентитета маскираног псеудонимом (Ezell 1994, 14).

Традиционално се псеудоними схватају као загонетке које треба решавати; основно питање које треба одгонетнути је „ко” – а не, „зашто”. Међутим, појава коришћења псеудонима је сложенија него што сугерише оваква методологија књижевне детекције, а променљиви услови анонимности не чине је мање значајним за књижевну анализу.

Анонимност и псеудонимност треба разумети као индивидуални избор, али и као генерички и колективни феномен. Када се питамо зашто је текст анониман, увек се питамо зашто је аутор одабрао анонимно објављивање. Тражимо објашњење мотива појединца за деловање као да се такви мотиви могу спознати и да су се такви поступци догодили изван ширег контекста. Личне мотиве је генерално тешко спознати, а ако су чак и дати у индицијама, они можда нису поуздани. Марк Вареси у свом есеју каже: „Да бисмо разумели мотиве, морамо се одвратити не само од аутора као извора текста, већ и од истицања појединачног људског деловања у процесу

² Накнадно приписивање дела познатом и цењеном аутору како би дело добило на важности (грч. pseudos=лаж, ери=над, graphia=писање).

³ Halkett, S. Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature, 1926.

⁴ Marshall, Alice K. Pen Names of Women Writers: from 1600 to the present; a compendium of the literary identities of 2650 women novelists, playwrights, poets, diarists, journalists and miscellaneous writers.

стварања романа, ... треба преиспитати начине на које позиционирамо ауторске теме унутар књижевног пејзажа који се састоји од материјалних и идеалних објеката, ... морамо посматрати мрежу коју чине романи, аутори, издавачи, медији итд. као целину како би разумели колективно деловање својствено формирању било ког од ових феномена” (Vareschi 2015, 1153). Стивен Гринблат промишљајући питање идентитета каже: „... постоје многи емпиријски докази да је у 16. веку могло бити и мање 'аутономије' у самообликовању него пре, да су породица, држава и верске установе наметале строжу и далекосежнију дисциплину својим поданицима из редова средње класе и племства. Аутономија јесте питање, али не једино, а ни средишње: моћ да се самом себи наметне обличје јесте аспект много општије моћи да се контролише идентитет – других, бар исто колико и сопствени. Оно што 'јесте' у средишту, то је опажање ... да у раном модерном периоду постоји промена у интелектуалним, друштвеним, психолошким и естетским структурама које управљају стварањем идентитета” (Гринблат 2011, 19).

2.2. Модерни аутор производ модерног доба

Проучавање анонимних дела често осветљава ране политичке, верске и класне поделе; стање у штампарству; начине читања и тумачења; те ране идеје о ауторству и одговорности (Traister 2011, 100). У анонимности су аутори видели могућност да избегну цензуру или казну, да испоље стидљивост или пак да тврде универзалну истину, схватајући и да се недостајућим или прикривеним именом може исказати ауторов теолошки ауторитет или радикализам, племенитост или скромност, те створити завидна књижевна каријера без утицаја друштвених стега времена.

Такође, штампарству се приписује изум модерног аутора – то јест писца који се идентификује као аутор по позиву, опредељењу или професији, и који користи име да дефинише, контролише и профитира од текстова које он или она креира. Оно што истраживачи обично преvide у сагледавању процеса стварања аутора са појавом штампарства јесте чињеница да је штампарска индустрија само промовисала широј публици концепт знан много пре, тачније, вековима пре него што је конкретизовала улогу аутора. Ова тврдња је поткрепљена чињеницом да се током већег дела 16. века, ауторство у штампаним књигама најчешће везује за црквена имена и класичне писце – а не савремене, па се стога конвенције о ауторском именовању у штампи нису развиле да задовоље потребе савремених писаца (North 2015, 3).

Одређене штампарске конвенције развијене су како би привукле купце и помогле им да лакше пронађу омиљени жанр. Насловна страница је, на пример, служила да рекламира садржај, штампара, локацију књижаре, а нешто мање доследно аутора и контекст дела. Материјалне и визуелне карактеристике, попут корица или формата публикације, такође су могле привући пажњу читалаца. Штампари су полако стандардизовали ове карактеристике, тако да се у читавој индустрији користила слична пракса за сличне врсте публикација, а што је омогућило издавачима да ефикасније пласирају одређене жанрове публици. Штампарска индустрија је све до појаве закона о ауторским правима имала право и контролу над публикацијама предатим за штампу. Изглед насловне стране био је у пуној надлежности штампара, тако да је без обзира на жељу аутора, штампар могао открити анонимног аутора или сакрити познатог; могао је и сам да изабере неко друго, атрактивније име за које би проценио да би био боља реклама за дело. Драмски текстови су се, на пример, разметали именима позоришних трупа, будући да су оне

биле много познатије од аутора текстова гледаоцима представа који се појављују у функцији читалаца, док су провокативни псеудоними могли ефикасније да рекламирају сатиру од правог имена аутора (North 2015, 4).

Сатиричари су истовремено открили да им анонимност и живописни псеудоними идеално одговарају будући да је циљ сатире био да читаоци препознају људске слабости и корупцију кроз иронију, или пак прикажу недоследности у датом друштву. Многи псеудоними су позајмљени од историјских личности, из класичне или народне књижевности; као што је случај, на пример, са псеудонимом Democritus Junior који је коришћен много пута у седамнаестом веку, а изричито алудира на истоименог грчког филозофа, познатог „по лудом смејању људском лудилу” (North 2015, 7). Оно што нас сатира, уопштено говорећи, учи о анонимности раног модерног доба је да је ретко, ако и икад, била само библиографска карактеристика текста. Сатирични псеудоними дају облик и лице анонимности као покриће за ауторе, али и служе као подстрекачи расправа, за одређивање правца разговора и формирање мишљења.

Приметна је и растућа појава анонимности, нарочито у антологијама и збиркама поезије током 16. и 17. века, која се може разумети сагледавањем устаљених друштвених норми тога времена. Наиме, у овом периоду се сматрало потпуно непримереним да се племићи и господа појављују у штампи као песници, па су они који су ипак желели да јавно искажу своје стваралаштво били приморани да објављују стихове без потписа или под маском псеудонима. Истовремено, многи дворски и универзитетски песници делили су своје песме (у рукопису, непотписане) преко разних клика и кружока, а њихова дела су даље размењивали и чували образовани колекционари аматери, оформљујући тако мале приватне збирке поезије (Love 1993, 147). Колекционари су били ти који су гарантовали анонимност рукописног стиха, а каснијим штампањем су песме и овековечили. Денамово лирско дело *Cooper's Hill* штампано је непотписано 1642. године зато што је аутор био племић, Sir John Denham, те познат и као ројалиста. Постојао је и одређени друштвени притисак против признавања нечије вредности у првим штампаним делима: Милтон није потписао своје име на делу *A Mask Presented at Ludlow* 1634. године, али јесте 1645. на насловној страници збирке *Poems of Mr. John Milton* (Ferry 2002, 195).

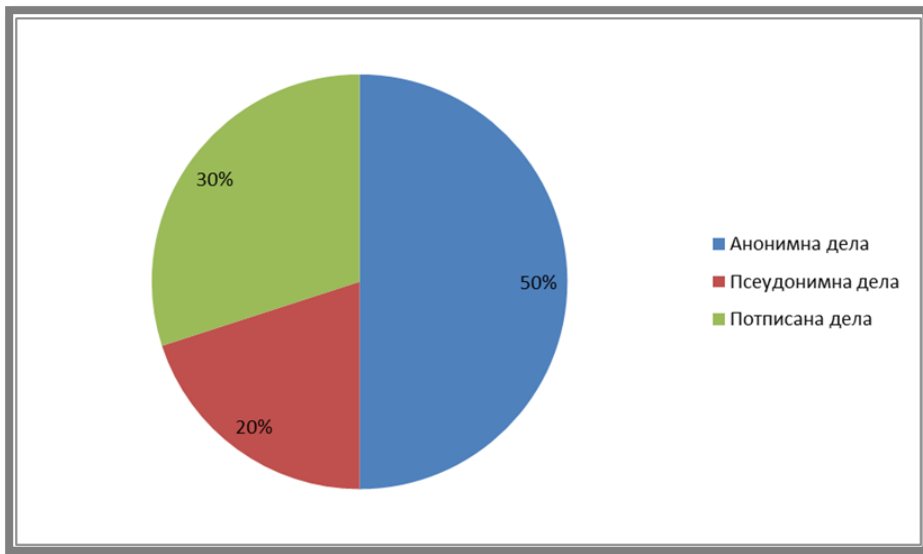
Према Марси Норт (North 2003, 3), више од 800 познатих аутора објавило је своја дела анонимно између 1475. и 1640. године. Овој бројци треба додати и псеудонимне ауторе, те оне ауторе који су још увек неидентификовани, као и оне који су написали многе анонимне песме које се појављују у антологијама тог доба.

Дакле, упућивање на псеудониме у општој књижевној историји 16. и 17. века заснива се на две кључне претпоставке које се тичу природе ауторства и ауторовог односа са својим читаоцима. Ове претпоставке су да су псеудоними облик намерног маскирања и да се креирају како би се извршила превара, или да би се заштитио писац, било из политичких, друштвених или верских разлога.

Жеља да се анонимност и псеудонимност објасни ауторовим мотивима, те да се на тај начин групишу анонимна дела, налази своју најјаснију артикулацију у већ споменутом речнику анонима и псеудонима енглеске књижевности Семјуела Халкета, и где у предговору издања из 1926. године пише: „Анонимне и псеудонимне књиге и памфлети могу се груписати, пре свега, према мотиву који је довео до скривања имена аутора. Генерално, мотив је неки облик бојажљивости, као што су (а) скромност, (б) страх од последица и (ц) срамота... Утврдиће се и да већина анонимних и псеудонимних књига спада у ове групе. Али може се замислити и низ

других могућих мотива, од којих неки могу деловати као допуна једној од ових главних група” (Halkett et al. 1926, XI).

Анонимност и коришћење псеудонима постаје широко распрострањено током осамнаестог века. Према подацима Лије Ор, у приближно 50% прозних дела, насталих у периоду од 1660. до 1750. године на територији Велике Британије, на насловној страници није наведен ниједан аутор, а још 20% дела се сматра функционално анонимним јер су потписани псеудонимом (Ort 2011, 80) (Слика 1). Такође, Џејмс Равен израчунава да се више од 80% свих романа објављених између 1750. и 1790. године, такође у Великој Британији, појавило анонимно (Raven 2003, 145).

Сл. 1: Издавачка продукција прозних дела насталих у периоду од 1660. до 1750. године према истраживању Лије Ор

Разлози за овако висок проценат анонимности и псеудонимности су вишеструки. Поред већ поменутог ауторовог страха од верског или политичког прогона, или израза скромности аутора у светлу хришћанске понизности којом се умањује важност појединца, често је у питању и потпуна супротност – претенциозност која се огледа у објављивању анонимне похвале својих радова.

Такође, пре појаве закона о ауторским правима, аутори нису нужно поседовали или задржавали законска или морална права на своје рукописе, па би питање анонимности могло бити ван ауторове контроле (Rose 1995, 16). Истовремено, у многим часописима је уређивачка политика диктирала анонимност за разне извештаје, рецензије или наручене текстове (Раки 2015, 2). И морална начела тога доба узрокују све већу популарност псеудонима, било да су родно или класно обојена; жене су користиле псеудониме углавном како би заштитиле своју репутацију и како би биле озбиљно схваћене, а племићи као би избегли стигму своје класе.

2.3. Стварање књижевних идентитета под утицајем друштвених норми

До средине 18. века, када су жене уобичајено биле читаоци, а неке од њих су биле и писци, потпуно одсуство имена понекад је замењено, наизглед скромном и друштвено узвишеном ознаком, *Од даме* (енгл. *By a Lady*), или *Од младе даме* (енгл. *By a Young Lady*). Скоро трећина свих наслова романа издатих 1785. године је исказивала ауторство на овај начин, а разлози се могу пронаћи у популарним мотивима: кућне и романтичне теме са здравом дозом конзервативног морала (Raven 2003, 145). Означавање ауторства као женског, полако се променило из неприкладности у сигнал да је текст подобан за читање, посебно за младе даме, управо зато што је производ женског аутора. А иронија лежи у томе да управо анонимност отежава процену – колико романа потписаних синтагмом *Од даме* су заиста и написале жене (Раку 2015, 4).

Равенови статистички подаци с почетка 19. века показују, да (иако се већина романа још увек објављује анонимно, или са датим ознакама) и романи који су потписани, носе претежно женска имена, што вероватно представља маркетиншки трик, а не биолошку чињеницу (Raven 2003, 145). Х. А. Хана је 2018. године одбранила докторску дисертацију под називом *Мушка употреба женског псеудонима у деветнаестом веку у британској и америчкој књижевности* у којој између осталог каже: „Од почетка 19. века до краја Првог светског рата (1800-1919), све већи број мушких писаца у Британији и Америци стварао је дела под женским псеудонимом, посебно у жанровима љубавних романа, књижевности за младе, периодичним прилозима и поезији” (Hannah 2018, 2).

Додатно, поред израза *Од даме*, често је коришћен и израз *Од аутора*. На пример, Џејн Остин (Jane Austen) је свој први роман *Разум и осећајност* (1811) потписала ознаком *Од даме*, а следећи, *Гордост и предрасуде* (1813), синтагмом *Од аутора Разума и осећајности* (енгл. *By the author of Sense and Sensibility*). Потоњи израз не указује на одређени пол или класу, већ наводи на претходно дело делујући као нека врста рекламе. А гледано из перспективе 21. века, делује несхватљиво да Џејн Остин никада није видела своје име на насловној страници ниједне од својих књига. Њен идентитет је откривен тек децембра 1817. године, постхумним објављивањем романа *Под туђим утицајем* (*Persuasion*), кроз биографску белешку коју је унео њен брат Хенри (Buzwell 2020).

Писци су бирали анонимност и ако су сматрали да је њихов ауторски идентитет у сукобу са њиховом свакодневицом. Сер Волтер Скот (Sir Walter Scott), иако је потписивао своју поезију, није потписао свој роман *Веверли* (*Waverley*), како је написао у писму, зато што је сматрао да би његово достојанство као официра суда у Единбургу било угрожено да је јавно познат као аутор белетристике (Griffin 1999, 885). Са друге стране, Чарлс Латвиц Доџсон (Charles Lutwidge Dodgson), успешан математичар објављује радове из области математике под својим именом, а истовремено своја прозна дела под псеудонимом Луис Керол (Lewis Carroll), стварајући тиме два ауторска идентитета.

Посматрајући стање у европској периодици тога времена са аспекта питања ауторства, Грифин каже да је анонимно писање правило, псеудоним уобичајен, а (осим у Француској) признато ауторство ретко, али примећује и да строга анонимност почиње све брже да опада у другој

половини 19. века, док псеудонимност, будући да представља облик анонимности који има форму имена, наставља да живи (Griffin 1999, 891).

Деветнаести век био је и сведок револуције на књижевном тржишту која је подједнако утицала на писце, читаоце и издаваче. Брз пораст становништва, технолошке иновације и развој железнице створили су грађанску средњу класу, а тиме и огромну читалачку публику са увећаним слободним временом, вишком прихода и тежњама ка ширем образовању. Штампарска индустрија имала је користи од индустријализације: примене парне енергије, механичког обликовања и слагања, гвоздене пресе и нових метода репродукције илустрација, а пре свега, од трансформације папирне индустрије (Feather 1991, 131). Такав технолошки напредак смањило је трошкове и повећао производњу штампаног материјала чиме је омогућена довољно велика продаја да би се оправдали почетни трошкови и омогућила употреба нових технологија у процесима производње и дистрибуције.

А како је издаваштво постајало све профитабилније, главни предмет расправе постаје питање – ко профитира; па се и све већи број аутора одлучује да не објављује анонимно, коначно добијајући тако за свој рад и јавну критику и/или похвалу. Такође, када се закон о ауторским правима развио, аутор је препознат као извор вредности, те му је дата и формално правна заштита као власника интелектуалне својине (van der Nagel 2017, 37). А Фуко закључује да је од тог тренутка „књижевни дискурс бивао прихватан само ако је био опремљен аутором-функцијом”... те „ако се деси да текст буде откривен као непотписан – било због неке несрећне околности или јасне жеље аутора – игра се претвара у трагање за аутором. Будући да анонимност у књижевности није допуштена, ми је прихватамо једино у виду загонетке” (1983, 38). У прилог овој тези говори и случај савременог писца који објављује под псеудонимом Елена Феранте (Elena Ferrante). Још увек није потврђен идентитет аутора, не зна се ни да ли је реч о списатељици, писцу или групи аутора. До сада је објављено неколико романа на италијанском језику који су преведени на многе светске језике, од којих се тетралогича *Напуљске приче* издваја као најуспешнија, а часопис *Time* прогласио ју(?) је 2016. године једним од 100 најутицајнијих особа на свету.⁵ Мистерија око њеног(?) идентитета не престаје да интригира јавност па се слободно може рећи да су њени(?) романи добили онолико похвала колико је и њен(?) идентитет добио спекулација.

Анонимно и псеудонимно писање достигло је врхунац у 19. веку, а пракса писања под псеудонимом се наставила и у првим деценијама 20. века, али у смањеном обиму и са делимично измењеним мотивима: понизност је престала да буде истакнута женска врлина, а стигма штампе, која је погодила и аристократе и жене, избледела је. Ерик Артур Блер (Eric Arthur Blair), један од најпознатијих енглеских есејиста 20. века, је рецимо започео свој рад објављивањем својих књижевних мемоара *Нико и ништа у Лондону и Паризу* (*Down and out in Paris and London*) 1933. године као Џорџ Орвел (George Orwell), како би одвојио свој неконформистички став од става британског царског полицајца који је некада представљао. Такође је желео да избегне „шокирање својих родитеља”, и „да за дати приказ живота међу радничком класом стекне наклоност, као непознати, а не као Итоновац⁶” (Stansky 1994, 9-10). Истовремено, чување од клевете или политичког прогона остало је уобичајен разлог скривања

⁵ Више на: <https://time.com/collection-post/4299844/elena-ferrante-2016-time-100/>

⁶ Итоновац, особа која је похађала колеџ Итон (Eton College), престижну енглеску приватну школу за младиће коју је 1440. основао енглески краљ Хенри VI.

имена, а аутобиографија је означена као жанр у коме је анонимност најприсутнија (Korley 2016, 16).

2.4. Псеудоним у служби маркетинга

Псеудоним какав је некад постојао данас бива тек спорадична појава. Одржавање различитих ауторских идентитета, стицање финансијске користи, одбрана од критике, заштита приватности, скромност, рањивост због својих маргинализованих идентитета и азил за изражавање радикалних или ризичних ставова – то су уобичајени мотиви новог доба. Истовремено, развој маркетинга допринео је примени псеудонима у циљу рекламирања и популарисања аутора, преваходно бирањем звучних, једноставних, лако памтљивих имена. Постоје и примери у којима се, под утицајем издавача из маркетиншких разлога, име аутора мења како би се уклопило у преференције циљне публике. Под притиском издавача, који је сматрао је дечаци могу бити опрезни према књизи коју је написала жена, Џоана Мари (девојачко Роулинг) (Joanne Murray, Rowling) објављује серијал романа о Харију Потеру под родно неутралним псеудонимом Џ. К. Роулинг (J. K. Rowling). Такође, савремена списатељица љубавних романа Нора Робертс (Nora Roberts) пожелела је да се опроба у жанру детективног романа узевши псеудоним Џ. Д. Роб (J. D. Robb), будући да је њен издавач оклевао да је представи у другом жанру под њеним правим именом.

Псеудоними данас постају општеприхваћени начин потписивања у дигиталном свету. Многи блогери користе низ псеудонима, али углавном као средство за стварање публицитета или „брендирање личности”, што суштински представља вид самопромоције под изговором скривања. Са друге стране, лажно име, скривени, измењени идентитет на друштвеним мрежама у виду различитих надимака (популарно названих „никова” од енглеске речи nickname) или „аватара”⁷ постају предмет многих социолошких студија (Hogan 2012, 293). Оно што је започело као начин идентификације појединца у виртуелном свету, помоћу рачунарског система у виду доделе корисничког имена, прерасло је у широк дијапазон идентитета једне особе у зависности од друштвене платформе коју користи (van der Nagel 2017, 48).

⁷ Аватар је термин који се изворно користи у хиндуизму да означи реинкарнацију божанства. Данас се овај појам користи да означи отеловљење корисника у виртуелној стварности.

3. Феномен анонима и псеудонима на српском културном простору

3.1. Појава анонима и псеудонима у српској књижевности

Појава анонима и псеудонима у српској књижевности везује се за појаву српске писане књижевности у средњем веку, која је настајала и развијала се упоредо са настанком и развојем српске феудалне државе. Почети српске књижевности се такође поклапају и са периодом христијанизације Словена од 9. века. Сматра се да су „Срби примили хришћанство између 867. и 874. године, прво преко контаката које су имали са латинским свештеницима из приморских градова, а потом са словенским мисионарима, ученицима Ћирила и Методија” (Богдановић 1980, 120). Према Радмили Маринковић (2010, 1), српска средњовековна књижевност „представља посебан књижевни систем, и што се тиче типологије, и поетике, и књижевних жанрова, тај систем је наставак и даље развијање старословенског наслеђа, створеног за новохристијанизоване Словене на рановизантијским узорима, а на светом словенском језику – старословенском, који је наднационалан, као и литература њиме писана, те се брзо и лако шири међу Словенима”. О жанровској подели српске средњовековне књижевности Димитрије Богдановић (1980, 131) каже: „Преведена и оригинална старословенска књижевност, углавном из 10. и 11. века, чинила је основу старе српске књижевности. То су пре свега библијски текстови у различитим изборима (апракоси, перимејници, четворојеванђеља, псалтири, апостоли), литургијска књижевност преко које је српска књижевност усвојила све византијске песничке жанрове у којима је добила оквир за сопствено стварање, хагиографска, пенегиричка и светоотачка књижевност.” Нажалост, из овог периода остало је сачувано врло мало писаних трагова. Како Деретић (1987, 7) наводи, из првих неколико векова постојања словенске писмености остало је свега неколико споменика: *Маријино јеванђеље* из 11. века, два одломка из *Апостолских дела*, позната под називом *Гериковићев* односно *Михановићев одломак* (сви писани глагољicom); те сачувани епиграфи на ћирилици: *Темнички натпис* (10-11 век), *Хумска плоча* (10-11 век), *Плоча судије Градише* (12. век) и *Натпис на плочи у Полицама крај Требиња* (друга половина 12. века). Писмо босанског бана Кулина Дубровчанина из 1189. године писано ћирилицом је наведено као најстарији споменик народног језика, док најстарија ћирилска књига српске редакције, јеванђелистар захумског кнеза Мирослава, брата Стефана Немање потиче с краја 12. века. Написан је на пергаменту у два ступца, словима уставне ћирилице и украшен са преко 300 стилизованих иницијала и минијатура у боји и злату, познат је под називом *Мирослављево јеванђеље*, те представља не само најстарију него и најлепшу српску књигу средњег века.

Анониме у нашој књижевности налазимо још на самом њеном почетку, а једно од најпознатијих, свакако је дело *Gesta regum Sclavorum*, из друге половине 12. века које је сачувано у само два рукописа (Ватиканском и Београдском), и представља превод са словенског изворника на латински језик. Према потпису анонимног аутора као католичког свештеника из Бара, ово дело је познато и под називом *Барски летопис*, или још чешће, као *Летопис попа*

Дукљанина. Према Деретићу, у овом делу се налазе и неки ранији списи дати у скраћеном облику, а нарочито се истиче део о подвизима св. краља Владимира:

„Дукљански летопис излаже, у облику родослова владара, историју наших земаља од доласка Словена до средине 12. столећа. Он је, нарочито у првом делу, пун поетских прича и легенди – прича о љубави и страдањима Владимира и Косаре најлепша је и најпознатија од њих – у којима налазимо препричана народна предања а можда и трагове ишчезле епске поезије. Други део списка, где је реч о догађајима из ближе прошлости, одликује се снажним осећањем стварности, тако да ово дело – написано на рђавој латинштини и, уз то, мисаоно и стилски крајње сиромашно – сведочи о свом времену живље, потпуније и, упркос легендама и огрешењима о фактографију, веродостојније од већине других, уметнички и културноисторијски значајнијих дела наше старе књижевности” (Деретић 1987, 8).

Међутим, новија истраживања према Драгани Кунчер (2009, VII) показују да се ово дело, иако по структури нецеловито, сматра производом једног аутора, те да ако се дело састоји од прича „које су не само по свом садржају, већ и по језичким карактеристикама различите, ... ова различитост може пре да се припише различитости извора које је аутор користио, него могућој различитости аутора”. Образлажући овај став она даље наводи: „Преписивање, опонашање и верно праћење узора су у средњем веку сматрани за нормалан и пожељан начин писања и дело које је на изглед цело састављено од парчића може да буде производ једног аутора-компилятора.”

Међу анонимним делима српске средњовековне књижевности, у литератури се помиње и *Служба светом Сави*. Ово дело је настало поводом преноса Савиних моштију из Трнова у Милешеву 1237. године и представља облик литургијске химнографије⁸ који се издваја „снагом речитости и лепотом песничких слика” (Деретић 1987, 14). У дела поетског карактера за које се не зна ко их је писао спадају и *Исповедна молитва* из друге половине 11. века писана у форми реторске прозе, те *Надгробно слово деспоту Бурђу* из 1456. године, које представља, како Деретић (1987, 18) каже „ламентацију не само над умрлим владаром него и над судбином Србије и целог хришћанског света”. Далеко најпопуларнији жанр тог периода јесу биографије владара и архиепископа, тзв. житија. У литератури је остало забележено, као анонимно, дело *Живот инока Исаије* писано у 14. веку, а о кнезу Лазару остало је сачувано чак десетак биографских дела насталих убрзо након Косовске битке, од којих су два анонимна: *Помен кнезу Лазару* (познат и као *Повесно слово*) и *Похвално слово кнезу Лазару*. Такође, током 14. века житија често бивају повезана у својеврсне зборнике, што је случај и са делом *Живот краљева и архиепископа српских архиепископа* Данила II. Ово дело чини шест краљевских житија (Уроша, Драгутина, краљице Јелене, Милутина, Стефана Дечанског и Душана) и десет житија архиепископа, од Савиног наследника Арсенија до Данила II. Аутори житија су различити, али већину је написао сам Данило II, што укључује сва краљевска житија (осим последња два) и највећи део архиепископских. Сматра се да су преостала житија дело његових анонимних настављача, којих има најмање два, а можда и више. Међу њима се као најзначајнији издваја Данилов ученик (који се сматра аутором житија Дечанског, Душана и самог архиепископа Данила), а коме се приписује и састављање поменутих житија у целину (Деретић 1987, 15). Последња у низу „старих” владарских биографија, како наводи Деретић, јесте дело *Живот цара Уроша*, које је

⁸ Химнографије представљају службе за новоустановљене култове домаћих светаца.

написао патријарх Пајсије у 17. веку. Уз њега, у том периоду јављају се и други, „махом анонимни књижевни посленици, од којих потиче више краћих списа: *Сказанија о српским патријарсима*, белешке о манастирима, описи путовања у Свету земљу итд.” (Деретић 1987, 20-21).

Из приложених примера анонимности у српској средњовековној књижевности стиче се утисак да је ова појава случајна, нехотична, те да се може посматрати и као заборављени или изгубљени историјски податак. Узроке ове спорадичне појаве треба тражити и у схватању и исказивању безначајности или хришћанске скромности писца, пре него као израз намерног скривања идентитета.

Након османског освајања српских држава, бројни учени и богати Срби одлазе у Млетачку републику или Хабзбуршку монархију. По узору на устаљену праксу раног модерног доба западне књижевности по којој је писац (како би му име звучало класично), латинизира своје име или презиме додавањем латинског наставка „us” или „ius”, преводи презиме у грчки или латински еквивалент, или пак усваја латинизирани географски појам који га одређује, било по рођењу или месту живљења (нпр. ел Греко⁹ или да Кортоне¹⁰), и бројни српски интелектуалци који су живели ван српских граница формирају своје псеудониме. Један од њих био је и Војвода Божидар Вуковић, српски трговац и штампар, који је у Венецији од 1519. године под именом *Dionisio della Vecchia* објављивао српске ћириличне богослужбене књиге и тиме дао немерљив допринос развоју српског штампарства. У српској научној заједници се годинама водила полемика око порекла његовог западњачког, италијанског презимена *della Vecchia*, док је од почетка било потпуно јасно да име *Dionisio* представља италијански еквивалент његовог српског имена Божидар. Бројни истраживачи су најпре тврдили да је презиме преузео од супруге, будући да се сматрало да је Вуковићева жена Аполонија потицала из фамилије *della Vecchia*, међутим, каснијим истраживањима утврђено је да Вуковић, „по доласку у Венецију, како би се лакше уклопио у нови друштвени, културни и пословни амбијент, преводи и прилагођава назив места свог завичаја, Старчево, на познате облике у италијанском и латинском језику – *della Vecchia*, односно *a Vetula*”, и у коначници бива познат као *Dionisio della Vecchia*, или на латинском *Dionusius a Vetula* (Лазих 2018, 179). Бројни су примери овакве праксе „на пољу штампарства и издаваштва, већина појединаца је уз своје име додавала назив свог завичаја, попут Божидара Горажданина, Стефана од Скадра, Јакова од Камене Реке, Стефана од Паштровића”, док су монаси углавном преузимали назив манастира као део свог имена (нпр. Мардарије од манастира Мркшина црква, Сава Дечанац...) (Лазих 2018, 178). А познат је и случај трговца Николе Србина (*Nicolo de Servia*), који потиче из околине Скадарског језера, а чији је тестамент 1528. године објављен у штампарији Божидара Вуковића (Костић 1975, 86-87). Такође, међу припадницима Дубровачке књижевности учестала је појава постојања два облика имена, оригиналног и италијанизованог: Иван Циво Гундулић (*Giovanni Francesco Gondola*), Игњат Ђурђевић (*Ignazio Giorgi*), Јуније Џоно Палмотић (*Gjon Gjor Palmotic*) и др.

⁹ Ел Греко (право име Доменикос Теотокопулос, грч. Δομίνικος Θεοτοκόπουλος), сликар, вајар и архитекта, припадник шпанске ренесансе, а само име Ел Греко (Грк) је типичан пример формирања псеудонима према етничком пореклу.

¹⁰ Пјетро да Кортоне (*Pietro da Cortona*), италијански барокни архитекта и сликар, рођен као Пјетро Баретини (*Pietro Berrettini*), познат по свом родном месту Кортони у Тоскани.

3.2. Псеудонимност као израз нужности

Развој српске књижевности непобитно је успорен крахом српске средњовековне државе, те османским освајањем свих српских држава. У таквим условима Срби су се окренули цркви као главном духовном, културном и просветном упоришту, те свој претежно црквени карактер српска књижевност задржава све до осме деценије 18. века. Први наговештаји развоја нове књижевности долазе почетком 18. века када се устаљује османско-хабзбуршка граница на Дунаву и Сави, чиме се практично и дели на два царства простор који настањују Срби. Српски живаљ је на подручју Хабзбуршке монархије уживао извесну културно-верску аутономију у Монархији, што му је омогућило бољу позицију за неговање српске културе у односу на део народа који је живео у Отоманском царству. Такође, како би заштитили верски и национални идентитет, српски црквени поглавари се окрећу Русији која шаље своје учитеље и уџбенике. Долазак руских учитеља и њихов рад међу српским народом далекосежно је обележио српски културни развој, а посебно развој српског књижевног језика и националне књижевности. Наиме, у цркве, школе и књиге уводи се руски црквенословенски језик, док је дотадашњи језик старе српске књижевности – српскословенски бивао напуштен. Нови језик се у свакодневици мешао са елементима народног говора, те постепено прилагођавао правилима српског језика, стварајући славеносрпски (познат и као славеносербски или славјаносербски) језик, који је имао изразито рускословенско обележје. Биће потребно више од једног века, много полемика најученијих српских интелектуалаца, да би се српски књижевни језик и српска књижевност „изборили са странпутицама на којима су се тада нашли” (Glavačević 2010, 228).

Будући да културна и верска повезаност Срба са Русијом никако није одговарала интересима Хабзбуршке монархије, уводи се низ реформи како би се Срби лакше интегрисали у друштвено-политички и културни живот монархије. Промене које су наступиле у другој половини 18. века, у оквирима српске књижевности, изазване су управо тим реформама: отворане су грађанске уместо црквених школа, манастирима је постепено умањиван значај, а неки су и гашени, слављени су само најзначајнији црквени празници, а у Бечу је 1770. године омогућено штампање српских књига. Такође, у Србију са запада „продире најважније просветитељске идеје и тежње: демократизација културе, филозофска критика стварности, оријентација на морална и политичка питања, схватање науке као светлости која ослобађа човека из мрака незнања, осуда верских гоњења и прихватање толеранције као основу просвећене политике. Те идеје испољиле су се већ у последњој фази рада Захарија Орфелина”..., али „... њихов пуни живот у нашој књижевности почиње тек с појавом Доситеја Обрадовића, најзначајнијег нашег писца 18. столећа, зачетника нове српске књижевности” (Деретић 1987, 37).

Управо један од првих, ако не и први прави псеудоним, према Миливоју В. Кнежевићу (1949, 267), се појављује 1761. године када Захарија Стефановић Орфелин објављује у штампарији Димитрија Теодосија у Венецији своје дело *Плачь Сербїи Єжже Сыни в' Различныхь Госдарства разсѣелисе* најпре на славеносрпском језику под шифром С. С. С. („Собствени Син Сербїји”), а затим објављује на истом месту и варијанту на рускословенском језику под називом *Горестный плачь славныхь иногда Сербїи, своихь царей, князей, вождѣвъ Градѣвъже и земель лишенныхь, и на чужыхь Пледѣлехь въ жалостномь поданствѣ съдащыхь*, само непотписану. У овом поетском делу се јасно осликава тежња српског народа ка потпуној националној

слободи, стога не чуди одлука аутора да остане скривен, о чему говори и Скерлић (1914, 62): „Орфелин, који је у то доба био мали чиновник при митрополитском двору, није смео потписати овај антиаустриски и антијерархиски патриотски и политички спев.” У књижевној критици се дуго времена није знало ко стоји иза шифре С. С. С. Јанко Шафарик је на пример, у свом делу *Geschichte des serbischen Schrifthums* тврдио да је у питању „некакав поп из Турске родом, који се 1759 врзао по Бечу, пишући погрдне списе на митрополита”, све док, Димитрије Руварац није утврдио да је прави аутор тог дела уствари Захарија Орфелин (Скерлић 1909, 269). Иначе, и само презиме Орфелин је псеудоним, а у литератури не постоје подаци о првобитном презимену Захарија Орфелина, „док му патроним Стефановић, приписује бечки универзитетски професор Франц Карл Алтер (Franz Karl Alter) тек 1800. године”, петнаест година после његове смрти, „када објављује приказ о Орфелиновом *Вечном календару* из 1783. године”. У том делу је објашњено и да је накнадно презиме – Орфелин у ствари псеудоним, који је аутор сам створио, спајајући имена два античка песника: Орфеја (Orpheus) и Лина (Linus) (Симић 2013, 10). Бројни су и каснији покушаји тумачења порекла псеудонима Орфелин. Тихомир Остојић је, на пример, прво претпостављао да потиче од француске речи „orphelin” која значи сироче, а када је у једном лексикону пронашао француског медаљера из 17. века под презименом „Orphelin”, закључио је да га је Захарија по овладавању бакрорезачког заната преузео (Остојић 1923, 33). Међутим, утврђено је да је Орфелин презиме преузео док је био учитељ у Новом Саду, дакле, пре него што је почео да се бави овим занатом. У својој докторској дисертацији Владимир Симић наводи да „Орфелин није био задовољан својим презименом, не зато што га је сматрао лошим или недостојним, већ зато што му није доносило ништа од онога што је он желео: статус, углед, интелектуалну препознатљивост и славу” (2013, 168); док о настанку псеудонима каже: „Замишљајући себе као поету, слично својим горе поменутиим савременицима из света науке, књижевности и уметности, и Орфелин је сковао свој уметнички псеудоним од имена најславнијих песника у историји цивилизације – Орфеја и Лина – са идејом прављења такве каријере” (Симић 2013, 171). Посматрајући врсте потписа које је користио током свог живота, јасно се уочава и његов развојни пут. „На почетку каријере користио је сваку прилику да истакне своје име и место које заузима у јавној сфери, обично преко службе коју је у том тренутку обављао. Како је време одмицало, а он се приближавао крају живота, тако су му и потписи постајали све једноставнији, и састављени само од имена и презимена или чак само од иницијала. Из Орфелинових потписа да се уочити и то колико је потпис био важан одраз друштвеног статуса. Комбинујући своје име, надимак и титуле (звања) у контексту сопствене интелектуалне и уметничке репрезентације, остављао је траг успонима и падовима у професионалном животу” (Симић 2013, 172). Остало је забележено „да се у извештају митрополиту Ненадовићу о раду славенских школа од 18. фебруара 1757. године, за разлику од других учитеља које се потписују пуним именом и презименом, Орфелин потписује само као 'Захарија магистер'; исте године у делу *Поздрав Мојсеју Путнику* као 'Захарија Орфелин в Ново-сад', ступањем у службу Митрополије мења потпис у 'Захарија Орфелин, архиепископо-митрополијски илирически канцелист', а од тренутка када је постао почасни члан Шмуцерове бакрорезачке академије у Бечу на свим важнијим радовима се потписује као 'Захарија Орфелин Цесаро-Краљевској Резнаго Художества Академији Член” (Симић 2013, 173-174). Истовремено је поједина мања религиозна дела потписивао без титула, користећи само иницијале или презиме. Такође, Скерлић (1909, 271) у свом делу *Српска књижевност у XVIII веку* примећује да Орфелин своја најважнија дела издаје анонимно, а да чак и у првом не само српском, већ и јужнословенском часопису који издаје у Венецији 1768. године под називом *Славено-сербскій магазинъ то есть Собрание разныхъ сочинений и переводовъ екъ пользъ и увеселенію служащихъ*

нигде не помиње име уредника или писаца, већ како каже „чак и измишља још два помагача, да се не би на њега мислило”. У даљем излагању исказује слагање са мишљењем Тихомира Остојића да се Орфелин у својим књижевним радовима крио „због сиротиње”, те да је „добро осећао и знао, да средина у којој је живео није марила за људе који се истичу, а камо ли људе његових идеја”, и у коначници закључује да је у таквој средини Орфелин, „који и иначе није имао много грађанске храбрости, смео да се декларира за аутора само у својим богословским делима” (Скерлић 1909, 271-272).

У реформисаним српским школама током 18. века, као што је већ наведено, коришћени су руски уџбеници, а први српски буквар штампан грађанском ћирилицом под називом *Первое учение Хотяштымь учитися книгъ писмень Славенскими называемое Бѣкварь* излази 1767. године у Венецији, у штампарији Димитрија Теодосија. Написао га је Орфелин, а његовим стопама крећу и други, па се постепено у школама појављују и уџбеници на славеносрпском језику. Из тог периода остала су сачувана и два буквара непознатих аутора. То су: *Бѣкварь или Началное учение хотяштімь учитиса книгъ писмені славено-сербскими* издат у Венецији 1770. године, такође у штампарији Димитрија Теодосија и *Началное учение человекѡмь, хотяштімь учитиса славенскому чт еніи напечатанное* издат 1774. године у Бечу, у штампарији Јосифа Курцбека (Скерлић 1909, 114). Поред ових књига за које у историји није остало забележено ко их је написао, остао је забележен и случај једног намерног анонима. Наиме, будући да је Јован Мушкатировић након издавања своје књиге *Краткое размышленіе о праздници* у којој је критиковао црквене установе и верске обичаје имао неприлике, и да га је чак карловачки митрополит тужио због штампања те „богохулителне књиге”, он своје ново дело у коме осуђује црквене постове одлучује да изда анонимно. Књига је штампана црквеном азбуком на славеносрпском језику у Бечу 1794. године под називом *Разсѣжденіе ѿ постахъ восточнія церкви*. Дело је написано у облику писма једном „љубезном другу”, а начин излагања и доказивања је исти као и у првој поменутој књизи (Скерлић 1909, 442-443).

3.3. Утицај штампе на растућу популарност псеудонима у 19. веку

Неопходно је истаћи и чињеницу да је у историји Србије штампа одиграла значајну национално-политичку, друштвену, културну и књижевну мисију. Наиме, српска периодика је имала немерљив утицај на процес формирања српског књижевног језика и развоја националне књижевности, као главних упоришта српског националног и културног идентитета. Она је представљала израз духовних струја које су се јављале у српском друштву, пружајући српској публици, како наводи Василије Крстић (2003, 9) у предговору новог издања своје књиге *Историја српске штампе у Угарској 1791-1914*, не само „свакодневне новости и својеврсну забаву”, већ чини према речима Димитрија Фрушића „прво, најлакше, најисходније средство за побудити к читању књига, размишљању и напретку у цивилизацији и литератури”.

Како је већ речено, први српски часопис *Славено-сербскій магазинъ* покренуо је Захарија Орфелин 1768. године у жељи да створи простор за културно изражавање и еманципацију ширих слојева друштва. Иако је изашао само један број, ова година се узима као почетна година у развоју српске публицистике.

Прве српске новине настају ван српских граница и прилично касно, готово читава два века након првих европских новина.¹¹ Покрећу их 3. марта 1791. године у Бечу, Грци, браћа Публије и Георгије Маркидес Пуљо, по занимању штампари, уско повезани са грчким националним ослободилачким покретом, а такође и оснивачи првог листа на грчком језику. Они су успели да издајствују дозволу за покретање новина на српском језику које су под називом *Сербскія новины повседневныя* излазиле све до краја 1792. године. По оцени Крестића (2003, 20), ове новине осим по имену, „мало су биле српске”, мада нису у потпуности биле „лишене српског родољубивог осећања”. Већина новости политичког или војног садржаја преузимана је из разних немачких листова, док су малобројне оригиналне вести које су долазиле из српских средина биле непотписане, а како наводи Лазар Чурчић (1969, 205), писали су их свештеници и учитељи „који су се и иначе из родољубивих побуда, најчешће прихватили таквих послова”. Кратком даху ових новина доприноси и чињеница да су излазиле на црквеној азбуци и језиком претежно неразумљивим широкој публици, тј. на мешавини рускословенског и народног језика. Крестић (2003, 22) закључује да су ове, прве српске новине, иако „оптерећене слабостима: почетништва, неискуства, недовољне културне развијености, духовне и политичке скучености апсолутистичког и реакционарног система”, најзначајне управо због тога „што су Срби њима закорачили у једну нову, дотад непознату, област јавног живота, у којој ће тек више деценија касније сасвим стасати и постићи запажене резултате”.

Стефан Новаковић, „бивши секретар Карловачке митрополије, тада српски придворни агент у Бечу”, како га описује Скерлић (1911, 7-8), купивши штампарију Јосипа Курцбека, почиње издавање новог српског листа крајем 1792. године под називом *Славенно-сербскія вѣдомости посвященни роду и свящченству* који је био штампан грађанском ћирилицом и писан „више народним но црквеним језиком”. Иако је појава новог листа условила крах претходног, и он је имао исту судбину, те се након две године излажења, 22. децембра 1794. године угасио, управо зато што је био намењен неразвијеној и малобројној српској читалачкој публици „разнога образовања и разних духовних потреба” ... те ... „И ако се у последњим десетинама XVIII века осетио велики духовни напредак међу Србима, ипак још није било довољно публике за један политички лист”. Најзад, ... „имале су мало занимљивог за Србе, јер цензура није допуштала да се пише о стварима које су њих нарочито интересовале и онако како су они стварно мислили и осећали. Новаковић је у штампарској повластици имао обавезу да у својој штампарији не сме ништа штампати што би критиковало земаљске законе и што би могло изазвати тужбу ма са које стране, и он се тога, на штету свога листа, морао држати” (Скерлић 1911, 9).

И поред тога што је овакав вид публикација у Срба тек био у повоју, уз све наведене недостатке, новине су представљале главно упориште српског националног и културног идентитета с краја 18. века, а на нови лист Срби су чекали пуних осамнаест година, када те 1813. године Димитрије Давидовић и Димитрије Фрушић покрећу новине под називом *Новине Сербске из царствующега града Виенне*, које су излазиле све до Давидовићевог пресељења у Србију 1822. године. Основна карактеристика ових новина, које по свом изгледу и садржају нису одударале од претходних, огледа се у чињеници да су писане свима разумљивим, српским народним језиком, што значајно утиче на њихову популарност. Такође, бројни српски књижевници током година постају сарадници листа, а као један од најактивнијих издваја се Вук Стефановић Караџић, који је своје текстове понекад потписивао и псеудонимима. На пример, иницијалом

¹¹ Прве модерне европске новине изашле су у Стразбуру, 1605. године. Више у раду *Strassburg, 1605: The Origins of the Newspaper in Europe*, аутора Јохана Вебера.

имена В потписао је текст *Додатакъ къ миѣнїю „о писмени ин у нашымъ причастїама”* штампан у броју 28 за 6. и 7. април 1818. године, на странама 221-222.¹² Миливој В. Кнежевић (1951, 18) наводи да се у овим новинама потписивао и другим варијантама иницијала: В. С. и В. С. К.

Гашење ових новина означава уједно и крај једне фазе у развоју српског културног живота. Беч више није главно средиште српске интелигенције, њено деловање се све више преноси у Угарску – у Будим и Пешту, а потом и у саму Србију. У Пешти је 1826. основано српско родољубиво друштво под називом *Матица српска*¹³ које је преузело издавање часописа *Сербске летописи* (чији први број је изашао крајем 1824. године и који са прекидима излази и данас под називом *Летопис Матице српске*). Србија је тек Хатишерифом из 1830. године добила право на своју штампарију, што је омогућило покретање првих новина на тлу обновљене Србије. Пробни број новог листа под уредништвом Димитрија Давидовића излази 1832. године, тек од 1834. године излази редовно, задржавајући стари назив *Новине Србске* (Бикички 1993, 25). Ове новине постају први модеран информативно-политички лист настао по узору на друге успешне европске новине, а Давидовић бива у историји означен као родоначелник српског новинарства. Истовремено, он задржава и успешну праксу својих претходних новина, те окупља велики број књижевника, који обогаћују садржај новина путем својих прилога, а касније и путем специјалног додатка *Подунавка* који је уређивао Милош Поповић. Ова појава задржала се током читавог 19. века чинећи да се „књижевни рад Срба сконцентрише око политичких листова”, те да су „публицисти били ти који су давали правац не само јавном мњењу у политичким и националним питањима него су одређивали и тон у књижевности” (Скерлић 1914, 10). У прилог овој тези говори и чињеница да су први српски књижевни листови који се појављују у 19. веку уствари били додаци политичким листовима: поред већ поменутог додатка у *Новинама Србским*, још су бечке *Новине Србске* имале свој књижевни додаток *Забавник*, а *Србски дневник* издаван почетком педесетих година *Седмицу*.

Листањем новина из овог периода јасно се увиђа да псеудоними постају прихватљив начин потписивања. У броју 102 *Новина Србских* из 1819. године на страни 749 у *Додатку*, Георгије Магарашевић се јавља као преводилац Јунговог текста и потписује са Тома Љубибратић, тј. „Преводи Г. Ћоме Любибратића, списатељм Србским”¹⁴ (Кнежевић 1951, 124); Анка Ј. Обреновић преводи текстове и објављује их у *Забавнику* Димитрија Давидовића 1834. и 1835. године под псеудонимом А. Э. О. ***** који представља иницијал имена, очевог имена и презимена са 9 звездица (Кнежевић 1952, 34); док рецимо Јелена Везилић песму *Даръ Србскимъ пѣвцыма у Пештанско-будимској скоротечи* бр. 32 из априла 1844. године на страни 185 потписује као Елена В...ћ Српкиња (Кнежевић 1954, 163)¹⁵.

Друга половина 19. века означена је у историји као период процвата српске периодике. На тлу Угарске и Србије покрећу се бројни листови од којих су најзначајнији: *Гласник србске словесности*, *Шумадинка*, *Новине читалишта београдског* и др. Истовремено, ово је и епоха

¹² Текст доступан на:

https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/Novine_serbske_iz_carstvujusceg_grada_Vien/1818/04/06#page/3/mode/1up

¹³ Преметнут назив *Матица српска* уместо Српска матица према Миливоју Кнежевићу, потиче од иницијала псеудонима једног од оснивача друштва, Јована Хаџића – М. С. - Милош Светић (Кнежевић 1953, 156-157).

¹⁴ Текст доступан на:

https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/Novine_serbske_iz_carstvujusceg_grada_Vien/1819/12/20#page/4/mode/1up

¹⁵ Текст доступан на:

http://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pplissue:UB_00039_18440423|article:pageDiv1

националног и књижевног романтизма када књижевност и јавни политички живот постају уско повезани, те период када су се јавили и развили главни представници наше нове књижевности чија су дела прожета политичким и социјалним идејама, а који неретко своје прве радове, објављују управо у периодици.

На крилима национализма долази и до таласа посрбљавања, истицања свега српског, од језика, обичаја, ношње, па све до личних имена. Наиме, крајем 18. века српска црква се противила обичају давања народних имена новорођенима, те инсистирала на календарским именима; у историји је остало забележено да је 1798. године епископ Павле Кенђелац „упутио конзисторијалну окружницу свештеницима темишварске епархије, где им забрањује да деци дају имена као Ружа, Санда, Живан, која су остала из старих идолопоклонических времена и којих нема у црквеним књигама” (Скерлић 1906, 217). Стога, у духу национализма бројни књижевници посрбљују своја имена, те Димитрије Петровић постаје Славко Златојевић, Јован Грчки – Јован Грчић-Миленко, Јанићије Кујунџић – Милан Кујунџић, Хипократ Ђорђевић – Владан Ђорђевић, док други узимају српску варијанту свог имена, као што је случај са Тимотијем¹⁶ Атанацковићем који постаје Богобој Атанацковић, или Костом¹⁷ Новаковићем који постаје Стојан Новаковић, док рецимо Бранко Радичевић, своје крштено име Алексије¹⁸ мења у Бранко.

Ово је и период када псеудоними по угледу на устаљену праксу у европским новинама, постају уобичајени појавни облик у српској периодици. Ти први прави псеудоними, којима је основна сврха да сакрију идентитет писца, а који се појављују у српској штампи, такође осликавају дух патриотизма: Милан Берић се потписује као Родољуб Србић, Ђорђе Бугарски као Милољуб, Милан Андрић – Миодраг, Милан Костић – Милко, а на пример један сакупљач народних умотворина у разним омладинским листовима потписује се наизменично као: Манојло Хрваћанин, Мојо Хрваћанин, Мојица Хрваћанин, Мојица Хрваћан-Србенда, Мојица Хрваћанин-Србендић (Скерлић 1906, 218).

Током 19. века периодика полако постаје носилац напредних и покретачких идеја, полигон за размену мишљења водећих српских интелектуалаца, место са ког се најбоље могло утицати на процес културног и националног устројавања, и самим тим, културног и националног напретка и препорода уопште. Истовремено, многи писци, историчари и политичари схватају да им коришћење псеудонима, иницијала и ауторских знакова омогућава несметано исказивање мисли, будући да, српска интелигенција, која се већином школовала у Бечу и Пешти, незадовољна стегаматадашњег режима почиње да исказује свој протест, а за узврат добија завођење полицијског режима и гушење либералне опозиције. По угледу на европску праксу ничу и бројни хумористично-сатирични листови који представљају моћну полуку у политичкој борби, а где се сарадници крију иза вела шаљивих псеудонима (Слика 2).

¹⁶ Име грчког порекла (грч. Τιμόθεος), са значењем: онај који поштује бога, божји поштовалац.

¹⁷ Хипористик имена грчког порекла Константин (гр. Κωνσταντ), са значењем: постојан.

¹⁸ Име грчког порекла (грч. Αλέξιος), са значењем: заштитник, бранитељ.

Chedomil

Што не дође Финџић Чедо
Да доприне крсту,
Него шта, дуња, трава
Вадаш по Паризу?

Што не дође? Угарин су
Неполски језини,
Нашега Тарса, ко што знате,
Цепови су празни.

Поручује свом Финџићу:
Та си видра стар,
Трава, јур, дуња, трава,
Ал' доведеш цар.

И сад Чедо удерно
У његово каво,
„Дале, дале, пара нека“
Тарас се Банко.

Зача шта: Шта да радиш?
Одје пара нека.
Тарас дугачак одговара:
„У Бео не се спрема“

„Зашто сам га и узео
У друштво и партију“
Чедо лупа длан, трава...
Да направи зајак.

Лисац.

ПОЛИТИЧКЕ ВОМБОНЕ

Најпре је био „Поглед“. После су огла-
дали једно слово и оставо „Слика“. Али кад су
огладили, то одје тај лист и не треба да се
зове осеко него одсео.

Стари господар нека ни воље а није ни
рад да даде народу да знаше. А како се то на-
примљиво и како он ради, ни више ни мало
него се јавно спрема и даде на то да нар-
даје д'шавне.

Питају се са много страна! За што не до-
лази Чедина Финџић, кад се зна да он спрема
на Париз пуно рече. Е, тајдара број,
не трава стари господар да му **Chedomil** до-
несе пуно рече, него пуно рече новина.

Она година календарна је проста а у
стварно само је преступна. Па како онда то
дође да погрешно? Погрешно се то и сако:
Добра суна да не каже чинити преступе и то
просто преступе. И услед тога много и го-
дину излази престо преступу.

Једна непознати стужај на испиту.
Учине, кажећу осталога, шта свела уче
ника

— Дале, ње треба да је добар и поштен.
Тојсте. Али какав ти нево: шта би, рече од
мене било, да сам јак сам јакшо, да сам био
неуреди, да сам јакшо воле или спаше или пи-
лиће и да сам се скатао, шта би било од мене?

— Или би изнеути а лопов господине, од-
говори јак.

А предодик се чисто наљути.
— Шта јакшо? Твој господини изнуги
би био?

— Или се одра поправи.

— Или би био обрзуки начелник као
Свака што је.

Сеча.

??

Србија је вола разних чува
То је стара и новата ствар —
Вашко чува доште није било,
Да коцкар, Милан буде господар.

ПОСЛЕ „ЗНАЧАЈНЕ“ ВЕЧЕРЕ

Геца: А богати! Јоване, Бардо, — како
ли те вабе — ко наво ту красну цвианцу, и
кад је вабе што је бар сва не појде?

— Јавој! Е ваји „Геца“, хтела су они да
појду, али ваго тврдо, беје се хоће вабе да
пококо.

„Геца“ тврдо, бога ни, Швабе, тврдо...

ФИЛОЗОФИЈА О ЉУДИМА.

Храм љубави претворили су данашњи
људи у обичну сарајницу.

Људи не ваде своје страсти и жене али
ипак су сви уверени да их вају.

Најпре чинити на воше мислити, то је
важемо свију будала.

Дела човекова треба да су одједало речи
а речи треба да су одједало срца и душе.

Мудрост се учи на питања.

Ко је рад да у животу нешто више по-
стигне, тај мора често пута да испуни својину
жизнота.

Што земља није дала она не може ни
одусти; па тако и човеци: што нику наро-
дина јак не могу ни одушати.

На први крајев моко и ово да ваки:
учи се од вако добру а истина учи се од вако
и бува.

Углавине речи вако силно дејствују на
слабавине људе — дама зато се адикосни га-
ди и подважују да би и на вако што дејство-
ва.

Идеалисти иде вако вако, али шери-
тауди старача господару иду још вако даје.

Ако вако вако невадаца на блага да
подигнени то треба јак да пашни јер се може
на вако блага за тебе вакишати.

„Ко вабе да је бога тај не сме да ни
срца и вако га презру“ рече вакошпи. А кад
је вакошпи хваде на хваде уснава је оп-
ште поштовање и говораху за вако, кад је где
два вако праско: „Дарвајинац.“

Често пута бива да се човек спаше од
оштрава претом законисловнију.

Цинкус.

1

Доше ће Таша седети овде
И руком својом каљати трон?
Доше Чедина на Париза
Не доведе ваја вајају...
Јуvena.

Нису једно исто

Седећи у каваани за једним столом по-
сваде се либерали Трта и вако Царца те бо-
ме дође до крупних речи. Најзад Трта устаде
отворно.

— Ви сте још једни жутоклауци и вако и
суваши уображана. Ја немам воље да се сад
с вама кавади, али ни нисте ни за мој вако
прст, а вако исподите да сте ни за либералну
стравну што сам ја, онда сте ви прави магарца.
Кажу да је па то Царца окувао.

Прасушвавао.

?

Ова Србија данаша је дрмом,
Ова Србија слободније душе —
Вакошност је Раду напуштао,
„Смеша“ своје члаво сад не пише!
Вакош.

Новерки Тома.

„Не верују више политикоска властима“
рекоше вакошпи херој, вако су му Шапчавски
либерали и вакошпи дошпи да се вако про-
те политикоско притиско о вакошпи.

Сада, да вакошпи пошраваши и добре во-
ше? добили су радикали на вакошпи у Шапчу
сво гласова вакошпи од вакошпи и либерала.
Новерки ће Тома, сада сигурно вакошпи.

Фирмон

Вакошпи вакошпи вакошпи гаде.
На Устан вакошпи е' и деца вакошпи
А Народ страши вакошпи тош
Паризио, јер је дошо **ОН**.

Паризио Фирмон.

Юритива

Разговор се води о Миши Вакошпи
— Јеси ли читао вакошпи најважније сови-
нијење у „Летовну“?

— Јеско, па?

— Јеси да вакошпи да вакошпи човека?

— Вакошпи на вакошпи, не да вакошпи него да
увакошпи!

Лажна и паралажа

У тринаста се дан вакошпи: ко вакошпи и бо-
ме вакошпи Једна вакошпи:

— Ја сам вакошпи својим отима једну ва-
шину где се унутра вакошпи вакошпи вакошпи а вакошпи
вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи.

— То вакошпи ништа одговори други. Али
вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи
где се у вакошпи вакошпи одговори вакошпи вакошпи
вакошпи вакошпи, а вакошпи на другу страну вакошпи
вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи вакошпи...

Срече Вакошпи.

Закошпи.

Шта вакошпи ти је што

Пет вакошпи вакошпи — Кулар вакошпи
Шапчавски вакошпи — Чови вакошпи
Милан вакошпи — Краљ вакошпи

— СТАВАРИНА ПЕРА И ТАВАКОШНИЦА — Главни и одговорни уредник И. Дави

Сл. 2: Геца : лист за шалу и сатиру, год. 3, бр. 6 (1894)¹⁹

¹⁹ Геца, сатирично-хумористички лист који је излазио у периоду од 1892. до 1895. године у Београду, „борбен и оштар у својој сатири према владајућој династији и политичкој олигархији, са изванредно илустрованим прилозима“; такође, „... један од најчешће забрањиваних листова“ (Кисић и Булатовић 1996, 113).

3.4. Употреба псеудонима у књижевном дискурсу

Узроке популарности псеудонима међу књижевницима на српском културном простору треба тражити у изразу почетничке скромности, стида или страха од неуспеха; затим пишчеве тежње да буде интересантан, мистериозан и загонетан за широке читалачке кругове; те као жељу за променом правог „обичног” имена у „поетични” псеудоним (Кнежевић 1949, 266). На пример, мало је познато да је песник Васа Живковић у једном периоду свога стварања користио псеудониме. Наиме, он је као свештеник, удовац заволео једну удату жену. Из те љубави проистекле су бројне песме које писац није смео да потпише, већ их је под разним псеудонимима објављивао у књижевним листовима (Скерлић 1811, 42). И Милован Ђ. Глишић се на почетку свог књижевног рада потписивао под псеудонимима; први његов псеудоним Мехедетај Корчин Ухеључки је забележен у листу *Враголан* 1871. године, када је у броју 26 објавио текст *Мехедетај Корчин Ухеључки страшно се љути*. Касније је користио псеудониме Сенадин, Леон, Срдан, Паланчанин, ** или (12 тачака) „за ствари на које није много полагао, или није хтео да се зна да их је он написао” (Џонић н.д., XXX). Како је већ наведено, Милану Кујунџићу крштено име било је Јанићије, које је по угледу на друге српске писце омладинског покрета посрбио, а затим је своју поезију почео да потписује и под псеудонимом Абердар, а разлог је сам навео: „Абердаром, наши оцеви звали су пушку која глас даје. Абердаром сам ја крстио срце своје док сам још ђаком био. Карактер и облик мога певања потпуно се казује овим именом” (Скерлић 1906, 540). А Сретен М. Ацић, наш познати педагог, је углавном објављивао радове под псеудонимима како сам објашњава „зато, да би читаоци више мислили на оно што је написано, него на онога ко је писао. А после, право да кажем и срамота ме да се под сваку маленкост издужим сав, колико сам дуг” (Ристић 1939, 26).

У историји српске књижевности остала је забележена и својеврсна превара изведена употребом псеудонима. Наиме, Мирко Дамјановић је током свог књижевног рада користио бројне псеудониме: Велика Паулова, Дам-вић, Дамјан Лепојевић, Д. Мирковић, Ивахан Бонзарић и многи други. А како је Скерлић одбио да објави његову песму *Живи мртви*, Дамјановић је након извесног времена поднео исту песму, наводећи је као превод чувеног шведског песника Ивена Келстјерна (швед. Iven Köllstjern)²⁰. Ова песма, коју је Скерлић објавио, како би све изгледало веродостојно, стигла је поштом из Шведске преко пишчевог пријатеља, где је било наведено и име преводиоца Чедомира Врбицког. Ова успела књижевна подвала Мирка Дамјановића није Скерлићу остала непозната будући да се Дамјановић похвалио Александру Арнаутовићу за свој поетски успех, а Арнаутовић, тада коректор Српског књижевног гласника, одао је тајну Скерлићу, те су од тог времена трајно нарушени односи међу њима (Кнежевић 1950, 168).

Псеудоними су се често креирали и у част неке особе. На пример, Сима Марковић је своје дело *Критички осврти*, у коме је говорио о марксизму, дијалектичком материјализму и реформи друштва, потписао псеудонимом Др. Василије Бунјић одајући тиме почаст свом рођаку архимандриту Василију, који је под сумњом да је антидинастичар, заведен у „црну књигу”, затворен и дуго држан у затвору, где је на крају и умро (Кнежевић 1951, 127); док је Светозар Матић свој псеудоним К. Радовановић сковао од иницијала презимена „Кошутић”, и имена „Радован” у знак пажње према Радовану Кошутићу, састављачу *Примера руског језика*, чије делове је писац преводио (Кнежевић 1954, 236). Ђури Даничићу је право име Ђорђе Поповић, а

²⁰ Не постоји аутор под овим именом, већ га је Дамјановић измислио.

о постанку псеудонима Даничић постоје две верзије. По једној, он је хтео да штампа свој *Рат за српски језик и правопис* под псеудонимом Југовић, „по браћи Југовићима из народних песама које је веома миловао”, али како му то бечка цензура није дозволила, он је узео псеудоним Даничић, „по браћи Даничићима, опет из песама, које је после Југовића најволео” (Милићевић 1888, 126-127). Међутим по казивању Ђуриног пријатеља Јована Бошковића, своје породично презиме је „из више политичких обзира” и „због цензуре” променио у Даничић – што значи „син Вукових Даница” (Отаџбина, XI, 615).

Такође, бројни псеудоними настали су случајно: Милорад Ј. Митровић је бројне прилоге у *Геци* и *Отаџбини* објављивао под псеудонимима Бургија, Др. Глог, Моцарт, Сврдло, док је псеудоним Пола-бугије заправо штампарска грешка забележена на пример у тексту *Чиме се занимају чланови „отличне странке”* у бр. 15 за 1893. годину листа *Геца*²¹; Лазар Пачу се у *Стражи* потписивао псеудонимом Х. О. који је резултат грешке словослагача о чему је остало забележено: „Кад је у позну јесен октобра месеца 1878. године у Новом Саду покренута *Стража*, Пачу је као њен уредник, изабрао шифру математичко х (пута) и О које је погрешно сложено у велико Х (икс) и О. И он је не хтеде мењати и исправити” (Марковић 1923, 11); док се Пера Тодоровић, такође у *Стражи* потписивао са Х. У. (икс ипсилон), будући да је оригинално (ћирилично) „ху” погрешно штампано великим словима (Кнежевић 1953, 152). Никанор Грујић је првобитно за псеудоним користио своје крштено име Милутин. Међутим, у Печују, где се школовао, Грујићев професор Петар Хеђи „не знајући какво је то име *Милутин* наденуо му је име Михајло, те се од то доба, па све док се није покаљуђерио звао и писао Михајло”. У каснијем добу се почео потписивати са Срб-Милутин или скраћено С-Милутин зато што се у *Даници Илирској* појавио песник који је употребљавао псеудоним Милутин у жељи „да га не би читаоци са оним у *Илирској Даници* помешали” (Кнежевић 1950, 167).

Истовремено, многи псеудоними настали су под утицајем уредника. О настанку псеудонима Фезет Светислава Предића остале су забележене речи самог аутора:

„То ми је био редован псевдоним за фељтоне у *Политици*, *Препороду* и загребачкој *Домовини*. До њега сам дошао на овај начин. Када су у обновљеној *Политици* 1919. године почели да излазе моји фељтони, били су испрва без ознаке писца. Тада је директор листа д-р Рибникар затражио да узмем неки псевдоним, јер публика почиње да се интересује за моје фељтоне. Одмах сам се сетио једног сна кад ми је било ваљда дванаест година: један стари седи Турчин метнуо ми је на главу руке и рекао: 'Ти ћеш се звати Фезета'. Одбацио сам завршно *а* и узео Фезет” (Предић 1921, 23).

За настанак псеудонима „Z” Милана Ракића заслужан је Богдан Поповић, тадашњи уредник *Српског књижевног гласника*, о чему и сам говори:

„... на једном путовању у Загреб са мојим париским пријатељима Др. Живадиновићем и Др. Куманудијем, овај последњи извадио је из џепа две песме, и понудио ми их за *Српски Књижевни Гласник*, чији сам уредник био у то време. Песме нису биле потписане. Прочитавши их, био сам опет изненађен. Песме, два сонета, биле су врло добре, изнад обичних прилога који пролазе кроз руке уредника. Поузданом руком нанизани стихови говорили су крепким и вешто сликовитим језиком о смрти која све

²¹ Текст доступан на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/kolekcija_gedza/gedza/1893/b015#page/3/mode/1up

коси, о 'чекићу, који бије у чамову даску', о 'раци у коју је тешко погледати смело'; – све то у неком новом облику, с неким новим звуком, који дотле нису били познати у нашем песништву. Упитао сам: 'Чије су? Извесно неког француског ђака, који је много читао француске песнике средине XIX века, нарочито Парнасовце. Ко је?' – 'Не могу да кажем', био је одговор... Треба знати да је у оно доба *Српски Књижевни Гласник* био оштар опозициони часопис, и сви смо у уредништву пазили кога ћемо примити као сарадника. С тога сам рекао да морам знати ко је писац пре но што бих та два сонета могао објавити у *Гласнику*. Одговорено ми је да писац никако не жели да му се зна име; али су ми оба пријатеља у исто време зајемчила да је писац потпуно исправан човек. Јемство је примљено као пуноважно; и тако су та два сонета, *Сурово ће време наша дела стрти* и *Целивасмо га у лице и чело*, изишла под знаком Z, у броју од 16 марта 1902. Z је од тада постао стални сарадник *Гласников*; његове снажне песме излазиле су једна за другом, у просечним роковима од по два месеца ... све с потписом Z. Тек после пуне године дана, 1 марта 1903, добио се пристанак Ракићев да две нове песме – *Једној покојници* и *Освит* – изиђу под његовим пуним потписом. Тада је и шири круг читалаца сазнао име новог песника који се родио српском песништву” (Поповић 1939, 304-305).

Такође, према тврђењу Милана Стоимировића-Јовановића, „Германикус и сви они многобројни псевдоними у *Новом животу* потичу отуда, што су чланци, тамо објављивани, уствари били званични извештаји дипломата, конзула, и аташеа за штампу, па им је Љуб. Јовановић, (уредник) измишљао псевдониме, јер их је било немогуће објављивати под пуним потписом писаца” (Кнежевић 1954, 237).

У циљу стварања различитих ауторских идентитета, бројни писци су користили и различите псевдониме у односу на врсту дела која су објављивали. Велимир М. Живојиновић је, на пример, своје белешке потписивао иницијалима В. Ж. или само Ж; псевдоним Велмож (који је креирао комбинацијом прва три слова имена, средњим словом и иницијалом презимена, уз уметање слова „о”) користио је приликом објављивања позоришних приказа у *Српској застави*; док је псевдоним V. Massuka, који представља занимљиву комбинацију иницијала пишевог имена и очевог надимка написаног латиницом, у страном ортографији, користио за потписивање својих литерарних дела (Кнежевић 1950, 174).

О феномену псевдонима који су до краја 19. века били општеприхваћени облик потписивања први је на нашим просторима писао Никша Гради 1890. године у свом делу *O bezimenim dopisima u našoj političkoj štampi, pa o staroj i novoj muzici u Dubrovniku*, посматрајући их само у опсегу журналистике. Том приликом рекао је:

„Da mladi spisatelj, baveć se o kakvom posve apstraktnom znanstvenom predmetu, ili o kakvom umjetničkom djelu, turi u svijet svoje pismo pod izmišljenim imenom, ili, ako mu je drago, baš i ne potpiše ga; niko nema za nago pravo da mu što s razlogom prigovori, e se stvar može lako tumačiti i sasvijem pohvalno, budi piščevom smjernosti, budi željom da se o njegovom djelu izrazi javno mnjenje bez ikakvog obzira na njegovu osobu. U takom postupanju nije ni najmanjeg uzroka da se sumnja o poštenju onoga koji piše, e uprav tad to poštenje niti dodava, niti što oduzimlje unutrašnjoj vrijednosti dotičnog pisma. ... Sve drukčije biva na suprot čim se radi o štampanim dopisima gdje se pripovedaju zbivši se događaji, u kojim su sapletene osobe poimence spomenute, te se izriče kakav sud o njihovom postupanju i o njihovu značaju. Tu nije ... moguće navesti punih dokaza tvrđenih stvari, pa doslijedno ova vrijednost sličnih dopisa zavisi o moralnoj vrijednosti i o značaju samoga dopisnika. Ali ... kakvu moralnu

vrijednost, kakav značaj da se ikad pripozna kukavici te ne smije ni da kudi ni da hvale otvorenim čelom, a neće da odgovara za sve ono što je kazala ... Takvi dopisi ... u kojim se pod ma kakvom obrazinom ili bezimeno, napadaju ili hvale ... spadaju u onu ozloglašenu vrstu pisma, koju starorimski pravoznanci nazivahu *li belli famosi*. Ta su pisma sa razlogom ozloglašena ... jep slični dopisi vodu u bludnju javno mnjenje i zamršuju pojave u narodu...” (Gradi 1890, 3-5).

Овај израз ауторовог графичког прерушавања и током прве половине 20. века остаје свеприсутан на српском културном простору. У овом периоду, са ширењем образовања међу женама, у српској књижевности се појављују и женски писци. Оне, подлежући утицају средине, често објављују своје радове под псеудонимом: Милица Јанковић користи псеудоним Л. Михајловић; Христина Ристићева – Јунија; Милица Јаковљевић – Мир-Јам итд. Све потешкоће објављивања женских аутора тога доба видљиве су у Алманаху *Српкиња* из 1913. године, који представља покушај афирмације женских писаца на тлу Србије. Нажалост, будући да је изашао за време Балканских ратова и пред сам почетак Првог светског рата није остао запажен у јавности. У овом алманаху, налази се више од 50 портрета књижевница, покровитељки, учитељица, тј. жена које су допринеле развоју српске културе. Према Биљани Дојчиновић, непотписани уводник написала је уредница алманаха²², Јелица Беловић Бернаджиковска, књижевница, етнографкиња и педагошкиња, која је користила приликом објављивања својих радова и мушки псеудоним Љуба Даничић. У уводнику је наглашена потреба за оваквим издањем, те су истакнуте препреке које се стварају на путу женских аутора ка покушају да продру у јавни простор. А посматрајући целокупни стваралачки опус Бернаджиковске, јасно се увиђа њен напор „да створи женску интерпретативну заједницу”, да „покаже да та заједница произилази из заједничке традиције”, истовремено указујући да „међусобна изолованост жена условљава њихову немоћ”, те „чини да њихови напори изгледају као појединачне, случајне и ефемерне појаве” (Дојчиновић 2011). О незавидном положају ондашњих жена Ђорђе Ђирић је говорио: „Жена иначе имајући подређену улогу, тешко је успевала да се дигне интелектуално, да стекне права која јој тек у наше дане признају, а српска жена још више сасвим је била у ропском положају, њена се улога равнала, у опште говорећи, са оном турске жене у харемима где је спутан цео њен живот, рад и развитак” (1919, 16).

Публикација *Библиографија књига женских писаца штампаних у Војводини, Србији, Јужној Србији и Црној Гори до свршетка године 1935*. представља веран одраз бројности жена у српском културном простору. Ова библиографија је део већег пројекта који је покренуло Удружење универзитетски образованих жена, а који је требало да представи научни и културни допринос жена, те да буде подстицај за ново стварање, тумачење и вредновање њиховог скрајнутог стваралаштва. Крајњи резултат њиховог деловања јесте публикација *Библиографија књига женских писаца у Југославији* издата 1936. године. Прикупљање, пописивање и класификовање грађе је трајало 5 година и вршено је у највећим центрима ондашње државе - Београду, Загребу и Љубљани, па се и публикација састоји из три засебне целине; поред већ поменуте публикације *Библиографија књига женских писаца штампаних у Војводини, Србији, Јужној Србији и Црној Гори*, постоји и *Bibliografija knjiga ženskih pisaca štampanih u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini* и *Bibliografija del slovenskih pisateljic*. Прва и најобимнија публикација је *Библиографија књига женских писаца штампаних у Војводини, Србији, Јужној Србији и Црној Гори до свршетка године 1935* у оквиру које су пописани радови жена

²² Женама је званично дато право да буду уреднице часописа тек 1911. године (Дојчиновић 2011).

објављени на наведеним територијама, али и њихови радови публиковани у иностранству. У овом приказу целокупног српског женског стваралаштва настало до 1935. године, наведено је свега 578 оригиналних радова, док преведених има 321; а додатно је дат списак који се састоји од 63 публикације које се баве женским питањем. Хронолошки посматрано, најстарија наведена публикација у овој библиографији је књига *Совѣтъ матерній: предрагой обоего пола юности сербской и валахійской, аки Исчадіе нѣжнаго чувствованія, имже благо и щастіе отрасли рода своего обимаеть Сочинителница* изашла у Будиму 1814. године коју је потписала Еустахија Арсић. Истовремено, наведена библиографија нуди и поглед у коришћене псеудониме српских ауторки, будући да су псеудоними, уколико нису разрешени, дати у форми одреднице (уз назнаку у угластој загради, нпр. МИЛА [псеудоним]); у случају да су разрешени, дати у форми упутнице на право име ауторке (нпр. ДАНИЧИЋ, Љуба [псеудоним]: В. БЕЛОВИЋ-БЕРНАЦИКОВСКА, Јелица); док су иницијали и шифре разрешавани такође, коришћењем угластих заграда (нпр. уместо потписаног облика М. С. Србкиња дата је одредница С[ТОЈАДИНОВИЋ], М[илица] Србкиња) (Петровић 1936).

Анализирајући наведени период, може се закључити и да није усамљен случај да наши аутори објављују прилоге у страниј периодици под псеудонимом. Тако је у истакнутом британском часопису *New Age*, Николај Велимировић објављивао под псеудонимом *Vran Gavran*, док је Димитрије Митриновић своје бројне текстове потписивао са *Cosmoi* (Webb 1976, 192-193). О општој популарности псеудонима тога времена говори и чињеница да је Иво Андрић до Другог светског рата објавио 68 прилога у периодици користећи 13 псеудонима, од којих су најпознатији *Patrius* и *Res* (Јанковић 1976, 793-799).

Међутим, у другој половини 20. века ова појава међу књижевницима полако јењава, мада не замире сасвим. Добрица Ћосић је, учествујући у Другом светском рату, објављивао своје прве радове (политичке текстове и литерарне прилоге) у *Младом борцу* под псеудонимом Геца, који ће му остати као трајни надимак међу пријатељима, док је сва своја каснија дела потписивао аутономом. А Момо Капор је услед политичког прогона и забране писања у *НИН*-у, крајем шездесетих година, почео да пише у *Базару* под псеудонимом Белешке једне Ане. Истовремено, писање под псеудонимом може да буде последица излета у нови жанр, те често олакшава терет познатог имена. Василије Поповић, академик, драматург и редитељ је своје књижевне радове потписивао псеудонимом Павле Угринов, док проф. др Драган Станић користи псеудоним Иван Негришорац. Са друге стране, аустралијски писац и антрополог српског порекла Сретен Божић, у знак захвалности према Аборицину који му је спасио живот користи псеудоним Б. Вонгар (B. Wongar)²³. Приметна је и појава да писци своја права имена прилагођавају зарад лакшег изговора, звучности и упечатљивости: Милутин Дорословац се потписује као Мило Дор, Алексије Марјановић користи псеудоним Марјано Алек, Маја Вуковић је Маја Wu, а Петар Алачић је Пит Алад.

Псеудоними данас нису заборављена форма, они су и једно од главних обележја области филма и музике, где велики број певача и глумаца преузима звучна, лако памтљива имена зарад лакшег стицања популарности, а својеврсну ренесансу у употреби доживљавају са појавом друштвених мрежа, тог глобалног феномена где корисници крију свој идентитет путем разних „никова” или „аватара”.

²³ Вонгар на језику Аборицина значи: гласник са оног света.

4. Псеудономастика

4.1. Предмет псеудономастике

Грана науке посвећена проучавању псеудонима назива се псеудономастика, по аналогiji са ономастиком (науком о именима) (Колосова 2009, 5). Предмет псеудономастике јесте изучавање свих аспеката начина обликовања, значења и класификације псеудонима која у остварењу свог циља налази упориште и подршку у библиографији, лингвистици и науци о књижевности (Максимовић 2003, 64). Проучавањем начина формирања псеудонима и њиховог семантичког значења бави се лингвистика; наука о књижевности треба да пружи објашњење порекла псеудонима и открије разлоге и мотиве који су приморали аутора да се крије иза маске псеудонима; док је библиографско посматрање псеудонима више усмерено на опште објашњење њихове улоге, на њихово практично разрешавање, као и на атрибуцију што већег броја псеудонима (Колосова 2009, 5).

Појам псеудоним, како је већ раније речено, означава лажно, измишљено име којим се крије идентитет стварне особе, а настао је комбинацијом грчких речи ψευδο (лажно) и ονομα (име). Према Љубици Ђорђевић (1982, 22), аноними (непотписана дела), због своје улоге да у потпуности сакрију идентитет аутора, се могу сматрати псеудонимима у најширем значењу ове речи. Са друге стране, аутоним је појам настао од грчких речи αὐτο (лично) и ὄνομα (име) којим се означава право име аутора, односно дело објављено под правим именом аутора (Јокановић et al. 1984, 18).

Псеудоним, тј. прикривено име не треба мешати са промењеним правим крштеним именом, било из верских побуда (Растко Немањић замонашењем постаје Свети Сава) или националних разлога (Бранко Радичевић посрбљује своје крштено име Алексије), а Алкибијад Нуша (цинц. Alchiviadi al Nuša) законски са 18. година мења своје име у Бранислав Нушић.

Такође, чест је случај да псеудоним временом постане саставни и нераздвојиви део ауторовог имена и презимена: Јован Јовановић Змај, Сима Милутиновић Сарајлија, Владислав Петковић Дис...

Приликом потписивања стваралачких радова приметна је извесна доза разноликости: аутори се потписују само аутонимом, аутонимом и псеудонимом/псеудонимима или само псеудонимом/псеудонимима. Стога се, у односу на начин потписивања, могу издвојити следеће категорије аутора:

- аутор који се у свом стваралачком раду искључиво или претежно служи једним псеудонимом по којем је познат (нпр. Марк Твен (Mark Twain) је псеудоним Самјуела Лангхорна Клеменса (Samuel Langhorne Clemens));
- аутор који се у свом стваралачком раду служи разним псеудонимима, али је познатији под једним псеудонимом (нпр. аутор који је користио скоро 250 различитих псеудонима (Осијан, чика Јова, Змајова...), ипак је најпознатији као Јован Јовановић Змај);

- аутор који се у свом стваралачком раду служи разним псеудонимима, али је познатији под правим именом (нпр. Антун Бранко Шимић);
- аутор који се у свом стваралачком раду служи правим именом и, једним или више псеудонима, али је познат под правим именом (нпр. Бранислав Нушић је објављивао и под псеудонимима Бен Акиба, Гасарче и Б. А-а.);
- аутор који се у свом стваралачком раду служи правим именом и, једним или више псеудонима, али је познатији под псеудонимом (нпр. аутор Данил Иванович Јувачов (Даниил Иванович Ювачев) је најпознатији по псеудониму Данил Хармс (Даниил Хармс) мада је објављивао и под псеудонимима Шардам, Хаармс, Чармс и Хормс);
- аутор који једну врсту свог стваралачког рада објављује под правим именом, а другу под псеудонимом (нпр. Радмила Максимовић под правим именом објављује научне радове, а под псеудонимом Рада Зека књижевне).

Начин потписивања аутора бивао је условљен и спољним факторима, што је најевидентније у периодичним публикацијама. Наиме, основна карактеристика периодичне публикације јесте да је њен садржај резултат рада више особа, а како су неретко с краја 19. и почетка 20. века чланови уређивачког одбора, уредници и власници били и једини аутори прилога у периодици, они су проналазили нове форме потписивања. Тако је на пример Јован Скерлић у *Српском књижевном гласнику* расправе у рубрикама *Огледи* и *Књижевни преглед* потписивао пуним именом и презименом, чланке у рубрици *Оцене и прикази* ауторизовао је иницијалом Ј. С., док је кратке написе у *Белешкама* публиковао под псеудонимом – С. (Ђорђевић 1982, 33).

У претходном поглављу било је доста речи о мотивима псеудонимије, па иако су они бројни и посве различити, могу се разврстати у неколико одвојених категорија:

- верски, подстакнути страхом од црквеног прогона;
- политички, изазвани потребом да се изнесу различити ставови и критикује власт без страха од утужења;
- друштвени, којима је циљ пренебегнути утицај друштвених норми, било да је у питању скривање пола аутора или припадност одређеној класи;
- лични, настали као исказ скромности, страха од неуспеха, незадовољства сопственим именом (дисонантно, или смешно, или обично име), заштите идентитета због припадности маргинализованим групама, или пак као вид уклапања у опште тенденције и/или стицања популарности.

Понекад, псеудоним може да настане из заблуде, незнања, грешком. Уместо жељеног, правог термина, појави се случајно неки други који носи сасвим другачије значење, и као такав постане општеприхваћен. Управо је псеудоним *Змај* Јована Јовановића настао од ћирилицом писаног наслова часописа *З. мај* (трећи мај). Наиме, Јован Јовановић је 1864. године покренуо сатирични лист који је требало да се зове *З. мај* алудирајући на дан када је 1848. године по јулијанском календару одржана Мајска скупштина, али грешком словослагача, који није разумео игру речи,

те изоставио тачку иза редног броја, створен је Змај. Француски писац Артур Бејл је најпознатији по свом псеудониму Стендал који је узео према имену немачког градића Штендал, а чији је назив аутор „олако записао па га је тако и изговарао – Sthendal (Стендал)” (Максимовић 2003, 68).

4.2. Категоризација псеудонима

Миливој В. Кежевић је дао проширену дефиницију псеудонима, чиме је јасно указао на разноврсност појавних облика псеудонима. „Свака графичка ознака: слово, број, шифра и симбол; свака реченица, реч и слог; сваки иницијал имена, или имена и презимена, или имена, очева имена и презимена; свако произвољно узето стварно или измишљено, старо или ново, наше или туђе, постојеће или вештачким путем (игром речи) исконструисано име, ознака, израз – иза којих се крије писац – све то има псевдонимно значење – псевдоним је” (Кежевић 1949, 264).

Сагледавајући постојеће поделе псеудонима (Halket et al. 1926, Кежевић 1949, Дмитриев 1977, Ђорђевић 1982, Вранеш 2008, Entzenberg 2009, Nosić 2019), те различите аспекте појма псеудонима могуће је извршити поделу псеудонима на неколико начина:

- према квалитету;
- према квантитету;
- према значењу;
- према функцији коју обављају;
- према појавном облику псеудонима.

4.2.1. Подела псеудонима према квалитету

Основна подела псеудонима се врши према њиховом есенцијалном квалитету на:

- нерешене и
- решене псеудониме.

Приликом покушаја дешифрације псеудонима користе се различити извори, који се могу поделити на три велике скупине:

- Рукописни извори: у ову групу извора спадају разне рукописне збирке, или дешифрације записане руком на псеудонимним делима. Ови записи могу имати двојако порекло: од аутора, када су своје псеудонимно дело слали уз посвету на поклон и, од познавалаца писаца и њихових дела. Такав је случај са примерком Новаковићеве *Виле* која се чува у Библиотеци Српске академије наука и уметности; или са појединим годиштима *Геце* у Народној библиотеци Србије;

а у Патријаршији постоји неколико књига Митрополита Стевана Стратимировића у којима се налазе његовом руком дешифровани псеудоними.

- Штампани извори: ова врста чини најбројнију групу извора за дешифрацију и у њу спадају: библиографије, библиотечки каталози, каталози књижара и антикварница, предговори, некролози, јубиларни и специјални бројеви, споменице, монографије, историје књижевности и енциклопедије; критике и полемике, бројни подаци расути по текстовима који узгред говоре о псеудонимним делима; те садржаји часописа (нпр. *Летописа Матице српске, Отаџбине, Српског књижевног гласника, Нове Европе, Венца* и др.).

- Усмени извори: у ову групу спадају: сами аутори који пишу под псеудонимом; уредници, или чланови редакције часописа или новина у којима су они под псеудонимом сарађивали; ауторови рођаци; ближи пријатељи; или добри познаваоци ауторових псеудонимних дела. Сви усмени извори се могу поделити на посредне и непосредне. Приликом дешифрације, предност се даје непосредним изворима, али у појединим случајевима обе врсте извора могу бити од велике користи.

Разрешавањем псеудонима баве се бројни биографи, библиографи, књижевни историчари, библиотекари и истраживачи. Поједини псеудоними и поред великог труда остану скривени, а накнадном провером података, у архивима или према новооткривеним рукописима из ауторове посмртне заоставштине или према библиографијама њихових радова које су сами саставили, може се доћи до дешифрације које су до тада биле непознате. Овај мукотрпни посао често захтева коришћење методе упоређивања и консултовање посредних извора. А када ни довитљивост ни проницљивост истраживача нису довољни, потребно је наставити потрагу за подацима, „путем мањих, на око безначајних индиција, како би наишли на нов извор који ће пружити два важна податка да се помоћу њих реши непозната из пишчеве псевдонимне једначине” (Кнежевић 1949, 393).

4.2.2. Подела псеудонима према квантитету

Псеудоними се према квантитету, тј. броју аутора који се крије иза једног псеудонима, могу поделити на:

- индивидуалне и
- колективне псеудониме.

Појам индивидуални псеудоним се употребљава у ситуацији када се аутор искључиво, или претежно служи псеудонимом приликом објављивања својих дела, без обзира на број псеудонима које користи у свом стваралачком опусу: Фингал О'Флаетри Вилис (Fingal O'Flahertie Wills) је право име аутора који је познат искључиво преко свог псеудонима Оскар Вајлд (Oscar Wilde); док је Франсоа Мари Аруе (François Marie Arouet) у току свог књижевног

стваралаштва користио скоро 200 различитих псеудонима, али је најпознатији под псеудонимом Волтер (Voltaire)²⁴.

Колективни псеудоним, са друге стране представља термин који се односи на коауторство два или више аутора, који се у свом стваралачком раду искључиво служе заједничким псеудонимом: Ерик Аксл Сунд (Erik Axel Sund) је колективни псеудоним два шведска аутора Јеркер Ериксона (Jarker Eriksson) и Хокан Аксландер Сундквиста (Håkan Axlander Sundquist); Облачић Раде је колективни псеудоним Љубомира М. Протића и Владимира Д. Стојановића; док је Палфими заједнички псеудоним Милана Ђ. А. Плавшића, Александра Г. Д. Плавшића и Филипа Г. Д. Плавшића.

4.2.3. Подела псеудонима према значењу

Према значењу се псеудоними могу поделити на две основне категорије:

- Псеудоними који откривају неку стварну ауторову карактеристику: физичку, психичку, етничку, географску, социјалну, књижевну... У ову групу спадају френоними, етноними, геоними, аптроними, матроними²⁵ итд.
- Псеудоними који пружају погрешну, нетачну ауторову карактеристику. У ову групу спадају псеудоетноними, псеудогиними, псеудоандроними, псеудопреноними итд.

4.2.4. Подела псеудонима према функцији коју обављају

Иако велики број псеудонима може да се сврста у неку од две претходно описане категорије, имајући у виду разноликост њихових функција, псеудоними се могу детаљније разврстати у следеће скупине:

- Псеудоними којима је основни задатак прикривање идентитета и пола аутора; у ову групу спадају:
 - псеудоандроними: псеудоними који настају када се женско име аутора замени мушким. Нпр. Мери Ен Еванс (Mary Ann Evans) користила је мушки псеудоним Џорџ Елиот (George Eliot); а Зофка Кведер-Деметровић се потписивала као Димитрије Гвоздановић;
 - псеудогиними: псеудоними који настају када се мушко име аутора замени женским. Нпр. Проспер Мериме (Prosper Mérimée) користио је женски псеудоним Клара Газил (Clara Gazul); Никанор Грујић се потписивао као Зорана, а Светозар Ђоровић је користио псеудоним Мостарка;

²⁴ Списак свих познатих Волтерових псеудонима могу се пронаћи на адреси:

http://registryofpseudonyms.com/francois_marie_arouet.html

²⁵ За објашњење ових и осталих појмова види: Прилог 1: Појмовник псеудонима.

- псеудоними који потпуно прикривају пол аутора: А. С. Бајат (A. S. Byatt) је псеудоним ауторке Антоније Сузан Дафи (Antonia Susan Duffy), Л. Михајловић је псеудоним Милице Јанковић;
- псеудоними који скривају личност аутора коришћењем измишљеног имена: Пелегрин је псеудоним Миодрага Ибровца; О. Хенри (O. Henry) је псеудоним Вилијама Портера (William Sydney Porter); Марија Моравец је Маријана Грасели;
- псеудоними који прикривају национални идентитет аутора: Ајн Ранд (Ayn Rand) је псеудоним Алисе Розенбаум (Алиса Зиновьевна Розенбаум); Jean Moor је Мирко Дамњановић; Chronicus је Милутин Чекић.

- Псеудоними чија је сврха изградња ауторовог лажног идентитета, уз коришћење измишљених биографија и портрета аутора (нпр. Александар Сергејевич Пушкин (Александр Сергеевич Пушкин) је навео себе, само као издавача свога дела *Приповетке покојног Ивана Петровича Белкина*, док је у предговору представио лажног аутора И. П. Белкина).

- Псеудоними којима је основна функција откривање ауторове личности, тј. истицање оних његових карактеристика које књижевник у датом тренутку сматра битнима за себе или своје дело (нпр. Никанор Грујић је користио псеудоним Срб – Милутин; Коста Христић – Стари Београђанин; а Владимир Владимирович Набоков служио се псеудонимом Владимир Сирин од 1922. до 1940. године, док је живео у Европи и писао на руском језику, а од овог псеудонима је одустао након што је емигрирао у Америку и почео да пише на енглеском језику).

- Псеудоними чија је сврха стварање различитих библиографских ентитета, у циљу диференцирања различитих стилова писања једног аутора – тзв. хетероними.²⁶ Овај појам је у књижевност увео португалски књижевник Фернандо Песоа (Fernando António Nogueira Pessoa) дајући му сасвим ново значење. Он је створио читав низ алтернативних песничких личности, пишући бројне збирке поезије под њиховим именима. Такве псеудониме, којих има више од 80, назвао је хетеронимима, а најпознатији међу њима су Алберто Каејро (Alberto Caeiro), Алваро де Кампуш (Álvaro de Campos) и Рикардо Реиш (Ricardo Reis) (Ciuraru 2021).

- Псеудоними којима се аутори служе како би се разликовали од својих имењака, или им се њихово име и презиме не чине довољно атрактивним или прихватљивим по значењу (нпр. Алексеј Максимович Пешков (Алексей Максимович Пешков) познатији је као Максим Горки (Максим Горький), а псеудоним је сковао од руске речи горький, што дословно значи горак, алудирајући тиме на сиромаштво и тежак живот у Русији тога времена; док је рецимо Моша Пијаде преводио марксистичку литературу под псеудонимом Милан Поробић).

- Псеудоними који се обликују према законитостима естетске игре, а који се односе на криптониме – шифриране потписе у облику анаграма, акростиха и сл. (нпр. Хајим Давичо је користио псеудоним Мијак (уназад прочитано име), а Живко А. Спасић је створио псеудоним Жас од иницијала свога имена, пишчевог имена и презимена).

²⁶ Хетероним је појам који изворно припада грани лексикологије где означава реч која се пише исто као друга реч, али се разликује у изговору и значењу, настала од грчких речи (грч. ἕτερος, други, другачији + ὄνομα, име) што у дословном преводу значи различито име.

4.2.5. Подела псеудонима према појавном облику

Облик ауторовог графичког прерушавања представља најмногобројнију и најкомплекснију категорију, у оквиру које се псеудоними могу разврстати у шест великих скупина:

- Псеудоними изведени од правога имена и презимена почетним и/или завршним словима, разним обртима и спојевима слогова, занимљивим комбинацијама и правом игром речи ребусног карактера. У оквиру ове категорије спадају разни акроними, анаграми, ананими, иницијали... Лакше се разрешавају од других псеудонима управо због тога што су изведени од правога имена и презимена. Могућа је њихова даља подела на две веће групе:

- псеудоними изведени од правога имена и презимена коришћењем почетних и/или завршних слова имена и презимена:
 - псеудоними настали комбинацијом почетних слова имена, очевога имена и презимена: С. А. С. (Стеван А. Сремац), Ж. О. Д. (Живојин О. Дачић);
 - псеудоними настали комбинацијом почетних слова имена и презимена: А. Н. (Андра Николић), М. Ћ. (Milan Ćurčin);
 - псеудоними настали комбинацијом почетних слова презимена и имена: Т. С. (Текелија Сава);
 - псеудоними настали употребом почетног слова имена Л. (Лаза Поповић);
 - псеудоними настали употребом почетног слова презимена: Бј. (Сава Бјелановић);
 - псеудоними настали употребом средњег слова имена: л (Ćurčin Milan);
 - псеудоними настали комбинацијом почетних слова имена и првог дела сугласника из презимена: М. Двд. (Милош Давидовић);
 - псеудоними настали комбинацијом почетних и завршних слова презимена С–ц (Сремац Стеван);
 - телоними – псеудоними који се састоје од завршног слова имена и презимена аутора: -а-ћ (Пера Коњовић), -nv (Душан Жељезнов);
- псеудоними изведени од правога имена и презимена разним обртима и спојевима иницијала, средњих слова и/или слогова имена:
 - псеудоними настали комбинацијом првог слова имена и првог слога презимена: Дил. (Драг. Илић), Жаћ (Живко Аћимовић);
 - псеудоними настали комбинацијом првог слога имена и почетног слова презимена: Стеб. (Стеван Бешевић);

- псеудоними настали комбинацијом првог слога презимена и почетног слова имена: Вук. М. (Вукићевић Миленко);
- псеудоними настали комбинацијом првог слога имена и првог слога презимена спојених у једну реч: Алмарт (Александар Мартиновић); Брандим (Бранислав Димитријевић);
- псеудоними настали од средњег слога имена: Дис (Владислав Петковић);
- псеудоними настали тако што је почетно слово презимена узето за име, а од имена изведено презиме: А. Добрић (Добра Арнаутовић);
- преноними - псеудоними настали тако што је од имена изведено презиме: Иванов (Иван Дежман);
- псеудоними настали тако што је од имена изведено презиме, а од презимена изведено име: Радоња Јовановић (Јован Радоњић), Раде Веселиновић (Веселин Радовић), М. Zvonimirović (Zvonimir Mirković);
- псеудоними настали тако што је презиме штампано као име, средње слово и презиме: Мил. О. Шевић (Милошевић Милан);
- псеудоними настали тако што је име написано наопако, тј. као у огледалу: Мијах (Хајим Давичо);
- псеудоними настали тако што је презиме написано наопако, тј. као у огледалу: Инилед (Делина Коста);
- псеудоними настали тако што су име и презиме спојени у једно име: Poltanov (Paul Tanov);
- псеудоними настали тако што су два средња слога и почетни и завршни слог презимена спојени у друго име: Мука Polo (Pomykalo Josip);
- псеудоними настали тако што су комбинацијом слова имена и презимена настали друго име и презиме: Мирћилом Тадилов (Милорад Митровић) или Ђ. Ковић (Ђорђе Рајковић).

- Псеудоними који представљају ауторове географске, националне, социјалне, физичке, књижевне или верске ознаке. Основни циљ ових псеудонима је да истакну неко својство, личну особину аутора или његовог стваралаштва, а не само да прикрију идентитет аутора. У ову групу спадају следеће врсте псеудонима:

- геоними – псеудоними који означавају географску припадност:
 - псеудоними изведени од имена насеља, предграђа: Гасарче²⁷ (Бранислав Ђ. Нушић), Палилулац (Милорад Павловић);

²⁷ дечак са Гасаре – старог београдског краја.

- псеудоними који означавају припадност неком месту: Стари Београђанин (Коста Христић), Београђанин (Јован Скерлић), Требињац (Јован Ковачевић);
 - псеудоними изведени од имена уже или шире географске области: Овчепољац (Јован Хаџи Васиљевић), Шумадинац (Владимир Карић), Živan iz Srijema (Živko Bertić), Miloje Fruškogorac (Nikola Andrić), П. Балкански (Михаило Ристић);
 - етноними, тј. псеудоними који означавају националну припадност: Србин Босанац (поп Стијепо Трифковић), Hrvat Вошњак (Tugomir Alaurović); Србин Србиновић (Живојин Протић), Срб-Милутин (Никанор Грујић), Срб-Константин (Станоје Станојевић);
 - псеудоними који означавају верску припадност: Православни (Никодим Милаш), Мухамеданац (Дервиш бег Љубовић);
 - титлоними, псеудоними који означавају звање или позицију аутора: д-р Б. (Милан Јовановић-Батут); Виши официр (Ђорђе Ћирић).
- Псеудоними којима су право име и презиме аутора замењени псеудознацима у форми фиктивних имена, али тако да не носе ни један стварни елемент у себи који би био везан за означавање правог имена, чиме аутор ствара нови идентитет. Ови псеудоними срачунато праве забуну, те се изузетно тешко дешифрирају. Према облику се могу поделити на:
- псеудоними у форми имена и презимена: Џорџ Орвел (George Orwell) је псеудоним Ерика Артура Блера (Eric Arthur Blair); Бранко Јовић је Алекса Ивић;
 - псеудоними у форми имена: Стендал (Stendhal) је псеудоним Мари-Анри Бела (Marie-Henri Beyle); Борис је псеудоним Јована Бојкића;
 - псеудоними у форми презимена: Винковић је Милан Марјановић;
 - псеудоними настали комбинацијом иницијала и имена: Прибислав О. је Јосип Огринец;
 - псеудоними настали комбинацијом иницијала и презимена: М. Павлин је Маријана Краљ.
- Псеудоними преузети из већ постојећих извора, а даља подела се врши према извору из којег су преузети:
- псеудоними преузети из историјских извора: Robespierre (Дим. Ј. Јанковић), Грах (Риста Ј. Одавић);
 - псеудоними преузети из народне епске књижевности: Павле Орловић (Светислав Симић), Милан Топлица (Перо Слијепчевић), Стари Вујадин (Јаша М. Продановић, Сретен Л. Пашић), Раде Облачић (Љубомир Протић и Владимир Стојановић);

- хагионими или асцетоними – псеудоними у облику имена свеца који замењују име аутора: St. Gabriel (Стјепан Фрауенхајм);
- хијероними – псеудоними у облику црквеног имена: Нестор летописац (Миленко М. Вукићевић), Наум (Никанор Грујић);
- псеудоними преузети из митологије: Ritas – Satir (Милорад Павловић), Аргус (Милан Ђ. Ђорђевић);
- псеудоними преузети од имена књижевних ликова: Lear (лик из Шекспирове драме – Милутин Гарашанин), Јорик (лик из Хамлета – Љубомир Недић), Puck (лик из Сна летње ноћи – Слободан Јовановић), Тентетњиков (лик из Гогољевог Ревизора – Јован Скерлић), Ленски (лик из Пушкиновог Оњегина – Милета Јакшић);
- алоними – псеудоними у којима аутор користи име другог аутора: Мозарт (Милорад Ј. Митровић); Хомер II (Драган Гаковић);
- хидроними – псеудоними засновани на имену реке, мора, језера: Дринко Савић (Младен Ђуричић);
- ентоними – псеудоними засновани на имену инсекта: Зоља (Илија Огњановић);
- зооними – псеудоними засновани на имену животиње: Вук (Радоје Домановић);
- фитоними – псеудоними засновани на називу биљке: Јабланић (Иван Павловић).

- Псеудоними који су настали пуком маштом аутора, од измишљених, вештачким путем створених имена. У ову групу спадају:

- епоними – псеудоними настали од различитих врста именица (апстрактних, градивних, заједничких): Уздах Сутончић (Милош Ђорић), Тамбуров, Гајдашевић, Кртомесић (Илија Огњановић);
- френоними – псеудоними који указују на карактерну особину: Храбренко (Андреја Ристић), Стари Родољуб (Павле Кујунџић);
- аптроними – псеудоними који означавају име које одговара природи или занимању личности: Ваздухопловац (Илија Огњановић).

- Псеудоними – загонетке; сматра се да најпотпуније скривају идентитет аутора, креирани су у форми произвољно узетих графичких знакова, слова, бројева, симбола, шифара, речи или израза, често у чудним видовима и необичним положајима (Табела 1). Управо због ових карактеристика спадају у псеудониме који се најтеже разрешавају. У ову групу спадају:

- астероними – псеудоними који се састоје од једне или више звездица: ** (Милован Ђ. Глишић);
- демоними – псеудоними начињени од одомаћених речи: Incognitus (Александар Протић), Непознати (Божидар Ковачевић), Semper idem (Димитрије Живаљевић), Нетко (Љубомир Недић), Ми (Васа Пелагић);

- идеограми – псеудоними у форми графичких симбола који представљају неку идеју: ∞ (знак за бесконачно – Милован Т. Јанковић);
- криптоними – псеудоними у форми шифре: С.С.С. – Собствениј Син Србије (Захарија Орфелин);
- псеудоними у форми математичког израза: $X^3 + 2$ (Стојан Новаковић);
- стигмоними – псеудоними који се састоје од тачака: (Милован Ђ. Глишић);
- сидероними – изрази из области астрономије који се користе као псеудоними: Марс (Живојин Мишић, Душан Симовић);
- фразеоними – псеудоними у форми израза: Човек који се смеје (Душан Поповић);
- псеудоними у форми једног слова или низа слова без значења: ρ (грчко ρ – Љубомир Стојановић), Z (Милан Ракић), x, y, z (Живојин Балугџић).

Табела 1: Пример илустрација различитих знакова коришћених у часопису Наше доба

$2 \times 2 = 4$	$x - y = z$		\approx	\S
(\cdot)	\odot	\equiv	$++$	\otimes
\therefore	f	\square	$-?-$	\triangleleft
$??$	$-u-$	$8+2$	$\#$	Ψ

Стваралачка маштовитост доприноси разноврсном обликовању псеудонима: има их реалних и фантастичних, оригиналних и преведених, латинизираних или адаптираних на неки други језик, шалјивих, ироничних или озбиљних, у разним ознакама и видовима, комбинацијама и варијацијама. Свака њихова даља подела је могућа, будући да се псеудоними формирају потпуно произвољно, без икаквих правила, те посве зависно од надахнућа и потреба њихових креатора.

5. Појам ауторства и псеудонимије у библиотекарству

5.1. Развој библиотечких каталога и каталошких правила

Каталог једне библиотеке представља примарни, а уједно и најстарији вид обраде, идентификације и промовисања библиотечке грађе и извора. На основу директне везе између корисника и грађе, библиотечки каталог сматра се и првим алатом који омогућава приступ информацијама без икаквог посредника.

Реч каталог потиче из грчког језика, а настала је спајањем две речи ката и логос (грч. *κατάλογος*). Ката значи „по” или „према”, а логос у најширем смислу значи „реч”, те би најопштија дефиниција каталога гласила да је то дело у коме су садржаји поређани према одређеном редоследу, најчешће алфаветском или хроношком (Мала енциклопедија 1959, 626). Данас, реч каталог означава списак, нарочито уметничких и научних збирки, или списак књига библиотека, антикварница и издавачких предузећа. У сфери библиотекарства каталог представља „сређен попис библиотечког фонда и основни инструмент информације за корисника библиотеке” (Јокановић et al. 1984, 93).

Један од најстаријих пописа књига сачуван је на глиненој плочици из 2000. године пре н. е. пронађеној у сумерском граду Нипуру (сумерски *Nibru*), а на њој су забележена 62 наслова (Kramer 1981, 250). Античке зачетке каталошке праксе проналазимо и у асирским каталозима из Ниниве који су били део библиотеке и архиве асирског краља Асурбанипала из 650 г. пре н. е., а који су омогућавали једноставно проналажење глиненних плочица. Такође, пронађен је и каталог књига уклесан на зидовима храма у Едфу у Египту из 3. века пре н. е. Каталог је садржавао 37 наслова и представља најстарији библиотечки каталог пронађен на територији Египта (Stipčević 1985, 7).

Период хеленизма означава и стварање две највеће библиотеке античког доба, Александријске и Пергамске библиотеке. Нажалост, остаци њихових библиотечких каталога нису сачувани, али је Калимах, старогрчки песник, критичар и филолог, који се сматра и главним библиотекарском Александријске библиотеке, иако за то не постоји званична потврда, саставио дело *Πινакес* (грчки *Πίνακες*). Дело се састоји од 120 свезака и верује се да садржи попис грађе која је чувана у Александријској библиотеци. Његов рад је оцењен као библиографски, будући да поред библиографских података о свим делима једног аутора, постоје и биографски подаци о њему. Калимах је поставио „два основна начела за састављање каталога, односно за поделу и груписање књига. Прво и основно начело је да се дело у библиотеци води по имену свога аутора, и по своме наслову као и то да се књиге ређају по азбучном реду имена аутора. Друго начело је груписање књига према њиховој садржини. На темељу ова два основна принципа створена су и два основна типа каталога: азбучни и систематски. Из ова два главна Калимахова принципа и комбинацијом ова два основна типа каталога створени су сви остали типови каталога” (Радовић 1949, 441). Стога се и сматра, да је сортирање дела по аутору концепт који је

потекао од западне цивилизације, док се на Оријенту традиционално користио наслов књиге као први елемент уноса у каталог (Окоуе 2003, 3).

Посматрањем сачуване грађе настале у доба Римског царства увиђамо да постоје антологије, филозофски списи, коментари, уџбеници реторике... Чини се да је то доба у којем би библиотечки каталози били преко потребни. Међутим, или каталог као оруђе за истраживање није био развијен, или још увек нису пронађени докази његовог постојања. Са пропашћу античке цивилизације нестају и бројне књиге, скрипторији и библиотеке. Током средњег века успостављен је систем у коме манастири постају једини чувари и творци књига. Каталогски су постојали, али у оквиру одређеног манастира, дела су била сређена по струкама, а у оквиру њих или хронолошки или алфабетски (Lerner 2002).

У касном средњем веку настају први модерни универзитети, а са њима и библиотеке, у оквиру којих је грађа пописивана. У том периоду забележена је и појава првих скупних каталога више библиотека. Хуманизам и ренесанса доносе културни и научни препород, а појава штампе омогућава масовну производњу књига, и следствено, доприноси стварању великог броја библиотека. Заједничка одлика библиотечких каталога насталих до 17. века јесте распоред грађе по струкама. Овакви каталози су често били праћени ауторским регистром што потврђује и први штампани каталог Библиотеке Бодлеане (*The First Printed Catalogue of the Bodleian Library*) издат у Оксфорду 1605. године. Само неколико година касније, 1620. године, Томас Џејмс (Thomas James) објављује нови каталог Библиотеке Бодлеане у коме су дела поређана абecedно, те се овај каталог сматра првим библиотечким алфабетским каталогом (Frost 1976, 248).

И стручни и алфабетски каталози су равноправно заступљени у библиотечкој пракси све до 19. века, када алфабетски каталози полако преузимају примат. Доминацију алфабетског каталога полако руши развој информационих технологија шездесетих и седамдесетих година 20. века, те библиотеке прелазе на нов начин пословања и уводе електронске каталоге у којима сваки унети податак може бити тачка приступа библиографској бази података.

Упоредо са стварањем каталога, појављују се и први општи принципи за израду каталога. Прво, најпознатије и најзначајније упутство овог типа сачинио је Антонио Паници (Antonio Panizzi) радећи као библиотекар Одељења за штампању књигу Британског музеја. Ово упутство је штампано 1841. године под насловом *Rules for the Compilation of the Catalogue* и садржало је 91 правило. Исказана правила су се односила на израду алфабетског каталога, а посебан акценат је дат на принципе формирања колективног и анонимног ауторства, као и на унос члана и префикса у ауторској одредници, те улози преводиоца и коментатора. Такође, први пут се прописује и правило уношења публикација под псеудонимом аутора, чак и ако је право име аутора познато, у ком случају се право име аутора треба унети у заграду одмах иза псеудонима (Lehnus 1972, 22). Највећи значај овог дела лежи у чињеници да су ова правила послужила као основ за сва каталожка правила која су касније настала у Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији, као и у већини осталих европских земаља.

Унапређењем каталожких правила бавио се и Чарлс Ејми Катер (Charles Ammi Cutter), који је у свом делу *Правила за укритени каталог* (*Rules for a Dictionary Catalog*, 1876.) први поставио основне задатке каталога, поделио каталоге према врсти одреднице, колективна тела сврставао према месту где су смештени, окупљао сва дела и издања једног аутора по имену аутора, а у оквиру тога по језику и времену објављивања, истовремено поштујући хијерархију (која је и

данас присутна у каталозима) од целокупних, сабраних, изабраних ка појединачним делима, те коначно поставио принципе унакрсног каталога (Вранеш 2008, 19).

Такође, један од најзначајнијих каталошких правилника који се истовремено сматра и првим националним каталошким правилником јесте *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken*, код нас познат под називом *Пруске инструкције*, који је донела тадашња Пруска влада. Настао је у Немачкој 1899. године и представљао је обавезујући сет правила за библиотеке у Немачкој и Аустрији све до 1977. године када га замењује правилник под називом *Regeln für die alphabetische Katalogisierung (RAK)* (Popst 1997). *Пруске инструкције* су нашле примену и у скоро свим скандинавским земљама, као и земљама источног блока, где су уз одређена прилагођавања коришћена током 20. века. Основна карактеристика овог правилника је да не постоји концепт колективног ауторства, већ се све публикације воде, или на наслов, или на индивидуалног аутора. Такође, приликом формирања одреднице користи се принцип граматичког поретка у каталогу, што значи да је прва независна именица обично уношена као одредница у каталогу уз занемаривање чланова и предлога.

Током 19. и у првој половини 20. века велики број библиотека израђује и руководи се својим индивидуалним правилницима. Сваки нови правилник донео је одређена појашњења, поједностављења и побољшања, док је било релативно мало неслагања међу правилима у погледу основних принципа. Општеприхваћено је било правило о уносу ауторске одреднице, али не и о начинима креирања исте. За коауторске радове дошло је до неслагања око тога колико аутора може бити истовремено укључено у главни унос, а постојало је и различито мишљење о уносу имена која почињу префиксима, те имена племића и владара. Допринос ових правилника струци је велики, будући да се „од првобитних 'инвентара' каталошка пракса развија ка успостављању система каталога, алфabetског, предметног, стручног и унакрсног, као и система унутар једног каталога, који чине проверена примењена правила и мрежа различитих каталошких јединица фокусираних на једну публикацију” (Вранеш 2008, 18).

Око идеје о стварању међународних каталошких принципа почетком 20. века окупљају се најеминентнија имена из области каталошке теорије, водеће националне библиотечке институције и међународне асоцијације. Значајни помак ка унификацији каталошких правила на међународном плану представља израда заједничког каталошког правилника Друштва библиотекара Америке (American Library Association – ALA) и Велике Британије (British Library Association); који је објављен 1908. године у британском и америчком издању под називом *Англо-америчка правила (Cataloguing Rules, Author and Title Entries)* (Јанчић 2005, 14). Ипак, преломна година у даљем развоју концепта унифициране каталогизације јесте 1961. година када је у Паризу одржана Међународна конференција за каталогизацију (International Conference on Cataloguing Principles). Том приликом су донета тзв. *Париска начела (Paris Principles)* која су усвојили делегати из 53 земље и 12 међународних организација (Verona 1971). Ова начела су снажно утицала на развој свих савремених каталошких правилника, пројеката *Универзалне библиографске контроле (Universal Bibliographic Control – UBC)*²⁸ и *Универзалне доступности*

²⁸ Програм Универзалне библиографске контроле који је развила IFLA се заснива на међународној сарадњи и размени библиографских информација на међународном нивоу, на основу идеје да се одређена публикација каталогизује у земљи из које публикација потиче, и да се тај каталошки запис даље користи у свим библиотекама које поседују ту публикацију.

публикација (*Universal Availability of Publication – UAP*)²⁹, те била основ за стварање међународних стандарда за библиографски опис (*International Standard Bibliographic Description – ISBD*)³⁰.

Међутим, са развојем информационо комуникационих технологија, стварањем узајамних библиографских база података (*Online Public Access Catalogue – OPAC*) и кооперативне каталогизација долази до „радикалних промене у сфери библиографског универзума”. Преовлађујући концепт универзалног каталогског правилника чији је примарни задатак да олакша међународну размену библиографских информација се трансформише у модел контролисаног и усклађеног приступа каталогској пракси. Ако је кључна реч седамдесетих и осамдесетих година 20. века била „стандардизација”, деведесете су донеле „хармонизацију и „контролу као нов структурални модел у коме рационалност, економичност, нормативизација и релевантност добијају значење полазне основе за креирање каталогског дискурса” (Јанчић 2008, 232).

Појава *Функционалних захтева за библиографске записе (Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR)* из 1998. године представља прекретницу у развоју каталога. Заснован на *Париским начелима*, FRBR је променио начин размишљања о сврси каталога и начинима на који каталози треба да учине библиотечке колекције доступним (Denton 2007, 35). Истовремено представља концептуални модел који се заснива на ентитетима, атрибутима и односима, а његов развој условљен је појавом нових носиоца информација, новим начинима организације метаподатака, сложеним начинима претраживања, те разнородним односима између описиваних објеката.

Међународна федерација библиотечких удружења и институција (*International Federation of Library Associations – IFLA*) је, реагујући на исказане корените промене у библиографском окружењу, започела активности на модернизацији каталогских начела који би консеквентно чинили главно упориште у развоју међународног каталогског правилника. Као резултат тих прегнућа, 2003. године на састанку IFLA-е у Франкфурту усвојена је изјава о међународним каталогским начелима, данас позната као *Франкфуртска начела (Frankfurt Principles)*. „За разлику од *Париских начела* која се баве само текстуалном грађом и преваходно су оријентисана на утврђивање задатака алфаветских лисних каталога и дефинисање избора и облика одредница, *Франкфуртска начела* укључују све врсте библиографских извора, усвајају FRBR модел, прецизно и веома разуђено дефинишу функције каталога, развијајући аспекте приступа (одреднице), структуру библиографског описа, нормативне записе и основе за претраживање” (Јанчић 2008, 234).

У складу са FRBR концептом, 2004. године почиње да се развија нови каталогски код који интегрише кључне поставке *Франкфуртских начела*, а са циљем да замени друго, прерађено издање *Англо америчких каталогских правила (Anglo-American Cataloging Rules AACR-2)* које је објављено још 1978. године. AACR-2, као међународно признат, а уједно и најраспрострањенији каталогски правилник, иако је доживео бројне ревизије и допуне од 1967.

²⁹ Други пројекат који је развила IFLA заснива се на идеји универзалне доступности публикација свим заинтересованим корисницима, и темељи се на принципима да је приступ информацијама битан за свеукупни економски, друштвени, културни, научни и технолошки развој, а што се остварује унапређивањем начина објављивања, дистрибуције и снабдевања библиотека.

³⁰ Ови стандарди су створени са циљем да се осигурају записи који су међународно стандардизовани и компатибилни, како би се омогућила њихова размена на међународном нивоу.

године када су изашла прва *Англо-америчка каталошка правила (Anglo-American Cataloging Rules AACR)* није успео да одговори захтевима новог времена. Нови код, првобитно назван AACR-3 јер је требао да замени AACR-2, већ 2005. године, идући ка циљу стварања међународног правилника, бива преименован у *Опис извора и приступ (Resource Description and Access – RDA)*, а бројне библиотеке, нарочито оне са енглеског говорног подручја, убрзо након коначног доношења правилника 2010. године, имплементирају овај код у свој рад (Ducheva and Rasmussen 2019).

5.2. Принцип ауторства у библиотечком каталогу

Принцип ауторства какав је данас познат може се пратити од Томаса Хајда (Thomas Hyde), библиотекара Библиотеке Бодлеане Универзитета у Окфорду крајем седамнаестог века. У предговору каталога Библиотеке (*Catalogus impressorum librorum bibliothecae Bodlejane in academia Oxoniensi, 1674.*) који је сачинио, јасно је указао да се аутор познат под више имена, треба унети у каталог под једним изабраним обликом, да преводе треба водити на име аутора оригиналног дела, те да треба открити аутора који се крије иза псеудонима, кад год је то могуће (Petee 1936, 278). Иако су Антонио Паници (Antonio Panizzi) и Чарлс Кофин Џует (Charles Coffin Jewett) користили исту основну идеју, она никада заправо није јасно формулисана све док Чарлс Ејми Катер (Charles Ammi Cutter) није формално изнео дефиницију за аутора у свом делу *Rules for a Printed Dictionary Catalogue* (Lehnus 1972, 2). Према Катеру аутор је, у ужем смислу, особа која напише књигу; у ширем смислу термин се може применити на онога који се сматра узроком постојања књиге састављањем дела неколико аутора (када је обично именован као уредник, а тачнији термин би био сакупљач или састављач); док колективна тела (друштва, градови, законодавна тела, државе) треба сматрати ауторима њихових мемоара, трансакција, часописа, дебата, извештаја итд. (Cutter 1876, 10).

Важност горе поменутих *Париских начела* се огледа и у промени терминологије (нарочито увођењем термина дело (енгл. work) уместо архаичног књига (енгл. book), те утврђивању принципа „ауторства према којима је аутор дефинисан као особа или колективно тело које је сачинило дело или је одговорно за његов интелектуални садржај, обраду или облик. Овако конципиран појам ауторства представљао је консеквентно постављену теоријску основу из које ће се развијати и уобличити теорија ауторства која се базира на принципима одговорности” (Јанчић 2008, 232).

У терминолошком библиотекарском речнику дефиниција појма аутор гласи: „Лице, лица или колективно тело, одговорно за писање или састављање књиге или друге публикације која није периодична публикација. Обично се разликују од уредника, преводиоца, састављача итд.; иако се, уколико не постоји друга алтернатива, ова лица могу сматрати ауторима у сврху каталогизације. У ширем смислу, уметник, композитор музичког дела и фотограф су аутори којима се приписују дела која су створили” (Prytherch 2005, 47).

Одређењем овог појма бавили су се и домаћи теоретичари каталогизације, а најсвеобухватнију дефиницију дала је Ева Верона: „Fizička se osoba naziva autorom djela koje je njezino duhovno vlasništvo. Korporativno se tijelo naziva autorom nekog djela kad se po karakteru tog djela jasno može

zaključiti da je ono bezuvjetno plod zajedničkog stvaralačkog i/ili organizacijskog djelovanja korporativnog tijela, a nije duhovno vlasništvo osoba koje su odgovorne za neposrednu izradbu djela” (Verona 1986, 378). Са друге стране, према члану 9 *Закона о ауторском и сродним правима* „аутор је физичко лице које је створило ауторско дело (у даљем тексту: дело). Аутором се сматра лице чије су име, псеудоним или знак назначени на примерцима дела или наведени приликом објављивања дела, док се не докаже друкчије” (Закон 66/2019).

Са израдом међународних стандарда за каталожки опис седамдесетих година, у литератури се поред појма аутор, појављује и појам податак о одговорности, који се односи на сва физичка или правна лица која су учествовала у припреми публикације или дела. Ева Верона у покушају одређења овог појма наводи да се подаци о одговорности односе на „идентификацију и/или функцију особа или корпоративних тјела која су одговорна за стварање интелектуалног или умјетничког садржаја дјела што га описивана публикација садржи, или су придонјели том стварању, или су одговорни за остваривање тог дјела. То су уз ауторе дјела ... и разни сурадници, па аутори дјела на основи којег је дјело садржано у описиваној публикацији израђено и аутори умјетничких радова на основи којих су израђене илустрације које се налазе у описиваној публикацији” (Verona 1983, 78). Истовремено, у циљу испољавања различитих облика ауторства појављују се и термини као што су креатор (енгл. creator), творац (енгл. originator) или агент (енгл. agent), међутим, они нису широко прихваћени (Gasaway 2003, 1205).

Будући да се у каталожком смислу, ауторство превасходо односи на избор аутора као идентификационог елемента за јединицу грађе, управо одређење овог појма, те његово разумевање и доводи до различитог приступа, а сходно томе и до различитих каталожких правила. У коначници, према Александри Хорват (Horvat 1995, 73) могуће је издвојити два основна приступа:

- формални приступ ауторству и
- библиографски приступ ауторству.

У формалном приступу, ауторство се сматра као најпогоднији разликујући елемент за идентификацију библиографске јединице, при чему каталогизатор користи формалне податке који се налазе на насловној страни описиване јединице грађе, без обзира на опсег и поузданост података. Творац овог приступа је Антонио Паници, који је, стварајући каталог Британског музеја, инсистирао да се одреднице формирају на основу доступних података са насловне стране, па су, на пример, публикације у којима на насловној страни није био наведен аутор, и поред тога што је библиотекару аутор био познат, уношене у каталог као анонимне. Са друге стране, бројне анонимне публикације, које су у свом називу садржавале неко властито име, добијале су одреднице по њима, а ако није постојало име, одредница се формирала на основу назива установе, органа, државе, града или места из наслова. Често су одреднице креиране и на основу имена уредника и преводилаца на насловним странама, а једино у случају да у наслову публикације, или на насловној страни, није постојао ни један од наведених података, одредница се формирала од прве именице у наслову.

Поборник овог приступа био је и Сејмор Лубецки (Seymour Lubetzky), врсни теоретичар каталогизације и библиотекар Конгресне библиотеке, који је сматрао да су име аутора и наслов

књиге кључни за идентификацију књиге. У свом делу *Principles of cataloguing* тврди да се у каталошком смислу мора разумети да заправо није писац књиге или творац дела тај који ће се генерално сматрати писцем, нити онај који је „главни и одговорни” за дело, већ онај ко му је дао име и ауторитет, тј. онај који је представљен као писац књиге или творац дела, и који је вероватно и формално преузео одговорност за њега (Lubetzky 1969, 28). Дакле, у оквиру овог приступа, аутором дела се сматра она особа под чијим је именом дело објављено. У складу са тим, Лубецки и аутора дефинише као „лице или колективно тело које је представљено као главно одговорно за дело, тј. ентитет у чије име је дело издато и који је наводно одговоран за њега - без обзира на карактер дела или медиј који га садржи – осим када је неко погрешно, фиктивно или сумњиво представљен као аутор” (Lubetzky 1969, 29).

И индијски библиотекар Ранганатан (Ranganathan) је сматрао да одредницу треба формирати према подацима на насловној и прелиминарној страни, а садржај публикације је означио као додатни извор, али само у изузетним случајевима, док је преузимање података изван описиване публикације сматрао непожељним. Ранганатан се залагао и за стандардизацију изгледа насловне стране, будући да често нису били навођени сви релевантни подаци за опис публикације, а такође је предлагао и да се сва алтернативна имена аутора или сарадника наведу на полеђини насловне стране (Horvat 1995, 79).

Основни недостатак формалног приступа у одређењу ауторства огледа се у чињеници да се ауторство може погрешно утврдити доследном применом овог приступа, чиме се угрожава и поузданост каталога као једног од најважнијих библиографских алата, будући да се нетачним навођењем или ненавођењем податка о аутору смањује могућност окупљања свих радова једног аутора. Додатно, праћење формалног приступа отежавају издавачи који су одговорни за изглед насловне стране. Они су у прошлости често прилагођавали изглед насловне стране у складу са маркетиншким захтевима. Ова пракса је значајно умањена доношењем међународног стандарда који прописује изглед насловне странице, објављеног 1975. године у Женеви, под називом ISO 1086:1975³¹. Данас, непотпуна насловна страна може бити или израз недовољног знања и/или стручности уредника и издавача, или пак жеља самог аутора да публикацију изда анонимно.

Са друге стране, библиографски приступ ауторству подразумева да се у процесу израде каталога у фокус ставља аутор и дело. При томе, основни задатак каталогизатора јесте систематизација, односно окупљање свих дела једног аутора око исте одреднице, или окупљање истоврсне грађе путем формалних одредница. Први који се залагао за овакав вид организације каталога био је Катер, који је предлагао стварање ауторске одреднице за анонимно објављене публикације за које је утврђено ауторство (Cutter 1876, 17).

Да би се систематизација спровела доследно, Лубецки је предложио употребу јединствених наслова за сва издања дела. И поред опредељења за формални приступ, његов правилник садржи и елементе библиографског приступа, јер је поред насловне стране, сматрао важним и одлуке каталогизатора које доноси у процесу каталогизације. Додатно, он је дефинисао ауторство као критеријум за идентификацију библиографских јединица и прихватио аутора као основну категорију алфаветског каталога.

³¹ Стандард је ревидиран 1991. године, носи назив ISO 1086:1991 и уз измене и допуне (последња је извршена 2018. године) и данас је на снази, више на: <https://www.iso.org/standard/5589.html>. Овај стандард је преузет и у српској верзији, под насловом SRPS ISO 1086:2015 – Информације и документација: насловне странице књига, више на: https://iss.rs/sr_Latn/project/show/iss:proj:51734

А иако се почеци модерног концепта ауторства везују за античку Грчку, будући да се у тадашњој цивилизацији веровало у значај појединца, због чега су библиографске јединице биле везане за име аутора као његов производ, име аутора се није истицало у арапским, турским и хебрејским књигама, док у традиционалном библиотекарству Кине и Јапана, одредницу чини наслов публикације (Strout, 1956, 257). Разлоге овакве праксе, поред културолошких разлика, треба тражити и у практичности. Наиме, западне културе имају приближно 50.000 постојећих презимена, док Кинези имају 506, а Корејци 248. Међу Корејцима 38% становништва има пет презимена, а 35 презимена користи чак 90%, што показује да име аутора није увек прикладно за идентификацију библиографске грађе (Horvat 1995, 95). Такође, треба напоменути да се грађа до краја 16. века у европским каталозима и библиографским пописима углавном сортирала према личним именима, а не према презименима аутора, а за прекретницу у начину формирања каталога означена је 1595. година, када Ендру Монсел (Andrew Maunsell) објављује каталог штампаних књига на енглеском језику под називом *The Catalogue of English Printed Books*, у коме су књиге поређане према презименима аутора.

Библиографски приступ ауторству данас је преовлађујући у сфери библиотекарства, сви модерни каталошки правилници заснивају се на основном постулату овог приступа: одредити јединствени облик имена аутора који се након тога искључиво користи да значи дати ентитет. Ово је уједно и основни задатак библиотекара каталогизатора будући да је јединствени облик имена аутора основно средство идентификације публикације у библиотечком каталогу те стога и императив сваког добро организованог библиотечког система.

5.3. Псеудоним у каталошким правилницима

Појава псеудонимије изузетно усложњава процес формирања одреднице, тј. јединствене тачке приступа у каталогу. Аутор у свом стваралачком опусу има право да користи онај облик имена или онолико облика имена колико жели, а каталогизатор, пратећи библиографски принцип, треба да на једном месту окупи све облике имена под којима се дати аутор потписивао. До појаве нормативних датотека личних имена (о чему ће детаљније бити речи у даљем тексту), у начелу су сва дела једног аутора вођена под једним, изабраним обликом имена аутора, док се на друге варијантне облике имена указивало системом упутница. Данас се у оквиру нормативне датотеке личних имена креира један нормативни запис за један библиографски ентитет у коме се формира један нормирани облик имена који представља јединствену тачку приступа у каталогу, док се истовремено у том запису налазе и сви варијантни облици имена описиване особе.

Поступак обраде псеудонима у процесу каталогизације био је предмет разматрања свих каталошких правилника, али нажалост, принципи уноса псеудонима, иако слични у већини европских каталошких правилника, ипак нису стандардизовани. У циљу праћења развоја правила, сагледавања њихових измена и допуна кроз историју, те разумевања различитих начина обраде псеудонима у савременој каталошкој пракси и мотива стварања међународног каталошког правилника, извршено је истраживање о прописаним поступцима обраде кроз значајније каталошке правилнике који су део западне културе, а на основу којих су настали сви савремени каталошки правилници. Додатно, извршена је и анализа правила за унос псеудонима

у водећим међународним правилницима AACR и RDA, те анализа стања у Србији са аспекта развоја каталошких правилника, док се посебан сегмент истраживања односи на анализу начина уноса псеудонима у српским и водећим светским нормативним датотекама у односу на постојећа каталошка правила.

5.3.1. Паницијева правила

Библиотека Британског музеја је почетком 19. века толико нарасла да је било неопходно стварање новог каталога, будући да је стари каталог из 1787. године био лоше организован и недовољно информативан. Тадашњи начелник Одељења за штампану књигу Хенри Бебер (Henry Baber) је изнео предлог новог каталога, који је предвиђао формирање општег алфаветског каталога и употребу униформних листића за унос података како би се олакшало њихово сређивање. У свом предлогу Бебер је формулисао и шеснаест правила, која су, између осталог, предвиђала унос аутора под обликом имена који се појављује или на насловној страни или негде другде у књизи; унос анонимних дела са истакнутом првом речи (али не члана или предлога) наслова, уз могућност уноса имена аутора иза наслова у заградама; док за псеудонимна дела прописује унос под псеудонимом, такође са могућношћу уноса правог имена додатог на крају наслова у заградама (Gambari and Guerrini 2018, 464). На основу ових полазних тачака, створена су чувена правила каталогизације Британског музеја шире позната и као *Паницијева правила*. У ствари, Антонио Паници није у потпуности једини аутор ових правила, већ су она резултат његове сарадње са тадашњим библиотекарима: Едвардом Едвардсом (Edward Edwards), Џоном Винтером Џонсом (John Winter Jones), Џоном Хамфризом Паријем (John Humffreys Parry) и Томасом Вотсом (Thomas Watts). Сваки од њих је прво саставио правилник појединачно, који је затим колективно проучаван и критикован да би се у коначници правила формулисала консензусом како би одражавала најбоље у каталошкој филозофији тог времена. Првобитно је формулисано 79 правила, која су проширена на 91 правило у коначном правилнику објављеном 1841. године под називом *Rules for the Compilation of the Catalogue* (Hufford 1992, 28). У оквиру њега, правила под редним бројевима, 41, 42 и 43 се односе на унос псеудонима (Cataloguing Rules 1893, 6-7):

- Правило 41: „У случају псеудонимне публикације, књига треба да буде каталогизована под лажним именом аутора; а његово право име, ако се открије, уметнути у заграде, одмах иза лажног имена, којем претходе слова *tj*.”³²
- Правило 42: „Лажна имена, или имена која се користе за означавање припадности некој служби, професији, странци или групи, или имена која указују на неку квалификацију писца, треба да се третирају као права имена. Академска имена треба да следе исто правило. Дела у којима се аутор потписао перифразом треба да се сматрају анонимним.” У правилнику се наводи и да имена која представљају припадност некој земљи или месту, као што су Un François или Ein Zürcher треба превести на енглески, осим ако нису дати на латинском, или у форми имена, нпр. Anglus Lipsiensis.

³² Изворно i. e. (од латинског id est у значењу то јест)

- Правило 43: „Дела која су у свом наслову лажно приписана одређеној особи, треба да се третирају као псеудонимна.”

Иако су правилнику недостајали водећи принципи како би се обезбедила доследност у примени, овај пионирски подухват је имао великог утицаја на стварање свих потоњих каталожских правилника.

5.3.2. Џуетова правила

Смитсоњијан (Smithsonian Institution) је основан 1846. године у Вашингтону са циљем да промовише ширење знања. Чарлс Кофин Џует (Charles Coffin Jewett) је радећи као библиотекар и помоћник секретара институције, сматрао да су најбоља средства за постизање наведеног циља развијање Смитсоњијана у националну библиотеку са законским депозитним правима и стварање узајамног каталога који би укључивао податке о публикацијама из свих јавних библиотека у Сједињеним Америчким Државама. У ту сврху, припремио је 37 правила за формирање каталога која је издао 1850. године под називом *Smithsonian catalogue system* (Hufford 1992, 29).

Једино правило које се односи на унос псеудонимних публикација јесте правило 28, у оквиру којег је наведено: „Псеудонимне публикације се уносе под правим именом аутора, ако се зна да је било које издање описиване публикације издато под тим именом, уз унакрсну референцу на лажно име. У супротном, наслов дела се ставља испод измишљеног имена, након чега следи реч псеуд., након чега се може дати име претпостављеног или наводног аутора, са (у случају сумње) речју *вероватно* испред, или ? иза имена” (Jewett 1850, 54-55). У даљем тексту, у циљу дефинисања појма Џует објашњава да под псеудонимима треба сматрати не само измишљена имена, као што је Geoffrey Crayon Gent које је преузео Washington Irving, или скраћена имена, као што је A. L. Mil уместо A. L. Millin, већ и имена скривена у анаграму, као Nides, уместо Denis; или псеудониме настале од иницијала правог имена, као Talvi, за Theresa Adolfinia Louisa Von Jacob; дакле све речи које се користе као фиктивна имена аутора. Такође, наводи и да дела која су у оквиру својих наслова лажно приписана одређеним лицима, треба да се третирају као псеудонимна, и да се у каталог уносе под именима наводних аутора, осим ако је неко од издања описиване књиге објављено под именом правог аутора. Додатно, прописује и да радове објављене под иницијалима треба унети под пуним именом аутора, у случају да постоји већ објављено издање са пуним именом; у супротном, одредницу треба формирати под последњим иницијалом, које би требало да буде презиме, док се за друго слово или слова претпоставља да представљају хришћанска имена (Ibid, 55).

Џует је правила засновао на Паницијевим, а иако није остварио пројекат узајамног каталога, имао је великог утицаја на стварање *Пруских инструкција*, издатих 1899. године у Немачкој.

5.3.3. Катерова правила

Када су се 1876. године појавила Катерова *Правила за укрштени каталог* она су представљала доследан сажетак идеја и радова већине водећих библиотекара тог времена и садржавала су 205

правила. У међувремену, доживела су извесне измене и допуне, да би последње, четврто издање, издато постхумно, садржавало 369 правила.

Седам правила се директно односе на псеудониме, а прво и основно правило везано за псеудониме је унето под редним бројем 5 где се наводи да псеудонимна дела треба унети под правим именом аутора, када год је оно познато, уз коришћење упутнице на псеудоним. Објашњавајући ово правило Катер између осталог каже:

„Човек је у снажном искушењу да се одступи од овог правила у случају писаца попут Џорџа Елиота и Жорџ Санд, који се у књижевности појављују само под својим псеудонимима. Очигледно би било много згодније да се њихова дела унесу под именом под којим су једино познати и под којим би сви осим каталогизатора сигурно прво погледали ... и ако неко покуша да изузме неколико истакнутих писаца од правила датог изнад, где треба повући линију? Не може се поставити никакав дефинитиван принцип изузетка којим ће се руководити каталогизатор или читалац; и вероватно би забуна на крају произвела веће непријатности од садашњег правила ... Ум јавности подељен је између Твена и Клеменса. Тенденција је увек ка употреби правога имена; и та тенденција ће бити много од помоћи читалачкој публици ако се у каталозима увек даје предност правом имену. Неки псеудоними које су аутори упорно усвајали почели су да се сматрају јединим именима, као што је случај са Волтером ... Било би добро када би каталози могли да именују неку сталну комисију са овлашћењем да одлучује о овим и сличним тачкама које се с времена на време појаве” (Cutter 1876, 18).

У правилу 41 наводи да када је дело потписано иницијалом који се не може разрешити треба одредницу формирати користећи последњи иницијал као почетни, претпостављајући да он представља презиме, док у правилу 42 наводи да се перифразе не могу сматрати именом, и да би формирање одредница на основу њих загушило каталог, док истовремено препоручује да се сваки неразрешени псеудоним у форми имена унесе као одредница. Додатно, кроз правило 44 прописује обавезно уношење упутница на псеудониме, иницијале и делове имена. Говорећи о начинима формирања одреднице, у правилу 99 прописује да је у случају када псеудоним преузима улогу одреднице неопходно унети и скраћеницу *псеуд.*, а у правилу 100 наводи да је потребно формирати одредницу на право име аутора уз навођење псеудонима у загради у случају када аутор користи и право име и псеудоним (Ibid, 27-29, 53-54). Нпр.:

- Clemens, S. C. (pseud. Mark Twain)
- Godwin, Wm. The looking-glass; by T. Marcliffe [pseud.]

Катер нуди и опцију формирања напомене, у оквиру које се могу унети додатне информације о аутору, могућим појавним облицима имена аутора, као и списак коришћених псеудонима, што је описано у правилу 158; док у правилу 160 прописује да уколико више аутора користи исти псеудоним, у упутници на право име аутора, треба навести и наслов дела у ком се аутор потписао псеудонимом (Ibid, 65-66). А прописујући редослед одредница у каталогу, у правилу 184 (Ibid, 71) наводи да предност у каталогу има право име аутора у односу на псеудонимно име истог облика. Нпр.:

- Andrew, pseud.
- Andrew, St.
- Andrew, St., pseud.
- Andrew, John.
- Andrew, John, pseud.
- Andrew, John Albion.

Концепти и принципи изражени у Катеровом правилнику били су засновани на дугогодишњем искуству које је стекао радећи као библиотекар у библиотеци под називом Бостон Атенаум (Boston Athenaeum), а пошто су прагматични приступ овог правилника ценили и други библиотекари, почео је да се користи у бројним библиотекама широм земље. О успеху правилника говори и чињеница да је Библиотекарско друштво Велике Британије након смрти аутора објавило најмање три репринта овог коначног издања (1938, 1948. и 1953. године).

5.3.4. Пруске инструкције

Пруске инструкције, у оригиналу *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken*, представљају најзначајнији правилник на немачком говорном подручју, под чијим утицајем се развила и средњоевропска каталожска пракса. Настао је у Немачкој 1899. године, на основу правила која је 1886. године конципирао немачки библиотекар Карл Ђацко (Karl Dziatzko) у свом делу *Instruction für die Ordnung der Titel im Alphabetischen Zettelkatalog der Königlichen und Universitäts-Bibliothek zu Breslau*. Како му је главна карактеристика формирање одреднице на основу наслова или имена аутора, и сам правилник је подељен на три целине које садрже укупно 211 правила; први део се односи на начин формирања одредница на основу наслова, други се односи на правила за унос имена аутора (правила 48-150), док се трећи део односи на правила о начинима ређања одредница у каталогу (*Instruktionen*, 1899).

Основни принцип приликом формирања одреднице на основу имена аутора је доследност, што је јасно дефинисано и основним правилима, датим под бројевима 48-50 (*Ibid*, 81): „Исти аутор је увек наведен под истим именом” [чл. 48]. За разлику од англо-америчке традиције, ово важи и за псеудониме, док се веза између псеудонима и правог имена остварује системом упутница. Такође, аутор се увек наводи под својим оригиналним и пуним именом, осим ако у употреби није преовладала друга ознака [чл. 49]; док се упутнице наводе на имена или облике имена који нису узети у обзир, ако се то чини неопходним у интересу проналажења аутора у каталогу [чл. 50]. Нпр.:

- Sincerus, Pacificus [Pseud.] s.³³ Schleiermacher, Friedrich
- Clemens, Samuel Langhorne [Wirkl. Name³⁴] s. Twain, Mark [Pseud.]

³³ Скраћено од *see* у значењу: види.

Додатно, чланови 139 и 140 детаљније говоре о уносу псеудонимних облика у каталог, док члан 111 говори о редоследу елемената псеудонима који творе одредницу. Члан 139 прописује да уколико постоји више различитих појавних облика за истог аутора, и ако се утврди да је једно право име, а друго псеудоним, право име постаје одредница, уз коришћење упутнице на псеудонимни облик. Нпр. одредница је Raabe, Wilhelm, а упутница се формира на облик Jakob Corvinus; или Stieler, Kaspar уз упутницу на облик Der Spate. Међутим, члан 140 објашњава да ако се псеудоним усталио у употреби тако да је аутор првенствено познат по њему, он постаје одредница, уз формирање упутнице на право име аутора. Нпр. одредница је Paul, Jean, док се упутница формира на облик Johann Paul Friedrich Richter; или Loti, Pierre уз упутницу на облик Julien Viaud (Ibid, 100-101).

Избором редалице у одредници псеудонимног облика бави се правило под бројем 111, где је наведено да се у случају псеудонима, избор редалице и даљи редослед заснивају на истим принципима као и код правих имена, нпр. Philaethes, Veronensis; или Philaethes, Georg Christoph; док у случајевима који могу да изазову сумњу, један део псеудонима треба третирати као презиме, а за преостали део препоручена је употреба упутница, нпр. одредница је Philaethes, Germanus, док се упутница формира на облик Germanus (Ibid, 93).

Као што је већ речено, овај правилник је био важећи за све академске библиотеке у Немачкој и Аустрији до 1977. године када бива замењен новим правилником *Regeln für die alphabetische Katalogisierung* (RAK), а истовремено, коришћен је и у Швајцарској, Холандији, скоро свим скандинавским земљама, али и у бројним земљама источног блока, укључујући и многе библиотеке са простора тадашње Југославије.

5.3.5. Англо-америчка каталожка правила

Катерова *Правила за унакрсни каталог* с краја 19. века представљала су основ за доношење *Англо-америчких правила* 1908. године, која су била резултат рада две библиотечке асоцијације: америчке и британске. Па иако нису донеле концептус о свим тачкама, те постоје и два издања ових правила, америчко и британско, она ипак представљају први међународни правилник, који ће, како ће се испоставити, имати пресудни утицај на развој каталожке теорије и праксе у романским, словенским и ваневропским земљама.

Наиме, Америчко библиотекарско удружење (American Library Association – ALA) и Библиотекарско удружење Велике Британије (Library Association – LA) издали су независне скупове правила 1878. односно 1883. године, на основу којих је настао заједнички правилник, у циљу постизања веће униформности у каталогизацији на енглеском говорном подручју, а значајну улогу у његовом стварању одиграли су Л. С. Јаст (L. S. Jast) и Хенри Гапи (Henry Guppy), два еминентна британска библиотекара, и, Мелвил Дјуи (Melvil Dewey) који је представљао америчке библиотеке. *Англо-америчка правила* изворно су садржавала 174 правила која су формирана у складу са захтевима већих библиотека научног карактера. Често су бивала предмет измена, те постоје у више издања и допуна. Већ 1930. године поменути два удружења

³⁴ Скраћено од Wirklich Name у значењу: право име.

започињу ревизију правилника, међутим, због избијања рата, британско учешће у овом пројекту је прекинуто. Америчко библиотекарско удружење је наставило рад сачинивши нацрт правилника 1941. године, док се коначна верзија под именом *ALA Cataloging Rules for Author and Title Entries* појавила 1949. године покривајући правила за формирање одреднице, док је правила за каталогизацију објавила Конгресна библиотека под називом *Rules for Descriptive Cataloguing*. Иако је број правила са 174 нарастао на 375, она нису била широко прихваћена, већ су критикована као неодговарајућа за мање библиотеке, док се истовремено захтевао кохерентнији и унифициранији правилник (Knowlton 2009, 17). На нови правилник англо-америчка библиотечка заједница је чекала скоро 20 година, да би 1967. године изашла *Англо-америчка каталожка правила* (AACR), представљајући резултат удруженог рада на кодификацији каталожких правила Америчког библиотекарског удружења, Конгресне библиотеке, Библиотекарског удружење Велике Британије, као и Канадског библиотекарског удружења. Пратећи праксу првог правилника, и овај потоњи изашао је у две верзије, при чему британски текст садржи 216 правила, док амерички текст садржи 226 правила. AACR је био у потпуности заснован на *Париским начелима* и садржавао је боља, логичнија правила груписања аутора у односу на врсту ауторства, истовремено дајући предност облику имена који аутор преферира или користи од његовог стварног имена. Када је започет рад на изради овог правилника, књиге и часописи су били основни носиоци информација, док је лисни каталог био норма. Међутим, убрзо се ситуација знатно променила. Као резултат убрзаног технолошког развоја, различити нови медији (превасходно некњижна грађа) нашли су своје место у библиотекама, док је рачунарска манипулација подацима омогућила другачије облике каталога. Све ово довело је 1978. године до стварања другог издања *Англо-америчких каталожких правила*, познатијих као AACR-2. И ова верзија правилника, иако је разрешила бројна питања ауторства, није била дуговечна будући да је технолошки развој био у успону, узрокујући појаву многих нових облика носиоца информација за која су важећа правила била, или неадекватна, или пак превише компликована. Стога је током година, AACR-2 ажуриран повременим изменама, а значајно је ревидиран 1988. и 2002. године. Ова ревидирана издања су позната као AACR-2R. Ревизија из 2002. укључила је значајне измене у одељцима за некњижну грађу. Годишње ажурирање почело је 2003, а престало је 2005. године, када је установљен нови међународни код назван *Опис извора и приступ* (*Resource Description and Access – RDA*) у чијем обликовању су учествовали британски, амерички, канадски и аустралијски библиотекари.

Посматрано из угла псеудонимности, основни принципи формирања одреднице се нису мењали, видљиве су једино промене у односу на члан у коме је правило дефинисано. Правила за унос псеудонима која следе, дата су на основу ревидираног издања AACR-2R из 2004 године.

У оквиру овог правилника, члан 31 представља опште правило које се односи на избор имена приликом формирања одреднице. У ставу 1, члана 31 прописује се: „Изаберите, као основу за одредницу, име по коме је особа опште позната. То може бити право име особе, псеудоним, надимак, титула, религијско име, иницијали или било која други облик имена” (Gorman, 2004, 97). Нпр. Sebastien Japrisot (псеудоним), а не Jean-Baptiste Rossi (право име); А. Е. (псеудоним), а не George William Russell (право име).

Члан 32 дефинише избор између различитих имена, у оквиру ког су у члану 32А (Ibid, 101-103) прописани начини формирања одреднице за ауторе који користе псеудониме и то:

- Члан 32А1: „Један псеудоним”: ако се сва дела неке особе појављују под једним псеудонимом, наведена дела се уносе под датим псеудонимом, док се упутница формира

на право име аутора, уколико је познато. Нпр. Martin Ross, а не Violet Frances Martin; Henry Green, а не Henry York. Истовремено, наводи се да, ако два или више сарадника користе један псеудоним, за одредницу треба изабрати дати псеудоним, а упутницу формирати на имена сарадника ако су позната. Нпр. Emma Lathen (псеудоним за особе Mary J. Latis и Martha Hennisart).

- Члан 32А2: „Више од једног псеудонима”:

- Ако особа користи више од једног псеудонима; или користи и право име и један или више псеудонима; а у питању је особа која има успостављене посебне библиографске идентитете (односно ако је објавила једну групу сличних дела под једним именом, а другу групу или групе сличних дела под другим или више других имена); или пак у случају да је у питању савремени аутор³⁵ потребно је формирати одредницу за сваки псеудоним којим је аутор потписао свако своје дело. Такође, потребно је направити и систем упутница како би се повезала имена, што је детаљније описано у правилу 63Б. Нпр. одреднице су и Lewis Carroll и Charles Lutwidge Dodgson (као посебни библиографски идентитети); Rampling, Anne; Rice, Anne и Roquelaure, A. M. су псеудоними које користи иста особа, те постају одреднице у описиваним делима; или нпр. одредница је Molly Keane, као право име коришћено у појединим делима, или пак M. J. Farrell као псеудоним коришћен у другим делима.
- У случају да се различита имена за претходно описану особу појављују у различитим издањима истог дела, или ако се два или више различитих имена појављују у истом издању, потребно је одабрати (у овом редоследу приоритета):
 - име које се најчешће појављивало у издањима дела;
 - име које се појављује у најновијем издању дела.

Нпр. за дело *Terror by day / by John Creasey* потребно је формирати одредницу на име Gordon Ashe, будући да су сва претходна издања публикована са потписом *by Gordon Ashe*; док у случају издања *Belinda / Anne Rice* постоји само једно раније издање публиковано са потписом *by Anne Rampling*, те одредницу треба формирати на облик имена Anne Rice.

- Ако особа користи више од једног псеудонима, или своје право име и један или више псеудонима, а при том није успоставила засебне библиографске идентитете нити је савремени аутор, потребно је за одредницу изабрати име под којим је та особа идентификована у каснијим издањима његових/њених дела, у критичким радовима и/или у референсним изворима. Нпр. формирати одредницу на облик имена William Thackeray, а не Michael Angelo Titmarsh или Mr. Yellowplush.

³⁵ Под појмом савременог аутора у овом правилнику подразумева се живи аутор или аутор који је умро након 1900. године.

Додатно, члан 39 прописује начин формирања одреднице на основу фразе. У оквиру овог члана је објашњено, да ако се особа идентификује у својим делима или у референсним изворима помоћу апелатива или псеудонима који се састоји од речи, фразе или израза који очигледно није намењен да се узима као веродостојно име, уноси се под апелативом или псеудонимом у директном редоследу осим ако има структуру имена која се састоји од имена и презимена. У том случају, такво име треба унети под псеудо-презименом, а формирати упутницу на име у изворном редоследу. Нпр. Dr. X; Father Time; Boy George; Moses, Grandma (Ibid, 111-112).

Временом је овај правилник преузео улогу водећег међународног каталошког правилника, те бројна библиотекарска удружења напуштају постојеће каталошке правилнике и преузимају правилник AACR-2 као општеважећи и обавезујући. Он је широко прихваћен и изван заједнице која говори енглески језик, будући да је преведен на више од четрдесет језика, укључујући главне европске језике (Danskin and Gryspeerdt 2014, 114). Међутим, библиотекари су се убрзо суочили са бројним изазовима који су производ убрзаног технолошког развоја: појава нових медија; дигитализација старих медија; захтеви за интероперабилност између различитих сектора и домена, те повећана очекивања корисника. Истовремено, отвара се читава перспектива нових могућности за откривање ресурса у веб окружењу где (у принципу) све може бити повезано са било чим другим из било ког разлога. Да би искористиле ове могућности, библиотечка заједница је изнова започела процес процењивања модела и стандарда који су у основи каталогизације. Овај процес је започет радом на развоју концептуалног модела FRBR (IFLA 1998) који је касније проширен на *Функционалне захтеве за нормативне податке (Functional Requirements for Authority Data – FRAD)* (IFLA, 2009) и *Функционалне захтеве за предметне нормативне податке (Functional Requirements for Subject Authority Data – FRSD)* (IFLA, 2011). Следећи корак у модернизацији стандарда било је усклађивање AACR-2 са FRBR моделом, што је требало да резултира у стварању треће верзије правилника, названог AACR-3. Међутим, убрзо је схваћено да тај процес захтева више од ревизије, те да би требало приступити развоју новог скупа правила (Tillett 2016, 9). Након инпута међународне каталошке заједнице, 2005. године, као што је већ споменуто, ревизија која је започела као стварање AACR-3, претворила се у рађање новог правилника названог RDA.

5.3.6. Правилник Опис извора и приступ (Resource Description and Access – RDA)

Иако се RDA реферише као нови међународни правилник, он превасходно пружа смернице за каталогизацију дигиталних извора и ставља јачи нагласак на пружање помоћи корисницима у проналажењу, идентификовању, одабиру и добијању жељене информације, те представља флексибилан и погодан оквир за употребу у дигиталном окружењу. А будући да је првобитно био замишљен као треће издање правилника AACR, и сходно томе на почетку свога развоја називан AACR-3, основни каталошки принципи нису мењани, па се стога ни принципи уноса псеудонима у многе не разликују од горе описаних принципа у правилнику AACR-2. Основна промена у овој сфери се односи на препоручено креирање нормативних записа за лична имена и

промену терминологије (нпр. термин одредница (енгл. heading) је потпуно напуштен, а у складу са FRBR концептом усвојен је термин приступна тачка (енгл. access point³⁶)).

5.3.6.1. Нормативна контрола

Нормативна контрола данас представља незаобилазни елемент интегрисаних и кооперативних библиотечко-информационих система, а њене зачетке налазимо почетком седамдесетих година прошлог века, у време када IFLA усмерава свој рад на успостављање међународног система нормативне контроле путем стварања нормативних датотека личних имена и колективних тела (Којевић и др. 2011, 307). Под нормативном контролом се подразумева процес у коме се утврђује и успоставља јединствени (преферентни) облик одреднице, који се након тога искључиво користи да означи одређен ентитет или појам. Израда нормативних датотека почива на стандарду за унос неопходних елемената записа које је IFLA издала 1984. године под називом *Упутства за нормативне и упутне јединице (Guidelines for Authority and Reference Entries – GARE)*, а чије је друго проширено издање под називом *Упутства за нормативне записе и упутнице (Guidelines for Authority Records and References – GARR)* издато 2001. године, као и на развијеном формату за нормативне датотеке *UNIMARC/Нормативни подаци (UNIMARC/Authority Data)* издатом 1991. године. На овај начин уређено је формирање нормативне датотеке у чијој основи је нормативни запис, који осим одреднице, садржи и упутнице са непреферентних на преферентни облик одреднице, упутнице на сродне одреднице, више врста напомена и информације о изворима података (Тртовац и Дакић, 2020, 76). Додатно, нормативна контрола има велику важност са корисничког аспекта будући да „омогућава доследан приступ подацима. Такође је од непроцењиве важности за каталогизаторе јер повећава ефикасност процеса каталогизације, а библиотекама јер омогућава заједничко (усклађено) коришћење библиографских записа” (Којевић и др. 2011, 307).

5.3.6.2. Унос псеудонима у нормативни запис према правилнику RDA

Део приручника RDA који се бави идентификовањем, избором и уносом преферентних (усвојених) и варијантних (алтернативних) облика имена за особе означен је опсегом 9.0-9.2, док је у одељку 9.2.2.8 под насловом *Особе са више идентитета* описан поступак уноса псеудонима и креирања припадајућих нормативних записа (RDA, 2017). У односу на AACR-2R, RDA правило 9.2.2.8 не прави разлику између савремених и несавремених аутора, већ прописује да се за сваки различити идентитет који особа (било савремена или несавремена) користи, формира припадајућа нормативна приступна тачка. Ово је уједно и једини принцип у процесу обраде псеудонима који је измењен. У зависности од тога, да ли особа користи више библиографских ентитета, тј. да ли користи један или више псеудонима, или пак користи и лично име и псеудоним/псеудониме, разликује се и поступак креирања нормативних записа. У

³⁶ У описаном издању AACR-2R из 2004. године, ова два термина су равноправна, на стр. 155, у речнику термина, под термином одредница стоји објашњење: „Такође познат и као *приступна тачка*“; док за термин *приступна тачка* на стр. 152 стоји објашњење: „Такође познат и као *одредница*.“

складу са тим, идентификовано је 6 ситуација, те стога и 6 могућих начина уноса псеудонима (Pseudonyms, 2021):

1. Особа користи један псеудоним и никада не користи право име: када каталогизатор утврди да особа никада не користи свој прави идентитет приликом објављивања својих радова, креира се нормативни запис за псеудоним, док се право име аутора (ако је познато) уноси као варијантни облик имена коришћењем упутнице „види” (енгл. see) (Слика 3).
2. Особа користи право име и само један псеудоним: у овом случају право име и псеудоним представљају два различита ентитета будући да особа користи оба облика за различита дела, те је неопходно формирати и два нормативна записа. Оба облика су као сродна, у систему повезана преко упутнице „види и” (енгл. see also), тако да је корисник приликом претраживања једног облика упозорен да потражи дела и под другим обликом имена.
3. Особа користи више од једног псеудонима, и може или не мора да користи право име: ако аутор користи више од два имена, потребно је креирати посебан нормативни запис за свако име које особа користи, укључујући и његово право име, без обзира да ли га је икада користио приликом потписивања својих радова. Такође, неопходно је да каталогизатор изабере један облик имена као „основни облик”. У ту сврху се бира најчешће коришћено име, али, ако се оно не може утврдити, онда се користи право име. У запису за „основни облик” имена, уносе се и сви познати, варијантни и сродни облици; док се у записима за сродне облике упућује једино на „основни облик” имена, чиме се штеди време за израду и одржавање система упутница.
4. Псеудоним представља заједничку сарадњу две или више особа које иначе не стварају дела под правим именом: у овом случају креира се један нормативни запис за заједнички псеудоним. Права имена особа повезана псеудонимом наводе се као варијантни, алтернативни облици у запису у форми упутнице „види”. Ово правило је примењиво и када једна или више особа пише и под својим правим именом, а друга или други не (ова ситуација захтева комбиновање правила 4 и 5).
5. Псеудоним представља заједничку сарадњу две или више особа од којих свака користи и своје име при стварању појединих дела: креира се један нормативни запис за заједнички псеудоним, при чему се заједнички псеудоним проглашава за „основни облик”. Додатно, креира се по један нормативни запис за прави облик имена аутора који учествује у заједничком псеудониму у коме се упутницом „види и” реферише на „основни облик”, тј. заједнички псеудоним. Такође, неопходно је и у запису за заједнички псеудоним реферисати упутницама „види и” на права имена особа које учествују у заједничком псеудониму.
6. Псеудоним користи неколико особа које стварају и независно једна од друге: у овом случају је потребно креирати један нормативни запис за дељени псеудоним и додатно, по један нормативни запис за сваку особу која користи дати псеудоним. Нормативни записи за имена повезана овим псеудонимом се утврђују без обзира на то да ли су особе које користе исти псеудоним писале, изводиле, певале, сликале итд. под датим именом, при чему се нормативни запис за дељени псеудоним третира као „основни облик”, а појединачни псеудоними се повезују преко упутница „види и”.

RDA ELEMENT	DATA RECORDED
Preferred name for the person +	Hergé
Variant name for the person	R., G.
Variant name for the person	Remi, Georges
Date of birth ++	1907
Date of death ++	1983
Place of birth	Etterbeek, Belgium
Profession or occupation ++	Cartoonist
Identifier for the person	VIAF ID: 10072103
Identifier for the person	ISNI: 0000000122841036
Authorized access point representing a person	<i>Hergé (Cartoonist), 1907-1983</i>
Status of identification	fully established
Source consulted	Hergé. Explorers on the moon, [1992]: title page (Hergé)
Source consulted	Tintin.com website, viewed June 26, 2015: Hergé (born Georges Remi in Etterbeek, Belgium on May 22, 1907; from 1924 signed his drawings "Hergé", which is the French pronunciation of his reversed initials "R.G."; died on March 3, 1983)

Сл. 3: Нормативни запис за лично име формиран према RDA правилнику, у коме је јединствени, нормирани облик имена псеудоним, а варијантни облик имена право име особе

5.4. Стање у Србији – развој националних каталожких правила и стварање система узајамне каталогизације

До појаве првих писаних каталожких правила у Србији, библиотеке су се ослањале на претходно усвојену праксу, или делимично на нека од описаних правила (углавном *Пруска* или *Англо-америчка*). Ово је случај и са Универзитетском библиотеком „Светозар Марковић”, која је на основу *Пруских правила* и сопственог искуства у раду креирала интерна каталожка правила.

5.4.1. Правила за каталогизацију

Прилично касно, у поређењу са другим европским земљама, на иницијативу библиотечке заједнице, Библиотекарско друштво Србије³⁷ 1957. године издаје у форми рукописа први каталожки правилник под називом *Правила за каталогизацију*. Правилник је настао на основу интерних правила Народне библиотеке Србије и Универзитетске библиотеке „Светозар

³⁷ Друштво је основано 1947. године под називом Друштво библиотекара Народне Републике Србије.

Марковић” која су допуњена и проширена теоријским поставкама словеначког правилника *Pravila za katalogizaciju v znanstvenih knjižnicah.1, Abecedni imenski katalog* који је изашао 1947. године у Љубљани. Правила су темељена и на пракси америчких, бугарских, ватиканских, енглеских, пруских и совјетских правила за каталогизацију, као и на савременој домаћој и странај литератури из ове области. Иако необавезујући, овај правилник су уз мање модификације, временом прихватиле и друге библиотеке у Србији, делом у Црној Гори, Босни и Херцеговини, и Македонији; док је каталошка пракса Националне и свеучилишне библиотеке у Загребу имала доминантан утицај на рад бројних библиотека у Хрватској, где су се примењивале и *Upute za popis primova* издате у Загребу, 1957. године (Јанчић 2003, 9).

Основни постулати *Правила за каталогизацију* засновани су на концепту јединствене одреднице као главног чиниоца библиографске организације каталога, теоријски развијеном појму ауторства (и индивидуалног и колективног), прецизно дефинисаном начелу каталошког описа, те кохерентном упутно-информативном систему који омогућава успостављање везивних механизма и развија синтаксички аспект каталога. Истовремено, концепт ауторства постављен је са становишта библиографског приступа организацији каталога и третиран је као примарни идентификациони елемент и кључни фактор окупљања библиографских јединица (Јанчић 2003, 10). Према тумачењу појма аутора датом у *Правилима за каталогизацију* (1957, 211) као „лице, лица или колективно тело које се сматра творцем дела или одговорним за његов садржај”, јасно се може закључити да оно битно не одудара од модерног тумачења.

Основни принцип уноса псеудонима наведен је у члану 80, у оквиру општих одредаба којима се дефинишу начини формирања индивидуалне одреднице: „Ако је неки аутор познат у литератури под разним облицима имена или под разним именима, треба узети онај облик или име, које је он најчешће употребљавао и под којим је најпознатији ... Непотпуна имена треба допунити, иницијале по могућности разрешити” (Исто, 51). Поступци формирања одреднице у односу на промену имена аутора детаљније су описани у оквиру 11 чланова правилника, [чл. 95-105], а на псеудониме се односи следеће (Исто, 56-59):

- у правилнику се различито третирају страни и домаћи аутори који су преводили своја имена на латински или грчки облик. За стране ауторе се предвиђа „класичан” тј. преведени облик имена у одредници, док се за прави облик формира упутница (нпр. Melanchton, Philipp (упутница – Schwarzerd, Philipp) [чл. 95]); супротно томе за домаћег аутора одредница се формира на право име аутора, док се за латинизирани или италијанизирани облик имена формира упутница (нпр. Nalješković, Nikola, (упутница – Nale, Niccolo di) [чл. 96]);
- када је аутор познатији под својим надимком, надимак постаје први елемент одреднице, иза кога следи право име и презиме као други елемент, док се упутница формира на право име аутора (нпр. Tintoretto, Jacopo Robusti, (упутница – Robusti, Jacopo) [чл. 98]);
- псеудоним треба разрешити и одредницу формирати на прави облик имена, осим ако је аутор познатији по свом псеудониму када одредницу треба формирати на псеудоним. У оба случаја треба поштовати принцип доследности (нпр. Нушић, Бранислав (упутница – Бен Акиба, псеуд.) или Прежихов Воранц, псеуд. (упутница – Кухар, Ловро) [чл. 99]);
- у случају да псеудоним има облик имена и презимена при формирању одреднице врши се инверзија, док се у осталим случајевима за одредницу узима име оним редом којим је написано на публикацији (нпр, Елин Пелин) [чл. 100]);

- правилник уводи појам „замењено или књижевно име” које се тумачи као име које је аутор званично променио или је под тим именом једино познат, при чему се одредница формира на тај облик (нпр. Даничић, Ђуро, а не Поповић, Ђорђе; или Горкий, Максим, а не Пешков, Алексей Максимович); додатно овај појам се односи и на имена политичких личности као што су Тито, Лењин и др. [чл. 101]);
- када је за псеудоним узет општи појам, или неки назив, занимање и сл. онда се дело, уколико се псеудоним не може разрешити, сматра анонимним, а за псеудоним се формира упутница [чл. 102];
- када се псеудоним састоји од титуле и имена, или титуле и презимена, дело се сматра анонимним, док се за псеудоним формира упутница [чл. 103];
- ако је име аутора изражено иницијалима, шифром или неким графичким знаком/знацима који се не могу разрешити, дело се сматра анонимним, док се за наведене облике формирају упутнице [чл. 104];
- када два или више аутора имају једно заједничко књижевно име или псеудоним, одредницу треба формирати на заједничко књижевно име односно псеудоним, док се за права имена аутора израђују упутнице [чл. 105].

Наведени поступци за формирање одреднице нуде одређени степен произвољности који се најбоље огледа у наметнутој процени каталогизатора о познатијем облику имена аутора, те недоследности, која је највидљивија у члановима 95 и 96 који предвиђају различит принцип формирања одреднице у односу на порекло аутора.

Ипак, и поред наведених мана, посматрајући глобално, појава *Правила за каталогизацију* представљала је значајан корак ка успостављању неопходних заједничких основа на којима ће се поступно изграђивати каталожка теорија и пракса у националним оквирима. „Иако штампана као рукопис, с намером да, после извесног периода практичне примене, претрпе измене и допуне и прерасту у коначан текст, добијајући статус националног каталожког правилника, ова правила ће, у готово неизмењеном облику, трајати више од две деценије (од 1957. до 1977. године), представљајући, несумњиво, нормативно каталожко устројство са свим атрибутима теоријски целовитог и методолошки добро постављеног приручника” (Јанчић 2003, 10).

5.4.2. Правилник и приручник за израду абecedних каталога (PPIAK)

Париска начела, усвојена 1961. године на Међународној конференцији за каталогизацију наишла су на широк одјек у југословенској библиотечкој јавности, подстичући реализацију идеје о изради националних правила за каталогизацију и стварању општејугословенског правилника који би имао широку примену у свим типовима библиотека. Исте године, Савез друштава библиотечких радника Југославије донео је препоруку о изради националног каталожког правилника који би се темељио на поменутиим начелима, а у циљу стварања уједначене каталожке теорије и праксе у југословенским оквирима.

Рад на нацрту каталожког правилника започела је Ева Верона, као искусни и угледни библиотечки стручњак светског реномеа, већ 1962. године, у сарадњи са члановима Комисије за каталогизацију Савеза друштава библиотечких радника Југославије, али и уз свесрдну помоћ библиотекара из различитих типова библиотека. Резултат овог опсежног рада јесу национална

правила за каталогизацију, чији ће први део³⁸, објављен 1970. године, утемељити принципе формирања одреднице. (Јанчић 2003, 14). Прихватањем концепта међународног стандарда за библиографски опис монографских публикација (ISBD(M)) и укључивањем наше земље у међународни програм *Универзалне библиографске контроле* (UBC) започиње рад на другом делу правилника који је објављен 1983. године³⁹, а у коме је теоријски потпуно уобличен, стандардизован, у међународним оквирима унифициран, каталошки опис монографских публикација.

У коначници, библиотечка струка је добила модеран правилник који је настао у складу са светским трендовима у развоју библиотекарства, али који, на жалост, у протекле три деценије није битно мењан. Процес каталогизације у српским библиотекама се још увек темељи на овим правилима, што подразумева и поштовање правила за обраду псеудонима који су у оквиру правилника исказани у оквиру седам тачака члана 96 (Verona 1986, 182-185):

1. „Ако се аутор у свом стваралачком раду искључиво или претежно служи псеудонимом по којему је опћенито и познат, јединственом одредницом постаје тај псеудоним. За право се име израђује опћа упутница и оно се уноси у напомену на главним каталошним јединицама....” Нпр:
 - Угринов, Павле (јединствена одредница) – Поповић, Василије (упутница)
 - Stendhal (јединствена одредница) – Beyle, Marie Henry (упутница)
2. „Ако се право име ауторово не може утврдити псеудоним постаје јединственом одредницом, а у напомену на главним каталошним јединицама за публикације ауторових дјела (или на прегледни листић) уноси се податак да се право име није могло пронаћи.”
3. „Ако се аутор у свом стваралачком раду служи разним псеудонимима, или правим именом и једним или више псеудонима, или ако је познатији по правом имену него по псеудониму, јединственом одредницом постаје право име. За сваки псеудоним који се јавља на публикацијама библиотеке израђује се опћа упутница и он се уноси у напомену на главним каталошним јединицама...” Нпр.:
 - Хаџић, Јован (јединствена одредница)
 - Светић, Милош (упутница)
 - Хаџић-Светић, Јован (упутница)
4. „Ако аутори, на које се односе прописи тачака 1 и 3 овога члана, једну одређену врсту свoga стваралачког рада објављују под својим правим именом, а другу под псеудонимом, умјесто опће упутнице за облик имена који није постао јединственом одредницом – био то псеудоним или право име – за поједине се публикације које су изишле под тим обликом, могу израђивати споредне каталошке јединице.” Нпр.:
 - Carroll, Lewis (псеудоним као јединствена одредница) – Dodgson, Charles Lutwige (право име као упутница)
 - Мирковић, Мијо (право име као јединствена одредница) – Балота, Мате (псеудоним као упутница)

³⁸ Правилник је изашао под називом *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*, у издању Друштва библиотекара Хрватске, док је 2. измењено издање изашло 1986. године.

³⁹ Правилник је изашао под називом *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*.

5. „S pseudonimom koji je po svom obliku sličan pravom imenu, tj. koji se sastoji od izmišljenog prezimena i pravog ili izmišljenog rođenog imena, ili od anagrama koji ima oblik pravog imena, pri izboru redalice postupa se kao s pravim imenom individualnog autora: jedinstvenom redalicom odnosno redalicom opće uputnice postaje izmišljeno prezime. U drugim slučajevima jedinstvenom redalicom ... postaje prvi sastavni dio pseudonima ...” Нпр.:
- Стојановић, Данило (јединствена одредница)
 - Чика Дача (упутница)
 - Дача, чика (упутница)
6. „Ако се двојца или више аутора у свом стваралачком раду редовно служе заједничким pseudonimom, тај се pseudonim узима као јединствена одредница. За прва имена тих аутора израђују се опће упутнице на којима се објашњава карактер pseudonima. За напомене на главним каталошним јединицама односно на прегледном листићу вреди propis тоčke 1 овога члана”. Нпр.:
- Queen, Ellery (јединствена одредница)
 - Dannay, Frederic (упутница)
 - Lee, Manfred B. (упутница)
7. „Ако двојца или више аутора под заједничким pseudonimom објављују само она дјела која су плод заједничког рада док дјела што их је свако од њих израдио сам објављује сваки под својим правим именом или под властитим pseudonimom, s публикацијама која садрже дјела издана под заједничким pseudonimom postupa се као s публикацијама двојце или више аутора, a публикације самосталних дјела у алфавитном се каталог уврштавају под ауторово право име односно под самостални pseudonim. За заједнички се pseudonim израђује опћа упутница...”. Нпр.:
- Хаџић, Осман Нури (право име као јединствена одредница)
 - Милићевић, Иван (право име као јединствена одредница)
 - Осман-Азиз (заједнички pseudonim као упутница)

Иако су наведена каталошка правила побољшана у односу на *Правила за каталогизацију*, ипак, у одређеним ситуацијама према прописаним поступцима за формирање одреднице није могуће пратити принцип доследности и уједначености, будући да се и овде предвиђа субјективна процена каталогизатора о познатијем облику имена аутора, док облик формиране одреднице често зависи и од могућности и способности каталогизатора да утврди право име аутора.

Такође, данас библиографске базе података несумњиво представљају доминантне медије за обраду, кодирање и пренос података, засноване на релевантним међународним форматима за каталогизацију и одговарајућим нормативним датотекама као инструментима *Универзалне библиографске контроле*. Структура ових кооперативних система, будући битно различита од линеарне структуре лисних каталога, значајно мења организациону структуру каталога, проширује његове информационе могућности, па, самим тим, и трансформише његове задатке. Према су фундаментални задаци каталога, које су поставили још Паници, Џует, Катер и Лубецки остали валидни и када је реч о електронском медију, појавиле су се и нове функције каталога, специфичне за неконвенционалне носиоце информација у дигиталној форми.

У том контексту, неопходан је организован и темељит приступ изради новог каталошког правилника. Иако приручник Еве Вероне готово три деценије представља каталошку парадигму и примењује се уз извесне модификације још увек у већини бивших југословенских република, динамичне промене у свим сегментима библиотечке делатности, а нарочито успостављање електронских онлајн каталога захтевају доношење иновираних националних каталошких правила, заснованих преваходно на RDA, као водећем каталошком правилнику међународних размера.

5.4.3. Стварање јединственог библиотечко-информационог система Србије COBISS.SR

Југословенске националне библиотеке су током 20. века све европске и међународне пројекте пратиле са кашњењем од свега две до пет година (Вранеш 2014, 5). Стога не чуди да је на територији некадашње Југославије систем узајамне каталогизације успостављен још 1988. године. На тендеру тадашњег Савезног министарства за науку, као аутори пројекта и програма изабрани су стручњаци Рачунарског центра Универзитета у Марибору (данас Institut informacijskih znanosti – IZUM). Будући да је пројекат „финансирала држава, програм је прихваћен од стране Заједнице југословенских националних библиотека и у његовом саставу функционисало је 55 библиотека из свих република. Рачунарска технологија 80-их година омогућила је умрежавање библиотека и размену података, засновану на принципу једног централног рачунара – сервера (смештеног у Марибору) који је преко постојеће телекомуникационе мреже био повезан са локалним рачунарима, на којима су се налазиле базе података појединих библиотека или група библиотека. Распадом Југославије везе су покидане и библиотеке су наставиле са аутоматизованом обрадом библиотечке грађе, користећи исти софтвер, али свака у својој локалној бази“ (Дакић 2007, 3). IZUM је 1991. године промовисао систем COBISS (Cooperative Online Bibliographic System and Services – Кооперативни онлајн библиографски систем и сервис) као надградњу постојећег система узајамне каталогизације, уводећи исти акроним и за припадајућу програмску опрему, која је усред рата на простору бивше Југославије коришћена само у Словенији.

Како је у Србији постојала изражена потреба за поновним умрежавањем библиотека и стварањем јединственог библиотечко-информационог система, створена су два пројекта – *Виртуелна библиотека Србије (ВБС)* и *Изградња кооперативне мреже високошколских библиотека у Србији*. Финансијери – Фонд за отворено друштво и Европска комисија у оквиру програма Темпус су прихватили оба пројекта. „Koordinacijom ova dva projekta i objedinjavanjem sredstava za njihovu realizaciju uspostavljen je jedinstveni bibliotečko-informacioni sistem Srbije – COBISS.SR sa oko 1.300.000 bibliografskih zapisa“ (Mazić i Filipi-Matutinović 2005, 68). „За програмски пакет изабран је словеначки COBISS, који је био присутан у овим библиотекама од почетка аутоматизације, а као једини у том тренутку, свеобухватан и потпуно завршен програмски пакет намењен библиотекама, са интерфејсом на српском језику и чији је однос квалитет/цена био прихватљив за Србију“ (Филипи-Матутиновић 2004, 171). У овај пројекат се од 2003. године прикључило 236 установа из целе Србије, а у узајамној бази података данас се налази преко 3,5 милиона библиографских записа.⁴⁰⁴¹

⁴⁰ Стање на дан: 21.01.2022. Подаци доступни на: <https://sr.cobiss.net/cobiss.htm>

5.4.4. Увођење нормативне контроле у систем узајамне каталогизације

Као значајан помак у олакшавању приступа подацима, њиховом повезивању, те значајном унапређењу јединственог библиотечно-информационог система Србије, 2006. године започет је процес увођења нормативне контроле у систем узајамне каталогизације доношењем основних принципа нормативне контроле у форми документа под називом *Упутство за припрему библиографских записа за програмско креирање нормативних записа за лична имена* на иницијативу ВБС⁴² центра. Носиоци пројекта израде нормативне датотеке личних имена CONOR.SR били су оснивачи ВБС-а: Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”.

Након усаглашавања учесница у систему око основних начела креирања одреднице, тј. јединствене приступне тачке каталога библиотека, те остварених припремних фаза развоја нормативне датотеке, систем нормативне контроле је коначно успостављен 2019. године у оквиру библиотечног система COBISS.SR, као система који користе поменуте библиотеке, при чему се за израду нормативне датотеке користи програмска опрема COBISS3, а нормативни записи се израђују на основу формата за нормативне податке COMARC/A који се користи у систему COBISS. COBISS3 је назив за трећу генерацију програмске опреме коју је IZUM развио за потребе функционисања COBISS система подељеног у девет сегмената; где је COBISS3/Каталогизација централни сегмент COBISS3 програмске опреме који подржава узајамну каталогизацију у систему COBISS, а у оквиру којег је омогућено извођење најразличитијих поступака у раду са библиографским и нормативним записима (IZUM 2021, 1-4).

Нормативна база личних имена CONOR.SR⁴³ данас садржи више од 250.000 записа и свакодневно се увећава будући да у систему активно ради 884 каталогизатора од 1011 који су прошли обуку за креирање нормативних записа и стекли лиценцу за узајамну каталогизацију у систему COBISS.SR.⁴⁴

⁴¹ У српским библиотекама се поред система COBISS, користи и систем BISIS (Библиотечки информациони систем развијан на Универзитету у Новом Саду од 1992. године, и то углавном у појединим јавним и факултетским библиотекама у Војводини, али и у Библиотеци града Београда и њеним оградницама, више информација на: <https://bisis.rs/>); као и NIBIS (Нишки библиотечно-информациони систем развијан на Машинском факултету Универзитета у Нишу од 2002. године, а који се још увек користи у појединим јавним библиотекама, као и у већем броју музејских и специјалних библиотека, више информација на: <http://icit.masfak.ni.ac.rs/sitegenius/topic.php?id=157>); док се споредишно користе други системи (BIBLIO, PERGAM и сл.) (Тртовац 2017, 60).

⁴² Виртуелна библиотека Србије, познатија под акронимом ВБС је основана 2003. године као целовито системско решење у циљу координиране изградње и развоја јединственог библиотечног информационог система на јединственој информатичкој технологији у Републици Србији, а која је у међувремену преименована у ВБС-Центар за узајамну каталогизацију Републике Србије. Више на: <https://sr.cobiss.net/vbs/>

⁴³ Доступно на: <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/conor>

⁴⁴ Стање на дан: 11.01.2022. године.

5.4.4.1. Унос псеудонима у нормативну датотеку личних имена CONOR.SR

Према истраживању које је спроведено током јануара 2022. године⁴⁵, у базу је унето 3387 нормативних приступних тачака у форми псеудонима, укупан број записа у којима постоје псеудоними у форми варијантних приступних тачака износи 2005, док у свега 70 нормативних записа постоје сродне приступне тачке за псеудонимне ауторе (Табела 2)⁴⁶.

Табела 2: Статистика о броју записа који садрже псеудониме у нормативној бази личних имена CONOR.SR

Врста приступне тачке	Укупан број записа	Број записа у којима су унети псеудоними
нормативне приступне тачке	253.861	3387
варијантне приступне тачке	60711	2005
сродне приступне тачке	106	70

Посматрајући креиране нормативне записе за лична имена у бази CONOR.SR у односу на језик којим се описиване особе служе, може се закључити да је највише креирано записа за особе које стварају на српском језику. Такође, закључује се да је у процесу формирања нормативне приступне тачке, чешће дата предност псеудониму, уз унос правог имена аутора као варијантног облика имена, него обратно. (Табела 2 и 3).

Табела 3: Број креираних нормативних записа личних имена у бази CONOR.SR у односу на језик којим се описиване особе служе, уз статистички приказ унетих псеудонима⁴⁷

Језик ентитета	Бр. нормативних записа	Псеудоним као нормативна приступна тачка	Псеудоним као варијантна приступна тачка	Бр. сродних приступних тачака
српски	117393	724	512	32
енглески	45351	766	272	33

⁴⁵ Истраживање је спровео аутор.

⁴⁶ Стање на дан 26.1.2022. Подаци доступни на: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/conor>

⁴⁷ Стање на дан на дан: 26.1.2022.

језици бивших југословенских република	19238	156	208	6
немачки	14926	357	152	4
француски	11182	450	230	13
руски	11147	363	90	4
остали језици	34624	671	541	14

Теоретски гледано, поступак обраде псеудонима увођењем нормативне контроле није се битно променио, принципи формирања одреднице су у складу са још увек за нас важећим и обавезујућим (иако делимично превазиђеним) *Pravilnikom i priručnikom za izradbu abecednih kataloga* (PPIAK) и обједињеним издањем стандарда ISBD⁴⁸. Додатно, у недостатку српског националног правилника, у раду је потребно пратити и закључке које доноси Комисија за каталогизацију и класификацију и Главни редакторски тим за нормативну датотеку личних имена ВБС-Центра за узајамну каталогизацију.

Најважније одступање од PPIAK-а настало увођењем каталогизације са нормативном контролом се односи на унос паралелних усвојених одредница, те могућност креирања сродних одредница, које су делимично наследиле функцију споредних каталожких јединица.

Према дотадашњој усвојеној пракси, националне и јавне библиотеке су приликом формирања одреднице користиле фонетски облик личног имена на ћирилици, док су универзитетске, високошколске и друге научне библиотеке, приликом формирања одреднице користиле етимолошки, оригинални облик личног имена на латиници; или транслитерисани, латинични облик личног имена који се оригинално пише ћирилицом. Након бројних покушаја усаглашавања јединствене приступне тачке каталога, приступило се стварању паралелних одредница за лично име на ћирилици и латиници, чиме се одступило од дотадашњих постулата вођења фонетске или етимолошке одреднице (Трговац и Дакић, 2020, 77). Овакво решење преузето је по угледу на поједине билингвалне каталожке средине, као што је случај са Канадом, где се формирају паралелне одреднице за особе чија се имена појављују у различитим етимолошким облицима на енглеском и француском језику

⁴⁸ Обједињени ISBD стандард је настао на основу тежњи да се створи стандард за опис свих врста до сада објављене грађе и како би се олакшао опис вишеврских извора, тј. оних који имају одлике различитих формата, а све у циљу олакшавања осавремењавања и конзистентности ISBD-а у будућности. Прелиминарно обједињено издање ISBD стандарда изашло је 2007, Обједињено издање се појавило 2011. године, а српски превод Обједињеног издања ISBD стандарда изашао је 2016. године у издању Народне библиотеке Србије.

Процес каталогизације са нормативном контролом омогућава сакупљање различитих облика имена исте особе (односно истог библиографског идентитета), на једном месту, тј. у једном нормативном запису. Тиме се корисницима каталога омогућава да претражују сва дела једног библиографског ентитета користећи онај облик имена који је њима најпознатији, док се истовремено, сва дела једног библиографског идентитета испisuју под једним усвојеним обликом имена, без обзира на језик или облик имена који се појављује на делу. При томе, појам библиографског идентитета не мора нужно да се поклапа са идентитетом стварне особе. Једна стварна особа може имати неколико библиографских идентитета, као у случају хетеронима, или се пак неколико стварних особа може спојити у један библиографски идентитет, што се осликава у примеру заједничког псеудонима који творе две или више особа.

У темељу библиотечког система COBISS налази се машински читљив формат COMARC, који је дериват стандардног модела библиографског и нормативног записа UNIMARC, а који омогућава унос паралелних одредница, те предвиђа формирање нормативног записа за сваки библиографски идентитет, док се унутар записа, поред усвојених приступних тачака чувају и варијантне и сродне приступне тачке, чиме је омогућено повезивање свих библиографских ентитета једне стварне особе (Sofronijevic et al. 2014, 42).

Иначе, MARC (Machine Readable Cataloging) машински читљив формат за каталогизацију развијен је у Конгресној библиотеци 1966. године, Британска национална библиотека је успоставила UKMARC за своје потребе 1967. године, а до краја 70-их година постојало је више од 20 MARC формата који су настали на основу ова два. Да би се избегла потребна конверзија у размени података међу сродним форматима, а која је захтевала писање тада компликованих и скувих рачунарских програма, IFLA је спонзорисала развој UNIMARC (Universal Machine Readable Catalogue) формата као универзалног формата за каталогизацију и конверзију – како би свако могао своје записе да конвертује у UNIMARC и добије записе из других земаља у неутралном, интернационалном UNIMARC формату. Овај формат је чак касније прихваћен као национални у неким земљама као што су Јужна Африка, Јапан, Италија и Португал. Данас се о UNIMARC формату у име IFLA-е стара Португал, који је и домаћин сталног комитета за управљање UNIMARC форматом (Seikel and Steele, 2011). Истовремено, најраспрострањенији MARC формат је MARC21, који је настао 1999. године усаглашавањем MARC формата који се користио у Сједињеним Америчким Државама (USMARC) и Канади (CAN/MARC), са UNIMARC форматом, који се широко користио у Европи. Познат је и као формат за 21. век настао у циљу остваривања веће приступачности у међународној заједници. Темељи се на NISO/ANSI (National Information Standards Organization/American National Standards Institute) стандарду Z39.2 који омогућава комуникацију међу корисницима који користе различите софтвере и тренутно се користи у многим европским библиотекама, као и у Сједињеним Америчким Државама и Канади. С обзиром да се темељи на стандарду ISO 2022, MARC21 омогућава и коришћење ћирилице, те хебрејског, арапског, грчког и источно азијског писма. Овај формат је у међувремену прерастао у стандард који одржава и развија Конгресна библиотека (MARC 21, 2021). Будућност MARC формата је тема бројних расправа у библиотечком свету (Moss 2013, McCallum 2002, ALA 2007). С једне стране, подаци су веома комплексни и темеље се на застарелим методама, а с друге стране, нема довољно доброг алтернативног библиографског формата који би га заменио. Постоје милијарде MARC записа у десетинама хиљада библиотека широм света. У циљу стварања адекватне замене за MARC формат, Конгресна библиотека је покренула пројекат *Bibliographic Framework Initiative* (BIBFRAME), настојећи да новим форматом омогући приказ комплексних података, а да

истовремено омогући лакше коришћење и преузимање података приказаних у различитим каталозима широм света.⁴⁹

5.4.4.2. Формат за нормативне податке COMARC/A

На почетку развоја COBISS система коришћен је UNIMARC формат. Излазећи у сусрет новим функционалностима система, у IZUM-у 1990. године, почиње да се развија COMARC формат на основу формата UNIMARC; а по угледу на овај формат, развијани су засебно сегменти за библиографске записе, нормативне датотеке и за стање фонда, тако да се данас за размену података у систему COMARC користе – формат COMARC/B за библиографске податке и формат COMARC/A за нормативне податке, који су засновани на формату UNIMARC; као и формат COMARC/H за податке о фонду, који је развио IZUM. За међународну размену библиографских података користи се формат MARC21, а могуће су конверзије записа из формата COMARC у MARC21 и обратно. Записи се могу експортирати у структури ISO 2709 (MARC21, COMARC) или XML (Dublin Core, MODS, MARC21, COMARC).

Формат COMARC/A одређује ознаке поља (тагове), индикаторе и идентификаторе поља који се користе у нормативним записима, при чему се за израду кратког нормативног записа за лично име користе следећа поља (IZUM, 2021):

- 001 Идентификатор записа
- 100 Општи подаци о обради
- 101 Језик ентитета
- 102 Националност ентитета
- 106 Лично име/назив корпорације као предметна приступна тачка
- 120 Кодирани подаци за лично име
- 190 Датум рођења
- 191 Датум смрти
- 200 Нормативна приступна тачка – лично име
- 340 Напомена о биографији и делу
- 400 Варијантна приступна тачка – лично име
- 500 Сродна приступна тачка – лично име⁵⁰
- 810 Податак је у:

⁴⁹ Више на: <https://www.loc.gov/bibframe/>

⁵⁰ Поље 500 формално није део кратког нормативног записа, али по својој функцији припада овој листи.

820 Информација о коришћењу или примени

830 Општа напомена каталогизатора

Подаци у пољима 001 и 1XX су кодирани, а лични подаци, пре свега година рођења, националност и сл. у пољима 1XX, преузимају се из поузданих, јавно публикованих извора, односно уз писмену сагласност особе да се подаци могу објавити.

Сваки нормативни запис који се укључује у нормативну базу личних имена CONOR.SR садржи два поља 200 – један за ћирилични облик личног имена као приступне тачке и други за латинични облик личног имена као приступне тачке, при чему прво поље 200 треба да садржи ћирилични облик личног имена, будући да је писмо базе CONOR.SR ћирилица.

Из приложеног списка поља се види да се сви варијантни тј. неусвојени облици личног имена описиване особе уносе у поновљиво поље 400, из кога се уједно генеришу варијантне упутнице типа „види” које корисника упућују на нормативну приступну тачку; док поље 500 садржи сродне приступне тачке где се уносе сви облици личног имена аутора који нису варијантни, али су повезани са нормативном приступном тачком, што је најчешће случај у ситуацијама када аутори објављују под заједничким псеудонимом, имају два или више библиографских идентитета и сл. Из овог поља се генеришу упутнице типа „види и” које корисника упућују на нормативну приступну тачку.

Треба напоменути и да цео блок 8XX садржи напомене каталогизатора који је креирао или редиговао нормативни запис и које нису намењене јавном приказивању, већ служе као помоћ осталим каталогизаторима у систему. На пример, у пољу 810 потребно је унети библиографски запис који је послужио као извор података о усвојеној приступној тачки, а уједно, у поновљиво поље 810 треба унети и библиографске записе који су служили као предлог за облике имена особе унетих у поља 400 и 500 (Слика 4 и 5).

Испис нормативних записа је омогућен у формату COMARC/A (Слика 4) и пуном GARE приказу (Слика 5) који су видљиви каталогизаторима у систему, као и у корисничком (Слика 6) и скраћеном GARE приказу (Слика 7) који су јавно доступни преко веба у електронском каталогу

5.4.4.3. Техничка ограничења нормативне датотеке личних имена CONOR.SR

На основу описаног COMARC/A формата може се закључити да се у нормативној датотеци личних имена CONOR.SR у систему COBISS.SR могу унети псеудоними у форми нормативне приступне тачке, варијантне приступне тачке и сродне приступне тачке уз поштовање датих каталошких правила.

Међутим, овај програмски пакет предвиђа унос података искључиво на латиници и ћирилици (и то не на свим језицима):

- На латиници је омогућен унос података у изворном облику на већини европских језика укључујући српски, пољски, албански, мађарски, шведски, исландски...
- Омогућен је и унос података на ибероманским језицима, али без интерпункције, обрнутих знакова узвика и питања.
- На ћирилици је омогућен унос података у изворном облику на свим савременим словенским језицима који користе ћирилично писмо: српском, македонском, бугарском, руском, белоруском, украјинском и русинском.
- Унос основних графичких знакова је омогућен у изузетно ограниченом обиму, а листа доступних знакова се налази у приручнику *COBISS3 Katalogizacija: priručnik za korisnike* (IZUM 2021, 425-435).
- Подаци доступни на осталим писмима (грчком, црквенословенском, персијском, кинеском...) се не могу унети у оригиналном облику већ се транслитеришу на латиницу коришћењем правила за транслитерацију описаним у РРІАК-у.

Из свега наведеног се профилише основни недостатак овог програмског пакета у погледу евиденције ауторства – немогућност формирања етимолошке приступне тачке на писмима наведеним у последњој ставци.

Истовремено, закључује се да један сегмент корпуса псеудонима у који улазе псеудоними наведени у форми шифара, симбола, астронима, специјалних графичких знакова, грчких слова или слова на старој ћирилици не може бити унет у нормативну датотетеху личних имена CONOR.SR. Тачније речено, ова врста псеудонима може бити унета само описно у поља напомена 340 и/или 830, која су иначе намењена пружању додатних информација о значајним биографским подацима аутора и/или о делу аутора, и то само ако је наведени псеудоним разрешен, тј. ако је формирана нормативна приступна тачка на право име аутора. У том случају би напомена могла да гласи: Аутор се често у својим делима потписивао грчким словом Омега (Слике 4-7). А будући да псеудоними наведени у форми шифара, симбола, астронима, специјалних графичких знакова, грчких слова или слова на старој ћирилици не могу бити унети у запис, не постоји ни механизам на основу кога би се могли евидентирати и претраживати, те остају скривени за кориснике.

001 ac - ispravljени zapis bx - normativni zapis ca - lično ime
100 ba - usvojena csrp - srpski gcb - ćirilica - srpska
101 asrp - srpski
102 asrb - Srbija
106 a0 - može da se koristi i kao predmetna oznaka
120 ab - muški ba - lično ime se razlikuje
152 aPPIAK - Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga
19011 a1860 b08 c18
19111 a1930 b06 c16
200 1 7cb - ćirilica - srpska aСтојановић бЉубомир f1860-1930
200 1 7ba - latinica aStojanović bLjubomir f1860-1930
340 aФилолог и политичар, професор Велике школе (Београд), народни посланик, министар просвете, председник владе и државни саветник. Члан Српске краљевске академије. Бројне прилоге у часопису Отаџбина потписивао је грчким словом Ро.
400 1 7cb - ćirilica - srpska 9srp - srpski aСтојановић бЉуба f1860-1930
400 1 7cb - ćirilica - srpska 9srp - srpski aСтојановић бЉуб. f1860-1930
400 1 7cb - ćirilica - srpska 9srp - srpski aСтојановић бЉ. f1860-1930
810 aСтари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типови, поменици, записи и др. / прибрао их Љуб.[Љубомир] Стојановић. - 1890
810 aСтаре српске штампарије / од Љуб. Стојановића. - 1902
810 a"Бранич српског језика" написао Јов. Живановић / реферат Љ. Стојановића. - 1889
810 aТужбалица над Ђурђем Бранковићем / Љуба Стојановић. - У: Пренос моштију светог Луке у Смедеро. Стр. [473]-[480]
830 aПсеудоним грчко слово Ро разрешен према: Збирка наших псевдонима / Мил. [Миљивој] В. Кнежевић. У Библиотекар, год. 5, бр. 1/2 (1953), стр. 36

Сл. 4: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у формату COMARC/A који је видљив каталогизаторима у систему

Стојановић, Љубомир, 1860-1930
 = Stojanović, Ljubomir, 1860-1930
 Филолог и политичар, професор Велике школе (Београд), народни посланик, министар просвете, председник владе и државни саветник. Члан Српске краљевске академије. Бројне прилоге у часопису Отаџбина потписивао је грчким словом Ро.
https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Ljubomir_Stojanović
 < Стојановић, Љуба, 1860-1930
 < Стојановић, Љуб., 1860-1930
 < Стојановић, Љ., 1860-1930
 Izvori: Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типови, поменици, записи и др. / прибрао их Љуб.[Љубомир] Стојановић. - 1890
 Старе српске штампарије / од Љуб. Стојановића. - 1902
 "Бранич српског језика" написао Јов. Живановић / реферат Љ. Стојановића. - 1889
 Тужбалица над Ђурђем Бранковићем / Љуба Стојановић. - У: Пренос моштију светог Луке у Смедеро. Стр. [473]-[480]
 Псеудоним грчко слово Ро разрешен према: Збирка наших псевдонима / Мил. [Миљивој] В. Кнежевић. У Библиотекар, год. 5, бр. 1/2 (1953), стр. 36. - Zamenjena pristupna tačka: Стојановић. Љуба, 1860-1930 = Stojanović. Ljuba, 1860-1930 (19. 01. 2022)
 CONOR.SR-ID 16269671

Сл. 5: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у пуном GARE приказу који је видљив каталогизаторима у систему

Додатно, унос паралелних нормативних приступних тачака које отежавају свакодневни рад каталогизатора у систему је могао бити пренебегнут увођењем етимолошког принципа при формулисању јединствене приступне тачке, при чему би усвојени облик личног имена за српске

ауторе био на ћирилици, као легитимном етимолошком облику, док би усвојени облик личног имена за стране ауторе у нормативној приступној тачки такође био у етимолошком облику (латиничном или ћирилично зависно од порекла). Нажалост, овај принцип није усвојен преваходно због тадашњег поимања каталога као искључиво или латиничног, или ћириличног, у складу са вишегодишњом праксом формирања лисних алфаветских каталога.

Lično ime	Стојановић, Љубомир, 1860-1930 = Stojanović, Ljubomir, 1860-1930
Varijante ličnog imena	Стојановић, Љуба, 1860-1930; Стојановић, Љуб., 1860-1930; Стојановић, Љ., 1860-1930
Država	Srbija
Jezik koji koris. osoba/korp.	srpski
Napomene	Филолог и политичар, професор Велике школе (Београд), народни посланик, министар просвете, председник владе и државни саветник. Члан Српске краљевске академије. Бројне прилоге у часопису Отаџбина потписивао је грчким словом Ρο.
CONOR.SR-ID	16269671

Сл. 6: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у корисничком приказу који је јавно доступан преко веба у електронском каталогу

<p>Стојановић, Љубомир, 1860-1930 = Stojanović, Ljubomir, 1860-1930</p> <p>Филолог и политичар, професор Велике школе (Београд), народни посланик, министар просвете, председник владе и државни саветник. Члан Српске краљевске академије. Бројне прилоге у часопису Отаџбина потписивао је грчким словом Ρο.</p> <p>< Стојановић, Љуба, 1860-1930 < Стојановић, Љуб., 1860-1930 < Стојановић, Љ., 1860-1930</p> <p>CONOR.SR-ID=16269671</p>

Сл. 7: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у скраћеном GARE приказу који је јавно доступан преко веба у електронском каталогу

Стога, иако теоријски утемељени принципи обраде псеудонима, имајући у виду комплексност појавних облика псеудонима, нарочито појаву стварања различитих библиографских идентитета, тј. коришћења различитих псеудонима за дела различите тематике у светлу слободне процене библиотекара-каталогизатора да ли је у питању псеудоним или библиографски идентитет, а често и због немогућности разрешавања псеудонима, тј. повезивања псеудонима са физичким ентитетом који се крије иза њега (услед непостојања адекватног референсног извора нарочито за домаће ауторе), те немогућност уноса свих појавних облика псеудонима услед ограничења система, овај сегмент каталогизације представља мукотрпан и

исцрпљујући рад са неизвесним исходом и последично доводи до малог броја унетих разрешених псеудонима у нормативну базу личних имена CONOR.SR⁵¹.

5.5. Анализа начина уноса псеудонима у српским и водећим светским нормативним датотекама у односу на постојећа каталошка правила

Одређивање, тј. избор јединствене приступне тачке се намеће као један од најважнијих задатака у процесу каталогизације. Овај избор се заснива на принципима стваралаштва и одговорности и подразумева да је аутор једне публикације она особа или колективно тело које се сматра творцем дела или одговорним за његов садржај. Сходно томе, нормативна приступна тачка за лично име се формира као јединствена приступна тачка која окупља у каталошки или библиографски низ записе, тј. дела одређеног аутора или колективног тела.

Међутим, појава псеудонимности битно усложњава наведени процес. Увидом у три правила, два међународна, AACR-2 и RDA, и трећи, за нас још увек важећи РРІАК закључује се да постоје делимично различити принципи формирања јединствене приступне тачке у односу на присутну псеудонимију. Са каталошког аспекта постоје три основна вида псеудонимности:

1. Особа користи један псеудоним и не користи право име.
2. Особа користи више од једног псеудонима и може или не мора да користи право име.
3. Псеудоним представља заједничку сарадњу две или више особа.

Уочено је да сва три правилника на једнаки начин прописују поступање у првом и трећем случају, тј. прописују формирање јединствене приступне тачке за псеудоним (тачка 1), односно за заједнички псеудоним (тачка 3), док се појава вишеструке псеудонимности донекле различито третира.

5.5.1. Тумачење вишеструке псеудонимности у анализираним каталошким правилницима

Сва три поменута правилника предвиђају креирање јединствене приступне тачке за сваки оформљени библиографски идентитет једне особе, тј. у случају да је особа објавила једну групу сличних дела под једним именом, а другу групу, или групе сличних дела, под другим, или више других имена.

У супротном, када особа користи више псеудонима, али није успоставила засебне библиографске идентитете, долази до размимоилажења у поменутиим правилницима:

- AACR-2 прави разлику између савремених и несавремених аутора, те прописује да се за несавременог аутора који користи више псеудонима (а да притом није успоставио засебне библиографске идентитете), формира јединствена приступна тачка за име под којим је та особа идентификована у каснијим издањима његових/њених дела, у

⁵¹ Види табелу 2 у одељку 5.4.4.1.

критичким радовима и/или у референсним изворима. Са друге стране, при обради савременог аутора, уколико користи и право име и један или више псеудонима (без обзира да ли је успоставио засебне библиографске идентитете или није), потребно је за сваки појавни облик формирати јединствену приступну тачку.

- RDA не прави разлику између савремених и несавремених аутора, већ прописује да се за сваки различити идентитет који особа (било савремена или несавремена) користи, формира припадајућа нормативна приступна тачка.
- PPIAK даје предност правом имену аутора у случају да особа није успоставила засебне библиографске идентитете, прописујући да се јединствена приступна тачка формира на право име аутора у следећим случајевима:
 - ако се аутор у свом стваралачком раду служи разним псеудонимима,
 - ако се аутор у свом стваралачком раду служи правим именом и једним или више псеудонима,
 - ако је аутор познатији по правом имену него по псеудониму.

Из наведеног произилази да PPIAK допушта највећи ниво произвољности у процесу каталогизације и формирања нормативне приступне тачке, будући да је често у пракси тешко разлучити да ли је особа успоставила засебне библиографске идентитете или не, те по ком облику је аутор познатији. Истовремено, формирати јединствену приступну тачку на право име аутора је, у не малом броју случајева, а нарочито за домаће ауторе, изузетно тешко услед непостојања одговарајућих референсних извора (у виду речника или каталога разрешених псеудонима) који би помогли каталогизатору у процесу дешифровања псеудонима. Стога се и сматра да RDA нуди најјасније правило које, иако у процесу каталогизације захтева више ангажовања каталогизатора са аспекта израде већег броја нормативних записа, ипак представља најоптималније решење са аспекта интероперабилности и размене података различитих библиотечких система на мрежи.

5.5.2. Каталогизација са нормативном контролом са аспекта псеудонимности у библиотечкој пракси

У истраживању које следи⁵² сагледавају се начини уноса псеудонима у библиотечкој пракси заснованој на поменутих каталогским правилницима, на основу примера из Нормативне датотеке имена Конгресне библиотеке (Library of Congress Name Authority File – LCNAF)⁵³, Нормативне датотеке Немачке националне библиотеке (Gemeinsame Normdatei – GND)⁵⁴, Нормативне датотеке Француске националне библиотеке (Répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié – RAMEAU)⁵⁵ и нормативне датотеке личних имена CONOR.SR. Ове нормативне датотеке су одабране и због тога што су поред српског – енглески, немачки и француски најзаступљенији језици којим се описиване особе служе у нашој нормативној бази⁵⁶.

⁵² Истраживање је спровео аутор током фебруара 2022. године.

⁵³ Доступно на: <https://authorities.loc.gov/>

⁵⁴ Доступно на: <https://www.dnb.de/gnd>

⁵⁵ Доступно на: <https://rameau.bnf.fr/>

⁵⁶ Види табелу 3 у поглављу 5.4.4.1.

Циљ истраживања је установити како се у одабраним нормативним базама при избору јединствених, варијантних и сродних приступних тачака решава однос правога имена и псеудонима приликом појаве вишеструке псеудонимности, али само у случајевима када особа није успоставила засебне библиографске идентитете, будући да је једино у овом сегменту уочено битно размимоилажење у поступцима обраде псеудонима у оквиру наведених каталошких правилника.

Посматрајући начине употребе псеудонима од стране аутора, вишеструка псеудонимност се може поделити у 3 основне категорије:

1. аутор објављује дела под више различитих псеудонима;
2. аутор објављује дела под псеудонимом/псеудонимима и правим именом;
3. аутор објављује дела под псеудонимом/псеудонимима и заједничким псеудонимом.

У складу са профилисаним категоријама пронађени су адекватни примери у наведеним нормативним базама, а додатно, на основу Међународне виртуелне нормативне датотеке (Virtual International Authority File – VIAF), истражено је и који је појавни облик имена за дате ауторе најзаступљенији у доступним нормативним датотекама.⁵⁷

5.5.2.1. Случај 1: аутор објављује своје радове под више различитих псеудонима, али није успоставио засебне библиографске идентитете

Пример 1: амерички аутор Фредерик Шилер Фауст (Frederick Schiller Faust), познат по причама које је издавао под псеудонимом Макс Бранд (Max Brand). Истовремено, користио се и псеудонимима Џорџ Овен Бакстер (George Owen Baxter), Еван Еванс (Evan Evans), Џорџ Еванс (George Evans), Питер Досон (Peter Dawson), Дејвид Менинг (David Manning), Џон Фредерик (John Frederick), Питер Морланд (Peter Morland), Џорџ Чалис (George Challis), Питер Ворд (Peter Ward), Фредерик Фауст (Frederick Faust) и Фредерик Фрост (Frederick Frost).

Иако је псеудоним Макс Бранд његов најпознатији псеудоним, будући да је један део свог опуса објављивао и под наведеним псеудонимима, каталогизатор вођен PPIAK правилником бива

⁵⁷ VIAF конзорцијум је основан 2003. године у сарадњи Конгресне библиотеке, Немачке националне библиотеке и OCLC-а (Online Computer Library Center, глобалне библиотечке кооперативе која пружа технолошке услуге, оригинална истраживања и програме за своје чланство и библиотечку заједницу у целини), а у чији развој се 2007. године прикључила и Француска национална библиотека, са циљем реализације концепта IFLA-ине Секције за каталогизацију која се односи на међународну сарадњу у области нормативних датотека. VIAF се 2012. године трансформираше у OCLC сервис, омогућавајући библиотекама и корисницима приступ и претрагу највећих светских нормативних датотека имена. Подаци из ових датотека се упарују и повезују тако да су сви описи за дати ентитет спојени у кластер који обједињује различите називе за тај ентитет. Ова услуга омогућава истраживачима да идентификују имена, локације, радове и изразе уз очување регионалних преференција за језик, правопис и писмо. Мрежа се константно шири, да би почетком 2022. године у VIAF-у били представљени подаци више од 40 организација из више од 30 земаља. Више на: <https://www.oclc.org/en/viaf.html>

доведен у недоумицу да ли је Макс Бранд псеудоним којим се аутор претежно служи и под којим је опште познат (члан 96, тачка 1) или се може сматрати да се аутор у свом стваралачком раду служи разним псеудонимима (члан 96, тачка 3).

Увидом у нормативну датотеку личних имена CONOR.SR закључујемо да је каталогизатор изабрао псеудоним Макс Бранд као усвојену нормативну тачку, док су остали псеудоними и право име аутора унети као варијантни облици, пратећи члан 96, тачка 1, наведеног правилника (Слика 8).

Лично име	Бранд, Макс, 1892-1944 = Brand, Max, 1892-1944
Варијанте личног имена	Фауст, Фредерик Шилер, 1892-1944 (f); Бренд, Макс, 1892-1944; Остин, Ф., 1892-1944 (e); Бакстер, Џорџ Овен, 1892-1944 (e); Батлер, Волтер С., 1892-1944 (e); Чалис, Џорџ, 1892-1944 (e); Еванс, Еван, 1892-1944 (e); Боулт, Ли, 1892-1944 (e); Досон, Питер, 1892-1944 (e); Декстер, Мартин, 1892-1944 (e); Фредерик, Џон, 1892-1944 (e); Фрост, Фредерик, 1892-1944 (e); Лотон, Денис, 1892-1944 (e); Манинг, Дејвид, 1892-1944 (e); Морланд, Питер Хенри, 1892-1944 (e); Овен, Хај, 1892-1944 (e); Силвер, Николас, 1892-1944 (e); Јуријел, Хенри, 1892-1944 (e)
Држава	Сједињене Америчке Државе
Језик који корис. особа/ корп.	енглески
Напомене	Књижевник.
CONOR.SR-ID	1600871

Сл. 8: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази CONOR.S

<p>LC control no.: n 79034951 LCCN Formname: https://lccn.loc.gov/79034951 Descriptive conventions: rda LC classification: PS3511.A87 Personal name heading: Brand, Max, 1892-1944 See also: Austin, Frank, 1892-1944 Baister, George Owen, 1892-1944 Bolt, Lee, 1892-1944 Butler, Walter C., 1892-1944 Challis, George, 1892-1944 Dawson, Peter, 1892-1944 Dexter, Martin, 1892-1944 Evan, Evan, 1892-1944 Evans, Evan, 1892-1944 Faust, Frederick Schiller, 1892-1944 Frederick, John, 1892-1944 Frost, Frederick, 1892-1944 Lawton, Dennis, 1892-1944 Manning, David, 1892-1944 Morland, Peter Henry, 1892-1944 Owen, High, 1892-1944 Silver, Nicholas, 1892-1944 Urial, Henry, 1892-1944</p> <p>For works of this author entered under other names, search also under Austin, Frank, 1892-1944; Baister, George Owen, 1892-1944; Bolt, Lee, 1892-1944; Butler, Walter C., 1892-1944; Challis, George, 1892-1944; Dawson, Peter, 1892-1944; Dexter, Martin, 1892-1944; Evan, Evan, 1892-1944; Evans, Evan, 1892-1944; Faust, Frederick Schiller, 1892-1944; Frederick, John, 1892-1944; Frost, Frederick, 1892-1944; Lawton, Dennis, 1892-1944; Manning, David, 1892-1944; Morland, Peter Henry, 1892-1944; Owen, High, 1892-1944; Silver, Nicholas, 1892-1944; Urial, Henry, 1892-1944.</p> <p>Other standard no.: 000993? :vialf 000000111393646 :iam Q1378188 :wikidata</p> <p>Associated country: United States Birth date: 1892-05-29 Death date: 1944-05-12 Place of birth: Seattle (Wash.) Place of death: Italy Field of activity: Novels Western fiction Other attributes: Americans Profession or occupation: Authors War correspondents</p> <p>Special note: URIs added to this record for the PCC URI/MARC Pilot. Please do not remove or edit the URIs. Found in: His The village street ... 1922. Nolan, W. F. Max Brand, western giant, c1985 (surrogate): tp. (Max Brand, Frederick Schiller Faust, Frederick Faust) Conn authors, 1983 : v.108 (Faust, Frederick (Schiller), 1892-1944? pseud.: Frank Austin, George Owen Baister, Lee Lee Bolt, Walter C. Butler, George Challis, Martin Dexter, Evan Evan, Frederick Frost, Dennis Lawton, Peter Henry Morland, High Owen, Nicholas Silver, Henry Urial, Peter Dawson, Evan Evans, John Frederick, David Manning, best known as Max Brand) Max Brand online, 30 November 2010 (born Frederick Faust, 29 May 1892 in Seattle, Washington; killed by shrapnel in Italy while working as a war correspondent during World War II on 12 May 1944)</p> <p>Associated language: eng</p>	
--	--

Сл. 9: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази LCNAF

У LCNAF – нормативној датотеци Конгресне библиотеке у потпуности је поштован RDA правилник: псеудоним Max Brand је узет као нормативни основни усвојени облик, док су за све појавне облике имена креирани нормативни записи који су са основним обликом имена повезани преко сродне приступне тачке (Слика 9). Овакав вид обраде не изненађује стога што је у питању аутор који припада америчком књижевном корпусу. У GND – нормативној датотеци Немачке националне библиотеке дато је истоветно решење као оно наведено у бази CONOR.SR, вероватно јер је нормативни запис настао пре увођења RDA правилника (Слика 10). По подацима најсиромашнији нормативни запис је запис у RAMEAU – нормативној датотеци Француске националне библиотеке у којој је као нормирани и једини облик унет псеудоним Max Brand (Слика 11). Претрагом VIAF базе⁵⁸ може се закључити да је у највећем броју нормативних датотека (31) псеудоним Макс Бранд (у некој од својих манифестација) узет као нормативна приступна тачка, за право име аутора креирано је 3 нормативна записа, док су нормативни записи за све појавне облике креирани у свега 3 нормативне базе (Слика 12).

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/119212560
Person	Brand, Max
Andere Namen	Faust, Frederick Schiller (Wirklicher Name) (NUC) Frederick, John (Pseudonym) Challis, George (Pseudonym) Evans, Evan (Pseudonym) Butler, Walter C. (Pseudonym) Frost, Frederick (Pseudonym) Faust, Frederick (Wirklicher Name) Faust, Frederick S. (Wirklicher Name) Baxter, George Owen (Pseudonym) Austin, Frank (Pseudonym) Baxter, George O. (Pseudonym) Evans, Evin (Pseudonym) B., M. (Pseudonym) Manning, David (Pseudonym) Morland, Peter Henry (Pseudonym) Morland, Peter H. (Pseudonym) Bolt, Lee Lee Owen, Hugh Bolt, Lee Dexter, Martin Evan, Evin Lawton, Dennis Owen, High Silver, Nicholas Uriel, Henry Dawson, Peter
Quelle	LoC LCAuth
Zeit	Lebensdaten: 1892-1944
Land	USA (XD-US)
Beruf(e)	Schriftsteller
Weitere Angaben	Amerikan. Schriftsteller, hauptsächlich Westerngenre Schriftsteller
Systematik	12.2p Personen zu Literaturgeschichte (Schriftsteller)
Typ	Person (piz)

Сл. 10: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази GND

⁵⁸ Доступно на: <https://viaf.org/>

Brand, Max (1892-1944) *pseudonyme forme internationale*

Pays : États-Unis
Langue(s) : anglais
Sexe : Masculin
Responsabilité(s) exercée(s) sur les documents : Auteur
Naissance : 1892-05-29, Seattle (Washington, États-Unis)
Mort : 1944-05-12

Romancier, nouvelliste. - Pseudonyme de Frederick Schiller Faust. - A utilisé de nombreux autres pseudonymes.

Source(s) :
 Destry rides again / [by] Max Brand, complete and unabridged, 1956
 Larousse dictionary of writers, 1994. - LC Authorities : <https://lccn.loc.gov/n79034951> (2021-09-17)

Domaine(s) : 800

Identifiant international de l'auteur : ISNI 0000 0001 1739 3646, cf. <http://isni.org/isni/0000000117393646>
Identifiant de la notice : ark:/12148/cb12369226m
Notice n° : FRBNF12369226
Création : 94/02/15 **Mise à jour :** 21/09/17

Сл. 11: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази RAMEAU

1	Brand, Max, 1892-1944
	Brand, Max
	Faust, Frederick Schiller
	Frederick Schiller Faust American novelist, and short story writer
	פאוסט, פֿרדריק
	Brand, Max, 1892-
2	Faust, Frederick (1892-1944)
	Brand, Max 1893-1944
	Brand, Max
	Faust, Frederick Schiller, 1892-1944
	Brand, M. писатель 1892-1944 Max
	Brand, Max, pseud., 1892-1944
	Brand, Max, pseud.
	Brand, Max, 1892-1944 (duin. f. Frederick Faust)
	Брэнд, М. писатель 1892-1944 Макс
	Austin, Frank, 1892-1944
3	Baxter, George Owen, 1892-1944
4	Evans, Evan, 1892-1944
5	Challis, George, 1892-1944
6	Austin, Frank, 1892-1944
7	Manning, David, 1892-1944
8	Dawson, Peter, 1892-1944
9	Butler, Walter C., 1892-1944
10	Morland, Peter Henry, 1892-1944

Сл. 12: Нормативни облици имена аутора Фредерика Шилера Фауста у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази

Пример 2: Маргарет Астрид Линдхолм Огден (Margaret Astrid Lindholm Ogden) је савремена америчка књижевница која пише научно-фантастичне приче и романе користећи два псеудонима: Меган Линдхолм (Megan Lindholm) и Робин Хоб (Robin Hobb). Под псеудонимом Меган Линдхолм пише од 1983. године, а од 1995. године користи и псеудоним Робин Хоб, који током година постаје преовлађујући облик потписивања, али не и једини.

Будући да ауторка није изградила различите библиографске ентитете, а да се у свом стваралачком раду служи разним псеудонимима, према РРІАК-у (члан 96, тачка 3) потребно је креирати нормативни запис на право име аутора уз навођење псеудонима као варијантних упутних облика.

Лично име	Линдхолм Огден, Маргарет Астрид, 1952- = Lindholm Ogden, Margaret Astrid, 1952-
Варијанте личног имена	Hobb, Robin, 1952- (e); Хоб, Робин, 1952- (e); Lindholm, Megan, 1952- (e); Lindholm, Margaret Astrid, 1952- (k); Ogden, Margaret Astrid Lindholm, 1952-
Држава	Сједињене Америчке Државе
Језик који корис. особа/ корп.	енглески
Напомене	Америчка књижевница, пише углавном епску фантастику.
CONOR.SR-ID	3361127

Сл. 13: Нормативни запис за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази CONOR.SR

Претрагом нормативне датотеке личних имена CONOR.SR пронађен је запис у коме је нормативни усвојени облик право име аутора тј. Маргарет Астрид Линдхолм, док су као варијантни облици имена дати псеудоними Меган Линдхолм и Робин Хоб. Истовремено, формиране су упутнице на друго презиме аутора и на девојачко презиме аутора, као и на облик имена који се разликује у етимолошком и фонетском облику (Robin Hobb) (Слика 13). Из свега наведеног произилази да је запис у потпуности креиран у складу са РРІАК-ом.

LC control no.: n 87148725
 LCCN Permalink: <https://lccn.loc.gov/n87148725>
 Personal name heading: Lindholm, Megan

Variant(s):
 See also: [Hobb, Robin](#)
[Ogden, Margaret Astrid Lindholm, 1952-](#)
 For works of this author entered under other names, search also under: Hobb, Robin Ogden, Margaret Astrid Lindholm, 1952-

Associated country: Alaska
 Located: Tacoma, Wash.
 Birth date: 1952
 Place of birth: Calif.

Profession or occupation: Author
 Special note: Machine-derived non-Latin script reference project.
 Non-Latin script reference not evaluated.

Found in: nuc87-126212: Her Wizard of the pigeons, 1986 (hdg. on WaU rept.: Lindholm, Megan; usage: Megan Lindholm)
 The gypsy, 1992: CIP t.p. (Megan Lindholm) galley (resides in Roy, Wash.)
 Ship of magic, 1988: CIP t.p. (Robin Hobb) prelim p. (real name: Megan Lindholm)
 Harpy's flight, c1983: t.p. (Megan Lindholm) t.p. verso (copyr.: M. Lindholm Ogden)
 Wikipedia, via WWW, Apr. 6, 2012 (b. Margaret Astrid Lindholm Ogden, in 1952, in California; grew up in Alaska; lives in Tacoma, Washington; American author of fantasy fiction, publishing under two pseudonyms: Megan Lindholm and Robin Hobb)

Associated language: eng

Сл. 14: Нормативни запис за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази LCNAF

Lindholm, Megan (1952-....) *pseudonyme forme internationale*

Pays : États-Unis
 Langue(s) : anglais
 Sexe : Féminin
 Responsabilité(s) exercée(s) sur les documents : Auteur
 Naissance : 1952

Auteur de romans de science-fiction. - Écrit aussi sous le pseudonyme de Robin Hobb.

Forme(s) rejetée(s) :
 < Lindholm Ogden, Megan (1952-....) *pseudonyme*
 < Ogden, Megan Lindholm (1952-....) *pseudonyme*

Forme(s) associée(s) :
 >> << Voir aussi : [Hobb, Robin \(1952-....\)](#)

Source(s) :
 La nuit du prédateur / Steven Brust & Megan Lindholm, impr. 2006

Identifiant international de l'autorité : ISNI 0000 0001 2033 3353 , cf. <http://isni.org/isni/0000000120333353>
 Identifiant de la notice : ark:/12148/cb15087077s
 Notice n° : FRBNF15087077
 Création : 06/08/07 Mise à jour : 06/08/07

Сл. 15: Нормативни запис за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази RAMEAU

Са друге стране, имајући у виду да је у питању савремена америчка списатељица, у LCNAF пратећи доследно правила RDA, као нормативни основни усвојени облик узет је псеудоним Megan Lindholm, док су за право име аутора и псеудоним Robin Hobb креирани нормативни записи који су са основним обликом имена повезани преко сродне приступне тачке (Слика 14). У RAMEAU, псеудоним Megan Lindholm је такође узет као нормативни основни усвојени облик, док је само за псеудоним Robin Hobb креиран нормативни запис који је са основним обликом имена повезан преко сродне приступне тачке, а за право име аутора (две његове манифестације) су формиране варијантне приступне тачке (Слика 15). У GND-у је запис усклађен са RDA правилником, уз модификацију да није одређен један нормативни основни усвојени облик, већ су формирана 3 пуна нормативна записа за сваки облик имена, која су међусобно повезана преко сродних приступних тачака (Слика 16, 17, 18).

GND	
Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/1139462555
Person	Ogden, Margaret Astrid Lindholm
Geschlecht	weiblich
Andere Namen	Lindholm, Margaret Astrid
Quelle	LCAuth
Erläuterungen	Vervendungshinweis: Weitere Titel ggf. auch unter dem Pseudonym bzw. dem wirklichen Namen
Zeit	Lebensdaten: 1952-
Land	USA (XD-US)
Sprache(n)	Englisch (eng)
Geografischer Bezug	Geburtsort: Berkeley, Calif. Wirkungsort: Tacoma, Wash.
Beruf(e)	Schriftstellerin Fantasyautorin
Weitere Angaben	Amerikanische Fantasy- und Science-Fiction-Schriftstellerin
Beziehungen zu Personen	Pseudonym: Hobb, Robin Pseudonym: Lindholm, Megan
Systematik	12.2p Personen zu Literaturgeschichte (Schriftsteller)
Typ	Person (piz)

Сл. 16: Нормативни запис 1 за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази GND

GND	
Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/123158184
Person	Lindholm, Megan
Quelle	LCAuth Internet (http://www.epilog.de/Person/L/Lin_Ling/Lindholm_Megan_1952.htm)
Erläuterungen	Vervendungshinweis: Weitere Titel ggf. auch unter dem Pseudonym bzw. dem wirklichen Namen
Zeit	Lebensdaten: 1952-
Land	USA (XD-US)
Sprache(n)	Englisch (eng)
Geografischer Bezug	Geburtsort: Berkeley, Calif. Wirkungsort: Tacoma, Wash.
Beruf(e)	Schriftstellerin Fantasyautorin
Weitere Angaben	Amerikanische Fantasy- und Science-Fiction-Schriftstellerin
Beziehungen zu Personen	Wirklicher Name: Ogden, Margaret Astrid Lindholm Pseudonym: Hobb, Robin
Systematik	12.2p Personen zu Literaturgeschichte (Schriftsteller)
Typ	Pseudonym (pip)

Сл. 17: Нормативни запис 2 за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази GND

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/1139462342
Person	Hobb, Robin
Geschlecht	weiblich
Quelle	LCAuth
Erläuterungen	Verwendungshinweis: Weitere Titel ggf. auch unter dem Pseudonym bzw. dem wirklichen Namen
Zeit	Lebensdaten: 1952-
Land	USA (XD-US)
Sprache(n)	Englisch (eng)
Geografischer Bezug	Geburtsort: Berkeley, Calif. Wirkungsort: Tacoma, Wash.
Beruf(e)	Schriftstellerin Fantasyautorin
Weitere Angaben	Amerikanische Fantasy- und Science-Fiction-Schriftstellerin
Beziehungen zu Personen	Pseudonym: Lindholm, Megan Wirklicher Name: Ogden, Margaret Astrid Lindholm
Systematik	12.2p Personen zu Literaturgeschichte (Schriftsteller)
Typ	Pseudonym (pip)

Сл. 18: Нормативни запис 3 за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази GND

Провером нормативних записа доступних у VIAF бази, утврђено је да је у највећем броју нормативних датотека (27 база) псеудоним Робин Хоб (у некој од својих манифестација) узет као нормативна приступна тачка, за псеудоним Меган Линдхолм постоји 14 нормативних записа, док су за право име аутора израђени нормативни записи у 3 нормативне базе (Слика 19).

The screenshot shows search results for the author Robin Hobb (pseudonym) and her real name, Margaret Astrid Lindholm Ogden. The results are organized into four numbered groups, each with a list of search terms and associated database icons.

- Group 1:**
 - [Hobb, Robin, 1952-....](#) (with icons for DNB, B, etc.)
 - [Hobb, Robin](#) (with icons for various databases)
 - [Robin Hobb American fiction writer \(pseudonym\)](#) (with icon)
 - [Hobb, Robin, pseud.](#) (with icon)
 - [Хобб, Р. 1952- Робин](#) (with icon)
 - [1952-רובין, רוֹבִין](#) (with icon)
 - [Hobb, Robin, pseud., 1952-](#) (with icon)
- Group 2:**
 - [Lindholm, Megan, 1952-](#) (with icons for DNB, B, etc.)
 - [Lindholm, Megan](#) (with icons for various databases)
 - [1952-לינדהולם, מייגן](#) (with icon)
- Group 3:**
 - [Hobb, Robin, 1952-](#) (with icons for various databases)
- Group 4:**
 - [Ogden, Margaret Astrid Lindholm, 1952-](#) (with icons for various databases)
 - [1952-אוגדן, מרגרט אסטריד לינדהולם](#) (with icon)

Сл. 19: Нормативни облици имена ауторке Маргарет Астрид Линдхолм Огден у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази

5.5.2.2. Случај 2: аутор објављује своје радове под правим именом и под псеудонимом/псеудонимима, али није успоставио засебне библиографске идентитете

Пример 1: Јелица Беловић-Бернаджиковска (Jelica Belović-Bernadzikowska), истакнута књижевница, етнографкиња и педагошкиња, се приликом објављивања својих радова најчешће користила својим венчаним обликом презимена, али је користила и девојачко презиме, као и псеудониме Љуба Т. Даничић, Јасна Беловић, Б. Б., Јелица, Јеле, Јасна, Млада госпоја Ана, Вianса, В., Vianche, Bianchi, Бианка, Хеле, тета Јелица и тета.

Будући да ауторка у свом стваралачком раду користи и право име и више псеудонима, према РРІАК-у (члан 96, тачка 3) потребно је формирати нормативни запис на право име аутора уз навођење псеудонима као варијантних упутних облика.

Увидом у базу CONOR.SR закључујемо да је каталогизатор изабрао право име као усвојену нормативну тачку, док су псеудоними унети као варијантни облици. Истовремено, формиране су упутнице на друго презиме аутора и на девојачко презиме аутора, као и на све пронађене облике имена који се разликује у етимолошком и фонетском облику (Слика 20). Из свега наведеног произилази да је запис у потпуности креиран у складу са РРІАК-ом. На исти начин, тј. на право име аутора, уз уношење варијантних упутница, формиран је и нормативни запис у бази GND. Међутим, каталогизатор је направио очигледну грешку у систему стварајући дупликат записа на основу етимолошког и фонетског облика другог презимена Bernadzikovska – Bernadzikowska (Слика 21 и 22).

Лично име	Беловић-Бернаджиковска, Јелица, 1870-1946 = Belović-Bernadzikowska, Jelica, 1870-1946
Варијанте личног имена	Беловић-Бернациковска, Јелица, 1870-1946; Бернаджиковска, Јелица Беловић, 1870-1946; Беловић-Берназиковска, Јелица, 1870-1946; Белович-Бернаджиковска, Елица, 1870-1946; Беловић-Бернаджиковска, Јелица, 1870-1946; Belovičeva, Jelica, 1870-1946; Bernadzikowska-Belovičeva, Jelica, 1870-1946; Bernadzikowska, Jelica Belović, 1870-1946; Belović-Bernadzikowska, Jelena, 1870-1946; Belović, Jelica, 1870-1946 (k); Daničić, Ljuba T., 1870-1946 (e); Belović, Jasna, 1870-1946 (e); Б. Б., 1870-1946 (e); Јелица, 1870-1946 (e); Јеле, 1870-1946 (e); Хеле, 1870-1946 (e); тета Јелица, 1870-1946 (e); тета, 1870-1946 (e)
Језик који корис. особа/ корп.	srp; ger
Напомене	Педагог, књижевница, новинарка, бавила се и етнографијом и фолклористиком.
CONOR.SR-ID	1112679

Сл. 20: Нормативни запис за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази CONOR.SR

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/1055245901
Person	Belović-Bernadzikowska, Jelica
Andere Namen	Belović, Jasna Belović, Jasua Bernadzikowska, Jelica
Quelle	Wikipedia: https://hr.wikipedia.org/wiki/Jelica_Belovi%C4%87-Bernadzikowska
Zeit	Lebensdaten: 1874-1946
Land	Serbien (XA-RS)
Beruf(e)	Pädagogin Ethnologin Schriftstellerin
Weitere Angaben	bosnisch-serbische Pädagogin, Ethnologin und Schriftstellerin sowie Herausgeberin der ersten serbischen Frauenzeitschrift
Typ	Person (piz)

Сл. 21: Нормативни запис 1 за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази GND

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/1159067600
Person	Belović-Bernadzikowska, Jelica
Andere Namen	Belović-Bernadzikowska, Jelica Bernadzikowska, Jelica Belović-
Land	Sonstiges Ausland, Unbekanntes Land (ZZ)
Typ	Person (piz)

Сл. 22: Нормативни запис 2 за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази GND

Такође, претрагом базе LCNAF установљено је постојање само једног нормативног записа, и то на псеудоним Јасна Беловић уз уношење варијантних упутница на право име аутора (Слика 23), док у бази RAMEAU постоји један нормативни запис са само једним, погрешним обликом имена G Jelića Belović Bernadzikowska (Слика 24). И у овом случају, као најпотпунији запис јавља се запис у бази из земље за коју је аутор територијално или интелектуално везан.

Претрагом VIAF базе увиђа се да је право име аутора (у некој од својих манифестација) узето као нормативна приступна тачка у 6 од 9 доступних нормативних база (Слика 25).

LC control no.: no 00049511

LCCN Permalink: <https://lccn.loc.gov/no00049511>

Descriptive conventions: rda

Personal name heading: Belović, Jasna, 1874-1946

Variant(s): Belović-Bernadzikowska, Jelica, 1874-1946

Bernadzikowska, Jelica Belović-, 1874-1946

Belović-Bernadzikowska, Jelena, 1874-1946

Bernadzikowska, Jelena Belović-, 1874-1946

Belovićeva, Jelena, 1874-1946

Found in: Die Sitten der Südslawen, 1927: t.p. (Jasna Belović)

LC database, July 13, 2000 (hdg.: Belović-Bernadzikowska, Jelica, 1874-1946 [from old catalog])

OCLC, July 13, 2000 (usage: Jelena Belović-Bernadzikowska)

Sto i deset igara za mladež, 2005: t.p. (Jelica Belovićeva)

Сл. 23: Нормативни запис за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази LCNAF

Bernadzikowska, G Jelića Belović

Responsabilité(s) exercée(s) sur les documents : Auteur

Identifiant de la notice : ark:/12148/cb11335211v

Notice n° : FRBNF11335211

Création : 97/07/01

Сл. 24: Нормативни запис за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази RAMEAU

Сл. 25: Нормативни облици имена ауторке Јелице Беловић-Бернадзиковске у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази

Пример 2: Микаела Јари (Micaela Jary) је немачка књижевница која објављује дела под својим именом, али и под псеудонимима Мишел Марли (Michelle Marly) и Габријела Галвани (Gabriela Galvani).

Будући да ауторка у свом стваралачком раду користи и право име и два псеудонима, према РРІАК-у (члан 96, тачка 3) потребно је формирати нормативни запис на право име аутора уз навођење псеудонима као варијантних упутних облика.

Међутим, претрагом библиографске базе COBIB.SR установљено је да у узајамном каталогу постоји 5 публикација ауторке, од којих су 4 потписане псеудонимом Мишел Марли (издате у периоду 2018-2022), а само једна потписана правим именом ауторке (из 1999. године)⁵⁹. Стога је и разумљива грешка каталогизатора који је формирао усвојену нормативну приступну тачку у бази CONOR.SR на псеудоним Мишел Марли, док је право име ауторке и други псеудоним унео као варијантну приступну тачку, водећи се чланом 96, тачка 1, ограничавајући своје истраживање о личности на локални ниво, уз (вероватну) претпоставку да је публикација из 1999. године дело друге ауторке која носи исто име, имајући у виду распон од 20 година између објављивања поменутих публикација (Слика 26).

Са друге стране, у GND-у, пронађени су најпотпунији подаци усклађени са RDA правилником, што је и очекивано с обзиром да је у питању немачка књижевница, а као и у случају 1, пример 2, није одређен један нормативни основни усвојени облик, већ су формирана 3 пуна нормативна записа за сваки облик имена, која су међусобно повезана преко сродних приступних тачака (Слика 27, 28 и 29).

⁵⁹ Претрага извршена 3.2. 2022. године

Лично име	Марли, Мишел, 1956- = Marly, Michelle, 1956-
Варијанте личног имена	Јари, Микаела, 1956- (f); Jary, Micaela, 1956- (f); Galvani, Gabriela, 1956- (e)
Држава	deu; fra
Језик који корис. особа/корп.	ger; fre; ita
Напомене	Немачка књижевница, право име јој је Микаела Јари. Објављује под псеудонимима Марли Мишел и Габриела Галвани.
CONOR.SR-ID	20669543

Сл. 26: Нормативни запис за ауторку Микаелу Јари у бази CONOR.SR

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/120850079
Person	Jary, Micaela
Geschlecht	weiblich
Erläuterungen	Verwendungshinweis: Weitere Titel ggf. auch unter dem Pseudonym bzw. dem wirklichen Namen
Zeit	Lebensdaten: 1956-
Land	Deutschland (XA-DE)
Geografischer Bezug	Geburtsort: Hamburg Wirkungsort: München
Beruf(e)	Schriftstellerin Journalistin
Beziehungen zu Personen	Pseudonym: Galvani, Gabriela Pseudonym: Marly, Michelle
Typ	Person (piz)

Сл. 27: Нормативни запис 1 за ауторку Микаелу Јари у бази GND

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/1181387639
Person	Marly, Michelle
Geschlecht	weiblich
Andere Namen	Marli, Mišel
Erläuterungen	Verwendungshinweis: Weitere Titel ggf. auch unter dem Pseudonym bzw. dem wirklichen Namen
Land	Deutschland (XA-DE)
Beruf(e)	Schriftstellerin
Weitere Angaben	schreibt unter diesem Pseudonym Romanbiografien
Beziehungen zu Personen	Wirklicher Name: Jary, Micaela Pseudonym: Galvani, Gabriela
Typ	Pseudonym (pip)

Сл. 28: Нормативни запис 2 за ауторку Микаелу Јари у бази GND

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/136420060
Person	Galvani, Gabriela
Geschlecht	weiblich
Land	Deutschland (XA-DE)
Beruf(e)	Schriftstellerin Redakteurin
Weitere Angaben	schreibt unter diesem Pseudonym historische Romane
Beziehungen zu Personen	Wirklicher Name: Jary, Micaela Pseudonym: Marly, Michelle
Thematischer Bezug	Studienfach: Amerikanistik, Kulturmanagement und Politikwissenschaft
Typ	Pseudonym (pip)

Сл. 29: Нормативни запис 3 за ауторку Микаелу Јари у бази GND

У LCNAF је креиран запис за нормативни основни усвојени облик на право име аутора, док је за псеудоним Мишел Марли креиран додатни нормативни запис који је са основним обликом имена повезан преко сродне приступне тачке, без навођења псеудонима Габријела Галвани (Слика 30), док је у RAMEAU унет само један кратак запис на облик Мишел Марли у коме није објашњено да је у питању псеудоним (Слика 31).

<p>LC control no.: n 93113315 LCCN Permalink: https://lccn.loc.gov/n93113315 Descriptive conventions: rda LC classification: PT2710.A74 NjP Personal name heading: Jary, Micaela, 1956- See also: <u>Alternate identity: Marly, Michelle, 1956-</u> Located: Berlin (Germany) Munich (Germany) Birth date: 1956 Place of birth: Hamburg (Germany) Profession or occupation: Journalists Found in: Traumfabriken made in Ger., c1993: t.p. (Micaela Jary) jkt. (b. 1956) Das Kino am Jungfernstieg, 2019: title page (Micaela Jary) cover flap (from Hamburg; journalist; she lives in Berlin and Munich) Michelle Marly website, viewed July 14, 2021 (Michelle Marly is a pseudonym. Now I work exclusively as a writer. Under my "real" name Micaela Jary, I mainly write family sagas for Goldmann Verlag.) https://www.michelle-marly.com/en-gb/vita Associated language: ger</p>

Сл. 30: Нормативни запис за ауторку Микаелу Јари у бази LCNAF

Сл. 31: Нормативни запис за ауторку Микаелу Јари у бази RAMEAU

Провером нормативних записа доступних у VIAF бази утврђено је да је у релативно равноправном односу дат број записа на право име аутора и на псеудоним Мишел Марли: у 13 нормативних датотека креиран је запис на право име ауторке Микаела Јари (у некој од својих манифестација), за псеудоним Мишел Марли постоји 12 записа, док за псеудоним Габријела Галвани постоје само 4 нормативна записа (Слика 32).

Сл. 32: Нормативни облици имена ауторке Микаеле Јари у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази

5.5.2.3. Случај 3: аутор објављује и под псеудонимом и под заједничким псеудонимом

Пример 1: Амантин Лусил Ороп Дипон (Amantine Lucile Aurore Dupin) је француска књижевница која се убраја у најзначајније европске писце из епохе романтизма. Међутим, под овим именом је могу препознати само врсни познаваоци књижевности, будући да је популарност и славу стекла пишући под псеудонимом Жорж Санд (George Sand). Истовремено, објављивала је и књижевне радове пишући са супругом Жилом Сандоом (Julien Sandeau) користећи заједнички псеудоним Жил Санд (Jules Sand).

Претрагом нормативне датотеке личних имена CONOR.SR на име Jules Sand пронађена су 3 нормативна записа: један запис у коме је нормативни усвојени облик псеудоним Жорж Санд, уз унос сродних приступних тачака на српску и француску варијанту заједничког псеудонима и правога имена ауторке као варијантне упутнице (Слика 33); други запис у коме је нормативни усвојени облик заједнички псеудоним Жил Санд, уз унос сродних приступних тачака на српске и француске варијанте за особе које творе заједнички псеудоним, Жорж Санд и Жил Сандо (Слика 34); и трећи запис у коме је нормативни усвојени облик право име аутора Жила Сандоа, уз унос сродних приступних тачака на српску и француску варијанту заједничког псеудонима, као и варијантних облика имена у форми упутнице (Слика 35). Дато решење, тј. креирани нормативни записи су у потпуности у складу са РРІАК чланом 96.

Лично име	Санд, Жорж, 1804-1876 = Sand, George, 1804-1876
Варијанте личног имена	Dupin, Amantine Lucile Aurore, 1804-1876 (f); Дипон, Амантин Лусил Ороп, 1804-1876 (f)
Сродна лична имена	Санд, Жил (l); Sand, Jules (l)
Држава	Француска
Језик који корис. особа/корп.	француски
Напомене	Француска књижевница. Објављивала је и књижевне радове са Жилом Сандоом под заједничким псеудонимом Жил Санд (Jules Sand).
CONOR.SR-ID	8894311

Сл. 33: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази CONOR.SR

Лично име	Санд, Жил = Sand, Jules
Сродна лична имена	Sandeau, Jules, 1811-1883 (l); Сандо, Жил, 1811-1883 (l); Sand, George, 1804-1876 (l); Санд, Жорж, 1804-1876 (l)
Држава	Француска
Језик који корис. особа/корп.	француски
Напомене	Заједнички псеудоним за књижевне радове Жорж Санд и Жила Сандоа.
CONOR.SR-ID	77092617

Сл. 34: Нормативни запис за заједнички псеудоним Жил Санд у бази CONOR.SR

Лично име	Сандо, Жил, 1811-1883 = Sandeau, Jules, 1811-1883
Варијанте личног имена	Санду, Жил, 1811-1883; Sandeau, Julien, 1811-1883
Сродна лична имена	Санд, Жил (l); Sand, Jules (l)
Језик који корис. особа/корп.	Француски
Напомене	Француски романописац. Од 1858. члан Француске академије наука. Радио као конзерватор у Библиотеци Мазарена и као библиотекар у библиотеци у Сан Клуу. Објављивао је књижевне радове са Жорж Санд под заједничким псеудонимом Жил Санд (Jules Sand).
ISNI	0000000121015
CONOR.SR-ID	8894567

Сл. 35: Нормативни запис за аутора Жила Сандоа у бази CONOR.SR

У бази RAMEAU која би требало да понуди најпотпунији нормативни запис будући да је у питању француска књижевница, постоји само нормативни запис на псеудоним Жорж Санд, у коме су у форми варијантних упутница унети право име аутора (у некој од својих манифестација) и заједнички псеудоним, док је други псеудоним ауторке – Blaise Bonnin унет као сродна приступна тачка што се коси са до сада наведеним правилима (Слика 36).

<p>Sand, George (1804-1876) pseudonyme forme internationale</p> <p>Pays : France</p> <p>Langue(s) : français</p> <p>Sexe : Féminin</p> <p>Responsabilité(s) exercée(s) sur les documents : Auteur</p> <p>Naissance : 1804-07-01, Paris</p> <p>Mort : 1876-06-08, Nohant (Indre)</p> <p>État-civil : Dupin, Amantine, Aurore, Lucile [baptisée Amandine, Aurore, Lucie] épouse du baron Dudevant, François-Casimir .. - A écrit en collaboration avec Jules Sandeau (1811-1883) sous le pseudonyme "Jules Sand". - Femme de lettres.</p> <p>Forme(s) rejetée(s) :</p> <p>< George (1804-1876) pseudonyme</p> <p>< Dudevant, Amandine Aurore Lucie Dupin (1804-1876 ; baronne) nom d'alliance</p> <p>< Dudevant, Amantine Aurore Lucile Dupin (1804-1876 ; baronne) nom d'alliance</p> <p>< Dudevant, Aurore Dupin (1804-1876 ; baronne) nom d'alliance</p> <p>< Dupin, Amandine Aurore Lucie (1804-1876)</p> <p>< Dupin, Amantine Aurore Lucile (1804-1876)</p> <p>< Sand, Jules (1804-1876) pseudonyme collectif</p> <p>< Sand, J. (1804-1876) pseudonyme collectif</p> <p>Forme(s) associée(s) :</p> <p>>> << Voir aussi : Bonnin, Blaise (1804-1876)</p>

Сл. 36: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Орор Дипон у бази RAMEAU

DE	
Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/118603348
Person	Sand, George
Geschlecht	weiblich
Andere Namen	Duðevent, Amantine Lucile Aurora (Wirklicher Name) Duðevent, Amantine L. Dupin, Amantine Aurora-Lucile (Früherer Name) Dupin, Amantine-Lucile-Aurora Dupin, Amantine A. Dupin, Amantine-Aurora-Lucile Dupin, Amantine-Lucile-Aurora Dupin, Amantine-Lucile-Aurora Dupin, Lucile-Aurora-Amantine Sand, Amantine-Aurora-Lucile O. Sand, G. Duðevent, Amantine Lucile Aurora Sand, ᠰᠠᠨ Sand, ᠰ Sand, ᠰ Duðevent, Aurora Amantine Dupin, Amantine Aurora Duðevent, Amantine Aurora Lucile Duðevent, Amantine Lucille Duðevent, Amantine Lucile Duðevent, Amantine Aurora Lucile de Duðevent, Amantine Aurora Lucille de Duðevent, Aurora von Dupin, Mantine Aurora Lucile Dupin, A. Sandová, George Dupin, Amantine-Aurora-Lucile Duðevent, Amantine-Aurora-Lucile Dupin, Amantine Aurora Lucile Duðevent, Amantine Aurora-Lucile Duðevent, Aurora A. Duðevent, Lucile-Aurora Sand Sand, Amantine Aurora-Lucile Dupin Sand, Georg Sand, Georgea Sand, Giorgio Sand, Jersey Sand, ᠰᠠᠨ Duðevent, Aurora Dupin, Aurora Duðevent, Amantine Aurora Lucile Dupin Duðevent, Amantine Aurora Lucile Dupin Sand, ᠰᠠᠨ Sand, Zharzh Dupin, Amantine Aurora Lucile Dupin, Amantine Aurora Lucile Duðevent, Amantine Lucile Aurora Dupin Sand, Zharzh Dupin, Amantine Lucile Aurora Dupin de Francueil, Amantine Aurora Lucile Dupin de Francueil, Amantine Lucile Aurora Санд, Жорж Санд, Амантина Аврора Луциль
Quelle	M LCAuth BN-Opac Wikipedia (franz.) (Stand: 14.10.2019): https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=George_Sand&oldid=192559742
Zeit	Lebensdaten: 1804-1876
Land	Frankreich (XA-FR)
Sprache(n)	Fransösisch (fr)
Geografischer Bezug	Geburtsort: Paris Sterbeort: Nohant-Vic
Beruf(e)	Schriftstellerin
Weitere Angaben	Frans. Schriftstellerin, verheiratete Baronin Duðevent, schrieb unter ihrem Pseudonym
Beziehungen zu Personen	Sand, Gabrielle (Enkeltochter) Sand, Maurice (Sohn) Alken, Charles Henri Valentin (Freund)
Systematik	12.2p Personen zu Literaturgeschichte (Schriftsteller)
Typ	Pseudonym (pp)

Сл. 37: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази GND

У бази GND не постоји нормативни запис за заједнички псеудоним Jules Sand, већ постоје нормативни записи за Жорж Санд и Жила Сандоа у којима су као варијантне упутнице унете многобројне манифестације њихових имена (Слика 37 и 38).

Link zu diesem Datensatz	https://d-nb.info/gnd/118794361
Person	Sandeau, Jules
Geschlecht	männlich
Andere Namen	Sandeau, Julien Sandeau, Leonard Sylvain Julien (Vollständiger Name) Sandeau, Leonard-Sylvain-Julien (Vollständiger Name) Sandeau, Leonard-Silvain-Julien (Vollständiger Name) Sandeau, Léonard S. Sandeau Sand, J. Sandeau, Julio
Quelle	M; LCAuth
Zeit	Lebensdaten: 1811-1883
Land	Frankreich (XA-FR)
Geografischer Bezug	Geburtsort: Aubusson (Departement Creuse) Sterbeort: Paris
Beruf(e)	Schriftsteller
Weitere Angaben	1831: Mitarbeiter des "Figaro"; 1858: Mitglied der Académie française
Thematischer Bezug	Studienfach: Jura (in Paris)
Systematik	12.2p Personen zu Literaturgeschichte (Schriftsteller)
Typ	Person (piz)

Сл. 38: Нормативни запис за аутора Жила Сандоа у бази GND

У LCNAF, такође постоје само два записа – за Жорж Санд и Жила Сандоа, са том разликом, што запис за Жорж Санд поред варијантних упутница на многобројне манифестације имена, даје и варијантну упутницу на заједнички псеудоним Jules Sand (Слика 39 и 40).

LC control no.: n 78081235
 LCCN Permalink: <https://lccn.loc.gov/n78081235>
 Descriptive conventions: rda
 LC classification: PQ2393-PQ2420
 Personal name heading: Sand, George, 1804-1876
 Variant(s): Dudevant, Amantine Lucile Aurore Dupin, 1804-1876
 Zand, Zhorzh, 1804-1876
 Dupin, Aurore, 1804-1876
 Dudevant, Aurore, 1804-1876
 Sand, Zhorzh, 1804-1876
 Dupin, Amandine-Aurore-Lucile, 1804-1876
 Dudevant, Amandine-Aurore-Lucile, 1804-1876
 Dupin, Armandine Aurore Lucille, 1804-1876
 Sand, Jules, 1804-1876
 Sand, J., 1804-1876
 George, 1840-1876

СРПАНЕИ, ГИАНЕИ
 СРПАНЕИ, ГИАНЕИ
 1876-1804 ; 1777, 720

Sand, Georges, 1804-1876
 Associated country: France
 Birth date: 1804-07-01
 Death date: 1876-06-08
 Place of birth: Paris (France)
 Place of death: Nohant-Vic (France)
 Profession or occupation: Novelists
 Special note: Machine-derived non-Latin script reference project.
 Non-Latin script references not evaluated.
 Found in: George Sand, 1988: p. 1, etc. (Aurore Dupin) p. 61 (Aurore Dudevant)
 Zhorzh Sand, 1999.
 Authors' calendar Web site, Oct. 21, 2007 (George Sand (1804-1876) - Pseudonym of Amandine-Aurore-Lucile Dupin) <http://www.kirjasto.sci.fi/gsand.htm>
 Wikipedia, Oct. 21, 2007 (Amantine Aurore Lucile Dupin, Baronne Dudevant (July 1, 1804-June 8, 1876), best known by her pseudonym George Sand; French novelist and feminist)
 Britannica online, Oct. 21, 2007 (George Sand; b. July 1, 1804, Paris, France; d. June 8, 1876, Nohant; pseudonym of Amandine-Aurore-Lucile (Lucile) Dudevant, née Dupin; George Sand (Amandine-Aurore-Lucile Dudevant))
 Gale Literature Resource Center WWW Site, 5 Sep. 2008: French authors page (variant names: Dupin, Armandine Aurore Lucille; Sand, Jules)
 BuF, 24 Sep. 2008 (variant names: George, 1804-1876; Sand, J., 1804-1876)
 Laissez verdure... 2017: (Georges Sand) cover (George Sand)

Associated language: fre

Сл. 39: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази LCNAF

LC control no.: n 82208063
 LCCN Permalink: <https://lccn.loc.gov/n82208063>
 Descriptive conventions: rda
 Personal name heading: Sandeau, Jules, 1811-1883
 Variant(s): Sandeau, Léonard Sylvain Jules, 1811-1883
 Birth date: 1811
 Death date: 1883
 Fuller form of name Léonard Sylvain Jules
 Associated language: fre

Сл. 40: Нормативни запис за аутора Жила Сандоа у бази LCNAF

Претрагом VIAF базе добијени су следећи резултати: креирано је 50 записа у којима је псеудоним Жорж Санд (у некој од својих манифестација) унет као усвојена нормативна приступна тачка; креиран је 31 нормативни запис на име Жил Сандо (у некој од својих манифестација); док за заједнички псеудоним Жил Санд постоје само два нормативна записа креирана у Чешкој националној библиотеци и Националној библиотеци Аргентине (Слика 41).

Сл. 41: Нормативни облици имена ауторке Амантин Лусил Ороп Дипон у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази

Може се претпоставити да узрок оваквих лоших резултата претраге за припадајући нормативни запис заједничког псеудонима Жил Санд превасходно лежи у чињеници да у датом заједничком псеудониму учествују несавремени аутори за које су нормативни записи израђени давно, а у међувремену нису усклађени са модерном каталожском праксом и важећим правилницима.

5.5.3. Закључна анализа третирања појаве псеудонимности у библиотечкој пракси

Основни задатак каталогизатора у домену нормативне контроле и израде нормативних записа за лично име јесте формирање нормативне усвојене приступне тачке. Поред тога, каталогизатор треба да прикупи и све доступне информације о описиваној особи у оквиру ограничавајућег фактора који се огледа у остваривању ефикасног радног процеса, а у складу са важећим стандардима и договореном праксом.

На основу добијених резултата може се закључити да ни у једној од анализираних нормативних датотека нису стриктно поштована правила, већ код свих постоје извесна одступања. У неким базама је ипак већина случајева решена у складу са исказаним правилима, а нормативна

датотека Конгресне библиотеке се издваја као најуспешнија, будући да су системом упутница на најадекватнији начин повезани сви појавни облици описиване особе. Такође, уочено је да значајну улогу у решавању псеудонимије може имати националност аутора, односно његова припадност књижевном корпусу једне државе. Наиме, уколико особа за коју се израђује нормативни запис није територијално или интелектуално везана за државу из које потиче и дата нормативна датотека, повећава се могућност да каталогизатор није упознат са ликом и делом аутора или писмом доступних података, да не постоји адекватна грађа у фонду библиотеке, а што све последично доводи до смањеног опсега информација о описиваној особи. Често је недостатак оптималних информација у нормативном запису и последица тога што оне нису биле доступне, или нису биле прилагођене формату у време када је запис настао. Истовремено, разлоге уочене недоследности у праћењу каталогских правила треба тражити и у недовољној обучености каталогизатора, недовољном броју каталогизатора у односу на хиперпродукцију публикација, те недоступности одговарајуће референсне литературе (Maxwell 2002, Burke and Shorten 2010, Тртовац и Дакић, 2020).

Додатно, приликом претраживања ових нормативних датотека уочено је непостојање псеудонима у форми шифара, симбола и других графичких знакова, иако су такви псеудоними за стране ауторе разрешавани у бројним референсним изворима. Како је већ речено, у нормативној бази CONOR.SR је услед ограничености система унос оваквих података онемогућен, али у другим базама које се темеље на формату MARC21, не постоји програмско ограничење за унос дешифрованих псеудонима ове врсте, те остаје нејасно због чега их нема у поменутиим датотекама.

На крају, треба напоменути и да је у циљу обезбеђивања конзистентног приступа за дескриптивну и предметну каталогизацију библиографских извора свих врста, IFLA објавила ревидирано издање *Изјаве о Међународним каталогским начелима* (Statement of International Cataloguing Principles – ICP) 2016. године, у коме се наводи да је намена начела да послуже као водич за развој каталогских правилника и одлука које каталогизатори доносе, те да су применљива и на библиографске и на нормативне податке, а самим тим и на актуелне библиотечке каталоге, библиографије и друге скупове података које креирају библиотеке. Истиче се да је *Погодност коришћења*, прво опште начело, истовремено и најважније начело, будући да се у њему упућује на важност корисника и његових поступака (ИФЛА 2018, 249). Треба имати у виду да се под корисницима сматрају подједнако и каталогизатори, креатори ауторизованих података и крајњи корисници, који користе ауторизоване податке.

Стога је за остваривање једног од темељних циљева коме библиотекарство стреми – да на што једноставнији и ефикаснији начин пружи кориснику тражену информацију, потребно изнова преиспитати постојећа и тражити нова, ефикаснија решења. А будући да се у националним каталогским правилницима прописују различита каталогска правила и поступци, те да је у извесној мери присутна и различита каталогска пракса, (што је на темељу овог истраживања са аспекта псеудонимности и приказано), неопходно је постићи одређени степен националне и међунационалне усклађености израде, уз редукцију уочених недоследности у циљу што лакшег, конзистентнијег и једноставнијег проналажења, коришћења и размене ауторизованих података.

6. Идентификовање анонимних и псеудонимних аутора

Иако теоријски добро утемељени принципи обраде псеудонима, имајући у виду комплексност појавних облика псеудонима, те могућност откривања анонима и разрешавања псеудонима, тј. повезивања псеудонима са физичким ентитетом који се крије иза њега, овај сегмент каталогизације представља истраживачки задатак за многе библиотекарe. Њихова успешност на овом пољу зависи од много фактора, од којих се два могу издвојити као најважнија: време, тј. растући притисак да се ефикасно остваре радни процеси, а у складу са важећим стандардима и договореном праксом; и следећи, не мање важан, (не)доступност одговарајуће референсне литературе.

Са друге стране, познавање и тумачење псеудонима и шифара значајно доприноси научној и културној баштини сваке земље, а изузетно је важно и за изучавање многих научних дисциплина, међу којима су и наука о књижевности, теорија књижевности, компаративна књижевност, историја, политичке науке...

Заједничко за све истраживаче феномена псеудонима (било да су библиотекарe, биографи, историчари књижевности, социолози, историчари...) јесте неопходност постојања адекватног извора информација. Наиме, сви они се у циљу идентификовања аутора служе бројним библиографијама, речницима, лексиконима, енциклопедијама, регистрима, приручницима и каталозима као, за ту сврху, примарним изворима информација.

6.1. Развој референсних извора разрешених анонимних и псеудонимних аутора

Развој био-библиографских извора информација који се баве дешифровањем анонима и псеудонима може се пратити од 17. века. Тада се услед повећаног броја списа који циркулишу анонимно и псеудонимно појављују и бројни истраживачи заинтересовани за идентитет аутора. Први попис псеудонима објавио је правник Фридрих Гајслер (Friedrich Geissler) у оквиру своје расправе о проблему псеудонимности под називом *De Nominum mutatione et anonymis scriptoribus* 1669. године (Pabst 2018, 101).

Међутим, првим истраживачем и сакупљачем анонима и псеудонима сматра се Винсент Плације (Vincent Placcius) који је 1674. године објавио дело на латинском *De scriptis et scriptoribus anonymis atque pseudonymis*. Реч је о компилацији од око 1500 јединица, која се састоји од две листе разрешених псеудонима које је сам сакупио и два речника анонимних дела чији су аутори Роде (Rode) и Скавен (Skaven).

Сл. 42: Илустрација у делу *Theatrum anonymorum et pseudonymorum*

Издавањем ове публикације његово ангажовање није окончано, напротив, уз помоћ бројних сарадника наставио је рад на прикупљању и дешифровању анонима и псеудонима. Откривање аутора научних списа у то време је било од посебног интереса, будући да је контроверзни рад често објављиван анонимно или псеудонимно, а резултат његовог опсежног вишегодишњег истраживања јесте дело *Theatrum anonymorum et pseudonymorum* које је објављено постхумно, 1708. године, девет година након Плацијеве смрти, у коме се наводи 2777 идентификованих анонимних дела, 2930 разрешених псеудонима, и додатно, 519 дешифрованих криптонимних дела на хебрејском. Публикација садржи и два регистра: регистар наслова анонимних дела и регистар правих имена аутора, а одељак посвећен анонимним делима је сређен по предметима (нпр. теологија, права итд.). Активно учешће бројних научника, које ово дело чини правим

колективним подухватом, и данас се може детаљно документовати. Државна и универзитетска библиотека у Хамбургу чува велики број материјала које је Плације, као центар ове својеврсне информационе мреже, сакупљао и сређивао. У прикупљању грађе учествовало је више од четрдесет сарадника из разних европских земаља, међу којима се налазио и Адријен Баје (Adrien Baillet), други значајан истраживач псеудонимности (Mulsow 2006, 232-234).

Дело садржи и изузетно духовиту и често репродуковану гравуру на једној од прелиминарних страна која приказује групу мушкараца у дугачком ходнику библиотеке, док су полице са обе стране ходника пуне књига. Човек окренут леђима читаоцу (вероватно сам Винсент Плације) скида маске тројице аутора показујући тиме њихова права лица, док су маске из ранијих открића нанизане попут трофеја на ужад која виси у библиотеци (Слика 42).

У покушају објашњења све израженије појаве анонимности и псеудонимности јављају се бројна питања: Зашто је аутор одлучио да остане анониман? Зашто се скрива? Зашто не признаје свој рад?... А стратегија аутора и статус дела уско су повезана са јавности – оном којој се аутор, објављивањем свог дела, обраћа. Шта за читаоца значи одсуство имена аутора? Какво значење он приписује анонимности? Какав ефекат ова појава има на особу која жели да прочита књигу? На ова и слична питања први је покушао да одговори Адријен Баје, по професији библиотекар, у оквиру своја два списка: у првом тому књиге *Jugemens des sçavans* под насловом *Préjugés des livres anonymes et des noms d'auteur* из 1685. године и у делу *Auteurs déguisez sous des noms étrangers, empruntez, supposez, feints à plaisir, chiffrez, renversez, retournez, ou changez d'une langue en une autre* из 1690. године.

Прво дело представља оно што се данас зове општа критичка библиографија, која је требала да обухвати сва знања, али је нажалост, остала недовршена услед смрти аутора (Waquet 2013, 226). А друго дело (такође недовршено) се састоји од уводне расправе (франц. *Discours préliminaire*), која заправо чини и највећи део објављеног дела (517 страница од 615). У њој Баје најпре говори о увреженој пракси псеудонимности и анонимности, те разврстава могуће разлоге ових појава у 14 посебних скупина. Након тога, на стотинак страница следи абецедни списак разрешених псеудонима који су разматрани у уводу дела (Laugaa 1986, 195). Сам Адријен Баје ово дело није потписао већ је навео иницијале *A. B.* Објашњење није оставио, те се може само претпоставити да је желео да се заштити од критика, или можда добије мишљење и суд јавности пре него што рад настави. За Франсоаз Ваке (Waquet 2013, 235), овакво давање легитимитета анонимности и псеудонимности у име потпуне слободе дате читаоцу би у коначници могло значити одбацивање сваког ауторитета, почев од онога који се везује за име аутора.

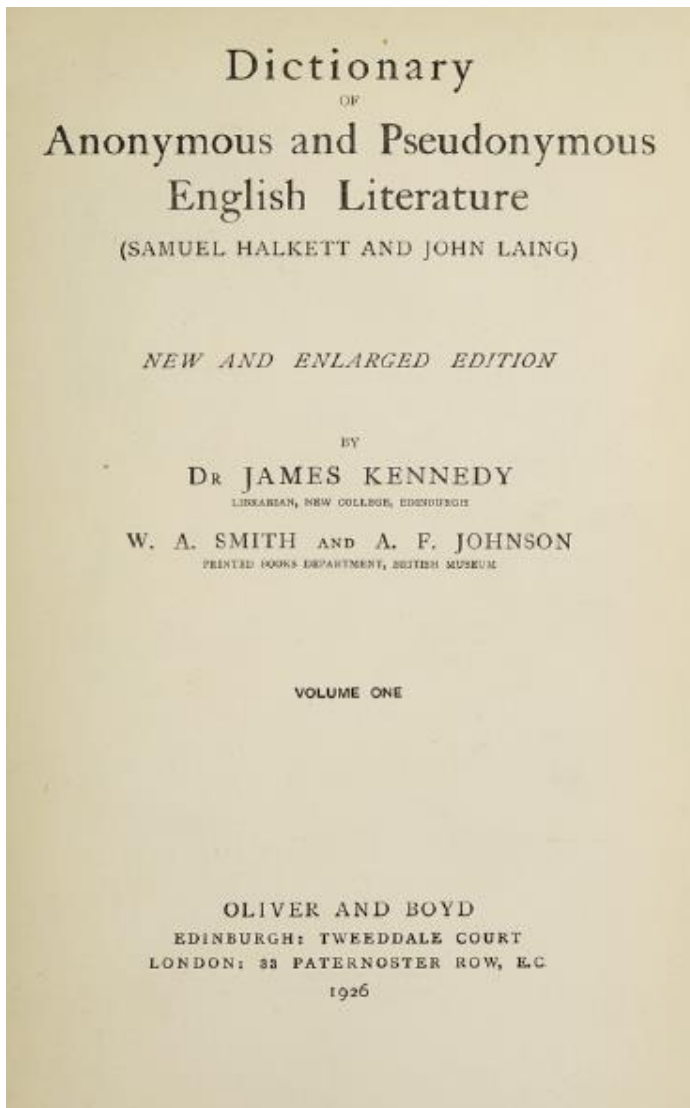
Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes чији је пуни наслов *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes composés, traduits ou publiés en français, avec les noms des auteurs, traducteurs et éditeurs*, представља најчувенији четворотомни речник који садржи разрешене псеудониме француских и латинских аутора, а који је саставио Антоан Александар Барбије (Antoine Alexandre Barbier), француски библиотекар. У историји је остао упамћен и по напорима које је улагао да сачува научне и рукописне књиге за време и након Француске револуције. Поменути речник је изашао у периоду 1806-1809, а између 1822. и 1824. године – непосредно пред своју смрт, Барбије је објавио и друго допуњено издање речника. Одредницу у речнику чини наслов анонимног дела, иза којег је унето пуно име аутора уз унос доступних библиографских података везаних за наслов. Међутим, недостаје ауторски регистар, чиме је

отежана претрага речника (Morris 1933, 361). Током година изашло је небројено издања овог речника, а последње је фототипско издање из 1986. године⁶⁰.

Самјуел Халкет, библиотекар на Правном факултету у Единбургу, објавио је 1856. године отворено писмо у часопису *Notes and Queries* у коме је нагласио потребу да се енглеској литератури обезбеди еквивалент Барбијеовом речнику, објаснивши том приликом да прикупља грађу за речник анонимних и псеудонимних дела на енглеском језику. Стога се ова година узима као почетна година у раду на значајном делу *Dictionary of Anonymous and Pseudonymous Literature of Great Britain* које је објављено у 4 тома у периоду од 1882. до 1888. године. Наиме, након Халкетове смрти (1871), његови материјали су предати Џону Лејнгу (John Laing), библиотекар у Новог Колеца у Единбургу, који је наставио рад до своје смрти 1880. године, а књигу је постхумно приредила за штампу ћерка Џона Лејнга, Кетрин Лејнг (Catherine Laing). Рад на овом опсежном речнику затим је наставио бивши асистент Џона Лејнга, др Џејмс Кенеди (James Kennedy), који је посветио читав живот проналажењу нових информација, прикупивши око 35.000 нових наслова и који, на жалост, као ни његови претходници, није доживео излазак новог издања речника. Тачније, те 1925. године, прва два тома су била у штампи, томови три, четири, пет и шест су били сложени и делимично редиговани, док су регистри били тек парцијално урађени. За уређивања преостале грађе заслужни су Вилијам А. Смит (William A. Smith) и Алфред Ф. Џонсон (Alfred F. Johnson) из Британског музеја (Halkett et al. 1926, VIII-IX). Ова публикација је наставила да излази под делимично измењеним насловом *Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature*, од 1926. до 1934. године, када је изашао последњи, седми том који је садржавао регистре правих имена аутора и псеудонима чиме је знатно олакшано коришћење речником. Због своје свеобухватности представља најадекватнији избор у пружању помоћи библиотекама које имају у својим фондовима дела енглеске књижевности (Слика 43). Накнадно су изашла још два тома, осми који садржи дела штампана од 1900. до 1950. године (изашао 1956. г.), и девети (изашао 1962. г.), који садржи допуне и исправке за период пре 1900. године. Грађу за ова два тома су прикупили Денис Роудс (Dennis E. Rhodes) и Ана Симони (Anna E. C. Simoni). Додатно, 1980. године, Џон Хорден (John Horden) је приредио треће измењено и допуњено издање под називом *A Dictionary of Anonymous and Pseudonymous Publications in the English Language* које садржи потпуно документоване доказе о ауторству око 4.000 анонимних и псеудонимних публикација на енглеском укључујући преводе са других језика, издате у периоду од 1475. до 1640. године. Како сва издања овог речника укључују не само грађу штампану у Енглеској, већ и дела на енглеском штампана у другим земљама и дела преведена на енглески, сврставају се у ред најкомплетније референсне литературе у области псеудонимије на енглеском језику.

Са друге стране, *Deutsches Anonymen-Lexikon: 1501-1926*, аутора Михаела Холцмана (Michael Holzmann) и Ханса Бохате (Hanns Bohatta) представља најсвеобухватнији речник анонима и псеудонима за немачко говорно подручје, а који је излазио у 7 томова у периоду 1902-1928 (Bates 1966, 1140). Садржи око 83.000 одредница и чини полазну тачку за сва истраживања анонимних штампаних књига на немачком језику. У речнику су дела поређана абecedно, док је иза наслова дато разрешено име аутора, уз податак о особи која је пружила ту информацију.

⁶⁰ Barbier, Antoine Alexandre. *Dictionnaire des ouvrages anonymes T.1-4*. 2e éd. Hildesheim [etc.] : G. Olms, 1986.

Сл. 43: Насловна страница првог тома публикације *Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature* издатог 1926. године

Истовремено, и руски књижевни критичари и библиографи посвећују велику пажњу овом питању. Григорије Николајевич Гренади (Григорий Николаевич Геннади) је 1874. издао први речник разрешених анонимних књига на руском језику под називом *Список русских анонимных книг с именами их авторов и переводчиков*, док се као најзначајнији издваја *Словар псеудонимов русских писателей* Ивана Филиповича Масанова, који је изашао у 4 тома у периоду 1956-1960. Ово дело представља резултат више од четрдесет година рада, током којих је аутор прикупио преко 80.000 псеудонима руских писаца, научника и јавних личности коришћењем различитих штампаних и архивских извора (Масанов 1956, 5).

Речник се састоји из два дела: први део (том 1-3) садржи алфабетске регистре псеудонима (постоје засебни регистри за псеудониме на руском, латиничном и грчком писму, као и регистар знакова и шифара); док други део речника (том 4) садржи азбучни списак аутора чији су псеудоними објављени у речнику, где је уз пуно име аутора, наведено и датум и место рођења и смрти, књижевна или научна област којом се бави, као и списак свих псеудонима којима се дати аутор потписивао. Непроцењив је извор података за све који проучавају први талас руске емиграције у Европи или период Октобарске револуције.

Поред ових значајних референсних извора разрешених анонимних и псеудонимних аутора у европским оквирима, будући да појава псеудонимности и анонимности није уско везана за једну земљу или регион, већ представља општи тренд који достиже свој врхунац у 19. веку; крајем 19. и почетком 20. века покрећу се и истраживања у оквиру бројних књижевности на светском нивоу којима је циљ разоткривање аутора анонимних и псеудонимних дела, а чији су резултати публиковани у форми референсне литературе.

6.2. Доступност референсне грађе анонимних и псеудонимних аутора у светским оквирима

У циљу идентификовања доступне референсне грађе анонимних и псеудонимних аутора у светским оквирима спроведено је истраживање током марта 2022. године.⁶¹ Како би се добили што прецизнији подаци, за проналажење грађе коришћен је највећи светски онлајн каталог WorldCat⁶². WorldCat је настао 1967. године, а покретач ове базе је библиографски сервис OCLC (Online Computer Library Center, глобална библиотечка кооператива која пружа технолошке услуге, оригинална истраживања и програме за своје чланство и библиотечку заједницу у целини), основан такође 1967. године. Данас WorldCat представља највећу светску мрежу библиотечких садржаја и услуга, а десетине хиљада библиотека које учествују у креирању ове базе су посвећене обезбеђивању приступа својим ресурсима на вебу. Према подацима из децембра 2021. године, у овој бази је било доступно више од 500 милиона библиографских записа, 3 милијарде јединица на око 500 језика, док је 40% доступне литературе на енглеском језику⁶³.

Претраживањем ове базе иницијално је пронађено 940 публикација које се баве феноменом анонима и псеудонима, а формално припадају референсној литератури. Међутим, како је ово скупни каталог у коме су доступни библиографски записи из десетине хиљада библиотечких каталога, уочен је изванредан број дупликата. Након детаљне анализе добијених резултата, издвојено је 536 публикација које задовољавају дати критеријум.⁶⁴

Очекивано, највећи број публикација је на водећим светским језицима: на енглеском 87, шпанском 67, француском 61, кинеском 45 и немачком језику 44. Додатно, уочено је да не постоји ни једна публикација ове врсте на српском језику (Табела 1).

⁶¹ Истраживање је спровео аутор.

⁶² Доступно на: <https://www.worldcat.org/>

⁶³ Више на: <https://www.oclc.org/en/worldcat/inside-worldcat.html>

⁶⁴ Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима која је доступна преко базе WorldCat дата је у Прилогу 2.

Табела 4: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat у односу на језик публикације

Језик	Број публикација
Енглески језик	87
Шпански језик	67
Француски језик	61
Кинески језик	45
Немачки језик	44
Италијански језик	22
Руски језик	22
Холандски језик	17
Португалски језик	13
Корејски језик	12
Пољски језик	12
Латински језик	11
Грчки језик	8
Јапански језик	8
Норвешки језик	7
Турски језик	7
Шведски језик	7
Арапски језик	6
Бенгалски језик	5
Литвански језик	5
Чешки језик	5
Бугарски језик	4
Дански језик	4
Мађарски језик	4
Словачки језик	4

Украјински језик	4
Јерменски језик	3
Малајски језик	3
Таи језик	3
Хебрејски језик	3
Албански језик	2
Африканерски језик	2
Естонски језик	2
Канада језик	2
Каталонски језик	2
Фински језик	2
Азербејџански језик	1
Белоруски језик	1
Бретонски језик	1
Бурмански језик	1
Грузијски језик	1
Гуџарати језик	1
Дравидски језик	1
Персијски језик	1
Румунски језик	1
Тамилски језик	1
Урду језик	1
Хинди језик	1
Хрватски језик	1
Вишејезични	7
Укупно	536

Будући да у оквиру енглеског и шпанског језика постоји више књижевности, извршена је анализа броја евидентираних приручника према држави издавања. На основу добијених резултата, уочено је да највећи број публикација на енглеском језику потиче из Сједињених Америчких Држава, док је међу публикацијама на шпанском језику највећи број оних издатих у Шпанији, Аргентини и Мексику (Табела 5 и 6).

Табела 5: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat на енглеском језику према држави издавања

Држава издавања	Број публикација
Сједињене Америчке Државе	49
Велика Британија	17
Канада	7
Индија	4
Аустралија и Нови Зеланд	3
Остало	7
Укупно	87

Табела 6: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat на шпанском језику према држави издавања

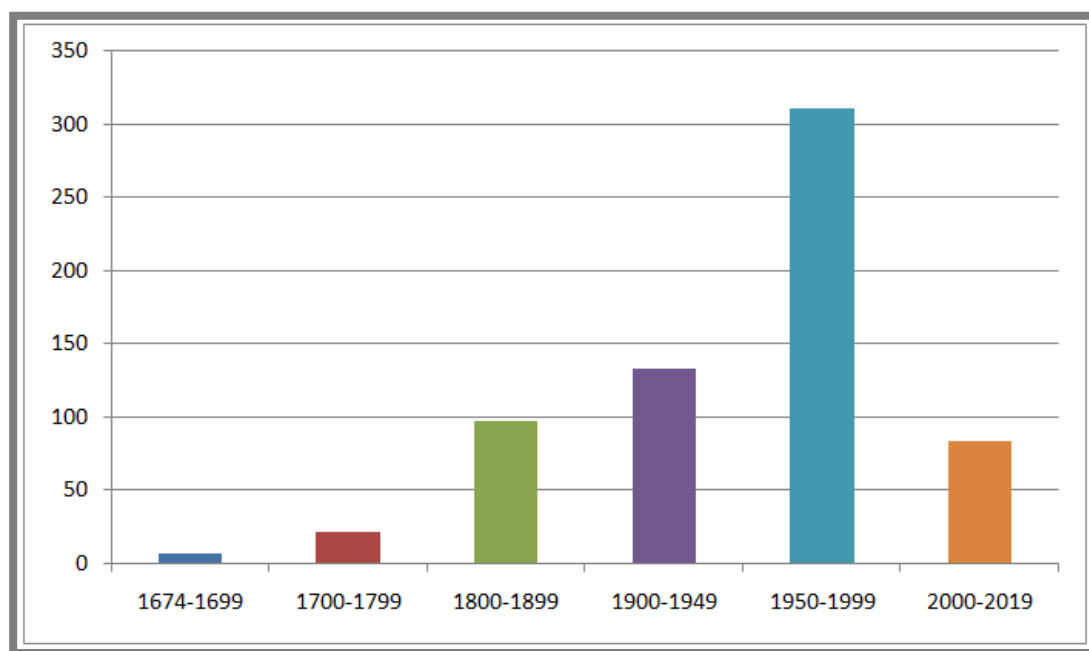
Држава издавања	Број публикација
Шпанија	13
Аргентина	12
Мексико	10
Венецуела	5
Куба	5
Чиле	4
Колумбија	3

Перу	3
Сједињене Америчке Државе	3
Уругвај	2
Боливија	1
Доминиканска република	1
Еквадор	1
Костарика	1
Немачка	1
Никарагва	1
Хондурас	1
Укупно	67

Пратећи годину издавања може се закључити да су најплодоносније године за издавање ове врсте грађе биле у другој половини 20. века, када постепени развој информационо-комуникационих технологија омогућава да се стандардни носиоци података у папирној форми замене базама података које истраживачима омогућавају бржи приступ информацијама, те почетком 21. века пракса издавања овакве референсне литературе замире (Слика 44), а примат преузимају поменуте базе података, које данас постају главни извор информација о псеудонимима иза којих се крију савремени аутори. Истовремено, најстарија пронађена публикација је већ поменуто дело *De scriptis et scriptoribus anonymis atque pseudonymis* Винсента Пластија из 1674. године, док је последње дело издато 2019. године на шпанском језику под називом *Encubrimientos de la identidad: seudónimos y otros escondrijos en la literatura, el periodismo y las artes en Canarias*.

Популарност база података доступних онлајн у слободном приступу је велика, будући да омогућавају једноставну и лаку претрагу, те брз проналазак тражене информације без уложених средстава, штедећи притом и време корисника потребно за одлазак у библиотеку. Међутим, посматрајући базе података које складиште информације о псеудонимима, може се закључити да им је информативна вредност сужена, будући да се ограничавају махом на савремене ауторе и познате књижевне псеудониме као што су Стендал, Волтер и сл. На пример, Википедија нуди листе псеудонима на 13 језика, које се стално ажурирају, а основни недостатак ове базе, поред невеликог броја псеудонима, је што у већем броју случајева не постоје библиографски извори

којима би се потврдили наведени подаци.⁶⁵ Стога је традиционална референсна литература, као што је Халкетов речник за енглеско говорно подручје или речник Масанова за руско говорно подручје, још увек најадекватнији избор за све истраживаче којима је потребна потврда ауторства неког анонимног или псеудонимног дела насталог до друге половине 20. века.

Сл. 44: Број издате референсне грађе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat кроз временски период

Нажалост, у српским библиотекама је изузетно оскудна доступност ове врсте грађе. Претрагом узајамног каталога српских библиотека које учествују у COBISS систему⁶⁶, пронађено је свега 16 публикација које се баве псеудонимним и анонимним делима, а спадају у категорију референсне грађе. При том, 5 публикација је на енглеском језику, док не постоји ни једна публикација ове врсте на српском језику⁶⁷ (Табела 7).

⁶⁵ Листе псеудонима су доступне на: <https://www.wikidata.org/wiki/Q1515114>

⁶⁶ Претрагу је вршио аутор током марта 2022. године, када је у COBISS систему било укључено 237 библиотека, а доступно више од 3,5 милиона библиографских записа. Више информација на: <https://sr.cobiss.net/cobiss.htm>

⁶⁷ Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима која је доступна преко узајамне библиографско-каталожке базе података COBIV.SR дата је у Прилогу 3.

Табела 7: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази COBISS.SR у односу на језик публикације

Језик	Број публикација
Енглески језик	5
Бугарски језик	2
Мађарски језик	2
Словачки језик	2
Француски језик	2
Румунски језик	1
Руски језик	1
Чешки језик	1
Укупно	16

6.3. Идентификовање анонимних и псеудонимних аутора на српском културном простору

Детаљном претрагом доступних извора информација утврђено је да код нас не постоји ни једна засебна публикација која се бави разрешењем псеудонима и шифара српских аутора из било које научне области. Кнежевић (1949, 391) наводи како је Јован Скерлић 1908. године дао свом ученику Михаилу Д. Милинковићу да у форми семинарског рада изради *Речник псеудонима у српској књижевности*. Према добијеним упутствима, Милинковић је започео сакупљање и дешифровање псеудонима, међутим, ратне прилике су омеле тај рад, а прикупљени подаци су се изгубили у датим околностима.

Након завршетка Првог светског рата, рад на прикупљању и разрешавању псеудонима наставили су Марцел Видачић у Хрватској, а у Србији Милица Продановић у Универзитетској библиотеци и Људмила Михаиловић у Народној библиотеци Србије. Видачићева збирка је објављена 1951. године као *Dopunski svezak, Kazala* у оквиру дела *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća* под називом *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*, док су друге две збирке псеудонима прерасле у интерне каталоге псеудонима који су се током година допуњавали у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” и Народној библиотеци Србије.

У доступној литератури пронађене су две, свеобухватне, условно речено збирке псеудонима које нису изашле самостално, већ су штампане у форми регистра: *Збирка наших псеудонима* Миливоја В. Кнежевића и *Registar šifara, pseudonima i.t.d.* у оквиру *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova*.

6.3.1. Збирка наших псеудонима

За формирање *Збирке наших псеудонима* заслужан је Миливоје В. Кнежевић, истакнути интелектуалац и библиотекар. Био је свестрана личност која је деловала на бројним просветно-културним пољима. Рођен је у Крагујевцу 6. новембра 1899. године, а преминуо је 13. јула 1973. у свом родном граду. Иницирао је оснивање и био уредник часописа *Књижевни север*. Оставио је трага и као врстан познавалац српске књижевности, а остало је забележено и да му је недовршена докторска дисертација о српској усменој књижевности уништена приликом бомбардовања Београда. Истовремено, објављивао је бројна дела и као песник, прозаиста и есејиста (Медиговић Стефановић 2020, 134).

Посматрајући псеудономастику као значајну друштвену и књижевну појаву, те схватајући важност идентификовања аутора, Кнежевић започиње рад на прикупљању, разрешавању, потврђивању и сређивању псеудонима и шифара, ограничавајући се на „наше писце оригиналних дела на нашем језику и страним језицима, и наше преводиоце са нашег језика на стране језике и обратно”, сматрајући да и „овако ограничена и издвојена, наша збирка је потврда којим је путем, каквим начином, и у коликој је мери наш народ ишао стопама осталих, напредних, цивилизованих народа и да и његове књижевне и научне, просветитељске и журналистичке традиције имају за собом векове разних видова духовне активности, међу које убрајамо и разнородна дела под псевдонимним ознакама” (Кнежевић 1949, 390).

У корпус његове збирке иницијално су ушле поменуте три рукописне збирке (збирка настала у Универзитетској библиотеци, збирка настала у Народној библиотеци Србије и Видачићева збирка) које су бројале око 500 дешифрација, уз додатак још око 50 дешифрација збирке Драгослава Петковића. Остали наведени разрешени псеудоними су резултат прегалачког рада самог Кнежевића, који је неуморно објављивао индексе прикупљених и разрешених псеудонима у часопису *Библиотекар* у периоду од 1949. до 1955. године.

У изради своје збирке Кнежевић се руководио следећим принципима:

- дати што већи број псеудонима (како на ћирилици, тако и на латиници), преузетих из доступних штампаних извора (књига и периодике) и разрешених путем писаних и усмених извора;
- помно проверити обухваћени материјал и опремити га библиографским потврдама и потребним објашњењима;
- користити сав расположив материјал и сва приступачна средства како би збирка била што потпунија и што подеснија, како за општу, тако и за посебну, библиографску намену (Кнежевић 1949, 394-395).

ЗБИРКА НАШИХ ПСЕВДОНИМА

Писци:

(2)

Ј.

Јагић, д-р Ватрослав

В. Ј. — Иницијали. — Приказ на „Из новије српске лирике“ од д-р Љубомира Недића. (Archiv für slavische Philologie, Band XVI, стр. 259). — Као уредник, у истом часопису и под истим иницијалима, објавио бројне написе.

Јаковљевић, Јаков

Ј. Ј. — Иницијали. — „Еклога пречестнијешему господину Стефану Станковићу опшчежителнаго манастира Ораовице архимандриту...“ (Будим, 1828, стр. 6, 8^о).

Јаковљевић, Милица

Мир — Јам. — „Вук и седам јарића“. Бајка за децу. С рус. — Са сликама. [Београд, (s. a.), стр. 13, 8^о. Библиотека „Дечја радост“]. — „То је било једне ноћи на Јадрану.“ Роман. (Београд, 1936, стр. 448, 8^о).

Јаковљевић, д-р Стеван Ј.

Санио Павловић — „Незнани“, приповетка (Мисао, књ. XXVII, стр. 18—25) — и друге приповетке у истом часопису. — Псевдоним претставља име биолога Санио Карл Густава (1832—1891) и мајчино презиме. Настао је после приговора: што се писац као научни радник бави књижевношћу.

Јаковљевић, Цветко

Еволуционист — Без потврде.

Јакшић, Ђура

Живописац — Без потврде.

Т. — Треба да је иницијал од псевдонима „Темељко“. — Беле-

шчица о Видовдану (Враголан за 1871, бр. 3).

Темељко — Читаоцима Враголана. (Враголан за 1871, бр. 2). — Макса Шнајлер и Ђаво (Враголан за 1871, бр. 3).

Теорин — „Господину Каритону, Ј.“ (Седмица за 1856, стр. 169). — „Осмех“ (Седмица за 1856, стр. 169); „Мила“ (Седмица, за 1856, стр. 248); „Госпођица Ј.“ (Седмица за 1856, стр. 256).

Јакшић, Милета

Јенскиј—Псевдоним је име личности из Пушкиновог „Оњегина“. — Њим је потписивао песме у Делу, Отаџбини, Стражилову, Бранковом Колу, Зори итд. — Приповетка „Црно Маче“ — успомена — написао — (Отаџбина, 32, стр. 390—399). — „Зимски звуци“ (Ј. М. Српске, књ. 182, стр. 88).

Јакшић, Светолик

Мари — Сарађивао у листу Видело.

Наргу — „Тасин дневник“, св. IV (Зора за 1896, стр. 36). — „Приповетке Милке Алексић - Гргурове“ (Зора за 1897, стр. 177).

Јавез, Станко

Stanko Javor — „Руски теџај“, књ. I, стр. 1—10 (Ljubljana, 1945—1946, стр. 168, 8^о). — Писао реферате за Obzornik.

Јанић, Душан

D. J. Volnau — Псевдоним претставља иницијале пишчева имена и презимена и име писца из француске књижевности. — »The Empress of the Balkans«. Drama in

Грађа у збирци је подељена на два дела:

1. Нерешени псеудоними (дати у намери да потакну њихово разрешавање, унети са потврдама дела и њиховим најважнијим библиографским подацима) разврстани су азбучним редом, при чему су несловни знаци унети на крају.
2. Решени псеудоними, који се даље деле на:
 - a. *Индекс решених псеудонима*, такође разврстани азбучним редом, где је псеудоним дат само са упутом на право презиме и име писца;
 - b. *Писци*, део где су за сваког аутора дате дешифрације псеудонима, скупљене на једном месту, у азбучном реду, са потребним објашњењима и потврдама за сваки псеудоним (Слика 45).

Овако сређена грађа броји око 500 нерешених и око 2000 решених псеудонима за око 1000 писаца, а током година допуњавана је и прилозима других сарадника у часопису *Библиотекар* све до 1964. године. Према Медиговић Стефановић (2020, 133), Кнежевић је „своје прилоге о југословенским псевдонимима преточио у књигу *Речник наших псевдонима*, али, нажалост, тај рукопис није до сада објављен”.

6.3.2. *Registar šifara, pseudonima i.t.d.*

На просторима бивше Југославије Лексикографски завод је 1956. г. покренуо ретроспективну библиографију под називом *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova* која обухвата дела објављена у периодици Јужних Словена. Временски критеријум селектоване грађе је период од краја 18. века до 1945. године. Основни циљ је био да се истраживачима културног наслеђа пружи свестран увид у материју коју проучавају, а која је објављена у периодичним публикацијама. До сада је објављено 14 томова у којима су: наука о књижевности (1–7 том), историјске науке (томови 8–11), ликовна уметност (12. том) и музичка уметност (13. и 14. том).

Библиографију уз сваки том прате три регистра, од којих је један регистар псеудонима и шифара (иницијала и ауторских знакова). Тачан назив овог регистра гласи *Registar šifara, pseudonima i.t.d.* и он обухвата:

- разрешене ауторске знакове, шифре, иницијале и псеудониме;
- презимена допуњена именом аутора у случају да су чланци били потписани само презименом;
- у оригиналном облику наведена презимена и имена аутора када су у часопису наведена фонетски или пак неправилно транскрибована;
- установљене штампарске грешке у именима, односно презименима аутора.

Шифре, тј. ауторски знакови и иницијали наведени су у изворном облику – онако како су дати у часопису. Псеудоними су такође наведени у изворном облику, осим када су дати у форми имена и презимена. У том случају, псеудоними почињу речима које имају облик презимена, а иза њих долазе речи које имају облик имена. Уз псеудоним или шифру често стоји назив часописа и година, који откривају да су дати облици разрешени у наведеном часопису за дату годину. У

супротном, стоји *Податак о шифри*. Ова ознака показује извор на основу кога је разрешен дати облик. На пример скраћеница *Б. ц.* означава Београдски центар или *Податак од писца* значи да је псеудоним или шифру разрешио сам аутор.

У самој библиографији, одредницу чини ауторово име у оквиру које су сва дела датог аутора поређана хронолошки, а разрешене ауторске ознаке (псеудоними, шифре и сл.) су дати у свом аутентичном облику на крају описа библиографске јединице иза знака #. Нажалост *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*, која је поред друштвених наука требала да обухвати и природне науке, престала је да излази 1986. године, тако да је овај корпус остао недовршен.

6.3.3. Псеудономастика данас

Данас је Србија једна од ретких земаља која никада није издала ни једну публикацију везану за псеудониме и шифре из било које научне области.⁶⁸ Псеудоними и шифре којима су се потписивале монографске публикације, чланци у периодичи или радови објављени у делима других аутора, још увек су расути по библиографијама, енциклопедијама, лексиконима, часописима, или сакривени по библиотечким каталозима.

Прилежни библиотекари су формирајући библиотечке каталоге често уносили на каталошки листић и псеудонимне облике којима су се аутори потписивали. Међутим, имајући у виду величину и устројство лисног каталога једне библиотеке, јасно је да је претрага и проналажење псеудонима изузетно дуготрајан процес са непоузданим исходом. Стога су у појединим установама вођени интерни каталози псеудонима који су служили као информативно помагало и референтни извор података запосленима у свакодневном раду, као што је случај са већ поменутиим каталогом псеудонима који се налази у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”, али су они доступни искључиво за интерну употребу и ван домаћаја широког круга корисника.

У циљу што лакшег остварења једног од основних истраживачких задатака библиотекара – да разреши псеудониме, али и како би овако расути садржаји и информације постали лако доступни бројним истраживачима и јавности уопште, а у складу са доступним информационо-комуникационим технологијама неопходна је израда електронског референтног извора разрешених псеудонима српских писаца.

Интерни каталози псеудонима, као и *Збирка наших псевдонима* Миливоја В. Кнежевића и *Registar šifara, pseudonima i.t.d.* у оквиру *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* чине потенцијалну грађу и могу да представљају полазну тачку за израду електронског референтног извора разрешених псеудонима српских писаца.

⁶⁸ Види Табелу 4 у поглављу 6.2 и Прилог 2.

7. Електронска база разрешених псеудонима и шифара српских писаца

Формирање електронског референсног извора разрешених псеудонима српских писаца који би био претражив и доступан у отвореном приступу намеће се као неопходност за бројне научнике и истраживаче, с обзиром на чињеницу да је значајан број аутора с краја 19. и почетка 20. века користио псеудониме. Додатно, сматрамо да би постојање оваквог алата било од непроцењиве помоћи и бројним каталогизаторима у свакодневном раду.

Закључено је да нормативна датотетка личних имена CONOR.SR не чини погодну основу за креирање електронског референсног извора псеудонима због исказаних техничких ограничења библиотечког програма COBISS, услед којих у њу није могуће унети један сегмент корпуса псеудонима у које улазе псеудоними наведени у форми шифара, симбола, астронима, специјалних графичких знакова, или пак они настали коришћењем грчких слова или слова на старој ћирилици. Додатно, унос потребних података у ову датотеку захтева комплексна и напредна знања каталогизатора, те изискује додатно утрошено време будући да у разним библиотечким каталозима псеудоними имају неуједначен облик⁶⁹, што свеукупно проузрокује потешкоће у евидентирању присутних појавних облика ауторског исказа.

Једном формирана електронска база разрешених псеудонима и шифара српских писаца, која омогућава једноставну и брзу претрагу и екстракцију ових вредних информација, представљала би и значајан извор података неопходних за квалитетно формирање нормативне датотеке личних имена CONOR.SR у систему COBISS.SR. Са друге стране, сматрамо да је неопходно и повезивање садржаја дигиталног корпуса са већ формираним записима у нормативној датотеци личних имена CONOR.SR, како би се повећала видљивост ових података, обогатила нормативна датотека, те добили релевантнији резултати претраге.

Како је већ назначено у претходном поглављу, интерни библиотечки каталози псеудонима као и *Збирка наших псевдонима* Миливоја В. Кнежевића и *Registar šifara, pseudonima i.t.d.* у оквиру *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* чине потенцијалну полазну тачку за израду електронске базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца. Одлучили смо да иницијални корпус ове базе буде дигитализовани лисни интерни каталог разрешених псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” јер представља најобимнији доступни извор, будући да су у њега већ инкорпорирани псеудоними из *Збирке наших псевдонима* Миливоја В. Кнежевића. Истовремено, предвиђено је да се у следећем кораку база допуњава расположивим подацима поштујући следеће критеријуме:

⁶⁹ Види истраживање дато у одељку 5.5 ове докторске дисертације.

1. сва грађа објављена на територији Србије;
2. аутори српског порекла који су објављивали било где у свету;
3. аутори који нису српског порекла, али су допринели развоју и стварању српске културе;
4. аутори који су објављивали на било ком језику ван граница Србије, а писали су о српској култури, науци и уметности.

Будући да је интерни каталог разрешених псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” настајао током дугог низа година, и како су у његовом стварању учествовали многи библиотекари, изглед и опсег података на каталошким листићима је неуједначен. Већином су подаци писани руком, неки су куцани на писаћој машини, а на појединим листићима се налазе лепљени исечци из штампаних материјала углавном снимљени ксерокс апаратом, а који садрже библиографске податке о делима у којима се аутор потписивао одређеним псеудонимом. Одреднице су унете латиничним писмом, а псеудоними и библиографски подаци су преношени у изворном облику, језиком и писмом описиване публикације.

Имајући у виду овако разноврстан начин уноса у каталог, а нарочито преовлађујућу присутност рукописних података, неопходно је у процесу дигитализације користити напредне технологије за дигитализацију које би омогућиле не само пуко листање и читање дигиталних слика, већ и претварање скенираних листића у електронски текст који би био претражив.

7.1. Доступне технологије за потпуну дигитализацију рукописних докумената

Потпуна дигитализација подразумева употребу различитих алгоритама и софтверских алата за претварање скенова најразличитијих докумената у дигитални формат који се може користити у процесима истраживања (рударења) података (енгл. data mining) и системима за проналажење информација. Обрада докумената (енгл. document processing) је хибридно поље које се ослања на технике и алате као што су рачунарски вид, анализа и препознавање докумената, обрада природних језика и машинско учење. Истраживачи, библиотекари, архивисти и програмери, тј. сви они који се баве дигитализацијом историјских докумената често се суочавају са изазовима, као што су упитни квалитет оригиналних докумената, променљиви квалитет скенова, те мањак информација о доступним алатима за машинско учење (Bogowiecki and Navarete 2016, 238). Штавише, старост самих докумената усложњава процес обраде у односу на савремена документа, имајући у виду пре свега комплексан изглед докумената, архаичан речник, застарели правопис у руком писаним документима, те нестандардне фонтове и лигатуре у штампаним документима (Springmann et al. 2014, 72).

Бројни научници, суочени са овим проблемима, покушали су кроз разне пројекте да користе технологију за оптичко препознавање карактера (Optical Character Recognition – OCR) у инкунабулама те експериментисали са препознавањем рукописних докумената (Firmani et al. 2018, Springmann et al. 2016). Међутим, први успешни резултати на овом пољу настају развојем технологије аутоматског препознавања рукописног текста. Ова технологија је широко позната у области рачунарства под иницијалима НТР (Handwritten Text Recognition) технологија и данас

представља активно истраживачко подручје у рачунарским наукама, а датира још из средине двадесетог века (Weber et al. 2018, 157). HTR је првобитно био блиско повезан са развојем технологије оптичког препознавања карактера (OCR), где се скениране слике штампаног текста претварају у машински кодиран текст углавном поређењем појединачних знакова са постојећим шаблонима (Ul-Hasan et al. 2016, 176). Али, „за разлику од штампаног текста у коме су карактери стандардизовани и нема великих одступања, рукописна грађа је специфична. Једнако је индивидуална колико и њихови писци, и не само да се рукописни стилови разликују од земље до земље, већ зависе и од језика, сета карактера, скраћеница, као и стилова писања који су се користили током одређеног историјског периода. Такође, у рукописима се често појављују слова која додирују горњи или доњи ред, знакови се појављују у различитим нагибима, велика слова су често писана непропорционално велико, линије нису равне већ закривљене, а понекад се протежу и изван граница листа” (Андоновски и др. 2020, 36). Због свих ових карактеристика рукописне грађе, те рачунске сложености задатака, HTR се развио као засебно истраживачко подручје (Kichuk 2015).

Напредак у области статистике остварен осамдесетих година 20. века и развој напредног препознавања образаца у комбинацији са вештачком интелигенцијом деведесетих година праћени су стварањем дубоких неуронских мрежа⁷⁰ почетком новог миленијума. Све ово је, у комбинацији са доступношћу повећане рачунарске снаге, довело до евидентног побољшања у рашчитавању рукописних историјских докумената. Иако првобитно развијена за рукописне материјале, технологија се једнако успешно може применити и на инкунабуле и старе штампане књиге који су превише комплексне да би се могле адекватно обрадити доступним OCR техникама (Дакић и Софронијевић 2019, 14).

Историјски посматрано, HTR технологија се у почетку примењивала у финансијском и комерцијалном сектору (нпр. за тумачење поштанске адресе (Pall et al. 2012), обраду банковних чекова (Dimuro et al. 1997), верификацију потписа (Haffemann et al. 2015) и биометријску идентификацију потписа (Mogera et al. 2018)). Недавни успеси у развоју HTR технологије подударају се с доступношћу приступачних, висококвалитетних технологија за дигитално снимање слика, сродних онлајн система за смештај слика, те појавом програма масовне дигитализације које спроводи већина великих библиотека и архива широм света како би олакшали приступ својим збиркама (Ogilvie 2016, 81). Нова технологија понудила је решење проблема које је Едвардс у својој докторској дисертацији дефинисао још 2007. године: „Све је већи број скенираних рукописа које тренутне технике препознавања рукописа и OCR не могу транскрибовати будући да системи нису обучени за појединачни рукопис којима су ти манускрипти написани. Документи у овој категорији се крећу од средњовековних рукописа украшених разним илуминацијама преко руком писаних писама до инкунабула. Без транскрипције, ови документи остају неистраживи” (Edwards, 2007, 1).

Стога, успешан развој HTR технологије побољшава приступ збиркама, омогућавајући корисницима да брзо и ефикасно пронађу одређене теме, речи, људе, места и догађаје у документима, али и доводи до промене разумевања контекста и мултиплицира могућности

⁷⁰ Неуронске мреже су рачунарски системи хардвера и софтвера који су моделовани на основу биолошких мрежа које се налазе у мозгу животиња. Оне уче и побољшавају своје перформансе тренирајући на низу примера. Дубоке неуронске мреже су класе алгоритама машинског учења које користе више слојева обраде за учење и анализу свог задатка (Carbonell et al. 2013; Reyes 2022).

истраживања (Terras 2010, 17). Истовремено, генерисање машински читљивих текстуалних транскрипата обезбеђује основу за напредну семантичку, лингвистичку и геопросторну рачунарску анализу изворног материјала (Gregory et al. 2015, Weiser 2016).

И комерцијални провајдери на пољу дигитализације полако освајају овај простор, дигитализујући материјале институција које немају довољно средстава, док истовремено лиценцирају приступ тим ресурсима. На пример, Adam Matthew Digital је почетком 2018. године описао себе као „тренутно јединог издавача који користи вештачку интелигенцију и технологију аутоматског препознавања рукописног текста за своје рукописне збирке” (Adam Matthew Digital 2018). Међутим, ова комерцијална употреба НТР технологије значи да истраживачи и други појединци нису у могућности да се укључе у развој и примену технологије, а машинско учење, у својој суштини, представља континуиран процес у коме се захтева стална критичка процена унетих података на основу којих алгоритам учи, ако желимо да се ова технологија на смислен начин интегрише у архивску праксу и научна истраживања (Merono-Penuela et al. 2015, 543).

7.1.1. Аутоматско препознавање руком писаног текста помоћу платформе Транскрибус

Управо унутар оваквог оквира, велика истраживачка иницијатива преточена у Пројекат за препознавање и обогаћивање архивских докумената (Recognition and Enrichment of Archival Documents – READ)⁷¹ створила је Транскрибус⁷² као платформу која омогућава коришћење НТР технологије како институцијама тако и индивидуалним корисницима. Идеја развоја Транскрибуса лежи у промишљањима да није постојало довољно интердисциплинарног рада на примени модела дубоких неуронских мрежа на рукописном материјалу, и још важније, да није постојала платформа прилагођена кориснику која би ову технологију учинила приступачном. У коначници, развијена платформа Транскрибус омогућава да се сви манускрипти (без обзира на датум настанка, језик писања или формат у којем се јављају) читају, преписују и претражују помоћу технологије аутоматског препознавања (Дакић и Софронијевић 2020, 4).

Транскрибус је изворно осмишљен и покренут 2015. године у оквиру пројекта под називом tranScriptorium⁷³ (2013–2015) уз финансијску подршку Европске комисије. Али, док је tranScriptorium у великој мери био фокусиран на истраживање рачунарских наука, имплементација и развој Транскрибуса стављени су у средиште следећег, наследног пројекта названог READ, такође финансираног од стране Европске комисије у периоду 2016-2019. Основни циљ овог пројекта био је одржавање, развој и промоција функционалне мрежне истраживачке инфраструктуре у којој нове технологије могу да подстакну иновације у архивским истраживањима. Координатор пројекта је била Група за дигитализацију и дигиталну заштиту (нем. Digitalisierung & Elektronische Archivierung – DEA) са Универзитета у Инсбруку коју је предводио др Гинтер Милбергер (Günter Mühlberger) радећи са сарадницима са четрнаест

⁷¹ Више о пројекту на: <http://observatory.rich2020.eu/rich/projects/view/313331>

⁷² Платформа доступна на: <https://readcoop.eu/transkribus/?sc=Transkribus>

⁷³ Више о пројекту на: <https://cordis.europa.eu/project/id/600707>

других европских универзитета и истраживачких институција. Ова група и данас, након завршетка пројекта, одржава и развија Транскрибус, који је прерастао у „платформу за аутоматско препознавање, транскрипцију и претраживање историјских докумената, програмирану коришћењем апликација JAVA и SWT, а која се састоји од експертског алата Транскрибус, веб-интерфејса и неколико услуга у технологији облака (енгл. cloud technology)” (Андоновски и др. 2020, 37).

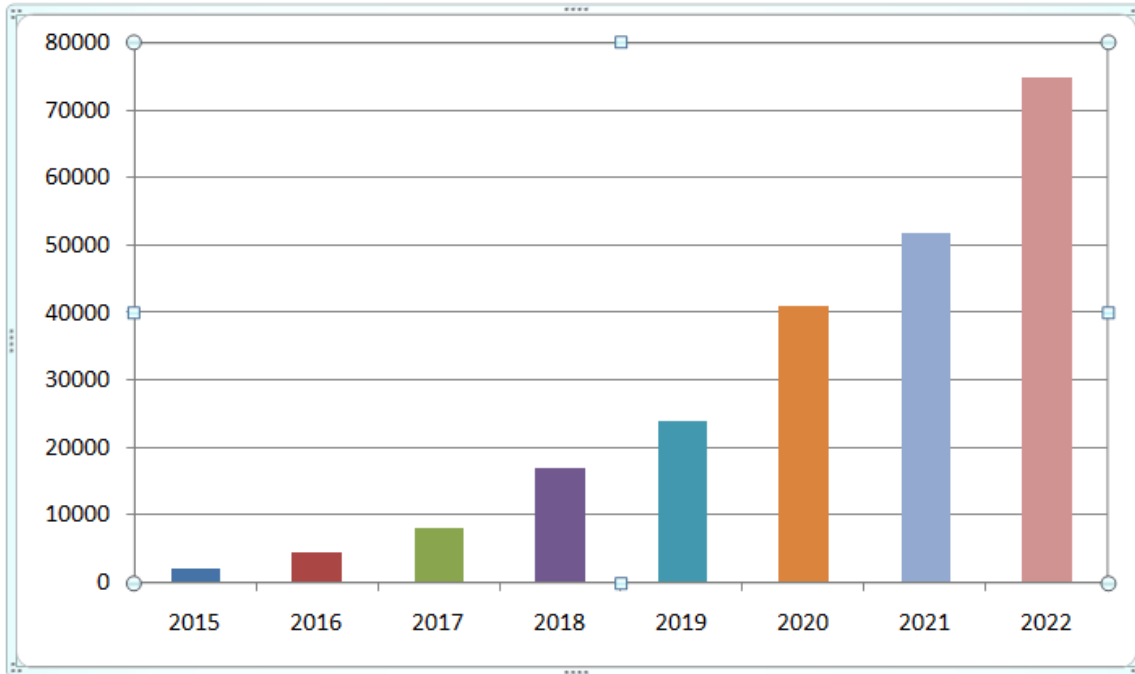
У графички кориснички интерфејс Транскрибус, имплементирана су најновија постигнућа у истраживању НТР технологије заснована на дубоким неуронским мрежама. Наиме, неуронске мреже се могу научити да препознају одређени стил писања испитивањем и обрадом дигитализованих слика и приложене транскрипције докумената, а као резултат процеса обуке добија се рачунарски систем који је прилагођен за аутоматско транскрибовање историјског материјала, познатији као НТР модел. Сама НТР технологија је језички независна, што значи да је процес обуке неуронске мреже исти за било коју врсту писма или период настанка писаног материјала (Leifert et al. 2016).

Додатно, у складу са потребама корисника који желе да добију и претраживе дигитализоване колекције у којима се налазе стари штампани материјали (било да су изворно штампани готицом, антиквом, курентом или неким другим декоративним стилем), омогућено је и коришћење технологије за пречишћавање штампаног текста, тј. коришћење метода оптичког препознавања карактера (Optical Character Recognition – OCR). Поступак OCR-а представља конверзију, односно превођење, слика текста (било да је текст куцан на машини или је у питању штампан текст) у електронски текст, након чега текст постаје претражив преко сваке појединачне речи. Процес оптичког препознавања карактера се одвија коришћењем различитих софтвера, а у Транскрибусу се користи ABBYY Finereader Engine 11.

Са друге стране, НТР технологија функционише потпуно другачије од технологије OCR. „Уместо фокусирања на појединачне карактере, произведени НТР модели за препознавање рукописног текста обрађују целе речи или пак целе линије, скенирају их у различитим правцима и упоређују са одговарајућим дигиталним сликама. На тај начин уче исправну дигиталну транскрипцију рукописних глифова” (Андоновски и др. 2020, 37). А додатно, иако изворно настала за потребе рашчитавања рукописне грађе, НТР технологија се успешно може применити и на старе штампане текстове који су превише комплексни да би се могли адекватно обрадити коришћењем OCR технологије за штампане текстове (Дакић и Софронијевић 2017, 4).

Мада је званично 2019. године престало финансирање пројекта READ, он наставља свој развој преко новоустановљене организације назване READ колаборатива (READ-COOP SCE) у циљу одрживости и даљег развоја платформе Транскрибус⁷⁴ (Андоновски и др. 2020, 36). О успеху иницијативе говори и чињеница да заједница Транскрибус непрекидно расте, а крајем јануара 2022. године број корисника је прешао 75.000 (Слика 46).

⁷⁴Више на: <https://readcoop.eu/about/>

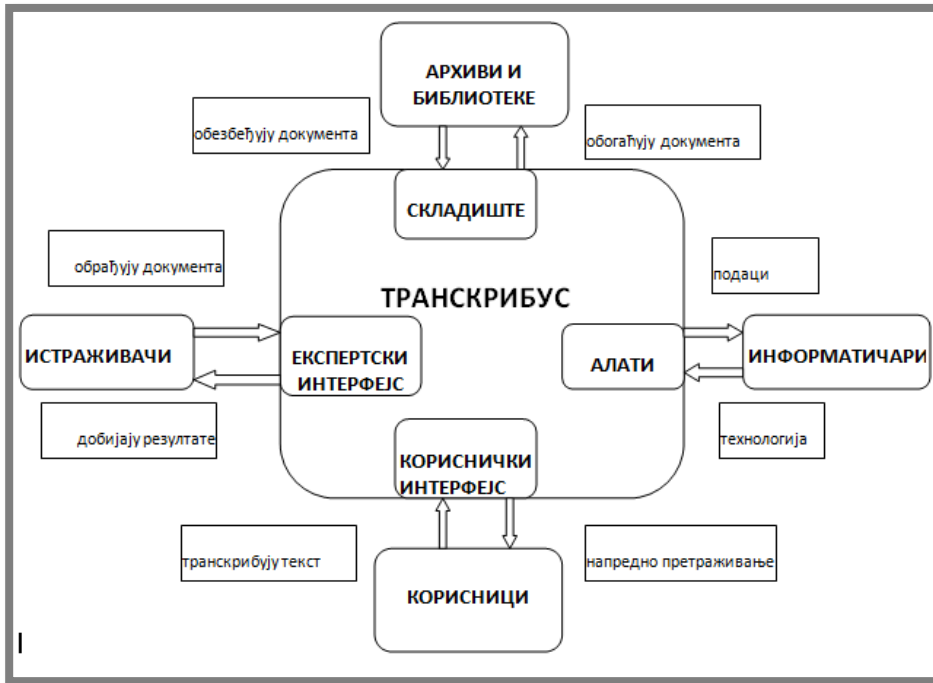
Сл. 46: Број регистрованих корисника платформе Транскрибус

Већина услуга које Транскрибус пружа тренутно су слободно доступне на мрежи, а усмерене су ка четири групе корисника за које се претпоставља да су заинтересовани за проучавање и коришћење историјских докумената:

- архивистима и библиотекарима,
- истраживачима из хуманистичких наука,
- информатичарима и
- потенцијалним корисницима.

Интереси ових корисничких група се преклапају, а свака од њих даје витални допринос инфраструктури Транскрибуса. Културне институције, истраживачи из хуманистичких наука и јавност могу пружити дигитализоване слике и транскрипте као материјал за обуку НТР механизма, док информатичари и програмери спроводе потребна истраживања неопходна за одржавање ове технологије. Свака група корисника такође може имати опипљиве користи од овакве иницијативе: архиви и библиотеке могу да креирају претраживе дигиталне збирке за своје кориснике, истраживачи из хуманистичких наука могу ефикасно да спроведу истраживање, а крајњи корисници могу, на пример, да проучавају своју породичну историју, или пак да допринесу развоју технологије преписивањем рукописне грађе или исправљањем аутоматског транскрипта историјских докумената. Информатичари и програмери такође имају могућност да у неком будућем истраживању користе добијене податке. Ова растућа мрежа

корисника кључна је за успех Транскрибуса: машинско учење значи да НТР постаје јачи са сваким документом који се обрађује на платформи (Слика 47).

Сл. 47: Главни актери инфраструктуре Транскрибуса, њихов допринос и могући бенефити у интеракцији са НТР технолошком платформом коју обезбеђује READ колаборатива

Универзитетска библиотека у Београду је укључена у рад Транскрибуса од његовог покретања, најпре као придружени партнер пројекта READ, а затим и као члан READ колаборативе како би омогућила корисницима приступ транскрибованом и претраживом тексту својих рукописних колекција. Будући да су ове колекције углавном писане ћирилицом, основни циљ је стварање НТР модела који би омогућио рашчитавање рукописне грађе на српској ћирилици. Путем пројеката који су реализовани под покровитељством Министарства културе и информисања Републике Србије⁷⁵, „Библиотека је дигитализовала и транскрибовала значајан део рукописне грађе која се налази у њеним фондовима: рукописе Исидоре Секулић, Бранимира Ћосића, Уроша Џонића, Анице Савић Ребац, Јована Скерлића и других” (Андоновски и др. 2020, 43). А захваљујући сарадњи са бројним културним институцијама, дигитализована је и транскрибована

⁷⁵ У питању су пројекти: *Нови хоризонт дигитализације* за 2016; *Раишчитана стара српска ћирилица: оживљена руком писана прошлост* за 2017; *Раишчитаност старе српске ћирилице: историја и традиција на дохват руке* за 2018; *Раскош потпуно раишчитане старе српске ћирилице: живо рукописно наслеђе од Бранковића до Обреновића* за 2019; *Раишчитана стара српска ћирилица у пуном сјају: оживљено рукописно наслеђе Милоша и Михаила Обреновића* за 2020; *Стара српска ћирилица у сазвежђу раишчитаних европских рукописа: рукописна дипломатска кореспонденција 19. века* за 2021. годину. Више на: <http://unilib.rs/transkribus/>

рукописна грађа која представља значајан део српске културне баштине⁷⁶. Истовремено, стално је отворен позив „свим библиотекама и архивима који имају рукописну грађу на српској ћирилици да се укључе и учествују у стварању кровног модела за рашчитавање српске ћирилице како би се створио алат који омогућава успешно претраживање пуног текста дигиталних колекција рукописне грађе. У том циљу одржан је и низ радионица за коришћење Транскрибуса за запослене у архивима, библиотекама и музејима широм Србије, као и велики број предавања и презентација на домаћим и регионалним скуповима библиотекара и архивиста” (Андоновски и др. 2020, 44). Акредитован је и Програм стручног усавршавања за библиотекаре под називом *Демократизација дигитализације у библиотекама* посвећен Транскрибусу⁷⁷ 2019. године, који је похађало 388 полазника (Дакић и др. 2020, 15). Имајући у виду успех курса, акредитација је продужена и на наредне три године, међутим, због пандемије вируса COVID-19, овај вид едукације је привремено обустављен.

Неспорно је да постоје бројне предности ако се НТР интегрише у циклус дигитализације рукописног материјала, а имплементација одрживих структура подршке које омогућавају да ова технологија буде доступна што широј истраживачкој заједници остаје примарни циљ READ колаборативе. Будући рад укључује омогућавање корисницима да дају значајан допринос у индексирању архивских фондова, тако што би, на пример, помогли у валидацији резултата претраживања који су добијени претрагом преко кључних речи, означавали лажно позитивне резултате и стварали индексе контролисаних речи за претрагу. Штавише, можда ће бити могуће развити аутоматизоване „агенте за претрагу” (енгл. search agents), који би претраживали све шири опсег дигитализованих датотека са одређеним кључним речима и, ако постоје битна преклапања и већи број погодака, о томе обавештавали корисника (Дакић и Софронијевић 2021, 54).

Управо због предочених могућности и перспективе у развоју, платформа Транскрибус је коришћена као база за формирање дигитализованог интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.

7.2. Интерни каталог псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”

Интерни каталог псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” чине каталожке јединице које су унете на листиће формата 14 x 10 cm и распоређене у 7 кутија. Све одреднице у каталогу су сређене абецедно. Одредницу главне каталожке јединице чини разрешено, право име аутора, док одредницу споредне (упутне) каталожке јединице чини неусвојени облик имена аутора или псеудоним, којим се упућује на право име аутора. Додатно, у кутији 7, посебно су издвојене каталожке јединице које се састоје од упутних листића у оквиру којих су одреднице сврстане у следеће категорије:

⁷⁶ Поред рукописне грађе из фонда Универзитетске библиотеке, у Транскрибусу је обрађена и рукописна грађа која се чува у Историјском архиву Крушевца, Историјском архиву Суботице, Библиотеци „Радоје Домановић“ у Тополи, Народној библиотеци Србије, Математичком институту САНУ итд.

⁷⁷ Аутор је уједно и један од предавача и креатора поменутог програма стручног усавршавања.

- аноними,
- астроними,
- бројеви,
- графички знаци,
- грчка слова,
- стара црквена ћирилица.

Категорију анонима чине дела изворно преузета из *Збирке наших псевдонима* Миливоја В. Кнежевића (поређана абecedно по наслову), која су накнадно у већем броју случајева разрешена (право име аутора је додато у форми упутнице), док у осталим категоријама одредницу чине разрешени псевдоними дати у форми упутнице на право име аутора поређани у логичком следу (астроними, бројеви и графички знаци) или пратећи дати алфавет (грчко писмо или писмо старе ћирилице).

Зачеци активности на сакупљању и разрешавању псевдонима у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” датирају из периода пред почетак Другог светског рата. Непосредни повод за настанак интерног каталога псевдонима у Универзитетској библиотеци било је писмо Марцела Видачића, тадашњег библиотекара Свеучилишне књижнице у Загребу, упућено Милици Продановић⁷⁸, тада библиотекарки Универзитетске библиотеке. Наиме, Марцел Видачић се 1939. године обратио Милици Продановић, као својој бившој колегиници, са молбом да му достави списак псевдонима српских књижевника, будући да је он тада прикупљао грађу за збирку псевдонима из хрватске књижевности, а коју је намеравао да прошири и на српске ауторе⁷⁹. „У жељи да му изађе у сусрет, те да свакако приложи макар и најскромнији списак псевдонима српских аутора, Милица Продановић прионула је да га сама изради, пошто у Универзитетској библиотеци није било ни картотеке ни било каквог пописа псевдонима. При изради тог списка за др Видачића помагао јој је њен свекар Јаша Продановић, наш познати књижевник и политичар, чије је знање у том погледу, нарочито када су у питању српски аутори, било веома богато и поуздано; он јој је саопштио многе разрешене псевдониме својих савременика” (Јанковић 1976, 787).

Припремајући грађу за Видачића, Милица Продановић је, учивши важност и значај његовог подухвата, започела систематски рад на прикупљању и разрешавању псевдонима српских писаца, уз свесрдну помоћ и подршку Смиље Мишић, такође библиотекарке Универзитетске библиотеке. Псевдониме је разрешавала на основу *Народне енциклопедије* Станоја Станојевића, саопштења аутора или неке друге особе којој је било познато ко се крије иза одређеног псевдонима. На тај начин се постепено формирао каталог од око 600 листића, формата 14 x 10 cm на којима су информације исписиване руком, плавим мастилом.

⁷⁸ Милица Продановић је била угледни библиотечки стручњак, која је своју професионалну каријеру започела у Свеучилишној књижници у Загребу, да би 1931. године наставила рад у Универзитетској библиотеци у Београду. Будући да је била удата за истакнутог новинара и комунисту Бору Продановића, током Другог светског рата била је привремено пензионисана, више пута хапшена и саслушавана. По окончању рата, враћа се у Универзитетску библиотеку као управница и на том месту остаје све до пензионисања 1961. године. У библиотекарству је оставила велики траг, између осталог, била је један од оснивача Друштва библиотекара Србије и покретач часописа *Библиотекар*.

⁷⁹ Видачић није успео у својој намери, а његова збирка је коначно објављена 1951. године као *Dopunski svezak, Kazala* у оквиру дела *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća* под називом *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*.

Прикупљена грађа је иницијално била подељена у две кутије. У првој су били азбучно сређени листићи који су као одредницу садржавали псеудоним, а са ког се у доњем пољу листића упућивало на право име аутора, творећи регистар псеудонима. У другој кутији, такође азбучним редом, били су сређени листићи са презименом и именом аутора у одредници. У доњем пољу сваког овог листића навођени су сви псеудоними којима се аутор служио, а уз сваки псеудоним дати су библиографски подаци о публикацији у којој је употребљен или о делу које је под тим псеудонимом објављено. Извор на основу којег је псеудоним разрешен, навођен је при доњој ивици листића.⁸⁰

Рад на изради овог каталога прекинут је 1941. године када је Милица Продановић принудно удаљена из Библиотеке, а сав прикупљени материјал је захваљујући оствареној сарадњи Милице Продановић и Миливоја В. Кнежевића ушао у основни корпус *Збирке наших псеудонима* (Кнежевић 1949, 391).

Након Другог светског рата, каталог је смештен у Одељење за обраду библиотечког материјала и поступно је допуњаван ангажовањем пре свега запослених, али и уз свесрдну помоћ бројних универзитетских професора, те заинтересованих корисника Библиотеке. Захваљујући превасходно књижничарки Босилки Јанковић (запослена у Библиотеци од 1948–1978), каталог данас садржи више од 5000 псеудонима, иницијала и шифара сакупљених са територије бивше Југославије. Наиме, доласком у Одељење обраде 1949. године, Босилка Јанковић преузима бригу о каталогу, задржавајући претходно установљен начин уноса података. Увидевши колико је Кнежевићева *Збирка наших псеудонима* која је излазила у наставцима у часопису *Библиотекар* од 1949. до 1955. године, иако драгоцен, ипак неподесна и непрегледна за коришћење, одлучује да у интерни каталог препише све податке из поменуте *Збирке*. Истовремено, поштујући концепт латиничне одреднице лисног алфабетског каталога Универзитетске библиотеке, сукцесивно преписује и листиће које је унела Милица Продановић, стварајући латиничне одреднице и абecedни редослед. Одлучује и да обједини главне и упутне каталожке листиће, формирајући тако јединствени абecedни каталог, док задржава као засебну целину једино корпус упутних листића који се односе на накнадно разрешена анонимна дела и псеудониме дате у виду бројева, симбола и шифара, грчких слова или слова на старој ћирилици. Додатно, у каталог уврштава и податке из Видачићеве збирке која је изашла постхумно, 1951. године под називом *Pseudonimi, šifre i znakovi pisaca iz hrvatske književnosti*. Временом, уноси и све податке које је пронашла у допунама Кнежевићеве *Збирке* које су повремено излазиле такође у *Библиотекару* под називом *Прилози Збирци наших псеудонима*.

Каталог се поступно током година допуњавао и развијао, уношене су и информације пронађене у разним библиографијама, енциклопедијама, лексиконима, часописима... О значају овог корпуса она између осталог каже: „Систематским прикупљањем, ове разбијене грађе у посебно диференцирану материју кроз прегледно сређену картотеку, омогућено је једноставно, и што је посебно важно, веома брзо изналагање разрешења сваког псеудонима, односно утврђивање ауторовог правог имена” (Јанковић 1976, 790).

До 1970. године када је Универзитетска библиотека набавила ксерокс апарат, сви подаци на листићима су били уношени руком, а затим, у случајевима када је објављена грађа била за то

⁸⁰ Сви подаци о формирању каталога псеудонима дати су на основу сведочења Милице Продановић које је забележила Босилка Јанковић (Јанковић 1976, 788).

подесна (нпр. библиографије објављене у часописима), јединице се више нису преписивале, већ се користила техника снимања на ксероксу. Тако снимљена грађа је исецана и лепљена на листиће чиме се рад знатно убрзао; а истовремено је обезбеђено и тачно преношење података, будући да је искључена могућност грешака које се могу јавити при преписивању.

Након пензионисања Босилке Јанковић, бригу о интерном каталогу псеудонима преузимају књижничари и библиотекарски Одељења обраде, а сам каталог се и даље налази у Одељењу обраде (Слика 48).

Сл. 48: Интерни каталог псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”

Имајући у виду садржај каталога који се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” може се рећи да он представља есенцијалан део грађе неопходне за стварање корпуса псеудонима и шифара са територије Кнежевине Србије и Југославије до 1945. године, период који обухвата и *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova* као и једним делом *Српска ретроспективна библиографија: књиге 1864-1945*.

Са друге стране, величина и драгоценост каталога псеудонима за науку лежи у томе, што за разлику од доступних речника псеудонима објављених у свету, региструје не само псеудониме и шифре забележене оригиналним писмом већ, у већини случајева, и дело које је потписано

шифроном или псеудонимом, имајући у виду да су многи аутори користили исте иницијале било ћирилицом или латиницом, па чак и исте псеудониме, или да је један аутор користио више псеудонима или шифара. Додатно, уз име аутора се као драгоцен податак за истраживача, а и за нормативну датотеку личних имена CONOR.SR која се формира у оквиру националног библиотечко-информационог система у систему COBISS.SR (кад год је то било могуће утврдити), налази година рођења и смрти аутора.

7.3. Дигитализација интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”

Како би се омогућило претраживање пуног текста, те екстракција информација из дигиталног корпуса, процес дигитализације интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” је подељен у две фазе:

- Фаза 1: скенирање каталожких листића
- Фаза 2: примена напредних технологија у циљу стварања аутоматске транскрипције рукописног текста

7.3.1. Скенирање каталожких листића

Прва фаза дигитализације обухватила је скенирање каталожких листића и њихово претварање у дигитални облик. Целокупни процес скенирања материјала је урађен у Одељењу за дигитализацију Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду, а за скенирање је коришћен стони скенер Canon imageFORMULA DR-M140⁸¹.

Основне карактеристике овог скенера су:

- постојање механизма за аутоматско увлачење папира са опционалном У-кривином која омогућава неометано скенирање најразличитијих типова медијума;
- инкорпорирана је ултразвучна детекција дуплог увлачења папира која брзо препознаје проблеме са погрешним увлачењем;
- омогућена је интензивна манипулација документима будући да подржава скенирање 40 страница или 80 слика у минути са резолуцијом од 300 dpi;
- подржано је скенирање у неколико формата датотека, укључујући PDF, PDF-A, TIFF, JPEG, BMP и PowerPoint.

⁸¹ Више о производу на: https://www.canon.rs/business/products/scanners/document-scanners/imageformula_dr-m140/specification.html

Овај апарат је у Универзитетској библиотеци набављен за потребе скенирања лисног алфаветског каталога Библиотеке, који је 2015. године потпуно дигитализован, и као такав доступан на страници <https://webapp.uibk.ac.at/alo/cat/startpage.jsp>. Будући да се показао као изузетно погодан за процес скенирања каталожских листића, коришћен је и за скенирање интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.

Пратећи структуру интерног каталога псеудонима, скенирани материјал је подељен у 37 датотека. У 31 датотеку су смештени скенирани листићи подељени по словима абецедне (30 слова српске абецедне уз додатак слова W), док се у осталих 6 датотека налази материјал из седме кутије интерног каталога, тј. корпус упутних листића који се односе на накнадно разрешена анонимна дела и псеудониме дате у виду бројева, симбола и ши фара, грчких слова или слова на старој ћирилици. Укупно је скенирано 5352 листића у формату JPEG.

7.3.2. Примена напредних технологија за пречишћавање текста у циљу стварања аутоматске транскрипције рукописног текста

Како би се добио претражив текст дела интерног каталога псеудонима који је писан руком, коришћена је инфраструктура Транскрибуса. Примена напредних технологија за пречишћавање текста у циљу стварања претраживе дигитализоване рукописне збирке, подразумева да поред дигитализованих слика, постоје и њихови транскрипти. Ово је уједно и главни предуслов за рад са НТР технологијом која је доступна преко инфраструктуре Транскрибуса, а која захтева да се слике и део прекуцаног текста претходно обраде у графичком интерфејсу Транскрибус, како би један њихов сегмент постао материјал за обуку (енгл. ground truth) НТР модела за транскрипцију једне рукописне збирке; било да она садржи грађу коју је написао један писац, или се пак састоји од скупа сличних рукописних стилова (Gruning et al. 2017, 238). На основу приложеног материјала за обуку алгоритам учи одређени рукопис, те ствара специфичан НТР модел који је у стању да га прочита са варијабилним степеном успешности.

У графичком интерфејсу Транскрибус постоје три главне фазе стварања материјала за обуку једног НТР модела:

1. Постављање дигитализованих слика на платформу Транскрибус.
2. Сегментација дигитализованих слика у редове коришћењем алата за сегментацију (Layout Analysis Tool).
3. Стварање транскрипта одређеног броја страница документа тачним преписивањем текста који се налази у сваком од сегментираних редова на дигитализованој слици.

У Транскрибусу је омогућен увоз најразличитијих формата слика (PDF, JPEG, PNG и TIFF) и постоји довољно простора на серверу за обраду великих колекција. Једном када корисник отпреми слике на Транскрибус, те слике остају приватне, везане искључиво за његов кориснички налог и нису јавно доступне, док власник збирке у сваком тренутку може да дозволи другим корисницима Транскрибуса да прегледају или преузму документа (Дакић и Софронијевић 2018, 36).

Кад се дигитализоване слике документа импортују на Транскрибус сервер, спремне су за процес сегментације употребом алата Layout Analysis. Недавни технолошки помаци повећали су тачност овог кључног процеса, олакшавајући машинама да идентификују текст на архивским документима који имају сложеније распореде (Kahle et al. 2017, 21). Графички интерфејс Транскрибус садржи и аутоматске и ручне алате за сегментацију који корисницима омогућавају да означе своје слике путем три елемента сегментације:

- текстуални блокови: они служе да означе сваки део или пасус текста;
- област линија: протеже се око сваког реда текста;
- основне линије; налазе се при дну сваког реда текста.

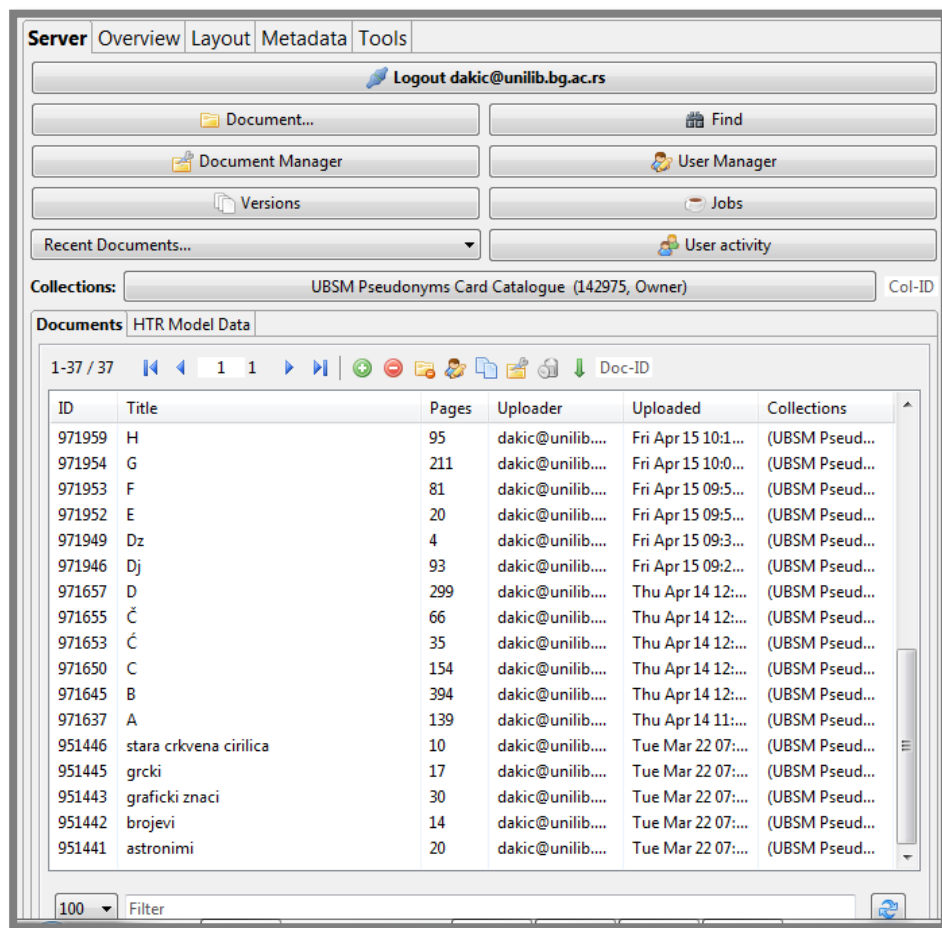
Ове информације дају оквир за транскрипцију и омогућавају разумевање редоследа читања документа. Процес аутоматске сегментације се може покренути на појединачној, или на више страница одједном, а алат функционише тако што за неколико минута пронађе и означи редове на дигиталним сликама ако су речи релативно уредно написане. Када документи имају сложенију структуру, попут табеларног облика, резултати аутоматизоване сегментације могу бити мање прецизни (Diet et al. 2017, 1357). У тим случајевима, при подели странице на редове, потребно је користити комбинацију аутоматизоване и ручне сегментације, будући да се НТР механизми у највећој мери ослањају на информације које добијају из основних линија које се налазе дуж дна сваког реда текста.

Материјал за обуку НТР модела би требао бити репрезентативни узорак из различитих делова приложене дигитализоване збирке како би одражавао одговарајућу разноликост изгледа, речника и стилова писања дате збирке. Стога се за процес транскрипције могу изабрати одређене странице, или се пак могу једноставно изабрати странице у редовним интервалима унутар збирке (нпр. свака десета страница, ако је стил писања уједначен). При прекуцавању, неопходно је тачно и дословно пренети текст који се налази у сваком од сегментираних редова на дигитализованој слици.

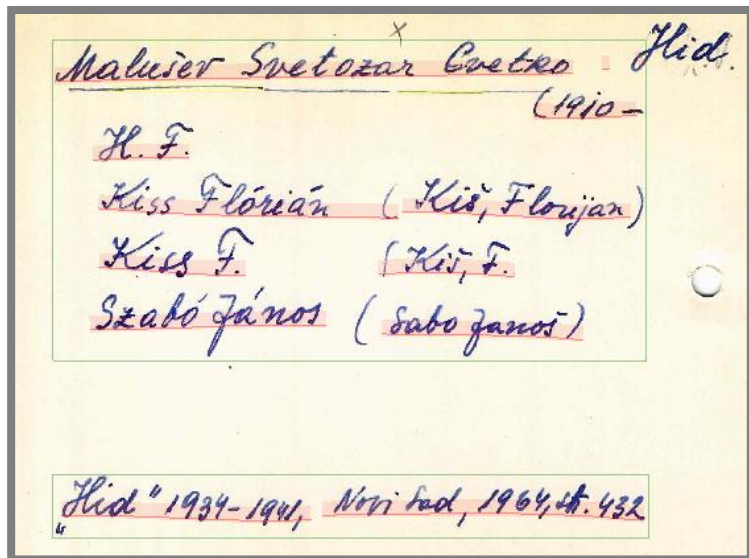
У раним фазама развоја Транскрибуса, навођено је да је материјал за обуку од 15.000 преписаних речи (тј. око 75 страница) довољан за креирање НТР модела који би препознао текст написан једним рукописом, док се са само 5000 преписаних речи (тј. око 25 страница успешно креира НТР модел који препознаје штампани текст (Gatos et al. 2014; Romero et al. 2017). Према принципима машинског учења, што је више преписних речи у материјалу за обуку, резултати су тачнији. Такође, ако се збирка састоји од докумената написаних у више рукописних стилова, или на више језика, препоручује се стварање материјала за обуку који укључује већи број преписаних речи (Weidemann et al. 2017). На пример, један од најснажнијих кровних НТР модела у Транскрибусу је обучен за потребе пројекта Bentham који је спроведен на Универзитетском колеџу у Лондону. Овај модел је обучен коришћењем преко 50.000 речи из текстова које су написали енглески филозоф Џереми Бентам (Jeremy Bentham, 1748–1832) и његови бројни секретари. У најбољим случајевима, програм генерише испис у коме је приближно 95% карактера из збирке Бентам правилно транскрибовано. Значајно је истаћи да је овај модел јавно доступан свим корисницима Транскрибуса под називом English Writing M1 и може се једнако успешно користити за генерисање аутоматског транскрипта на документима сличних карактеристика.

7.3.2.1. Генерисање UBSM Serbian Latin Script HTR модела

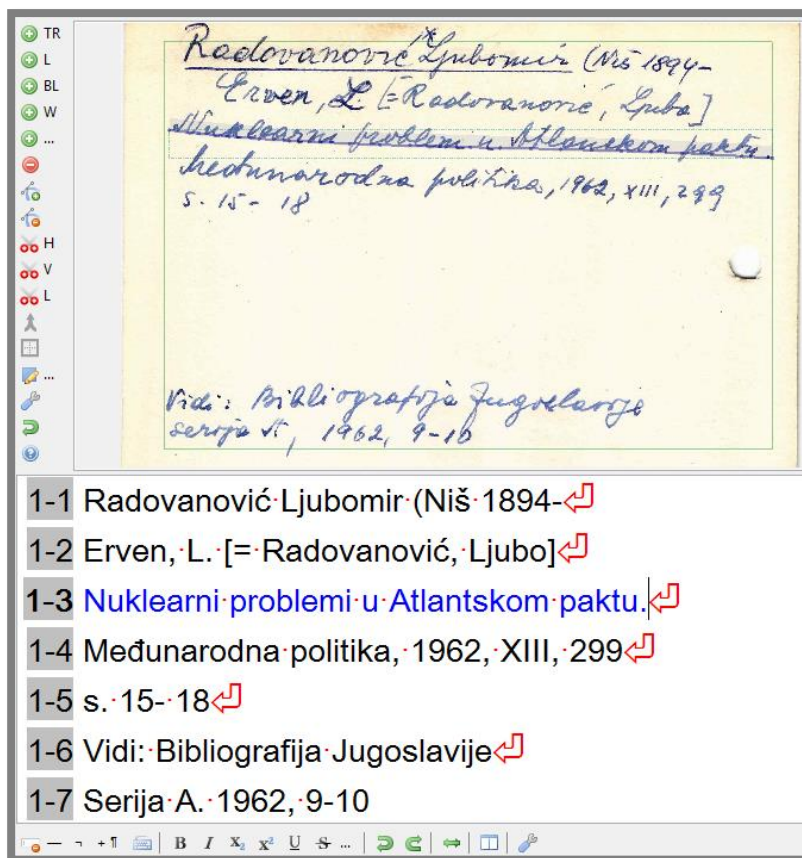
Пратећи описане процесе рада, сви листићи из каталога су након скенирања учитани на платформу Транскрибус, те смештени у одговарајућу датотеку за рад. Ради лакшег руковања скенираним материјалом, а пратећи структуру интерног лисног каталога псеудонима, подељени су у 37 посебних целина (Слика 49). Потом је извршена аутоматска сегментација целокупног корпуса дигитализованих слика, како би се текст на сликама поделио у редове (Слика 50).

Сл. 49: Учитан скенирани материјал на платформи Транскрибус

Сл. 50: Приказ аутоматски сегментиране дигитализоване слике каталошког листића претходно учитане у Транскрибус

Сл. 51: Ручно преписан текст са дигитализованог каталошког листића који је претходно учитан и сегментиран у Транскрибусу

Транскрипција је означена као трећи и последњи корак у поступку стварања материјала за обуку НТН модела. У графичком корисничком интерфејсу Транскрибус, након изведеног процеса сегментације, у текстуалном едитору се генерише поље за уређивање текста подељено на линије. Будући да је Транскрибус дизајниран да обезбеди што тачнију транскрипцију, свака откривена линија на дигитализованој слици рукописног текста везана је за њен еквивалент у текстуалном едитору. А како би се произвео што бољи НТН модел, неопходно је са високом дозом доследности преписати сваки ред текста на слици, понављајући притом и све евентуалне правописне грешке, необичне симболе или скраћенице (Слика 51).

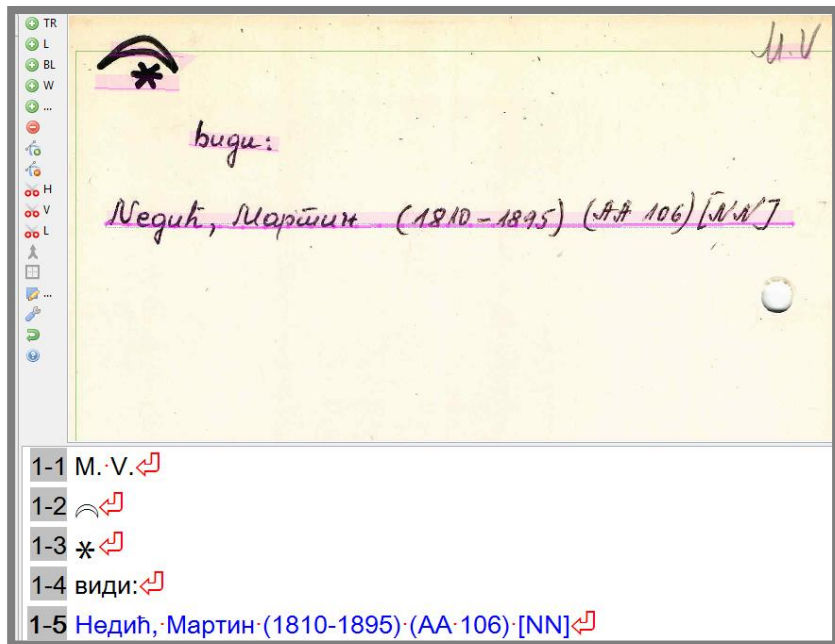
Како је већ напоменуто, подаци у каталогу су писани и ћирилицом и латиницом (у зависности од описиваног извора), што је у процесу припреме грађе за транскрипцију и креирање НТН модела створило одређену дилему. Наиме, предочена технологија се заснива на коришћеном писму, а не језику, те стога технолошки није могуће креирати један модел који би успешно рашчитао текст писан упоредо ћирилицом и латиницом на српском језику. Будући да су све одреднице дате латинично, одлучено је да се креира модел који би омогућио рашчитавање текста унетог на латиници, чиме би се у следећем кораку, у електронској бази разрешених псеудонима и шифара српских писаца, омогућила сигурна претрага и проналажење информација преко имена аутора. Стога су за процес транскрипције изабрани дигитализовани листићи на којима су подаци писани искључиво латиницом, а транскрибовано је укупно 1655 речи у 655 редова.

У коначници, постављањем дигитализованих слика на платформу, употребом алата Layout Analysis, те доследном транскрипцијом текста који се налази у сваком од сегментираних редова на дигитализованој слици, створен је адекватан материјал за обуку НТН модела који чита српско латинично писмо.

А будући да је Транскрибус намењен, пре свега, рашчитавању архивске рукописне грађе, на платформи је путем виртуелне тастатуре омогућен и унос најразличитијих специјалних карактера коришћењем Уникода (Unicode)⁸². Коришћењем поменуте виртуелне тастатуре, додатно, прекуцан је и део каталога који садржи упутне листиће у којима су одреднице дате у форми астронима, бројева, графичких знакова, грчких слова, или слова на старој црквеној ћирилици (Слика 52). Овај препис је омогућио израду пописа разрешених псеудонима који садрже карактере које систем COBISS не подржава и стога не може бити унет у нормативну датотечку личних имена CONOR.SR.⁸³

⁸²Уникод је индустријски стандард за доследно енковање, приказ и руковање сваким знаком, без обзира на платформу, програм или језик. Више на: <https://home.unicode.org/>

⁸³ Види Прилог 4: Попис разрешених псеудонима креираних у виду бројева, симбола и шифара, грчких слова или слова на старој ћирилици.

Сл. 52: Пример ручно преписаног упутног листића за астроним, који је претходно учитан и сегментиран у Транскрибусу

Процес генерисања модела је сложен: ефекат учења НТР модела постиже се прилагођавањем одговарајућих хипотеза постојећим подацима у материјалима за обуку у итеративном процесу и на тај начин се независно проналазе оне законитости које пружају најбољи учинак (тј. тачан текст) за дати улаз (тј. слику линије) (Strauss et al. 2016, 402). Обука модела траје између неколико сати и неколико дана, у зависности од величине приложеног материјала за обуку и оптерећења рачунарске инфраструктуре, а стварни резултат процеса обуке је модел који је способан да препозна руком писане или штампане документе који су слични приложеном материјалу за обуку (Sanchez et al. 2014, 787). Међутим, коначни производ није искључиво аутоматска транскрипција саме странице, већ матрица поузданости која показује вероватноћу појављивања сваког слова или знака на датом месту одређене линије текста. „Са овом матрицом поузданости могуће су даље радње, као нпр. декодирање поузданости знакова у оквиру транскрибованог текста, узимајући их као улазне параметре за претраживање кључних речи, или у будућности, користећи их за исправљање аутоматизованог транскрипта” (Mühlberger et al. 2019, 962).

Додатно, приликом креирања новог модела постоји и могућност коришћења већ постојећег НТР модела као основног модела. На тај начин се количина потребних података за обуку модела смањује, а као основни модел може се користити један од јавно доступних модела у Транскрибусу уколико одговара датим документима, или један од властитих модела који су раније обучени. Коришћењем ове опције, информације које садржи основни модел се интегришу у нови модел, чиме се убрзава процес обуке и побољшава квалитет аутоматске транскрипције (Sudholt and Fink 2016, 280). Ова могућност се користи у процесу израде кровног модела за рашчитавање српске ћирилице, тако што се сваки нови НТР модел добијен на основу једног

ћириличног рукописа инкорпорира у кровни модел, чиме се он систематски надограђује и побољшава. Међутим, руководећи се препоруком система да се креира нови модел за сваки појединачни рукопис, приликом креирања модела за рашчитавање дигитализованог лисног каталога псеудонима нисмо користили ову опцију имајући у виду да је највећи део рукописног текста створила Босиљка Јанковић, али остаје могућност да он постане основни модел при изради неког будућег НТР модела за рашчитавање српске латинице.

Новокреирани НТР модел који чита српску латиницу је назван UBSM Latin Script, а будући да је претходно извршена аутоматска сегментација свих скенираних листића, створени су сви услови да се на платформи Транскрибус произведе аутоматизовани транскрипт целокупног дигитализованог каталога.

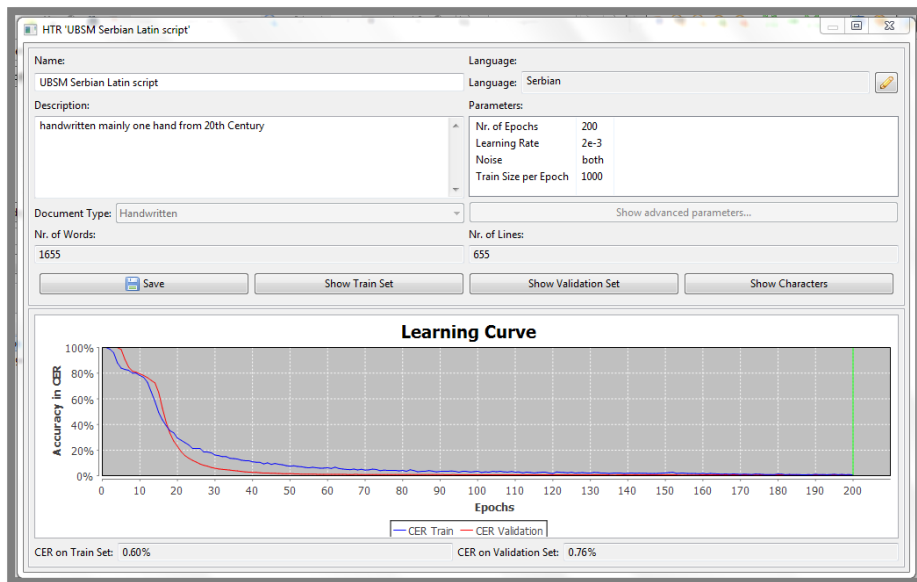
7.3.2.2. Анализа успешности добијеног UBSM Latin Script НТР модела

У графичком корисничком интерфејсу Транскрибус омогућен је приказ стандардизоване информације о сваком НТР моделу у одређеној збирци, укључујући његов назив, документе на којима је обучен, као и ниво његове прецизности. У процени прецизности користи се кривуља учења која показује број речи коришћених приликом обуке модела и најбоље вредности постигнуте у процесу генерисања модела. На платформи се потом одређује укупна тачност НТР модела помоћу мерења стопе грешке карактера (Character Error Rate – CER) која се односи на просечан проценат знакова које је програм погрешно транскрибовао. Током процеса обуке, мањи број страница из материјала за обуку се одваја као тест сет и не користи се за обуку НТР модела. Тим поступком алгоритам може да одреди стопу грешке карактера која се односи на аутоматску транскрипцију претходно прекуцаних страница, али и непознатих страница, а све из истог корпуса (Hodel et al. 2021, 3). Такође, постоји и функција компарације, која омогућава корисницима да израчунају тачност компјутерски генерисане транскрипције било које странице из материјала за обуку. У раним фазама развоја Транскрибуса, у најбољим случајевима, НТР је производио аутоматизоване транскрипте рукописног материјала са стопом грешке карактера око 5% (што значи да је 95% знакова транскрибовано тачно). Резултати модела обучених на штампаном материјалу су били још бољи, достижући стопу грешке карактера испод 2% (Seaward and Kallio 2017). Додатно, употреба речника у многим случајевима побољшава НТР резултате, а тачност неуронских мрежа на чисто визуелном нивоу је велика. Искуство корисника Транскрибуса указује на то да се транскрипти са овим степеном тачности могу лекторисати и исправити релативно брзо, уз мање напора него што би било потребно за преписивање сваке странице испочетка (Alvermann and Blüggel 2017).

У ишчекивању добијеног CER-а у распону 5-9% (на основу ранијег искуства стеченог изградом бројних модела за рашчитавање српске ћирилице), планирано је да у следећем кораку побољшамо резултате новокреираног НТР модела, тако што би већ постојећи модел под називом UB Belgrade Card Catalogue (који је настао за потребе рашчитавања дела старог лисног каталога Универзитетске библиотеке), укључили као основни модел. Међутим, добијени резултати UBSM Latin Script НТР модела су били изразито добри: процењена стопа грешке карактера у материјалу за обуку износи 0,60%, а у тест сету 0,76%; што су резултати који се могу очекивати за штампану грађу (Слика 8). Овако успешан НТР модел, резултат је пре свега читког изворног рукописа Босиљке Јанковић, који је преовлађујући рукопис у колекцији.

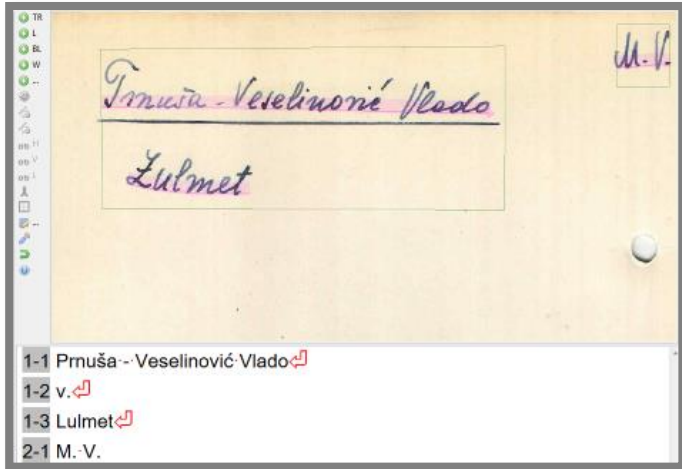
Додатно, приликом израде модела, број задатих епоха је постављен на 200. Већ смо објаснили да у процесу израде НТН модела, неуронске мреже упоређују слова, речи и линије прекуцаног текста са упареним дигиталним материјалима. Систем захтева понављање ових задатака, а број колико пута неуронске мреже процењују приложени материјал за обуку се читава у броју задатих епоха компарације предвиђених резултата транскрипције са исправним подацима, што у коначници значи да се модел боље прилагођава специфичном рукописном стилу извора што више пута гледа прекуцане податке (Андоновски и др. 2020, 40).

Ако посматрамо дату кривуљу учења UBSM Latin script НТН модела на слици 53, уочавамо да током почетних 20 епоха, CER драстично опада и у материјалу за обуку и у тест сету. „Након тога, CER наставља да опада са сваком додатном епохом. Типична кривуља обуке неуронске мреже има, као што је и приказано, хиперболички облик, а употреба многих епоха обично доводи до снижавања CER кривуље материјала за обуку приближно на нулу, што значи да се модел потпуно прилагодио приложеном материјалу” (Андоновски и др. 2020, 40).

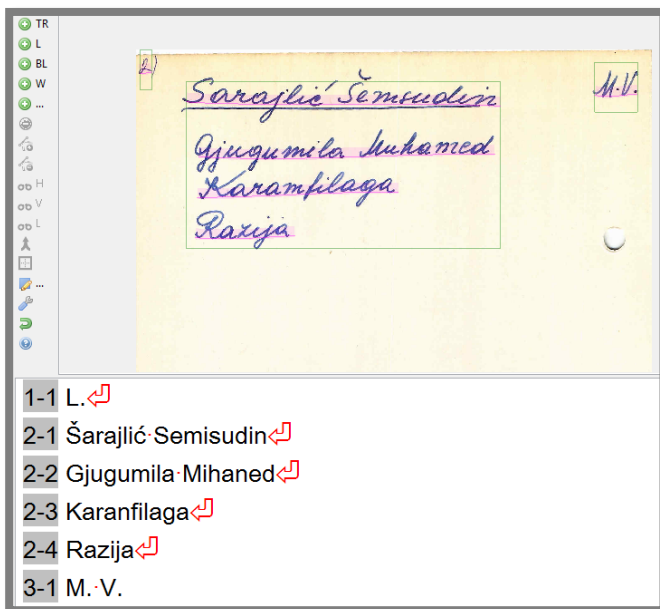
Сл. 53: Карактеристике UBSM Latin script НТН модела

У циљу побољшања претраге и добијања валидних резултата претраживања у предвиђеној електронској бази разрешених псеудонима и шифара српских писаца, извршен је процес ручних поправки добијеног аутоматског транскрипта у сегменту одредница. Приликом овог поступка, уочено је да је алгоритам лоше препознавао слична слова и да је често мешао слова са и без дијакритичних знакова. Најчешће грешке су уочене у рашчитавању сличних великих слова, на пример: Т и Р, Z и L, S и Š (Слике 54, 55). Очекивано, евидентна је и честа грешка и мешање при рашчитавању сличних малих слова, на пример: h и k, с и é, као и n и m, или n и u (Слике 55, 56). Додатно, примећено је и лоше рашчитавање иницијала (Слика 56).

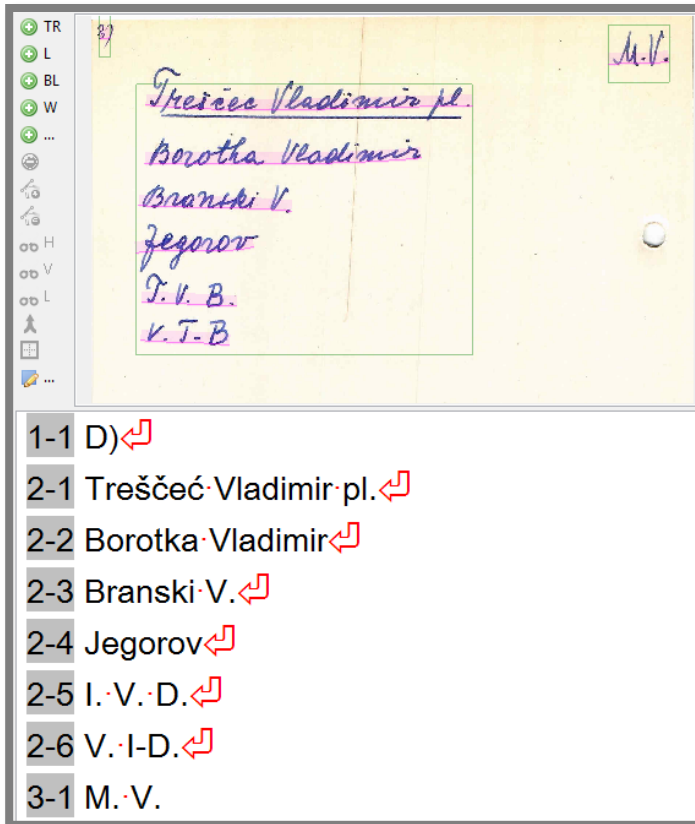

Сл. 54: Пример лоше рашчитаних великих слова Т и Z

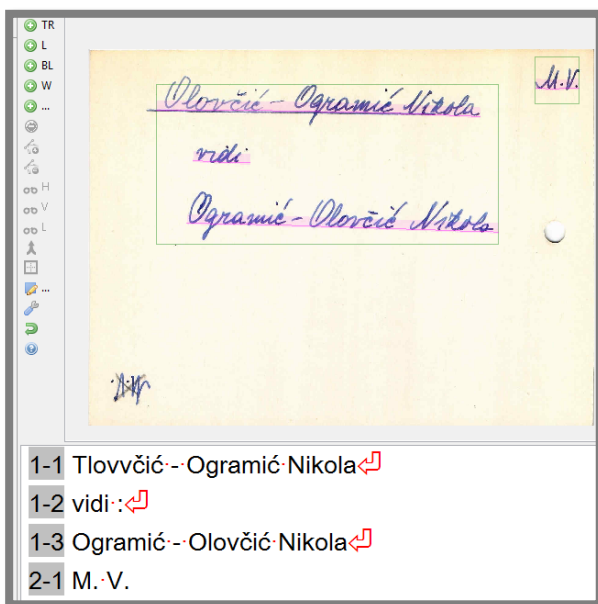
Такође, једном добро рашчитана реч, не гарантује тачност њеног рашчитавања у неком од наредних појављивања, што се огледа и у приложеном примеру на слици 57, где је алгоритам реч Оловчић на истом листићу, први пут погрешно рашчитао, а други пут исправно; а успех НТР модела у мноме зависи и од квалитета скенираног материјала што се јасно види на сликама 58 и 59 у примеру аутоматског рашчитавања имена Петра Петровића Његоша.

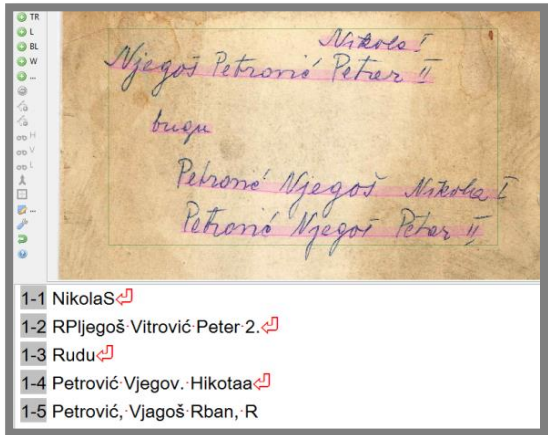
Сл. 55: Пример лоше рашчитаних великих слова S и Š, те мешање малих слова n, m и u

Сл. 56: Пример лоше препознатих иницијала, те малих слова h и c

Сл. 57: Пример једне речи, различито рашчитане у два појављивања

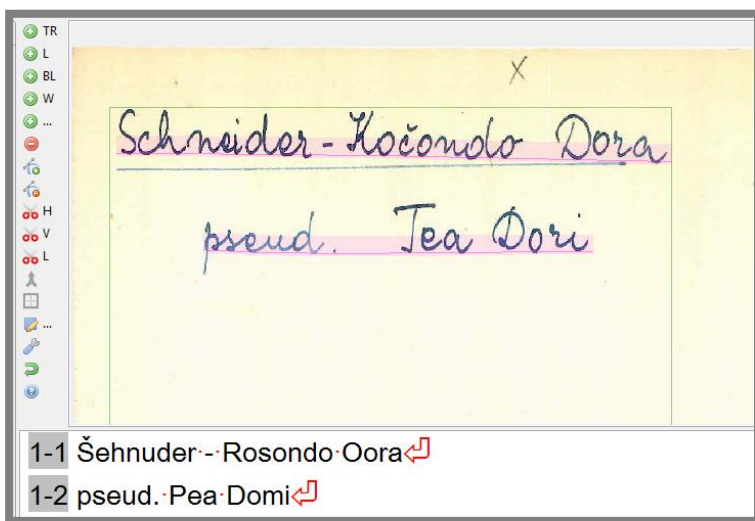

Сл. 58: Лош квалитет скенираног материјала

Сл. 59: Дobar квалитет скенираног материјала

Колико резултат НТР модела зависи од једнообразности рукописа на основу ког се тренира, илуструје и пример на слици 60, у коме се уочава висок степен грешке у добијеној аутоматског транскрипцији. Резултат рашчитавања је приметно лош, иако је приложени (непознати) рукопис изузетно читак, будући да је UBSM Latin script НТР модел трениран углавном на основу рукописа Босиљке Јанковић.

Сл. 60: Лоше рашчитан текст упркос читком рукопису

7.3.2.3. Могућност претраге дигитализоване рукописне колекције на платформи Транскрибус

На платформи Транскрибус омогућено је претраживања пуног текста коришћењем алата Fulltext, који претпоставља постојање тачног транскрипта, и који се користи за претрагу штампаног OCR-ованог текста. Поред ове стандардне технике, за потребе претраживања рукописне грађе развијен је специјалан алат под називом Препознавање кључних речи (енгл. Keyword Spotting – KWS). Да би алат био функционалан, није потребно прекуцати рукописна документа и створити специфичан НТР модел, већ је довољно применити неки од постојећих НТР модела на приложени дигитализовани рукописни документ (претходно сегментиран) како би се произвео аутоматски транскрипт, на основу којег алат KWS даље омогућава проналажење речи, фраза, па и делова речи у изабраним документима, иако аутоматски генерисан транскрипт садржи грешке (Parziale et al. 2020, 112). Систем омогућава претрагу више кључних речи истовремено, а свакако, алат KWS даје најбоље резултате када користи специфичан НТР модел који је обучен на документима које претражује, али, може да генерише и релативно употребљиве резултате користећи опште моделе (Toselli et al. 2018, 25). Додатно, омогућено је и модификовање претраживања путем следећих опција:

- Делимично поклапање: коришћењем ове опције, програм тражи све речи које су саставни део кључне речи унете у поље за претрагу. На пример: ако се претражује термин град, програм као резултате приказује речи Вишеград, београдски, градоначелник и сл.
- Велико/мало слово: употребом ове функције систем проналази речи написане и великим и малим словом. Али, ако се претражује нпр. реч Србија, резултати у којима је ова реч написана великим словом С имаће већи ниво поузданости.
- Експерт синтакса: коришћењем ове опције, уместо тражења тачних термина, могу се претраживати уобичајени изрази или скраћенице. На пример, ако се претражује скраћеница др, програм приказује резултате за скраћеницу др, али и за реч доктор.

Алат функционише тако што „покретањем механизма претраге пролази кроз све вредности додељене карактерима током стварања НТР модела и враћа сва могућа подударана за тражени појам” (Андоновски и др. 2020, 42). Приликом исписа резултата најпре приказује најбољи резултат описаног процеса, али, укључују се и остала могућа решења за тражени појам на основу алтернативног читања сваког знака на страници (Giotis et al. 2017, 330). Овим поступком је омогућено да технологија за откривање кључних речи пронађе термине у колекцији, чак и ако их је НТР погрешно транскрибовао. Сам процес претраге преко кључних речи траје неколико секунди, а листа добијених резултата садржи следеће податке:

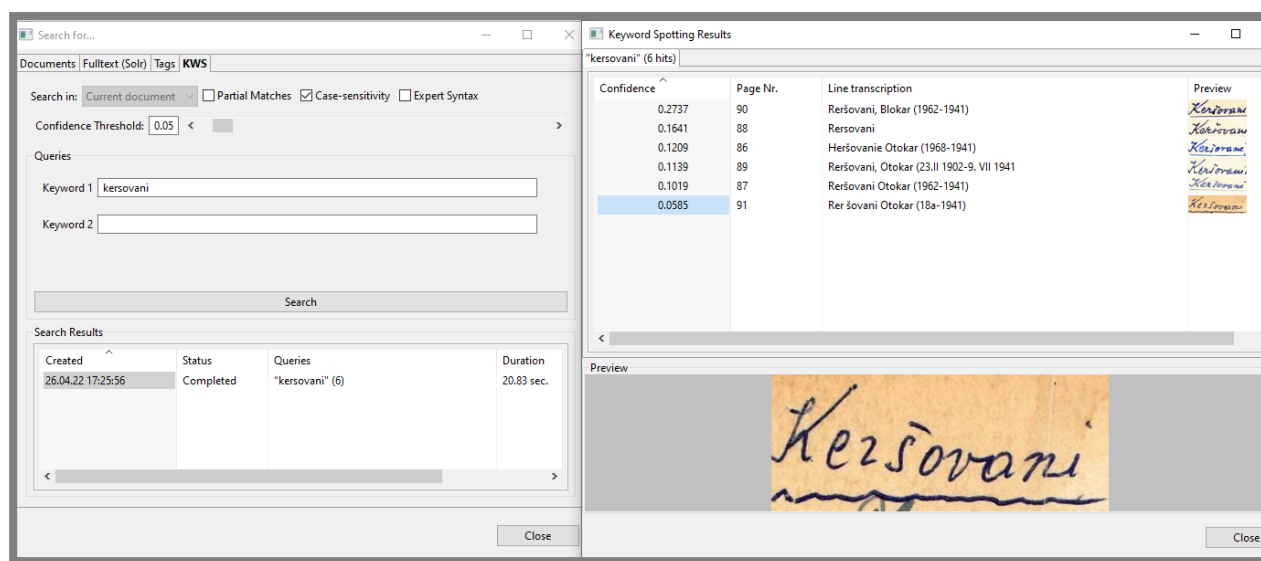
- степен поузданости појединачних резултата (исказан вредностима у опсегу 0-1)⁸⁴;

⁸⁴ Праг поузданости (енгл. confidence threshold) се представља цифром између 0 и 1, а могуће је у овом опсегу ручно подесити праг поузданости траженог упита за проналажење кључних речи. Ако се праг поузданости постави на вредност 0,5 или више, то значи да ће програм са великом сигурношћу пронаћи кључне речи које одговарају датом упиту за претрагу. Ако је праг поузданости 0,1 или мањи, то значи да ће програм открити више могућих подударана за приложену кључну реч, али ће бити мање сигуран у те резултате.

- број странице у документу на којој је реч пронађена;
- ред аутоматског транскрипта у коме је пронађена тражена кључна реч;
- умањени приказ слике пронађене речи.

Будући да је коришћењем UBSM Latin Script HTR модела (који је дао одличне резултате јер CER у материјалу за обуку износи 0,60%, а у тест сету 0,76%) произведена аутоматска транскрипција целокупног дигитализованог интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, у Транскрибусу је омогућена претрага пуног текста каталога преко кључних речи коришћењем алата KWS уз добре резултате претраге.

На пример, приликом претраге термина *keršovani* у дигитализованом интерном каталогу псеудонима на платформи Транскрибус, систем је исправно тражену реч пронашао за 20,85 секунди на шест места, иако је аутоматска транскрипција погрешна у свих шест случајева (алгоритам је тражену реч рашчитао као *Reršovani* или *Heršovani*, а у једном случају чак и као две речи *Rer* и *šovani*). Степен поузданости добијених резултата се креће у распону од 0,0585 до 0,2737, а тачност добијених резултата претраживања је одмах проверљива погледом на умањени приказ слике сваке пронађене речи (Слика 61).

Сл. 61: Претрага пуног текста преко кључних речи и листа добијених резултата коришћењем алата KWS

Сумарно речено, дигитализација интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” је спроведена у складу са исказаним принципима за потпуну дигитализацију рукописних докумената, а успешност процеса је приказана на приложеним примерима. Међутим, битно је истаћи да се сви изнети подаци и анализирани резултати односе на део каталога који је писан руком латиничним писмом. Остатак каталога, у коме су подаци прекуцавани и унети ћирилично, иако аутоматски транскрибован те формално претражив, за

сада, у Транскрибусу не даје добре резултате претраге. Надамо се да ће у будућности развој технологије омогућити успешну, истовремену аутоматску детекцију ћириличног и латиничног текста, те консеквентно, и успешно рашчитавање и претраживање овако разноврсне грађе.

Додатно, имајући у виду исказане грешке у аутоматски рашчитаном тексту, извршена је ручна поправка добијеног транскрипта у сегменту одредница како би се омогућило ефикасно проналажење свих елемената одредница у електронској бази разрешених псеудонима и шифара српских писаца која је у процесу формирања.

Након успешне реализације свих описаних активности на пречишћавању текста, дигитализовани интерни каталог псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” је извезен са платформе Транскрибус на персонални рачунар.

7.3.2.4. Отпремање дигитализованог интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” са платформе Транскрибус

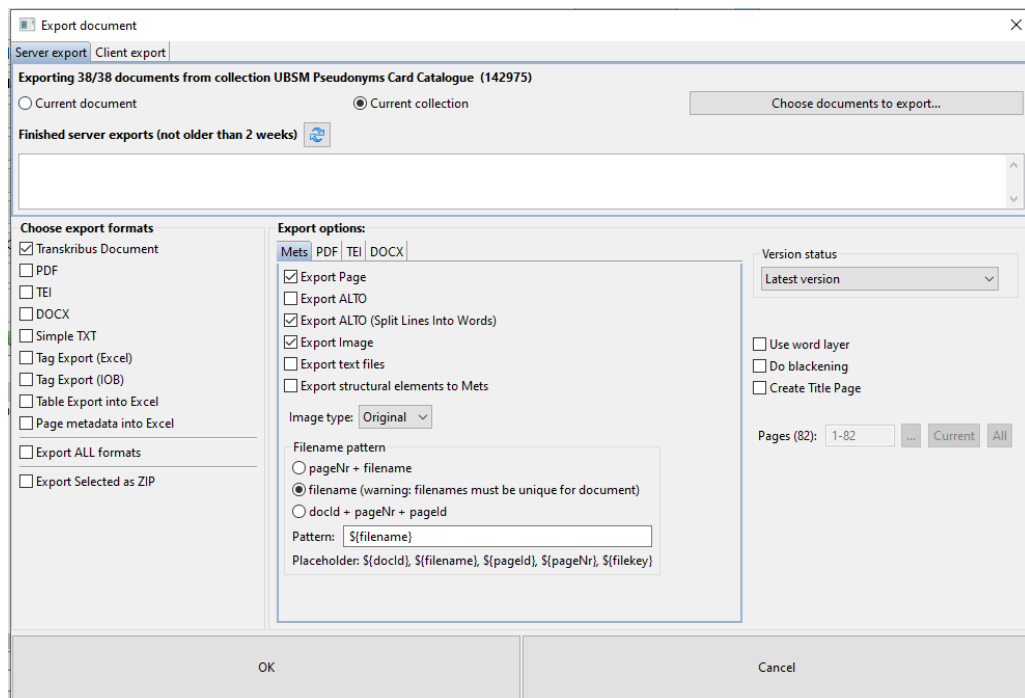
Извоз дигитализованих докумената похрањених на платформи Транскрибус је омогућен у бројним форматима PDF, TEI, DOCX...), а омогућено је и отпремање докумената у свим понуђеним форматима истовремено. За потребе израде електронске базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца коришћен је формат *Transkribus Document*, који је, стварајући METS датотеке која садржи линкове на ALTO фајлове и сликовне датотеке, омогућио истовремени извоз скенова и пуног текста (Слика 62).

METS/ALTO датотеке „омогућавају машинску читљивост обрађених дигитализованих материјала, као и пуну читљивост текстова уз истовремено задржавање визуелне форме страница и сегментацију елемената материјала на логичке целине”, тј. омогућавају претраживање текста, док истовремено омогућавају да корисници виде преглед текста као слику (Софронијевић 2019, 70).

Стандард за кодирање и пренос дескриптивних, административних и структурних метаподатака METS (Metadata Encoding and Transmission Standard) успостављен је 2001. године као отворени стандард заснован на језику XML.⁸⁵ Изворно га је обликовао Џером Мекдона (Jerom McDonough) са Њујоршког универзитета, а затим је Конгресна библиотека преузела рад на унапређењу стандарда, изради и ажурирању веб-странице и званичне документације, као и активности одржавања и ажурирања саме шеме. Овај стандард „је креиран како би се олакшало управљање, чување, коришћење и размена метаподатака о дигиталним објектима између репозиторијума, али и како би лакше могле да се опишу и организују компоненте сложених дигиталних објеката. Стандард омогућава кодирање дигиталног библиотечког материјала,

⁸⁵ XML (eXtensible Markup Language) је прошириви језик за означавање настао 1996. године са циљем да се олакша аутоматска обрада докумената и података. „Основна идеја је била да се створи довољно једноставан и општи језик за структурирање информација тако да људи могу да их читају, а разноврсне апликације да их аутоматски обрађују“ (Андоновски 2021, 19); данас представља стандардни скуп правила за дефинисање формата података у електронској форми. Више на: <https://www.w3.org/TR/xmlschema11-1/>

пружајући механизам за повезивање различитих делова садржаја, као и садржаја и метаподатака који чине један дигитални објекат” (Андоновски и Дакић 2016, 72). Структура шеме која је врло једноставна и флексибилна, доступна је на сајту Конгресне библиотеке⁸⁶, а садржи више модула у које се могу унети различите врсте метаподатака неопходних за опис дигиталних објеката.

Сл. 62: Процес отпремања дигитализованог интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” са платформе Транскрибус у формату *Transkribus Document*

Стандард за опис техничких метаподатака ALTO (Analyzed Layout and Text Object) је такође отворени стандард, заснован на језику XML, чија се шема налази на сајту Конгресне библиотеке.⁸⁷ ALTO се користи за детаљан опис метаподатака потребних за описивање изгледа и садржаја аналогних текстуалних извора, као што су странице књига или новина. Најчешће се користи као додатна, проширива шема у модулу за опис административних метаподатака у оквиру шеме METS. Додатно, ALTO инстанце могу да постоје и као самостални документи који се користе независно од шеме METS.

⁸⁶ Доступно на: <https://www.loc.gov/standards/mets/>

⁸⁷ Доступно на: <http://www.loc.gov/standards/alto/>

```

- <?xml version="1.0" encoding="UTF-8" ?>
  <alto xmlns:xsi="http://www.w3.org/2001/XMLSchema-instance" xmlns="http://www.loc.gov/standards/alto/ns-v4#"
  xsi:schemaLocation="http://www.loc.gov/standards/alto/ns-v4#>
- <Description>
- <MeasurementUnit>pixel</MeasurementUnit>
- <OCRProcessing ID="IdOcr">
- <ocrProcessingStep>
- <processingDateTime>2022-05-22T12:54:07.513+02:00</processingDateTime>
- <processingSoftware>
- <softwareCreator>READ COOP</softwareCreator>
- <softwareName>Transkribus</softwareName>
  </processingSoftware>
  </ocrProcessingStep>
</OCRProcessing>
</Description>
<Tags />
- <Layout>
- <Page ID="Page1" PHYSICAL_IMG_NR="1" HEIGHT="1248" WIDTH="1680">
- <TopMargin HEIGHT="0" WIDTH="1680" VPOS="0" HPOS="0" />
- <LeftMargin HEIGHT="1248" WIDTH="0" VPOS="0" HPOS="0" />
- <RightMargin HEIGHT="1248" WIDTH="0" VPOS="0" HPOS="1680" />
- <BottomMargin HEIGHT="0" WIDTH="1680" VPOS="1248" HPOS="0" />
- <PrintSpace HEIGHT="1248" WIDTH="1680" VPOS="0" HPOS="0">
- <TextBlock ID="r1" HEIGHT="670" WIDTH="1531" VPOS="67" HPOS="67">
- <Shape>
- <Polygon POINTS="67,67 67,737 1598,737 1598,67" />
- </Shape>
- <TextLine ID="r112" BASELINE="158,235 205,236 252,237 299,238 346,239 394,239 441,240 488,240 535,241 582,242 630,243 677,244 724,245 771,247 818,249 866,252 913,255
  960,259 1007,263 1054,268 1102,273" HEIGHT="90" WIDTH="944" VPOS="200" HPOS="158">
- <String HEIGHT="90" WIDTH="839" VPOS="200" HPOS="106" CONTENT="Radovanović," />
- <SP HEIGHT="90" WIDTH="52" VPOS="200" HPOS="945" />
- <String HEIGHT="90" WIDTH="367" VPOS="200" HPOS="735" CONTENT="Ljuba" />
- </TextLine>
- <TextLine ID="r113" BASELINE="139,355 192,357 246,359 300,361 354,364 408,366 461,368 515,372 569,375 623,378 677,380 730,383 784,386 838,389 892,392 946,395 999,397
  1053,400 1107,403 1161,405 1215,407" HEIGHT="97" WIDTH="1076" VPOS="325" HPOS="139">
- <String HEIGHT="97" WIDTH="342" VPOS="325" HPOS="90" CONTENT="pod" />
- <SP HEIGHT="97" WIDTH="49" VPOS="325" HPOS="432" />
- <String HEIGHT="97" WIDTH="489" VPOS="325" HPOS="286" CONTENT="pseud." />
- <SP HEIGHT="97" WIDTH="49" VPOS="325" HPOS="775" />
- <String HEIGHT="97" WIDTH="293" VPOS="325" HPOS="628" CONTENT="L." />
- <SP HEIGHT="97" WIDTH="49" VPOS="325" HPOS="922" />
- <String HEIGHT="97" WIDTH="440" VPOS="325" HPOS="775" CONTENT="Erven" />
- <SP HEIGHT="97" WIDTH="49" VPOS="325" HPOS="1215" />
- <String HEIGHT="97" WIDTH="196" VPOS="325" HPOS="1019" CONTENT="L." />
- </TextLine>
- <TextLine ID="r114" BASELINE="1410,411 1435,418 1460,417" HEIGHT="59" WIDTH="50" VPOS="376" HPOS="1410">
- <String HEIGHT="59" WIDTH="83" VPOS="376" HPOS="1377" CONTENT="br." />
- </TextLine>
- <TextLine ID="r115" BASELINE="147,448 204,448 261,448 318,448 375,449 432,449 489,450 546,451 603,451 660,452 717,453 774,455 831,456 888,457 945,459 1002,460 1059,462
  1116,463 1173,465 1230,468 1288,469" HEIGHT="61" WIDTH="1141" VPOS="421" HPOS="147">
- <String HEIGHT="61" WIDTH="507" VPOS="421" HPOS="105" CONTENT="nekoliko" />
- <SP HEIGHT="61" WIDTH="42" VPOS="421" HPOS="612" />
- <String HEIGHT="61" WIDTH="465" VPOS="421" HPOS="485" CONTENT="članaka" />
- <SP HEIGHT="61" WIDTH="42" VPOS="421" HPOS="950" />
- <String HEIGHT="61" WIDTH="211" VPOS="421" HPOS="823" CONTENT="u" />
- <SP HEIGHT="61" WIDTH="42" VPOS="421" HPOS="1034" />
- <String HEIGHT="61" WIDTH="423" VPOS="421" HPOS="865" CONTENT="časopisu" />
- </TextLine>
- <TextLine ID="r116" BASELINE="67,518 143,515 220,512 296,510 373,509 449,509 526,510 602,511 679,512 755,514 832,516 909,518 985,520 1062,522 1138,523 1215,524 1291,525
  1368,524 1444,523 1521,521 1598,518" HEIGHT="46" WIDTH="1531" VPOS="489" HPOS="67">
- <String HEIGHT="46" WIDTH="662" VPOS="489" HPOS="26" CONTENT="Međunarodna" />
- <SP HEIGHT="46" WIDTH="41" VPOS="489" HPOS="688" />
- <String HEIGHT="46" WIDTH="538" VPOS="489" HPOS="564" CONTENT="politika" />
- <SP HEIGHT="46" WIDTH="41" VPOS="489" HPOS="1101" />
- <String HEIGHT="46" WIDTH="331" VPOS="489" HPOS="977" CONTENT="god." />
- <SP HEIGHT="46" WIDTH="41" VPOS="489" HPOS="1308" />
- <String HEIGHT="46" WIDTH="372" VPOS="489" HPOS="1184" CONTENT="1964," />
- <SP HEIGHT="46" WIDTH="41" VPOS="489" HPOS="1557" />
- <String HEIGHT="46" WIDTH="207" VPOS="489" HPOS="1391" CONTENT="XV." />
- </TextLine>
- <TextLine ID="r118" BASELINE="112,603 184,605 257,607 330,609 403,611 475,612 548,613 621,615 694,616 766,617 839,618 912,620 985,621 1057,624 1130,626 1203,629
  1276,632 1348,635 1421,640 1494,644 1567,650" HEIGHT="93" WIDTH="1455" VPOS="572" HPOS="112">
- <String HEIGHT="93" WIDTH="422" VPOS="572" HPOS="65" CONTENT="vidi:" />
- <SP HEIGHT="93" WIDTH="47" VPOS="572" HPOS="487" />
- <String HEIGHT="93" WIDTH="798" VPOS="572" HPOS="347" CONTENT="Bibliografija" />
- <SP HEIGHT="93" WIDTH="47" VPOS="572" HPOS="1145" />
- <String HEIGHT="93" WIDTH="610" VPOS="572" HPOS="957" CONTENT="Jugoslavije" />
- </TextLine>
- <TextLine ID="r119" BASELINE="90,696 131,697 173,698 214,699 256,700 298,702 339,704 381,705 422,707 464,710 506,711 547,713 589,715 630,716 672,717 714,719 755,720
  797,720 838,720 880,720 922,720" HEIGHT="76" WIDTH="832" VPOS="661" HPOS="90">
- <String HEIGHT="76" WIDTH="482" VPOS="661" HPOS="46" CONTENT="članci," />
- <SP HEIGHT="76" WIDTH="44" VPOS="661" HPOS="528" />
- <String HEIGHT="76" WIDTH="307" VPOS="661" HPOS="397" CONTENT="Ser" />
- <SP HEIGHT="76" WIDTH="44" VPOS="661" HPOS="703" />
- <String HEIGHT="76" WIDTH="263" VPOS="661" HPOS="572" CONTENT="A," />
- <SP HEIGHT="76" WIDTH="44" VPOS="661" HPOS="834" />
- <String HEIGHT="76" WIDTH="263" VPOS="661" HPOS="659" CONTENT="1964" />
- </TextLine>
</TextBlock>
</PrintSpace>
</Page>
</Layout>
</alto>

```

Сл. 63: Пример експортоване странице у ALTO формату

7.3.3. Примена OCR технологије за препознавање штампаног текста

У циљу побољшања претраживости целокупног корпуса дигитализованог интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, након његовог отпремања на персонални рачунар, коришћењем OCR технологије рашчитан је и део каталога у коме су подаци куцани на писаћој машини или су дати на лепљеним исечцима из штампаних материјала.

Као што смо већ напоменули, OCR технологија омогућава да се скенирана слика штампаног текста претвори у машински кодиран текст чиме текст постаје претражив преко сваке појединачне речи. Процес оптичког препознавања карактера се одвија у неколико фаза (Тртовац 2016, 106-107):

- читавање слике штампаног текста који се обрађује (систем за оптичко препознавање карактера треба да подржава најразличитије формате за дигиталне фотографије скениране грађе (TIFF, JPEG, PNG, PDF...));
- одређивање резолуције слике, а затим и врсте и величине фонтова који се јављају у штампаном тексту;
- процес бинаризације (претварање слика у боји у црно-беле слике са адекватним контрастом);
- изостављање оквира и подвлака у тексту;
- препознавање и означавање речи и размака у тексту;
- препознавање појединачних знакова у тексту (најзначајнији део процеса рашчитавања скениране грађе, а функционише тако што се слика сваког карактера конвертује у одговарајући код карактера према учитаним кодним табелама);
- коришћење речника као подршке за боље препознавање карактера (ова опција побољша квалитет препознавања будући да неки карактери изгледају слично);
- чување резултата у различитим излазним форматима.

Оптичко препознавање карактера могу да врше бројни софтвери, а у сврху омогућавања претраживања штампаног текста присутног у интерном каталогу псеудонима коришћен је софтвер отвореног кода Tesseract⁸⁸, верзија 4.0.0-beta.1. Будући да је штампани текст корпуса углавном на српском језику, али присутан на два писма, ћирилици и латиници, за препознавање појединачних знакова у тексту коришћена су две итерације препознавања: за српски језик (латинично писмо) и српски језик (ћирилично писмо). Стога су као резултат добијене две верзије машински кодираног текста за сваку приложу страну: на ћирилици и латиници.

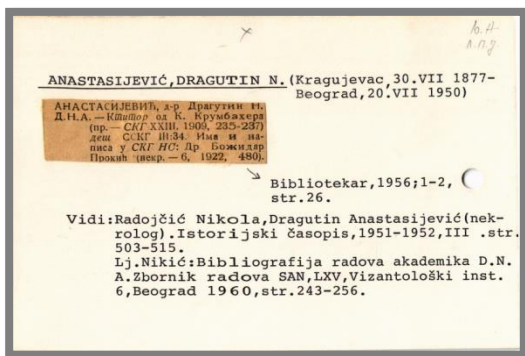
Због неуједначености квалитета скенираног материјала, који делимично садржи оригинално куцан текст на писаћој машини и лепљене исечке штампаног текста, аутоматска бинаризација није увек могла да пружи исправне резултате. Због тога је паралелно рађена бинаризација са прагом (енгл. threshold) контраста од 50%, будући да је таква бинарна верзија скена дала најбоље резултате код овакве врсте грађе (Слике 64 и 65). У даљем процесу обраде материјала коришћена је екстензија отвореног кода – Речник за проверу правописа српског језика

⁸⁸ Више на: <https://github.com/tesseract-ocr/tesseract>

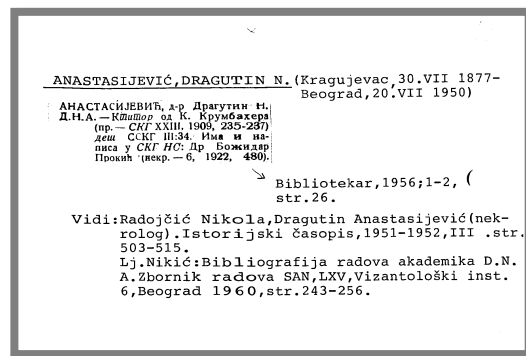
(ћирилица и латиница) Hunspell-sr , верзија 1:6.0.3-3. На основу његове провере правописа, тј. броја речи које су пронађене у речнику правописа у оригиналном скену (у боји) и бинарној верзији скена (црно-бели скен), аутоматски је бирана боља верзија.

Коначан резултат обраде текста дигитализованог каталога псеудонима јесте један ALTO фајл за сваки скенирани листић каталога који у себи садржи три верзије текста:

- аутоматски генерисан транскрипт из Транскрибуса,
- аутоматски генерисан текст на ћирилици и
- аутоматски генерисан текст на латиници.

Сл. 64: Скенирани листић пре бинаризације

Сл. 65: Извршена бинаризација са прагом контраста од 50%

Иако је овако формиран ALTO фајл гломазан, због свих информација које у себи садржи, он омогућава претрагу великог дела каталога: руком писаних података на латиници, као и штампаних података на ћирилици и латиници. За сада, остаје непретражив једино сегмент каталога у коме су подаци уношени руком, на ћирилици, што ће се, надамо се променити, развојем нових технологија.

7.3.4. Формирање електронске базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца

При формирању базе разрешених псеудонима и шифара српских писаца коришћена су усвојена знања и богато институционално искуство стечено током стварања, пре свега, прве претраживе дигиталне новинске колекције Универзитетске библиотеке познатије као *Историјске новине*⁸⁹, а затим и *Претраживе дигиталне библиотеке*⁹⁰, националног дигиталног репозиторијума културног наслеђа Србије. Иницијално, за ове потребе, коришћен је софтвер за прегледање и

⁸⁹ Доступно на: <http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pretraga>

⁹⁰ Доступно на: <https://претражива.срб/претрага>

приказивање дигиталних садржаја настао на основу програма отвореног кода VnlViewer⁹¹ (изворно креиран за претрагу дигиталне колекције Националне библиотеке Луксембурга), док је у оквиру саме библиотеке развијен претраживач заснован на платформи за претрагу у отвореном приступу под називом Lucene/Solr⁹² (Тровац и др. 2021, 37-38).

VnlViewer је добро прихваћен у интернет заједници и употребљава се у ситуацијама када је потребно да постоји приступ подацима у пуном тексту као повезаним скуповима података, те да се штампају појединачни новински чланци или краћи текстови, а да уједно постоји и једноставан „микрофилмски” прегледач за ефикасно листање целе колекције. У приказу изабраног документа, прегледач поред његовог садржаја, даје и умањене приказе свих страница. Ако се приказује новинска страница, омогућено је да се чланци бирају курсором, док је у приказу чланка, један чланак исечен тако да може бити представљен као дуга, вертикална трака, чак и ако се протеже преко неколико колона (или чак страница) у оригиналном изгледу. На истој страници, поред изабраног чланка дат је и текст чланка, рашчитан OCR технологијом, а након извршене претраге, пронађени термини се пребоје и на слици и у OCR-ованом тексту (Тровац и др. 2021, 38).

Solr (солар) је платформа отвореног кода за претраживање, написана коришћењем програмског језика Java⁹³. Платформу је 2006. године развила организација Apache Software Foundation у оквиру пројекта Apache Solr, да би је 2010. године спојила са својим другим пројектом Apache Lucene⁹⁴. Solr омогућава претрагу пуног текста, истицање погодака, фасетну претрагу, индексирање у реалном времену, динамичко груписање добијених резултата (енгл. dynamic clustering), интеграцију различитих база података и руковање обогаченим текстуалним форматима као што су Word и PDF. Током година платформа се развијала и надограђивала; показала се као веома поуздана, скалабилна и толерантна на грешке (енгл. fault tolerant), пружајући централизовано конфигурирање, дистрибуирано индексирање, репликацију података и упите са балансирањем оптерећења (енгл. load-balanced queuing), аутоматизовано премештавање уочене грешке и опоравак (Guntupally et al. 2020). Захваљујући овим карактеристикама Solr је постао широко прихваћен и данас покреће функције претраживања и навигације многих највећих светских интернет сајтова. Маја 2022. изашла је верзија 9.0.0 развијена независно од Lucene, која омогућава бољу претрагу и модуларизацију, те укључује више безбедносних додатака⁹⁵.

На основу стеченог искуства током рада на поменутиим пројектима створена је електронска база разрешених псеудонима и шифара српских писаца, названа краће *База српских псеудонима*. Иако иницијално настала за потребе ове докторске дисертације, предвиђено је да се база касније, за потребе научне и стручне заједнице даље развија. Бета верзија ове базе је доступна на адреси pseudonimi.unilib.rs. За приступ бази неопходан је кориснички налог који се састоји од корисничког имена и лозинке. За сада, и корисничка имена и корисничке лозинке додељује администратор базе; док ће, након пробног периода, база бити јавно доступна у складу са принципима отвореног приступа (енгл. open access) и концептом отворених података (енгл. open data), тј. база ће бити слободно доступни свима, а подаци дати на слободно коришћење и

⁹¹ Доступно на: <https://sourceforge.net/p/bnlviewer/home/Home/>

⁹² Доступно на: <https://lucene.apache.org/solr/>

⁹³ Више на: <https://www.oracle.com/java/technologies/>

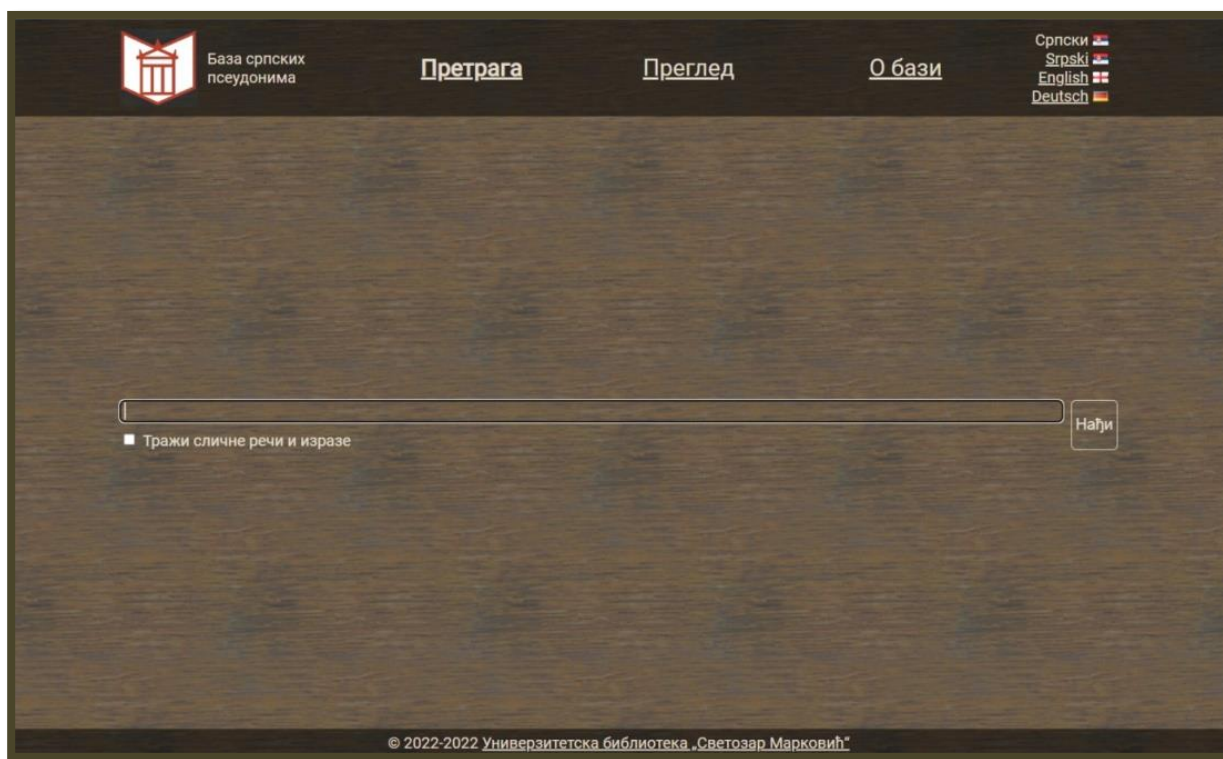
⁹⁴ Apache Lucene је софтверска библиотека за претраживање, отвореног кода.

⁹⁵ Више на: <https://solr.apache.org/news.html>

поновну употребу, без ауторских или било каквих других ограничења, уз коришћење CC BY-SA 4.0 лиценце⁹⁶, свим заинтересованим лицима преко сајта Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.

Инфраструктуру базе података чини систем за претрагу и приказ докумената који се састоји од сервера у коме су смештени METS/ALTO фајлови, позадинског Lucene/Solr сервера који се користи за претраживање докумената, и веб сервера који хостује кориснички интерфејс.

У самој бази, унос података је организован тако што су оформљене три врсте уноса: група, картица и аутор, при чему сваки унос има свој јединствени идентификатор и име. Свака група (тј. једна од 37 посебних целина⁹⁷) има свој идентификатор, који може бити слово, или име, нпр. *a* или *astro*. Свака картица (тј. дигитализовани листић) има свој идентификатор, који почиње именом њене групе а наставља се редним бројем у троцифреном облику, нпр. *a-001*. Сваки аутор има свој идентификатор, који почиње низом *auth* а остатак може бити слободно додељен (типично CONOR ID⁹⁸ или иницијали аутора). У систему, свака картица је везана само за једну групу, док истовремено, свака картица може бити везана за једног или више аутора.

Сл. 66: Приступна страна Базе српских псеудонима

⁹⁶ Creative Commons Ауторство-Делити под истим условима 4.0. Више на: https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.sr_LATN

⁹⁷ Целине прате слова абецедe, тј. азбуке (30 слова српске абецедe уз додаток слова W), док се у осталих 6 налази корпус упутних листића који се односе на накнадно разрешена анонимна дела и псеудониме дате у виду бројева, симбола и шифара, грчких слова или слова на старој ћирилици.

⁹⁸ CONOR ID је јединствени идентификациони број за сваки нормативни запис у систему CONOR.SR.

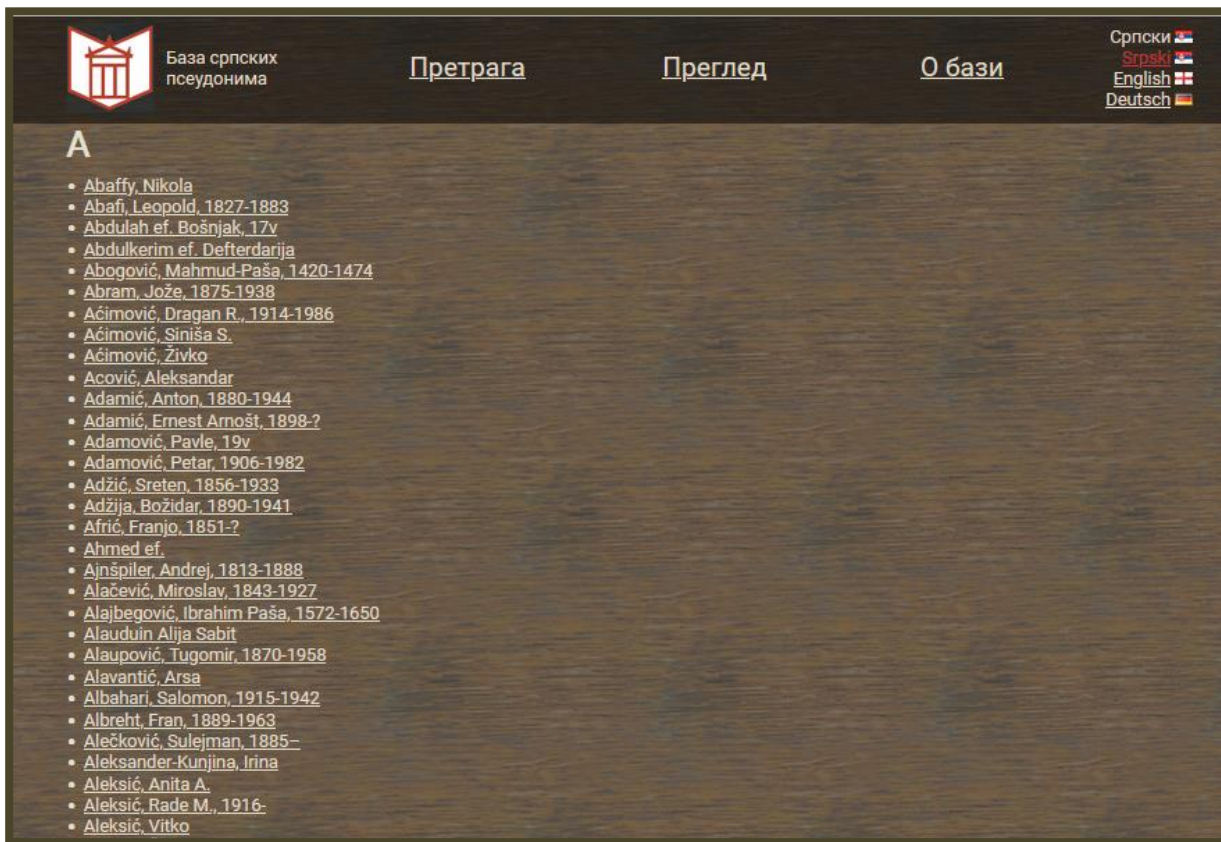
Сл. 67: Изглед странице *Преглед*

У корисничком интерфејсу (који је оптимизован тако да су све описане функционалности доступне и на мобилном телефону и таблету), приступна страница базе се састоји из три сегмента:

- *Претрага*,
- *Преглед* и
- *О бази*.

Будући да је основна и најважнија функција базе да омогући претраживање података, усвојено је системско решење да сегмент *Претрага* уједно буде и приступна тачка базе, тј. да се приступањем на страницу базе одмах отвара поље за претрагу (Слика бб).

Избором опције *Преглед*⁹⁹ кориснику је омогућено да изабере једну од 37 посебних целина (насталих пратећи структуру интерног лисног каталога псеудонима) (Слика 67), након чега се у прегледачу приказују све одреднице листића које припадају тој целини (Слика 68).

Сл. 68: Приказ дела одредница у оквиру слова А

⁹⁹ Дизајн странице намењене прегледању базе је пријемчив корисницима који су навикли на коришћење лисног каталога.

Jovanović-Zmaj, Jovan, 1833-1904

Име	Јовановић-Змај, Јован, 1833-1904 = Jovanović-Zmaj, Jovan, 1833-1904
Варијанте имена	<ul style="list-style-type: none"> • Змај, Јован Јовановић-, 1833-1904 • Јованович-Змај, Јован, 1833-1904 • Јовановиќ-Змај, Јован, 1833-1904 • Jovanovics-Zmaj, Jovan, 1833-1904 • Y. Zmay, Yovan, 1833-1904 • Jovanović-Zmaj, Jovan, 1833-1904 • Змај, Ј. Јовановић, 1833-1904 • Јовановић, Јованъ, 1833-1904 • J. J., 1833-1904 • Јовановић, Јован, 1833-1904
Држава	Србија
Језик	српски
Напомене	Био је један од највећих лиричара српског романтизма; рођен у Новом Саду. По занимању лекар, током живота бавио се уређивањем и издавањем књижевних, политичких и дечјих часописа.
CONOR ИД	4086375

The image displays 12 individual manuscript pages, each with a 'Прикази текст' (View text) button at the top. The pages contain handwritten entries in Cyrillic script, organized into numbered lists (1-4) and sections (1-2). The entries include names like 'Јовановић-Змај, Јован', 'Змај, Јован', and 'Јовановић-Змај, Јован', along with dates and references to other works or editions. Some pages have small printed labels or stamps, such as 'М. К.' or 'Билт. 4/1920'.

Сл. 69: Преглед свих листића у оквиру слова Ј који садрже одредницу Јовановић Јован Змај

У следећем кораку, омогућено је да се приликом избора одређене одреднице прикажу сви листићи који садрже дату одредницу. Додатно, у траци помоћног менија, који је смештен одмах изнад дигитализованог листића налазе се алати који на захтев корисника омогућавају ротацију слике, њено увећање, као и приказ пуног текста (Слика 69).

Сегмент *О бази* се састоји од кратког описа садржаја базе и њене структуре, уз додатак упутства за претрагу.

7.3.4.1. Претраживање електронске базе података и анализа добијених резултата

Избором опције *Претрага*, корисницима се отвара текстуално поље које је предвиђено за унос кључних речи. Уношењем кључних речи активира се интерфејс који конвертује кориснички упит у одговарајући Solr упит, који се као такав шаље Solr серверу, а затим се приказују резултати враћени из Solr претраживача као низ погодака, нудећи хипервезе до пронађених страна на прегледачу. Додатно, систем приликом претраге не прави разлику између малог и великог слова. На пример, ако корисник тражи „јовановић”, одговарајући Solr упит је „+text:(јовановић)”, чиме се обезбеђује да систем пронађе из датог корпуса све странице које садрже тражени појам (било да је он унет великим или малим словом). Укључена је и могућност скраћивања траженог појма коришћењем звезде (*) (нпр. србијан*) која је важна због изражене флексије српског језика.

Додатно, омогућено је фразно претраживање коришћењем усправних наводника¹⁰⁰ (нпр. "чика Јова") што је изузетно значајна функционалност имајући у виду да је за приложени корпус често неопходна претрага по иницијалима (нпр. "Ј Ж").

Систем нуди и претраживање коришћењем Булових оператора¹⁰¹ чиме се омогућава претрага више речи истовремено, при чему је подразумевани оператор И, а могуће је и да се у резултатима претраге пронађу странице на којима се појављује било која од тражених речи проширивањем претраге употребом оператора ИЛИ (такође и ІІ или OR) и додавањем нове (синонимне) речи. А додатно, уколико је потребно да се добију резултати који не садрже неку реч (или израз), може се унети оператор НЕ (такође и NE или NOT; или једноставно унети знак минус -) испред речи или израза који треба да се искључи из претраге (Слика 70).

¹⁰⁰ Заблуда је да су ови наводници преузети из енглеског језика, будући да се према енглеском правопису користе или “...” или ‘...’. Усправни наводници су настали услед масовне производње писаћих машина и потребе да се штеди на диркама, а данас су одлика неформалног или дигиталног текста.

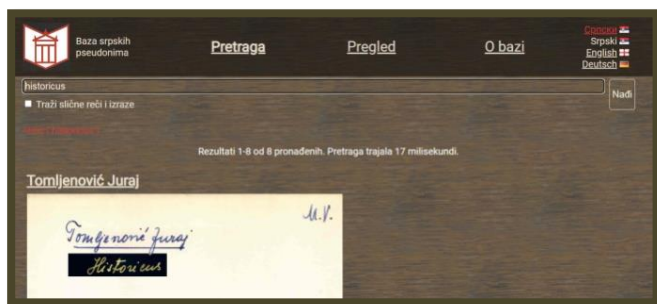
¹⁰¹ Булови оператори (Boolean operators) представљају скуп команди које се могу користити у скоро сваком претраживачу, бази података или онлајн каталогу. Име су добили према Џорџу Булу (George Boole) енглеском математичару и филозофу, који је први дефинисао алгебарски систем логике средином деветнаестог века. Приликом постављања упита претраживачу, најчешће се користе три Булова оператора: AND, OR и NOT (Gries and Schneider, 1993, 25-27).

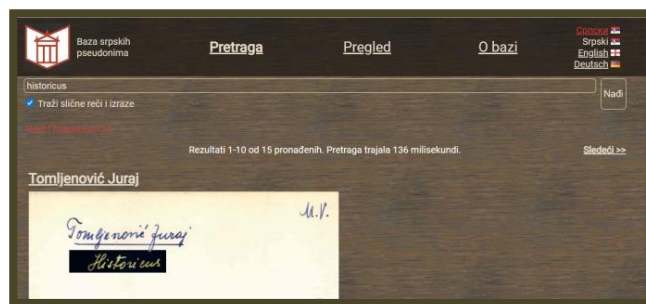
Сл. 70: Претрага псеудонима Змај који не припада корпусу псеудонима Јована Јовановића

Напредна функционалност система се активира избором опције *Тражи сличне речи и изразе*. Претрага сличних речи и израза представља технику претраживања уз помоћ метрике Левенштајнове удаљености. Назив је добила по свом творцу, Владимиру Јосифовичу Левенштајну (Владимир Иосифович Левенштейн), истакнутом руском научнику. „Левенштајново растојање представља један од начина да се одреди растојање уређивања (енгл. edit distance) две ниске. Ово растојање је одређено минималним бројем операција неопходним да се једна ниска трансформише у другу, а операције су уметање, брисање или замена једног карактера другим. Ова техника је најкориснија у одређивању сличности две ниске, те има велику примену у софтверима за проналажење грешака у куцању” (Smolenski et al. 2018, 111). На пример, ако су улаз ниске „МАРКО” и „ЈАНКО”, Левенштајново растојање износи 2, т.ј. потребно је извршити два преписивања слова и то „М” са „Ј” и „Р” са „Н”, док се остала слова

поклапају те их није потребно мењати. У бази се активирањем ове опције извршава претрага кратких речи са удаљеношћу 1, а дугачких са удаљеношћу 2. Као што се може видети на слици 71, без коришћења ове технике претраживања за унети појам *historicus* добијено је 8 погодака, док је укључивањем ове опције добијено 15 валидних резултата (Слика 72).

Сл. 71: Претрага појма *historicus*

Сл. 72: Претрага појма *historicus* коришћењем опције *Тражи сличне речи и изразе*

Претраживач Solr је додатно побољшан у делу подршке српском језику чиме је омогућена претрага целокупног текста (без обзира на изворно писмо текста) коришћењем и ћириличног и латиничног писма. Такође, како велики број корисника интернета у Србији користи тзв. „ошишану“¹⁰² латиницу; коришћењем Solr филтера¹⁰³ омогућена је и претрага путем оваквих слова, док сам филтер не утиче на приказ траженог текста (Слике 73 и 74).

Сл. 73: Резултати претраге на упит petrovic

Сл. 74: Резултати претраге на упит petrovic

Интерфејс је доступан на српском (у две верзије – ћирилични и латинични), као и на енглеском и немачком језику, укључујући и локализацију синтаксе упита на дате језике.

¹⁰² Коришћење латиничних слова без употребе дијакритичких знакова, нпр. корисник тражећи реч *Žarković* уноси у поље за претрагу реч *Zarkovic*.

¹⁰³ Више на: <https://cwiki.apache.org/confluence/display/solr/SerbianLanguageSupport>

Претраживач има задовољавајућу брзину будући да приказује резултате претраге на задати упит за око 20 милисекунди. Прегледач добијених резултата омогућава приказ дигитализованих слика на којима је термин пронађен, док је пуни текст настао коришћењем НТР и OCR технологије скривен (смештен у позадини веб странице), јер је процењено да би приказ три фајла у пуном тексту оптерећивао изглед веб странице¹⁰⁴. У коначници, систем у приказу резултата претраге, ради лакшег уочавања, све пронађене термине пребоји у слици текста као што се може видети на претходним примерима. Резултати се ређају по одредници на основу фреквенције појављивања траженог термина у односу на укупан број постојећих термина на листићу. Избором одреднице, отвара се страница на којој се приказују сви дигитализовани листићи који садрже дату одредницу.

Сегмент *Преглед* у потпуности задовољава све захтеве. Отварањем сваке од 37 датотека приказује се листа одредница које чине приступну тачку за сваки дигитализовани листић, а избором одреднице приказују се сви дигитализовани листићи који садрже изабрани појам. То у коначници значи да је омогућен преглед и листање свих дигитализованих листића из приложеног корпуса, а успешност процеса је видљива на претходно датим примерима. Примећени изванредан број грешака у домену одредница (настао аутоматском транскрипцијом) ће се током тестног периода ручно поправити. Додатно, накнадно су уочене и грешке настале у процесу скенирања. Наиме, код 155 дигитализованих листића утврђено је да величина слике одступа за 10% од задате вредности, те је била неопходна њихова ручна поправка.

Са друге стране, сегмент *Претрага* функционише у складу са могућим технолошким решењима, а то значи да је одзив система добар за део каталога у коме су подаци писани руком латиничним писмом или унети штампаним ћириличним или латиничним писмом. За сада, део каталога, у коме су подаци прекуцавани и унети ћирилично, иако аутоматски транскрибован те формално претражив, не даје добре резултате претраге. Надамо се да ће у будућности развој технологије омогућити и успешно рашчитавање и претраживање целокупног корпуса дигитализованог каталога.

7.3.4.2. Пример обогаћивања електронске базе псеудонима и нормативне датотеке личних имена CONOR.SR

Овако технолошки устројена база података допушта и двосмерно повезивање дигитализованог каталога псеудонима и нормативне датотеке личних имена. Наиме, основна јединица у Solr бази је ALTO фајл са рашчитаним текстуалним подацима за сваки дигитализовани каталошки листић. Коришћењем доступних функционалности базе могуће је детектовање одреднице дигитализованог каталошког листића у ALTO фајлу и њено повезивање са нормативним записом за особу која је наведена у одредници датог каталошког листића преко CONOR ID броја (уколико постоји тражени нормативни запис). Овим повезивањем омогућено је да се приликом избора одреднице у описаној бази псеудонима, уз приказ свих дигитализованих листића који садрже дату одредницу приказује и нормативни запис за дату особу превучен из нормативне датотеке личних имена CONOR.SR.

¹⁰⁴ Приказ пуног текста, као и ротација и увећање појединачне дигитализоване слике је могуће активирањем жељене опције у траци помоћног менија, који је смештен одмах изнад дигитализованог листића.

Након извршеног процеса, нормативни облик имена аутора (уколико постоји) је установљен као преферентни облик појављивања у бази, будући да пружа униформни облик имена, те стога и лако обједињавање свих листића који припадају једној особи. Међутим, анализом добијених резултата уочени су следећи проблеми:

1. Приликом аутоматизованог повезивања дошло је до грешке, тј. погрешног упаривања имена.
2. Одредница дигитализованог каталошког листића се разликује од усвојеног нормативног облика у CONOR запису.
3. За једног аутора у дигитализованом каталогу постоји више нормативних записа у бази CONOR.SR.

Иако број неподударних одредница није био велик, започет је процес ручног прегледања и исправљања уз утврђену методологију за сваки горе наведени случај:

1. Погрешно упарена имена се развезују, уз ручно повезивање са исправним CONOR ID бројем (уколико постоји тражени нормативни запис).
2. Картице у којима се одредница дигитализованог каталошког листића значајно разликује од усвојеног нормативног облика у CONOR запису се означавају, а затим бивају преименоване, како би се омогућило њихово приказивање у оба облика, тј. на два места. На пример, патријарх српски Герман се у дигитализованом каталогу води као Анђелић, Герман (у сегменту *Преглед* у оквиру слова А), док се у бази CONOR.SR води као Герман, српски патријарх, па ће се описаним поступком податак појавити и у оквиру слова Г сегмента *Преглед*).
3. За свако неспецифично име коме се може доделити више CONOR записа (нпр. Милан Марковић), врши се провера, а након упоређивања доступних података са листића и података који се налазе у CONOR записима, одредница дигитализованог каталошког листића се повезује са припадајућим нормативним записом ако постоји. У супротном, таква одредница остаје неповезана за нормативном датотеком.

Истовремено, у сваки нормативни запис за особу, у пољу 856\$u може се унети линк који води до одреднице са дигитализованим каталошким листићима на коме је описивана особа наведена у одредници (Слика 75). На овај начин се премошћавају недостаци нормативне датотеке CONOR.SR који су описани у поглављу 5, док се истовремено побољшава њена информативност, чиме у коначници и корисници и библиотекарски добијају моћан референтан извор података.

Додатно, у интерном каталогу псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, у категорији анонима (у којој су дела поређана абecedно по наслову), пронађено је 82 каталошка листића, тј. 82 изворно анонимна дела. У већем броју случајева, дела су накнадно (у току вишегодишњег рада на формирању и одржавању каталога) разрешена, а право име аутора је дописано, тј. додато у форми упутнице. Претрагом ових наслова у узајамној каталошкој бази COBIB.SR пронађени су записи за 62 наслова у којима аутор није био наведен¹⁰⁵; ти библиографски записи су допуњени и редиговани у складу са важећим каталошким правилима, а додатно је унет недостајући податак о аутору према подацима доступним у интерном каталогу

¹⁰⁵ Претраживање спровео аутор током априла 2022. године.

псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”.¹⁰⁶ Накнадно ће, након формирања стабилних линкова у бази псеудонима, у сваки припадајући нормативни запис (овако разрешеног) аутора у бази CONOR.SR, бити додат линк на дигитализовани каталошки листић који садржи псеудониме тог аутора, и обратно, у сваки ALTO фајл који је у позадини описаног дигитализованог каталошког листића биће унет CONOR ID који води до нормативног записа за наведеног аутора.

Велимировић, Николај, 1881-1956
= **Velimirović, Nikolaj, 1881-1956**

Најдаровитији православни црквени беседник у 20 веку. Пре него што је био изабран за архијереја био је сепулент у Богословији Св. Саве у Београду. Од 1920. године управљао је Охридско-битолском епархијом а од 1936. године Жичком епархијом. На почетку Другог светског рата ухапшен је од стране Немаца и интерниран у манастир Љубостињу, а после у манастир Војловица. Заједно са српским патријархом Гаврилом Дожићем је 1944. године спроведен у концентрациони логор Дахау. После завршетка рата је преко Енглеске отишао у Америку. Предавао је у српској Богословији Св. Саве у Либервилу (код Чикага) и Академији св. Владимира у Њујорку и Богословији св. Троице у Џорданвилу. Сахрањен је у манастиру Св. Саве у Либервилу, а у мају 1991. године мошти су му пренете у манастир Лелић код Ваљева. Свети архијерејски сабор Српске православне цркве је у мају 2003. године канонизовао Николаја Велимировића за светитеља.

pseudonimi.unilib.rs/pseudonimi/pregled-lat/y-044

- < Николај Велимировић, свети, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај, охридски епископ, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај, жички епископ, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај, охридски и жички епископ, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај, владика, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај, свети, 1881-1956 (монашко име)
- < Николай Сербский, свети, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај Српски, свети, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај Охридски, свети, 1881-1956 (монашко име)
- < Николај Жички, свети, 1881-1956 (монашко име)
- < Velimirovic, Nikolai, 1881-1956 (монашко име)
- < Velimirović, Nicholas, 1881-1956 (монашко име)
- < Велимировић, Н., јеромонах, 1881-1956

Izvori: Молитвеник светог Владике Николаја : за сваки дан у години и за сваку прилику : (356 најлепших молитава) / приредио Желько Пилџак. - 2009
Сербские светильники: благословение с Балкан. Святитель Николай Сербский. Преподобный Иустин (Полович). Архимандрит Фаддей Витовницкий: алфавитный сборник / [главный редактор Абрамьчев А. А.]. - 2018
Охридски пролог / Николај Велимировић. - 1991
Беседе под Гором / Н. Велимировић јеромонах. - 1912
Чарање, гатање, врачање и прорицање у нашем народу : прилог испитивању тајанствених духовних појава / грађу покупио, протумачио и слике приложио Радван Н. Казимировић. - 1940 (Уводна реч Епископ Николај)

CONOR.SR-ID 10536807

Сл. 75: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR (дат у пуном GARE приказу) повезан са дигитализованим листићем описиване особе у бази псеудонима

¹⁰⁶ Све податке у COBIB.SR унео је аутор у периоду мај- јул 2022. године.

8. Закључна разматрања

Имајући у виду да феномен псеудонима сеже у дубоку прошлост (први забележени псеудоним у историји књижевности датира из 5. века пре н. е.), у уводном делу докторске дисертације, истражујући ову свеприсутну потребу писца да сакрије свој идентитет, утврђено је да се мотиви анонимности и псеудонимности, посматрано у историјском следу, нижу од верских и политичких (услед страха од верског или политичког прогона), преко родно или класно обојених, до дубоко личних (најчешће као исказ скромности или претенциозности); док данас представљају превасходно маркетиншки трик у циљу рекламирања и популарисања аутора бирањем звучних, једноставних и лако памтљивих имена.

Са друге стране, у српској књижевности појава анонима се везује за појаву српске писане књижевности у средњем веку. Најпре је ова појава бивала случајна, нехотична, у студијама третирана као заборављени или изгубљени историјски податак; или пак као исказ безначајности или хришћанске скромности писца. Међутим, услед турбулентних политичких прилика, расте појава и анонимних и псеудонимних дела. На основу доступних података, утврђено је да се први прави псеудоним у српској књижевности појављује 1761. године када Захарија Стефановић Орфелин објављује у Венецији своје дело *Плачъ Србији* под шифром С. С. С. („Собствени Син Србији”) у коме изражава тежњу српског народа ка потпуној националној слободи. У 19. веку је приметан и утицај штампе на растућу популарност псеудонима, када у бројним часописима и новинама псеудоними постају уобичајени начин потписивања где представљају исказ родољубивости и чине моћну полуку у непрестаној политичкој борби, док су у књижевном дискурсу мотиви превасходно личне или родне природе.

Закључено је да данас псеудоними нису заборављена форма; напротив, они постају општеприхваћени начин потписивања у дигиталном свету, али са потпуно другачијим мотивима. На пример, блогери користе низ псеудонима, углавном као средство за стварање публицитета или у сврху „брендирање личности”, што суштински представља вид самопромоције под изговором скривања. Додатно, у уобичајене мотиве новог доба спадају и: одржавање различитих ауторских идентитета, стицање финансијске користи, одбрана од критике, заштита приватности, изражавање радикалних или ризичних ставова, али и исказ рањивости услед припадности некој од маргинализованих друштвених група.

Иако етаблирана као посебна грана науке, псеудономастика, наука која се бави проучавањем псеудонима, није довољно развијена, а критички рад који постоји се ограничава или на појединачног аутора, или на одређени жанр или период. Стога су у процесу израде ове докторске дисертације истражени могући видови категоризације псеудонима, на основу којих је креирана подела псеудонима према следећим параметрима: према квалитету; према квантитету; према значењу; према функцији коју обављају и према појавном облику псеудонима. Додатно, уочавајући непрегледни низ графичког прерушавања, формиран је и *Појмовник псеудонима* који садржи опис 62 појма.

Посматрајући феномен псеудонимности у сфери библиотекарства, уочено је да он битно усложњава један од најважнијих задатака у процесу каталогизације – одређивање тј. избор нормативне јединствене приступне тачке која има за циљ да окупи у каталогски или библиографски низ записе тј. дела одређеног аутора или колективног тела. Увидом у три правила, два међународна, AACR-2 и RDA, и трећи, за нас још увек важећи PPIAK, закључено је да постоје делимично различити принципи формирања јединствене приступне тачке у односу на присутну псеудонимију. На основу опсежног истраживања, анализирајући начине уноса псеудонима у српским и водећим светским нормативним датотекама у односу на постојећа каталогска правила, закључено је да ни у једној од анализираних нормативних датотека личних имена нису стриктно поштована правила, већ да код свих постоје извесна одступања, а примећен је и недостатак оптималних информација о описиваној особи у појединим нормативним записима за лична имена. Додатно, иако се развој референсних извора разрешених анонимних и псеудонимних аутора у светским оквирима може пратити од 17. века, претрагом доступних извора информација у процесу израде ове докторске дисертације, утврђено је да не постоји ни једна засебна публикација, нити електронски извор, који се бави разрешењем псеудонима и шифара српских аутора из било које научне области, а да због техничких ограничења библиотечког програма COBISS, један сегмент корпуса псеудонима у које улазе псеудоними наведени у форми шифара, симбола, астронима, специјалних графичких знакова, грчких слова или слова на старој ћирилици не може бити унет у нормативну датотеку личних имена CONOR.SR.

Сагледавајући све исказане препреке које стоје на путу остварења једног од важнијих истраживачких задатака библиотекар – разрешавање псеудонима, али и како би расути садржаји и информације постали лако доступни бројним истраживачима и јавности уопште, а у складу са доступним информационо-комуникационим технологијама, у процесу израде ове докторске дисертације, формирана је електронска база разрешених псеудонима српских писаца. За основ новокреиране базе узет је дигитализовани лисни каталог разрешених псеудонима српских писаца који се чува у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду, а у процесу његове дигитализације било је неопходно коришћење напредних технологија које су омогућиле не само пуко листање и читање дигиталних слика, већ и претварање скенираних листића у претражив електронски текст.

Будући да је овај каталог настајао током дугог низа година, и да су у његовом стварању учествовали многи библиотекари, изглед и опсег података на каталогским листићима је неуједначен. Поједини подаци су писани руком, неки су куцани на писаћој машини, а на појединим листићима се налазе лепљени исечци из штампаних материјала који садрже библиографске податке о делима у којима се аутор потписивао одређеним псеудонимом. Како би се добио претражив текст дела интерног каталога псеудонима који је писан руком, коришћена је инфраструктура Транскрибуса, која омогућава да се сви манускрипти (без обзира на датум настанка, језик писања или формат у којем се јављају) читају, преписују и претражују помоћу технологије аутоматског препознавања. У дисертацији су детаљно објашњени изведени поступци у циљу стварања аутоматске транскрипције дела рукописног текста писаног латиничним писмом, а успешност процеса је документована приложеним примерима. Додатно, имајући у виду исказане грешке у аутоматски рашчитаном тексту, извршена је ручна поправка добијеног транскрипта у сегменту одредница како би се омогућило ефикасно проналажење свих елемената одредница у електронској бази података разрешених псеудонима и шифара српских писаца која је у процесу формирања. Истовремено, помоћу Транскрибуса израђен је попис

разрешених псеудонима који садрже карактере које систем COBISS не подржава и стога не може бити унет у нормативну датотеку личних имена CONOR.SR. Додатно, на основу информација пронађених у интерном каталогу псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” разрешена су ауторства за 62 дела у узајамној каталожкој бази COBIB.SR.

Такође, у циљу побољшања претраживости целокупног корпуса дигитализованог интерног каталога псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, коришћењем OCR технологије рашчитан је и део каталога у коме су подаци куцани на писаћој машини или су дати на лепљеним исечцима из штампаних материјала.

У коначници, формирана електронска база разрешених псеудонима и шифара српских писаца омогућава претрагу великог дела каталога: руком писаних података на латиници, као и штампаних података на ћирилици и латиници. За сада, остаје непретражив једино сегмент каталога у коме су подаци изворно уношени руком, на ћирилици, што ће се, надамо се променити, развојем нових технологија.

Додатно, дисертација је понудила решење за повезивање дигитализованог корпуса са већ формираним записима у нормативној датотеци личних имена CONOR.SR чиме се повећава видљивост ових података, богата нормативна датотека, те добијају релевантнији резултати претраге. Као план за даљи рад, предвиђено је да се у следећем кораку омогући допуњавање базе расположивим подацима поштујући следеће критеријуме: сва грађа објављена на територији Србије; аутори српског порекла који су објављивали било где у свету; аутори који нису српског порекла, али су допринели развоју и стварању српске културе; аутори који су објављивали на било ком језику ван граница Србије, а писали су о српској култури, науци и уметности.

Коначно, база постављена на адреси pseudonimi.unilib.rs ће након тестног периода бити јавно доступна у складу са принципима отвореног приступа и концептом отворених података. Приступ ће бити могућ и преко сајта Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”, што ће помоћи у бољој видљивости базе. Надамо се да ће овако формиран референтан извор информација отворити простор за бројна истраживања у области друштвено-хуманистичких наука, док ће се у сфери библиотекарства олакшати остварење једног од основних истраживачких задатака библиотекара – повезивање псеудонима са физичким ентитетом који се крије иза њега.

9. Литература

9.1. Библиографске референце публиковане на ћирилици

1. Андоновски, Јелена. *Паралелни српско-немачки корпус књижевних текстова: израда, проналажење информација и семантички веб*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2021.
2. Андоновски, Јелена и Наташа Дакић. „Шеме за израду метаподатака у савременом библиотекарству”. *Читалиште*, год. 15, бр. 28 (2016): 65-77. Преузето 04.05.2022, http://citaliste.rs/casopis/br28/andonovski_jelena.html
3. Андоновски, Јелена, Наташа Дакић и Александра Тртовац. „Претраживе дигиталне рукописне колекције: могућност за рашчитавање српске ћирилице”. *Читалиште*, год. 19, бр. 37 (нов. 2020): 35-46. Преузето 03.04.2022, DOI: 10.19090/cit.2020.37.35-46
4. Бикицки, Милана. *Прилози за историју српске периодике*. Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1993.
5. Богдановић, Димитрије. *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1980.
6. Вранеш, Александра. „Архиви и библиотеке 'на отвореном путу’”. *Архив*, год. 9, бр. 1/2 (2008): 15-32.
7. Вранеш, Александра. „Дигитална хуманистика и савремене библиотеке”. *Инфотека*, 16, бр. 1 (2014): 4-15. Преузето 03.12.2021, http://infoteka.bg.ac.rs/pdf/Srp/2014/INFOTHECA_XV_1_2014_4-15.pdf
8. Вранеш, Александра. *Основи библиографије*. Београд: Народна библиотека Србије, 2001.
9. Вранеш, Александра и Љиљана Марковић. *Од рукописа до библиотеке*. Београд: Филолошки факултет, 2013.
10. Гринблат, Стивен. *Самообликовање у ренесанси : од Мора до Шекспира*. Београд: Слио, 2011.
11. Дакић Наташа. „Додела лиценци у систему узајамне каталогизације Србије COBISS.SR”. *Инфотека*, год. 8, бр. 1/2 (2007): 3-7. Преузето 03.12.2021, http://infoteka.bg.ac.rs/pdf/Srp/2007/INFOTHECA_VIII_1-2_October2007_3-7.pdf
12. Дакић, Наташа, Александра Тртовац и Јелена Андоновски. Промена улоге библиотекара. *Инфотека*, год. 20, бр. 1/2 (2020): 5-24. Преузето 17.03.2022, https://infoteka.bg.ac.rs/ojs/index.php/Infoteka/article/view/2020.20.1_2.2_sr
13. Дакић, Наташа и Адам Софронијевић. *Аутоматско препознавање руком писаног текста : програм Транскрибус : приручник за делатнике у култури*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2017.
14. Дакић, Наташа и Адам Софронијевић. *Демократизација дигитализације у библиотекама*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2018.

15. Дакић, Наташа и Адам Софронијевић. *Дигитализација за све : нове могућности програма Транскрибус у аутоматском раичитавању руком писаних текстова*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2019.
16. Дакић, Наташа и Адам Софронијевић. *Програм Транскрибус и READ-COOP SCE: приручник за библиотекарe*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2020.
17. Дакић, Наташа и Адам Софронијевић. *Транскрибус колаборатива: задружним радом до раичитаних рукописа Европе*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2021.
18. Деретић, Јован. *Кратка историја српске књижевности*. Београд: БИГЗ, 1987.
19. Дмитриев, Валентин Григорьевич. *Скрывшие свое имя*. Москва: Наука, 1977.
20. Дојчиновић, Биљана. „Живимо ли ми само у садашњости?: о покушају стварања женске културне заједнице у раду Јелице Беловић Бернаджиковске”. *Књиженство: часопис за студије књижевности, рода и културе*, Год. 1, (2011). Преузето 16.12.2021, http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2011/zenska-knjizevnost-i-kultura/zivimo-li-mi-samo-u-sadasnjosti-o-pokusaju-stvaranja-zenske-kulturne-zajednice-u-radu-jelice-belovic-bernadzikovske#_edn38&gsc.tab=0
21. Ђорђевић, Љубица. *Библиографија Српског књижевног гласника*. Београд: Народна библиотека Србије, 1982.
22. Ђурић, Милош Н. *Историја хеленске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1982.
23. ИФЛА. „Изјава о међународним каталошким начелима : делимично ревидирано издање из 2016, 2017. : децембар 2016”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 17, бр. 20 (2018): 247-270. Преузето 3.2.2022, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=6002
24. Јанковић, Босиљка. „Картотека псеудонима у Универзитетској библиотеци 'Светозар Марковић'”. *Библиотекар*, год. 28, бр. 6 (1976): 787-800.
25. Јанчић, Светлана. „Англо-америчка каталошка правила – AACR”. *Гласник НБС*, 1(2005): 13-24.
26. Јанчић, Светлана. „Национална каталошка правила”. *Гласник НБС*, 1(2003): 9-24.
27. Јанчић, Светлана. „Од Париских до Франкфуртских начела”. У *Колекције у библиотекама : формирање, заштита, богаћење, одржавање, ревизија и коришћење*, 231-238. Београд: Заједница матичних библиотека Србије, 2008.
28. Јевтић, Бојана и Бранка Ногић. „Јован Јовановић Змај у часописима Змај, Жижа и Стармали : поглед кроз псеудониме”. *Сусрети библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића*, год. 16 (2008): 41-58.
29. Кисић, Милица и Бранка Булатовић. *Српска штампа : 1768-1995. : историјско-библиографски преглед*. Београд: Медија центар, 1996.
30. Кнежевић, Миливоје В. „О нашим псевдонимима”. *Библиотекар*, год. 1, бр. 3 (1949): 263-273.
31. Кнежевић, Миливоје В. „Збирка наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 1, бр. 4 (1949): 390-425.
32. Кнежевић, Миливоје В. „Збирка наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 2, бр. 2-3 (1950): 155-177.
33. Кнежевић, Миливоје В. „Збирка наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 3, бр. 1-2 (1951): 17-26.

34. Кнежевић, Миливоје В. „Збирка наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 3, бр. 3-4 (1951): 123-133.
35. Кнежевић, Миливоје В. „Збирка наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 4, бр. 1-2 (1952): 31-35.
36. Кнежевић, Миливоје В. „Збирка наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 5, бр. 3-4 (1953): 152-161.
37. Кнежевић, Миливоје В. „Додатак Збирци наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 6, бр. 3 (1954): 161-166.
38. Кнежевић, Миливоје В. „Додатак Збирци наших псевдонима”. *Библиотекар*, год. 6, бр. 4 (1954): 232-238.
39. Којевић, Софија, Наташа Дакић и Бранка Ногић. „Нормативне датотеке личних имена : светска искуства и почети израде нормативних датотека код нас”. У *Библиотекарско друштво Србије. Стандардизација и квалитет библиотечких услуга*, 307-322. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2011.
40. Колосова, Светлана. *Энциклопедический словарь псевдонимов*. Москва: Научная книга, 2009.
41. Костић, Веселин. *Дубровник и Енглеска 1300–1650*. Београд: САНУ, 1975.
42. Крестић, Василије Ђ. *Историја српске штампе у Угарској : (1791-1914)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
43. Кунчер, Драгана. прир. *GESTA regum Sclavorum. T. 1*. Београд: Историјски институт, 2009.
44. Лазивић, Мирослав А. „Од Божидара Вуковића до Дионизија дела Векије : идентитет и псеудоним у култури раног модерног доба”. У *Scala paradisi*, ур. Анатолиј Аркадјевич Турилов и др., 165-186. Београд: САНУ, 2018.
45. Максимовић, Војислав. *Основе теорије библиографије са примјерима*. Српско Сарајево: Филозофски факултет Универзитета, 2003.
46. *Мала енциклопедија Просвета: општа енциклопедија*. Београд: Просвета, 1959.
47. Маринковић, Радмила. „Средњевековна књижевност”. У *Кратка историја српске књижевности, 1*. Београд: Учитељски факултет, 2010. Преузето 24.10.2021, http://biblioteka-np.org.rs/wp-content/uploads/2020/06/KRATKA_ISTORIJA_SRPSKE_KNJIZEVNOSTI.pdf
48. Марковић, Никола. *Др Лаза Пачу: животописне цртице*. Београд: Народна самоуправа, 1923.
49. Масанов, Иван Филиппович. *Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей : в четырех томах*. Москва: Всесоюзная книжная палата, 1956-1960.
50. Медиговић Стефановић, Мила. „Допринос Миливоја В. Кнежевића проучавању псеудонима”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 19, бр. 22 (2020): 133-146. Преузето 24.02.2022, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=6796.
51. Милићевић, Милан Ђ. *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*. Београд: Српска краљевска штампарија, 1888.
52. „Некролог Ђури Даничићу”. *Отаџбина: књижевност, наука, друштвени живот*, год. 4, књ. 11 (1882/1883): 613-615.
53. Остојић, Тихомир. *Захарија Орфелин, живот и рад му*. Београд: Српска краљевска академија, 1923.

54. Петровић, Надежда. *Библиографија књига женских писаца штампаних у Војводини, Србији, Јужној Србији и Црној Гори до свршетка године 1935*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1936.
55. Петровић, Петар М. ур. *Свезнање: општи енциклопедиски лексикон у једној књизи*. Народно дело, 1937.
56. Поповић, Богдан. „Милан М. Ракић: сећања”. У *Годишњица Николе Чупића*, књ. 48, 303-311. Београд: Чупићева задужбина, 1939.
57. *Правила за каталогизацију*. Београд: Друштво библиотекара НРС, 1957.
58. Предић, Светислав. *Шала о збиљи: скупљени листићи*. Београд: Геца Кон, 1921.
59. Радовић, Ђуза. „Азбучни каталог”. *Библиотекар*, год. 1, бр. 4 (1949): 439-446.
60. Ристић, Милован, ур. *Сретен М. Аџић: споменица у славу учитеља, професора, директора, педагога, научника и народног просветитеља*. Јагодина: [б. и.], 1939.
61. Симић, Владимир М. „Захарија Орфелин (1726–1785)”. Докт. дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2013.
62. Скерлић, Јован. *Историја нове српске књижевности*. Београд: Издавачка књижара С. Б. Цвијановића, 1914.
63. Скерлић, Јован. *Историјски преглед српске штампе*. Београд: Српско новинарско удружење, 1911.
64. Скерлић, Јован. *Омладина и њена књижевност: (1848-1871): изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*. Београд: Српска краљевска академија, 1906.
65. Скерлић, Јован. *Писци и књиге. [Књ.] 5*. Београд: [б. и.], 1911.
66. Скерлић, Јован. *Српска књижевност у XVIII веку*. Београд: Српска краљевска академија, 1909.
67. Софронијевић, Адам М. „Пројекти у Универзитетској библиотеци у Београду”. *Библиотекар*, год. 61, бр. 2 (2019): 66-77. Преузето 24.05.2022.
<https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2019.61.2.5>
68. Тртовац, Александра. *Проналажење информација у дигиталним библиотекама*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2017.
69. Тртовац, Александра, Јелена Андоновски и Наташа Дакић. „Дигитална библиотека Универзитетске библиотеке 'Светозар Марковић' - од скенираних страница до претраживе колекције”. *Библиотекар*, Год. 63, бр. 1 (2021): 27-48. Преузето 07.06.2022,
<http://dx.doi.org/10.18485/bibliotekar.2021.63.1.2>
70. Тртовац, Александра и Наташа Дакић. ”База CONOR.SR у систему COBISS.SR – тренутно стање и перспектива”. *Инфотека*, год. 20, бр. 1-2 (2020): 75-88.
71. Ћирић, Ђорђе. „Жена у српској књижевности”. *Југословенска жена*, год. 3, бр. 25 (1919): 16.
72. Филипи-Матутиновић, Стела. „COBISS у малим библиотекама – мишљење једног од аутора пројеката Виртуелна библиотека Србије и Изградња кооперативне мреже високошколских библиотека (Темпус)”. *Инфотека*, год. 5, бр. 1-2 (2004): 170-172.
73. Чурчић, Лазар. „Почеци српског новинарства”. У *Почеци штампе југословенских народа*, 193-210. Београд: Југословенски институт за новинарство, 1969.
74. Џонић, Урош. „Глишић: живот и рад”. У *Милован Ђ. Глишић: Целокупна Дела. Књ. 2, VII-XLVII*. Београд: Народна просвета, [б. г.].

9.2. Bibliografske referenice publikovane na latiniци

75. Adam Matthew Digital. „Handwritten text recognition: artificial intelligence transforms discoverability of handwritten manuscripts”, 2018. Preuzeto 11. 3. 2022, www.amdigital.co.uk/products/handwritten-text-recognition
76. ALA. „Features”. *American Library Association*, November 29 (2007). Preuzeto 24.1.2022, <http://www.ala.org/alcts/ano/v18/n4/feat/marc21>
77. Alvermann, Dirk and Bruno Blüggel. „Transkribus at Greifswald. Idea, practice, results, perspective”, 2017. Rad predstavljen na Transkribus User Conference 2017, 2–3 November, Technical University of Vienna, Vienna. Preuzeto 4. 8. 2021, https://read.transkribus.eu/wpcontent/uploads/2017/07/Alvermann_Bluegel_Greifswald.pdf
78. Baillet, Adrien. *Auteurs Deguisez: Sous Des Noms Etrangers; Empruntez, Supposez, Feints À Plaisir, Chiffrez, Renversez, Retournez, Ou Changez D'une Langue En Une Autre*. Paris: A. Dezallier, 1690. Preuzeto 4. 8. 2021, <https://books.google.bj/books?id=DL6wCHfe66QC&hl=fr&pg=PR1#v=onepage&q&f=false>
79. Bates, Roy C. „Copyright by Anon.” *American Bar Association Journal*, 52, No. 12 (1966): 1140–44. Preuzeto 9. 2. 2022, <http://www.jstor.org/stable/25723857>
80. Borowiecki, Karol Jan and Trilce Navarrete. „Digitization of heritage collections as indicator of innovation.” *Economics of Innovation and New Technology*, Vol. 26, No. 3 (2016): 227-246. Preuzeto 16. 3. 2022, DOI: 10.1080/10438599.2016.1164488
81. Burke, Susan K. and J. H. Shorten. „Name authority work today: a comparison of types of academic libraries.” *Library Resources & Technical Services*, 54 (2010): 4-20. Preuzeto 4. 2. 2022, <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/5050/6115>
82. Buzwell, Greg. *Women writers, anonymity and pseudonyms*. 2020. Preuzeto 4. 8. 2021, <https://www.bl.uk/womens-rights/articles/women-authors-and-anonymity>
83. Carbonell, J. G., Michalski, R. S. and Mitchell, T. M. „An overview of machine learning”. U *Machine Learning: An Artificial Intelligence Approach*, Michalski, R.S., Carbonell, J.G. and Mitchell, T.M. (Eds), 3-23. Berlin; Heidelberg: Springer-Verlag, 2013.
84. *Cataloguing Rules. 1. Of the British Museum*. London: Simpkin, Marshall, Hamilton , Kent & Co., 1893.
85. CCS. „METS/ALTO introduction”. *Content Conversion Specialists*, 2014. Preuzeto 17. 4. 2022, http://content-conversion.com/wp-content/uploads/2014/09/CCS-METS-ALTO-Info_basic_20140909.pdf
86. Ciuraru, Carmela. *Fernando Pessoa & His Heteronyms*. Dostupno na: <https://poetrysociety.org/features/tributes/fernando-pessoa-his-heteronyms>
87. Cutter, Charles Ammi. *Rules for a Printed Dictionary Catalogue*. Washington: Government printing office, 1876. Preuzeto 17.12.2021, <https://ia802704.us.archive.org/24/items/cu31924029518978/cu31924029518978.pdf>
88. Danskin, Alan and Katharine Gryspeerdt. „Changing the Rules? RDA and cataloguing in Europe”. *The Liber Quarterly*, 24, 2 (2014):112-123. Preuzeto 17.12.2021, <https://liberquarterly.eu/article/view/10756/11832>

89. Denton, William. „FRBR and the History of Cataloging.” U *Understanding FRBR: What it is and how it Will Affect Our Retrieval Tools*, ed. Arlene G. Taylor, 35-57. Westport, CT: Libraries Unlimited, 2007. Preuzeto 17.12.2021, <http://hdl.handle.net/10315/1250>
90. Diem, Markus, Florian Kleber, Stefan Fiel, Tobias Grüning and Basilios Gatos. „cBAD: ICDAR2017 Competition on Baseline Detection.” *14th IAPR International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR)*, 01 (2017): 1355-1360. Preuzeto 11. 3. 2022, DOI: [10.1109/ICDAR.2017.222](https://doi.org/10.1109/ICDAR.2017.222)
91. Dimauro, Giovanni, S. Impedovo, G. Pirlo, and A. Salzo. „Automatic bankcheck processing: a new engineered system”, *International Journal of Pattern Recognition and Artificial Intelligence*, Vol. 11 No. 4, (1997): 467-504. Preuzeto 6. 3. 2022, <https://doi.org/10.1142/S0218001497000214>
92. Ducheve Dilyana P. and Diane Rasmussen. „Resource Description and Access in Europe: Implementations and perceptions”. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51, 2 (2019): 387-402. Preuzeto 4. 12. 2021, DOI: [10.1177/0961000617709060](https://doi.org/10.1177/0961000617709060)
93. Edwards, J. A. „Easily adaptable handwriting recognition in historical manuscripts”. Doct. thesis. University of California, Berkeley, CA, 2007. Preuzeto 4. 3. 2022, www2.eecs.berkeley.edu/Pubs/TechRpts/2007/EECS-2007-76.pdf.
94. Entzenberg, Sonja. „By Another Name: The Use of Pseudonyms by Writers in Sweden from 1870 to 1890”. U *Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences*, 346-349. Toronto: York University, 2009. Preuzeto 10. 11. 2021, <https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/handle/10315/3963>
95. Ezell, Margaret. „Reading pseudonyms in seventeenth-century English coterie literature”. *Essays in Literature*, 21, no. 1 (1994): 14-26.
96. Feather, John. *A History of British Publishing*. New York: Routledge, 1991.
97. Ferry, Anne. „Anonymity: The Literary History of a Word Author(s)”. *New Literary History*, Vol. 33, No. 2 (2002): 193-214. Preuzeto 27. 08. 2021, <https://www.jstor.org/stable/20057720>
98. Firmani, Donatella, Marco Maiorino, Paolo Meriardo and Elena Nieddu. „Towards Knowledge Discovery from the Vatican Secret Archives. In Codice Ratio - Episode 1: Machine Transcription of the Manuscripts”. U *Proceedings of the 24th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery & Data Mining (KDD '18)*, 263–272. New York: Association for Computing Machinery, 2018. Preuzeto 7. 3. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1145/3219819.3219879>
99. Frost, Carolyn O. „The Bodleian catalogs of 1674 and 1738: an examination in the light of modern cataloging theory”. *Library Quarterly*, 46, 3 (1976): 248-270. Preuzeto 4. 8. 2021, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/4306676?sid=21106193548813&uid=2&uid=2129&uid=70&uid=4&uid=3738936>
100. Fuko, Mišel. „Šta je autor?” U *Teorijska istraživanja. 2, Mehanizmi književne komunikacije* gl. i odg. ur. Zoran Konstantinović, 32-45. Beograd: Institut za književnost i umetnost ; Rad, 1983.
101. Gambari, Stefano and Mauro Guerrini. „‘Terrible Panizzi’: Patriotism and Realism of the Prince of Librarians”. *Cataloging & Classification Quarterly*, 56, 5-6, (2018): 455-486. Preuzeto 8. 11. 2021, DOI: [10.1080/01639374.2018.1491913](https://doi.org/10.1080/01639374.2018.1491913)
102. Gasaway, Laura N. „Libraries, Users, and the Problems of Authorship in the Digital Age”. *De Paul Law Review*, 52, 4 (2003): 1193-1228. Preuzeto 4. 12. 2021, <https://via.library.depaul.edu/law-review/vol52/iss4/7>
103. Gatos, Basilios, Georgios Louloudis, Tim Causer, Kris Grint, Verónica Romero, Joan-Andreu Sánchez, Alejandro Héctor Toselli and Enrique Vidal. „Ground-Truth Production in the

- Transcriptorium Project.” *2014 11th IAPR International Workshop on Document Analysis Systems* (2014): 237-241. Preuzeto 11. 5. 2022, <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:12688730>
104. Giotis, Angelos P., Giorgos Sfikas, Basilis Gatos and Christophoros Nikou. „A survey of document image word spotting techniques”. *Pattern Recognition* 68 (2017): 310–332. Preuzeto 8. 5. 2022, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.patcog.2017.02.023>
 105. Gorman, Michael. *The concise AACR2, 2004 revision*. Chicago: American Library Association, 2004.
 106. Gradi, Nikša. *O bezimenim dopisima u našoj političkoj štampi, pa u staroj i novoj muzici u Dubrovniku*. Dubrovnik: Tipografija D. Pretnera 1890.
 107. Gregory, Ian N., Christopher Donaldson, Patricia Murrieta-Flores and Paul Rayson. „Geoparsing, GIS, and Textual Analysis: Current Developments in Spatial Humanities Research.” *International Journal of Humanities and Arts Computing*, Vol. 9, No. 1, (2015): 1-14. Preuzeto 11. 3. 2022, DOI: [10.3366/IJHAC.2015.0135](https://doi.org/10.3366/IJHAC.2015.0135)
 108. Gries, David and Fred B. Schneider. *A Logical Approach to Discrete Math*. New York: Springer, 1993.
 109. Griffin, Robert J. „Anonymity and Authorship.” *New Literary History*, vol. 30, no. 4 (1999): 877–895. Preuzeto 4. 8. 2021, www.jstor.org/stable/20057576.
 110. Griffin, Robert J., ed. *The Faces of Anonymity: Anonymous and Pseudonymous Publication from the Sixteenth to the Twentieth Century*. New York: Palgrave, 2003.
 111. Grüning, Tobias, Gundram Leifert, Tobias Strauß and Roger Labahn. „A Robust and Binarization-Free Approach for Text Line Detection in Historical Documents.” *14th IAPR International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), 01* (2017): 236-241. Preuzeto 11. 3. 2022, DOI: [10.1109/ICDAR.2017.47](https://doi.org/10.1109/ICDAR.2017.47)
 112. Guntupally, Kavya, Kyle Dumas, Wade Darnell, Michael Crow, Ranjeet Devarakonda and Prakash Giri. „Automated Indexing of Structured Scientific Metadata Using Apache Solr.” *IEEE International Conference on Big Data* (2020): 5685-5687. Preuzeto 22. 7. 2022, DOI: [10.1109/BigData50022.2020.9378448](https://doi.org/10.1109/BigData50022.2020.9378448)
 113. Hafemann, Luiz G., Robert Sabourin and Luiz Oliveira. „Offline handwritten signature verification - Literature review.” *Seventh International Conference on Image Processing Theory, Tools and Applications (IPTA)*, (2017): 1-8. Preuzeto 6. 3. 2022, DOI: [10.1109/IPTA.2017.8310112](https://doi.org/10.1109/IPTA.2017.8310112).
 114. Halkett, Samuel, John Laing, James Kennedy, W. A. Smith and A. F. Johnson. *Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature*. New and enl. ed. Edinburgh ; London: Oliver and Boyd, 1926-1934.
 115. Hannah, Heather Anne. „Male Use of a Female Pseudonym in Nineteenth Century British and American literature”. Doct. thesis. Murdoch University, 2018.
 116. Haugen, Kristine Louise. „Death of an Author: Constructions of Pseudonymity in the Battle of the Books”. U *The Faces of Anonymity* ed. Robert J. Griffin, 39-62. New York: Palgrave, 2003.
 117. Hodel, Tobias, David Schoch, Christa Schneider and Jake Purcell. „General Models for Handwritten Text Recognition: Feasibility and State-of-the Art”. German Kurrent as an Example. *Journal of Open Humanities Data*, 7, 13 (2021): 1-10. Preuzeto 6. 4. 2022, [http://doi.org/10.5334/johd.46](https://doi.org/10.5334/johd.46)
 118. Hogan, Bernie. „Pseudonyms and the Rise of the Real-Name Web. U *A Companion to New Media Dynamics*”, eds. J. Hartley, J. Burgess, & A. Bruns, 290–308. Chichester, UK: Blackwell Publishing Ltd., 2012.

119. Horvat, Aleksandra. *Knjižnični katalog i autorstvo*. Rijeka: Benja, 1995.
120. Hufford, Jon R. „The Pragmatic Basis of Catalog Codes: Has the User Been Ignored?” *Cataloging & Classification Quarterly*, Vol.14, 1 (1992): 27-38. Preuzeto 4. 8. 2021, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J104v14n01_03
121. IZUM. *COBISS3 Katalogizacija: priručnik za korisnike*. Maribor: IZUM, 2021 . Preuzeto 24. 1. 2022, http://home.izum.si/izum/e-prirucnici/1_COBISS3_Katalogizacija/Ceo_1_COBISS3_Katalogizacija.pdf
122. IZUM. *COMARC/A – Format za normativne podatke*. Maribor: IZUM, 2021. Preuzeto 24. 1. 2022, http://home.izum.si/izum/e-prirucnici/2_COMARC_A/Ceo_2_COMARC_A.pdf
123. Jewett, Charles C. *Smithsonian catalogue system*. Washington: Smithsonian Institution, 1850. Preuzeto 4. 12. 2021, <https://ia800203.us.archive.org/3/items/cu31924029519315/cu31924029519315.pdf>
124. IFLA. *Functional requirements for authority data: a conceptual model*. München: K.G. Saur, 2009.
125. IFLA. *Functional requirements for bibliographic records*. Munich: K.G. Saur Verlag, 1998.
126. IFLA. *Functional requirements for subject authority data (FRSAD): a conceptual model*. De Gruyter Saur, 2011. Preuzeto 4. 12. 2021, <https://repository.ifla.org/handle/123456789/835>
127. *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog*. Berlin: A. Asher & Co, 1899. Preuzeto 4. 12. 2021, <https://archive.org/details/instruktionenfr00sass/page/1/mode/1up?view=theater>
128. Jokanović Vladimir, Fahrudin Kalender, Emil Popović i Miloš Stojanović. *Bibliotekarski leksikon*. Beograd: Nolit, 1984.
129. Kahle, Philip, Sebastian Colutto, Günter Hackl and G. Mühlberger. „Transkribus - A Service Platform for Transcription, Recognition and Retrieval of Historical Documents.” *14th IAPR International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR)*, 04 (2017): 19-24. Preuzeto 3. 8. 2021, <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:25099654>.
130. Kenyon, Fredric G. *Books and Readers in Ancient Greece and Rome*. Oxford: The Clarendon Press, 1951. Preuzeto 4. 8. 2021, <https://fdocuments.in/reader/full/books-and-readers-in-ancient-rome-frederic-g-kenyon>
131. Kichuk, Diana. „Loose, falling characters and sentences: the persistence of the OCR problem in digital repository e-books”, *Libraries and the Academy*, Vol. 15, No. 1, (2015): 59-91. Preuzeto 9. 3. 2022, DOI: [10.1353/pla.2015.0005](https://doi.org/10.1353/pla.2015.0005)
132. Knowlton, Steven A. „Criticism of Cataloging Code Reform, as Seen in the Pages of Library Resources and Technical Services (1957–66)”. *Library Resources and Technical Services*, Vol 53, No 1 (2009): 15-24. Preuzeto 4. 12. 2021, https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/steven.a.knowlton/files/criticismofcatalogingcode_reform.pdf
133. Kopley, Emily. „Anon is Not Dead: Towards a History of Anonymous Authorship in Early-Twentieth-Century Britain”. *Mémoires du livre - Studies in Book Culture*, Vol. 7, no. 2 (2016): 1-42. Preuzeto 24. 8. 2021, <https://doi.org/10.7202/1036861ar>
134. Kramer, Samuel Noah. *History begins at summer*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981.
135. Laugaa, Maurice. *La Pensée du pseudonyme*, Paris, Puf, 1986.
136. Lehnus, Donald J. „A comparison of Panizzi's 91 rules and the AACR by of 1967”. *Occasional papers*, No. 105 (1972): 1-39.

137. Leifert, Gundram, Tobias Strauß, Tobias Grüning and R. Labahn. „CITlab ARGUS for historical handwritten documents.” *ArXiv abs/1412.3949*, (2016). Preuzeto 14.07.2021, <http://arxiv.org/abs/1605.08412>.
138. Lerner, Fred A. *The story of libraries: from the invention of writing to the computer age*. London: Continuum, 2002.
139. Love, Harold. *Scribal Publication in Seventeenth-century England*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
140. Lubetzky, Seymour. *Principles of cataloguing*. Los Angeles: Institute of Library Research, 1969.
141. ”MARC 21”. *Librarianship Studies & Information Technology*. January 24 (2021). Preuzeto 09.01. 2022, <https://www.librarianshipstudies.com/2017/10/marc-21.html>
142. Marshall, Alice Kahler. *Pen names of women writers : from 1600 to the present : a compendium of the literary identities of 2650 women novelists, playwrights, poets, diarists, journalists and miscellaneous writers, fully cross-referenced*. Copies from Alice Marshall Collection, 1985.
143. Maxwell, Robert L. *Maxwell's Guide to Authority Work*. American Library Association, 2002.
144. Mazić Bogoljub and Stela Filipi-Matutinović. „The Virtual Library of Serbia: the Union Catalogue of Serbian Libraries”. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, Vol. 34, No. 4 (2005): 67-69.
145. McCallum, Sally H. „International MARC: Past, present, and future”. *Advances in Librarianship*, Vol. 26, (2002): 127-148. Preuzeto 24.1.2022, [https://doi.org/10.1016/S0065-2830\(02\)80023-X](https://doi.org/10.1016/S0065-2830(02)80023-X)
146. Meroño-Peñuela, Albert, Ashkan Ashkpour, Marieke van Erp, Kees Mandemakers, Leen Breure, Andrea Scharnhorst, Stefan Schlobach and F. V. Harmelen. „Semantic technologies for historical research: A survey”. *Semantic Web*, Vol. 6, No. 6 (2015): 539-564. Preuzeto 11. 3. 2022, DOI: [10.3233/SW-140158](https://doi.org/10.3233/SW-140158)
147. Morera, Ángel, Ángel Sánchez, José Francisco Vélez and Ana Belén Moreno. „Gender and Handedness Prediction from Offline Handwriting Using Convolutional Neural Networks”. *Complex*, (2018): 3891624:1-3891624:14. Preuzeto 16. 3. 2022, <https://doi.org/10.1155/2018/3891624>
148. Morris, Adah V. „Anonyms and Pseudonyms: An Annotated List”. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, Vol. 3, No. 4 (1933): 354-372. Preuzeto 26.1.2022, <https://www.jstor.org/stable/4302011>
149. Moss, Paul. „Replacing MARC: Where to start”. *Information standards quarterly*, Vol. 25, Issue 4 (2013): 14-16. Preuzeto 24.1.2022, https://www.niso.org/sites/default/files/stories/2017-08/OP_Moss_Replacing_MARC_isqv25no4.pdf
150. Mühlberger, Günter et al. „Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition”. *Journal of Documentation*, 75, (2019): 954-976. Preuzeto 14.07.2021, <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:196204627>
151. Mulsow, Martin. „Practices of Unmasking: Polyhistorians, Correspondence, and the Birth of Dictionaries of Pseudonymity in Seventeenth-Century Germany”. *Journal of the History of Ideas*, 67, No. 2 (2006): 219–250. Preuzeto 28.1.2022, <http://www.jstor.org/stable/30141877>
152. North, Marcy L. „Early Modern Anonymity”. U *Oxford Handbooks Online: scholarly research reviews*, 2015. Preuzeto 4. 8. 2021, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935338.013.12
153. North, Marcy L. *The Anonymous Renaissance: Cultures of Discretion in Tudor-Stuart England*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.

154. Nosić, Vesna. „Pseudonimi književnika”. *Varaždinski učitelj- digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, God. 2, br. 2 (2019): 1-12.
155. Ogilvie, Brian W. „Scientific Archives in the Age of Digitization”. *Isis*, 107 (2016): 77-85. Preuzeto 11. 3. 2022, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/686075>
156. Okoye, M. O. „History of Cataloguing”. *The Nigerian Library Link, a Journal of Library and Information Science*, Vol. 1, No. 1 (2003): 2-19.
157. Orr, Leah. „Genre Labels on the Title Pages of English Fiction, 1660–1800”. *Philological Quarterly* 90, 1 (2011): 67-95.
158. Pabst, Sabine. *Unbeobachtete Kommunikation*. Wiesbaden: Springer, 2018.
159. Paku, Gillian. „Anonymity in the Eighteenth Century”. U *Oxford Handbooks Online: scholarly research reviews*, 2015. Preuzeto 5.9.2021, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935338.013.37
160. Pal, Umamada, Rami Kumar Roy and Fumitaka Kimura. „Multi-lingual City Name Recognition for Indian Postal Automation”. *International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition*, (2012): 169-173. Preuzeto 9. 3. 2022, DOI: 10.1109/ICFHR.2012.238.
161. Parziale, Antonio, Giuliana Capriolo and Angelo Marcelli. ”One Step Is Not Enough: A Multi-Step Procedure for Building the Training Set of a Query by String Keyword Spotting System to Assist the Transcription of Historical Document.” *Journal of Imaging*, 6 (2020): 109-125. Preuzeto 19. 4. 2022, <https://doi.org/10.3390/jimaging6100109>
162. Petee, Julia. „The Development of Authorship Entry and the Formulation of Authorship Rules as Found in the Anglo-American Code”. *The Library Quarterly*, Vol. 6, Issue 3 (1936): 270-290.
163. Placcius, Vincent, Johann A. Fabricius, Ludwig F. Vischer, Matthias Dreyer, Gabriel Groddeck, Georg E. Edzardi, Johann Deckherr, Poul Vinding, Pierre Bayle, Friedrich Geissler, Johann F. Mayer, and G. Liebernickel. *Vincentii Placcii Theatrum Anonymorum Et Pseudonymorum*. Hamburgi: sumptibus viduæ G. Liebernickelii, 1708. Preuzeto 4. 8. 2021, <https://books.google.co.in/books?id=-2zZQZDqQyoC&pg=PP10#v=onepage&q&f=false>
164. Popst, Hans und Expertengruppe Rak. „Erschließung. Berücksichtigung der neuen deutschen Rechtschreibung bei der alphabetischen Katalogisierung nach den RAK”. *Bibliotheksdienst*, 31, No. 2 (1997): 220-224.
165. Prytherch, Raymond John. *Harrod's librarians' glossary and reference book*. Burlingtone: Ashgate, 2005.
166. „Pseudonyms - RDA Cataloging Rules with MARC 21 Examples of Name Authority Records”. *Librarianship Studies & Information Technology*, April 22 (2021). Preuzeto 23.01. 2022, <https://www.librarianshipstudies.com/2020/07/pseudonyms-rda-cataloging-rules-marc-21-examples-name-authority-records.html>
167. Raven, James. „The Anonymous Novel in Britain and Ireland, 1750–1830,” U *Faces of Anonymity: Anonymous and Pseudonymous Publication from the Sixteenth to the Twentieth Century*, edited by Robert J. Griffin, 141-166. New York: Palgrave, 2003.
168. „RDA, Policy Statement for Chapter 9: Identifying Persons”, *Rdatoolkit*, (2017). Preuzeto 09.01. 2022, <https://original.rdatoolkit.org/document.php?id=lcpshp9>
169. Reyes, Kate. „What is Deep Learning and How Does It Works”, *Simplilearn*, (2022). Preuzeto 03.04. 2022, <https://www.simplilearn.com/tutorials/deep-learning-tutorial/what-is-deep-learning>
170. Romero, Verónica, Vicente Bosch, Celio Hernández-Tornero, Enrique Vidal and Joan-Andreu Sánchez. „A Historical Document Handwriting Transcription End-to-end System.” U *8th Iberian Conference on Pattern Recognition and Image Analysis*. Springer International

- Publishing, 2017. 149–57. Preuzeto 03.05. 2022, DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-58838-4_17
171. Rose, Mark. *Authors and Owners: The Invention of Copyright*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
 172. Sánchez, Joan-Andreu, Verónica Romero, Alejandro Héctor Toselli and Enrique Vidal. „ICFHR2014 Competition on Handwritten Text Recognition on Transcriptorium Datasets (HTRtS)”. *14th International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition*, (2014): 785-790. Preuzeto 11. 3. 2022, DOI: [10.1109/ICFHR.2014.137](https://doi.org/10.1109/ICFHR.2014.137)
 173. Schoolcraft, Ralph. „For Whom the Beye Toils: Stendhal and Pseudonymous Authorship”. *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 119, 2 (2004): 247-264. Preuzeto 5.9.2021, DOI:10.1632/003081204X21298.
 174. Seaward, Louise and Maria Kallio. „Transkribus: Handwritten Text Recognition technology for historical documents”. Rad predstavljen na ADHO – 2017 Conference ”Access/accès”. Preuzeto 9.4.2022, <https://dh2017.adho.org/abstracts/649/649.pdf>
 175. Seikel, Michele and Steele, Tom. „How MARC Has Changed: The History of the Format and Its Forthcoming Relationship to RDA”. *Technical Services Quarterly*, 28, 3 (2011): 322-334. Preuzeto 9.1.2022, DOI: 10.1080/07317131.2011.574519.
 176. Smolenski, Nikola, Milena Kostic and Adam Sofronijevic. „Intrapreneurship and Enterprise 2.0 as Grounds for Developing In-House Digital Tools for Handling METS/ALTO Files at the University Library Belgrade”. U *Developing In-House Digital Tools in Library Spaces*, edited by Costello, Laura, and Meredith Powers, 92-116. Hershey, PA: IGI Global, 2018. Preuzeto 12.4.2022, <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2676-6.ch005>
 177. Sofronijevic, Adam, Natasa Dakic and Jelena Andonovski. „Metadata in Serbia : describing library collections, towards a more semantic web”. U *Knowledge discovery, transfer, and management in the information age*, Murray E. Jennex, editor, 40-54. Hershey: Information Science Reference, 2014.
 178. Springmann, Uwe, Dietmar Najock, Hermann Morgenroth, Helmut Schmid, Annette Gotscharek, and Florian Fink. „OCR of historical printings of Latin texts: problems, prospects, progress”. U *Proceedings of the First International Conference on Digital Access to Textual Cultural Heritage - DATeCH '14.*, 71–75. New York: Association for Computing Machinery, 2014. Preuzeto 7.3.2022, <https://doi.org/10.1145/2595188.2595205>
 179. Springmann, Uwe, Florian Fink and Klaus U. Schulz. „Automatic quality evaluation and (semi-) automatic improvement of mixed models for OCR on historical documents.” *ArXiv, abs/1606.05157*, (2016). Preuzeto 4. 3. 2022, <https://doi.org/10.48550/arXiv.1606.05157>
 180. Stansky Peter and William Abrahams. *The Unknown Orwell and Orwell: The Transformation*. Stanford: Stanford University Press, 1994.
 181. Stipčević, Aleksandar. *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1985.
 182. Strauß, Tobias, Tobias Grüning, Gundram Leifert and Roger Labahn. „CITlab ARGUS for keyword search in historical handwritten documents – description of CITlab’s system for the Image CLEF 2016 handwritten scanned document retrieval task”, *CLEF Working Notes*, (2016): 399-412.
 183. Strout, Ruth French. „The development of the catalog and cataloguing codes”. *The library quarterly*, 26 (1956): 254-275. Preuzeto 4. 12. 2021, <https://bsf.org.br/wp-content/uploads/2017/05/STROUT-THE-DEVELOPMENT-OF-CATALOG-AND-THE-CATALOGUING-CODES.pdf>

184. Sudholt, Sebastian and Gernot A. Fink. „PHOCNet: a deep convolutional neural network for word spotting in handwritten documents”. *15th International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition (ICFHR)*, IEEE, (2016): 277-282. Preuzeto 12. 3. 2022, <https://arxiv.org/abs/1604.00187>
185. Terras, Melissa. „The rise of digitisation: an overview”. U *Digitisation Perspectives*, ed. Rukowski, 3-20. Sense Publishers, 2010. Preuzeto 11. 3. 2022, https://doi.org/10.1007/978-94-6091-299-3_1
186. Tillett, Barbara. „RDA, or, The Long Journey of the Catalog to the Digital Age”. *JLIS.it*, 7, 2 (2016): 7-24. Preuzeto 11. 1. 2022, DOI: <http://dx.doi.org/10.4403/jlis.it-11643>
187. Toselli, Alejandro H., Enrique Vidal, Joan Puigcerver and Ernesto Noya-García. „Probabilistic multi-word spotting in handwritten text images”. *Pattern Analysis and Applications*, 22, 1, (2018): 23-32. Preuzeto 11. 4. 2022, <https://doi.org/10.1007/s10044-018-0742-z>
188. Traister, Barbara. „Dealing with Dramatic Anonymity: The Case of The Merry Devil of Edmonton.” U *Anonymity in Early Modern England: "What's In A Name?"*, ed. Janet Wright Starner and Barbara Howard Traister. Farnham: Ashgate, 2011.
189. Ul-Hasan, Adnan, Syed Saqib Bukhari and Andreas R. Dengel. „OCRoRACT: A Sequence Learning OCR System Trained on Isolated Characters.” *12th IAPR Workshop on Document Analysis Systems (DAS)*, (2016): 174-179. Preuzeto 9. 3. 2022, DOI: 10.1109/DAS.2016.51
190. van der Nagel, Emily. „Social media pseudonymity: affordances, practices, disruptions”. Doct. thesis. Swinburne: University of Technology, 2017.
191. Vareschi, Mark. „Motive, Intention, Anonymity, and "Evelina". *ELH*, Vol. 82, No. 4 (2015): 1135-1158. Preuzeto 27. 08. 2021, <https://www.jstor.org/stable/24735515>
192. Verona, Eva, ed. *Statement of Principles: adopted At the International Conference on Cataloguing Principles, Paris. October 1961*. London: IFLA Committee on Cataloguing, 1971.
193. Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1986.
194. Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983.
195. Waquet, Françoise. „A moral thought of the anonymous. According to Adrien Baillet (1685-1690)”. *Classical Literature*, Vol. 80, No. 1 (2013): 225-235. Preuzeto 4. 2. 2022, <https://www.cairn.info/revue-litteratures-classiques1-2013-1-page-225.htm#no23>
196. Webb, James. *The Occult Establishment*. La Salle, Illinois: Open Court Publishing Company, 1976.
197. Weber, Andreas, Ameryan, M., Wolstencroft, K., Stork, L., Heerlien, M. and Schomaker, L. „Towards a digital infrastructure for illustrated handwritten archives”. U *Digital Cultural Heritage*, ed. M. Ioannides, 155-166. Springer International, 2018. Preuzeto 4. 3. 2022, DOI: [10.1007/978-3-319-75826-8_13](https://doi.org/10.1007/978-3-319-75826-8_13)
198. Weber, Johannes. „Strassburg, 1605: The Origins of the Newspaper in Europe.” *German History*, Vol. 24, Issue 3, (2006): 387–412. Preuzeto 06.11.2021, <https://doi.org/10.1191/0266355406gh380oa>
199. Weidemann, M., Michael, J., Grüning, T. and Labahn, R. „Deliverable 7.8, HTR engine based on neural networks P2”, 2017. Izveštaj predat Evropskoj Komisiji, dostupan na: https://read.transkribus.eu/wp-content/uploads/2017/12/Del_D7_8.pdf.
200. Weisser, Martin. *Practical Corpus Linguistics: An Introduction to Corpus-Based Language Analysis*. Wiley-Blackwell, 2016.

201. Zakon o autorskom i srodnim pravima („Sl. glasnik RS”, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - odluka US i 66/2019), preuzeto 4. 7. 2021,
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_autorskom_i_srodnim_pravima.html

9.3. Референтне веб локације

202. ALTO schema, <http://www.loc.gov/standards/alto/> (pristupljeno 12.6.2022)
203. Bibliographic Framework Initiative, <https://www.loc.gov/bibframe/> (pristupljeno 21. 1. 2022)
204. BnlViewer, <https://sourceforge.net/p/bnlviewer/home/Home/>, (pristupljeno 16.6.2022)
205. COBISS, <https://sr.cobiss.net/cobiss.htm>, (pristupljeno 24. 1. 2022)
206. CONOR, <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/conor>, (pristupljeno 23. 1. 2022)
207. Creative Commons, <https://creativecommons.org/>, (pristupljeno 7.6.2022)
208. Демократизација дигитализације културног наслеђа, <http://unilib.rs/transkribus/>, (pristupljeno 24.5.2022)
209. Дигитализовани лисни каталог Универзитетске библиотеке, <https://webapp.uibk.ac.at/alo/cat/startpage.jsp>, (pristupljeno 24.5.2022)
210. Дигитална НБС, <https://digitalna.nb.rs/>, (pristupljeno .3.11.2021)
211. Gemeinsame Normdatei – GND, <https://www.dnb.de/gnd>
212. Институт за стандардизацију Србије – ИСС, https://iss.rs/sr_Cyrl/
213. ISO, <https://www.iso.org/home.html>, (pristupljeno 17.3.2022)
214. Java, <https://www.oracle.com/java/technologies/>, (pristupljeno 28.5.2022)
215. Library of Congress Name Authority File – LCNAF, <https://authorities.loc.gov/>, (pristupljeno 24.3.2022)
216. List of pseudonyms, <https://www.wikidata.org/wiki/Q1515114>, (pristupljeno 7.4.2022)
217. METS Standard, <https://www.loc.gov/standards/mets/>, (pristupljeno 14.6.2022)
218. NIBIS, <http://icit.masfak.ni.ac.rs/sitegenius/topic.php?id=157>, (pristupljeno 17.2.2022)
219. OCLC, <https://www.oclc.org/en/home.html>, (pristupljeno 18.2.2022)
220. Претражива дигитална библиотека, <https://претражива.срб/претрага>, (pristupljeno 16.12.2021)
221. Претраживе дигитализоване историјске новине, <http://istorijskenovine.unilib.rs/>, (pristupljeno 27.11.2022)
222. READ–COOP–SCE, <https://readcoop.eu/about/>, (pristupljeno 29.5.2022)
223. READ Project, <http://observatory.rich2020.eu/rich/projects/view/313331>
224. Répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié – RAMEAU, <https://rameau.bnf.fr/>, (pristupljeno 19.3.2022)
225. SerbianLanguageSupport, <https://cwiki.apache.org/confluence/display/solr/SerbianLanguageSupport>, (pristupljeno 21.6.2022)
226. Solr, <https://lucene.apache.org/solr/>, (pristupljeno 12.6.2022)
227. Tesseract Open Source OCR Engine, <https://github.com/tesseract-ocr/tesseract>, (pristupljeno 11.6.2022)
228. tranScriptorium Project, <https://cordis.europa.eu/project/id/600707>, (pristupljeno 23.5.2022)
229. Transkribus, <https://readcoop.eu/transkribus/?sc=Transkribus>, (pristupljeno 8.5.2022)

230. Unicode Consortium, <https://home.unicode.org/>, (pristupljeno 18.2.2022)
231. ББК ЦЕНТАР, <https://sr.cobiss.net/vbs/>,(pristupljeno 24.2.2022)
232. VIAF, <https://viaf.org/>, (pristupljeno 23.3.2022)
233. WorldCat, <https://www.worldcat.org/>, (pristupljeno 9.3.2022)
234. XML Schema, <https://www.w3.org/TR/xmlschema11-1/>, (pristupljeno 4.6.2022)

10. Додаци

10.1. Списак слика

Сл. 1: Издавачка продукција прозних дела насталих у периоду од 1660. до 1750. године према истраживању Лије Ор	10
Сл. 2: Геџа : лист за шалу и сатиру, год. 3, бр. 6 (1894)	23
Сл. 3: Нормативни запис за лично име формиран према RDA правилнику, у коме је јединствени, нормирани облик имена псеудоним, а варијантни облик имена право име особе	58
Сл. 4: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у формату COMARC/A који је видљив каталогизаторима у систему.....	71
Сл. 5: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у пуном GARE приказу који је видљив каталогизаторима у систему.....	71
Сл. 6: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у корисничком приказу који је јавно доступан преко веба у електронском каталогу	72
Сл. 7: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR дат у скраћеном GARE приказу који је јавно доступан преко веба у електронском каталогу	72
Сл. 8: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази CONOR.S	76
Сл. 9: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази LCNAF	76
Сл. 10: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази GND	77
Сл. 11: Нормативни запис за аутора Фредерика Шилера Фауста у бази RAMEAU	78
Сл. 12: Нормативни облици имена аутора Фредерика Шилера Фауста у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази	78
Сл. 13: Нормативни запис за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази CONOR.SR	79
Сл. 14: Нормативни запис за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази LCNAF	80
Сл. 15: Нормативни запис за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази RAMEAU	80
Сл. 16: Нормативни запис 1 за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази GND.....	81
Сл. 17: Нормативни запис 2 за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази GND.....	81

Сл. 18: Нормативни запис 3 за ауторку Маргарет Астрид Линдхолм Огден у бази GND.....	82
Сл. 19: Нормативни облици имена ауторке Маргарет Астрид Линдхолм Огден у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази	82
Сл. 20: Нормативни запис за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази CONOR.SR.....	83
Сл. 21: Нормативни запис 1 за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази GND.....	84
Сл. 22: Нормативни запис 2 за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази GND.....	84
Сл. 23: Нормативни запис за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази LCNAF	85
Сл. 24: Нормативни запис за ауторку Јелицу Беловић-Бернаджиковску у бази RAMEAU	85
Сл. 25: Нормативни облици имена ауторке Јелице Беловић-Бернаджиковске у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази	86
Сл. 26: Нормативни запис за ауторку Микаелу Јари у бази CONOR.SR	87
Сл. 27: Нормативни запис 1 за ауторку Микаелу Јари у бази GND.....	87
Сл. 28: Нормативни запис 2 за ауторку Микаелу Јари у бази GND.....	87
Сл. 29: Нормативни запис 3 за ауторку Микаелу Јари у бази GND.....	88
Сл. 30: Нормативни запис за ауторку Микаелу Јари у бази LCNAF	88
Сл. 31: Нормативни запис за ауторку Микаелу Јари у бази RAMEAU	89
Сл. 32: Нормативни облици имена ауторке Микаеле Јари у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази.....	89
Сл. 33: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази CONOR.SR	90
Сл. 34: Нормативни запис за заједнички псеудоним Жил Санд у бази CONOR.SR	90
Сл. 35: Нормативни запис за аутора Жила Сандоа у бази CONOR.SR	91
Сл. 36: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази RAMEAU.....	91
Сл. 37: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази GND	92
Сл. 38: Нормативни запис за аутора Жила Сандоа у бази GND.....	93
Сл. 39: Нормативни запис за ауторку Амантин Лусил Ороп Дипон у бази LCNAF	94
Сл. 40: Нормативни запис за аутора Жила Сандоа у бази LCNAF	94
Сл. 41: Нормативни облици имена ауторке Амантин Лусил Ороп Дипон у доступним нормативним датотеткама у VIAF бази	95
Сл. 42: Илустрација у делу <i>Theatrum anonymorum et pseudonymorum</i>	98
Сл. 43: Насловна страница првог тома публикације <i>Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature</i> издатог 1926. године.....	101

Сл. 44: Број издате референсне грађе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat кроз временски период	107
Сл. 45: <i>Збирка наших псевдонима. Писци</i> , у часопису Библиотекар, год. 2, бр. 4 (1950)	110
Сл. 46: Број регистрованих корисника платформе Транскрибус	118
Сл. 47: Главни актери инфраструктуре Транскрибуса, њихов допринос и могући бенефити у интеракцији са НТР технолошком платформом коју обезбеђује READ колаборатива.....	119
Сл. 48: Интерни каталог псевдонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”	123
Сл. 49: Учитан скенирани материјал на платформи Транскрибус	127
Сл. 50: Приказ аутоматски сегментираних дигитализованих слика каталошког листића претходно учитане у Транскрибус	128
Сл. 51: Ручно преписан текст са дигитализованог каталошког листића који је претходно учитан и сегментиран у Транскрибусу	128
Сл. 52: Пример ручно преписаног упутног листића за астроним, који је претходно учитан и сегментиран у Транскрибусу	130
Сл. 53: Карактеристике UBSM Latin script НТР модела	132
Сл. 54: Пример лоше рашчитаних великих слова Т и Z.....	133
Сл. 55: Пример лоше рашчитаних великих слова S и Š, те мешање малих слова n, m и u.....	133
Сл. 56: Пример лоше препознатих иницијала, те малих слова h и c.....	134
Сл. 57: Пример једне речи, различито рашчитане у два појављивања	134
Сл. 58: Лош квалитет скенираног материјала	135
Сл. 59: Добар квалитет скенираног материјала.....	135
Сл. 60: Лоше рашчитан текст упркос читком рукопису.....	135
Сл. 61: Претрага пуног текста преко кључних речи и листа добијених резултата коришћењем алата KWS.....	137
Сл. 62: Процес отпремања дигитализованог интерног каталога псевдонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” са платформе Транскрибус у формату <i>Transkribus Document</i>	139
Сл. 63: Пример експортоване странице у ALTO формату.....	140
Сл. 64: Скенирани листић пре бинаризације.....	142
Сл. 65: Извршена бинаризација са прагом контраста од 50%	142
Сл. 66: Приступна страна Базе српских псевдонима	144

Сл. 67: Изглед странице <i>Преглед</i>	145
Сл. 68: Приказ дела одредница у оквиру слова А.....	146
Сл. 69: Преглед свих листића у оквиру слова Ј који садрже одредницу Јовановић Јован Змај..	147
Сл. 70: Претрага псеудонима Змај који не припада корпусу псеудонима Јована Јовановића	149
Сл. 71: Претрага појма <i>historicus</i>	150
Сл. 72: Претрага појма <i>historicus</i> коришћењем опције <i>Тражи сличне речи и изразе</i>	150
Сл. 73: Резултати претраге на упит <i>retrovic</i>	150
Сл. 74: Резултати претраге на упит <i>retrović</i>	150
Сл. 75: Нормативни запис за лично име у бази CONOR.SR (дат у пуном GARE приказу) повезан са дигитализованим листићем описиване особе у бази псеудонима	153

10.2. Списак табела

Табела 1: Пример илустрација различитих знакова коришћених у часопису Наше доба	39
Табела 2: Статистика о броју записа који садрже псеудониме у нормативној бази личних имена CONOR.SR	65
Табела 3: Број креираних нормативних записа личних имена у бази CONOR.SR у односу на језик којим се описиване особе служе, уз статистички приказ унетих псеудонима	65
Табела 4: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat у односу на језик публикације	103
Табела 5: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat на енглеском језику према држави издавања	105
Табела 6: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази WorldCat на шпанском језику према држави издавања.....	105
Табела 7: Број референсне литературе анонимних и псеудонимних аутора доступне у бази COBISS.SR у односу на језик публикације	108

10.3. Списак скраћеница

AACR – Anglo–American Cataloging Rules

ALA – American Library Association

ALTO – Analyzed Layout and Text Object

ANSI – American National Standards Institute

BIBFRAME – Bibliographic Framework Initiative

CER – Character Error Rate

COBISS – Cooperative Online Bibliographic System and Services

DEA – Digitalisierung & Elektronische Archivierung

FRAD – Functional Requirements for Authority Data

FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Records

FRSAD – Functional Requirements for Subject Authority Data

GARE – Guidelines for Authority and Reference Entries

GARR – Guidelines for Authority Records and References

GND – Gemeinsame Normdatei

HTR – Handwritten Text Recognition

ICP – International Cataloguing Principles

IFLA – International Federation of Library Associations

ISBD – International Standard Bibliographic Description

IZUM – Institut informacijskih znanosti

KWS – Keyword Spotting

LA – Library Association

LCNAF – Library of Congress Name Authority File

MARC – Machine Readable Cataloging

METS – Metadata Encoding and Transmission Standard

NER – Named entity recognition

NISO – National Information Standards Organization

OCLC – Online Computer Library Center

OCR – Optical Character Recognition

OPAC – Online Public Access Catalogue

PPIAK – Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga

RAK – Regeln für die alphabetische Katalogisierung

RAMEAU – Répertoire d'autorité–matière encyclopédique et alphabétique unifié

READ – Recognition and Enrichment of Archival Documents

RDA – Resource Description and Access

UAP– Universal Availability of Publication

UBC – Universal Bibliographic Control

UNIMARC – Universal Machine Readable Catalogue

VBS – Virtuelna biblioteka Srbije

VIAF – Virtual International Authority File

XML – eXtensible Markup Language

Прилози

Прилог 1: Појмовник псеудонима

- акроним – псеудоним настао састављањем иницијала чиме се твори нова реч;
- алоним – презиме или име стварног лица усвојено као псеудоним;
- анаграм – псеудоним настао премећањем слова правога имена и презимена аутора;
- ананим – псеудоним настао обртањем редоследа слова у имену аутора (настао читањем имена и презимена аутора уназад, тј; здесна);
- антоним – псеудоним настао употребом супротног значења правога презимена аутора;
- апоконим – псеудоним настао одбацивањем почетка или краја имена или презимена аутора, при чему се задржава само почетно или само завршно слово;
- аптроним – псеудоним који означава име које одговара природи или занимању личности;
- аристоним – псеудоним у форми племићке титуле;
- астероним – име које се састоји од једне или више звездица, а чији распоред може бити у једном реду, у троуглу, у правоугаонику или у ромбу;
- асцетоним – види: хагионим;
- ателоним – псеудоним настао изостављањем дела слова имена и презимена; чест је случај да остану само једно или два средња слова имена или презимена;
- аутоним – властито име и презиме аутора;
- геоним – псеудоним изведен од неког географског обележја;
- демоним – псеудоним изведен од од имена неког насељеног места;
- ентоним – псеудоним заснован на имену инсекта, како би се помоћу симболичког пренесеног значења истакла одређена карактеристика аутора или његовог дела;
- епоним – псеудоним настао од различитих врста именица (апстрактних, градивних, заједничких);
- етноним – псеудоним који указује на националну, географску, или етничку припадност аутора;
- еуоним – види аптроним;
- зооним – псеудоним заснован на имену животиње, како би се помоћу симболичког пренесеног значења истакла одређена карактеристика аутора или његовог дела;
- иницијал – псеудоним настао коришћењем почетног слова имена и/или презимена (или: име и патроним; или: име, патроним и презиме);
- инкогнитоним – псеудоним који коришћењем општих словних знакова са значењем „непознат“ наглашава да аутор жели остати анониман;
- ироним – псеудоним у виду ироничног израза;
- ихтионим – псеудоним заснован на називу рибе, како би се помоћу симболичког пренесеног значења истакла одређена карактеристика аутора или његовог дела;
- књижевно име – псеудоним у форми имена и презимена који је потпуно истиснуо право име и презиме аутора;

коиноним – заједнички псеудоним настао сажимањем иницијала или делова имена и презимена два (или више) аутора, како би се неко колективно дело представило као продукт једног писца;

криптоним – прикривено лично име аутора;

матроним – псеудоним настао од имена или презимена мајке аутора;

метоним – псеудоним настао по аналогiji, по сличности значења са правим презименом;

негатоним – име којим се негира припадност аутора одређеној професији, странци итд;

неутроним – псеудоним у форми имена и презимена који не изазива никакве асоцијације, настао са циљем да се исказе неутрални став аутора према некој теми, раду, личности односу и сл;

орнитоним – псеудоним настао од имена птице, како би се помоћу симболичког пренесеног значења истакла одређена карактеристика аутора или његовог дела;

паизоним – комични псеудоним намењен стварању комичног ефекта;

палиноним – види ананим;

пароним – псеудоним настао од делова правог ауторовог имена, тако да подсећа на стварно име;

патроним – псеудоним формиран од имена оца аутора;

полионим – име које даје представу о броју аутора који пишу под њим;

преноним – псеудоним које се састоји само од имена аутора, док се презиме изоставља;

проксоним – псеудоним настао од имена особа блиских аутору;

псеудоандроним – мушко име и презиме које је усвојио женски аутор;

псеудоапоконим – псеудоним који обликом имитира апоконим, будући да словни знаци узети за потпис не чине стварни део имена и/или презимена аутора;

псеудогиним – женско име и презиме које је усвојио мушки аутор;

псеудоетноним – псеудоним који указује на лажну националну, географску, или етничку припадност аутора;

псеудоиницијал – псеудоним који означава лажни, измишљени иницијал аутора;

псеудокоиноним – псеудоним једне особе који наводи на закључак да је потписано дело производ више особа;

псеудопреноним – псеудоним које се састоји од лажног, измишљеног имена аутора (без навођења презимена);

псеудотитлоним – псеудоним који означава лажно звање или позицију аутора;

псеудофреноним – псеудоним који означава лажну карактерну особину аутора;

семиалоним – псеудоним који се састоји од комбинације правог презимена и лажног имена;

стигмоним – псеудоним који се састоји од знакова интерпункције или математичких симбола;

титлоним – псеудоним који означава занимање, звање или позицију аутора;

топоним – види: геоним;

традукционим – псеудоним у форми превода имена на неки други језик;

физионим – псеудоним заснован на називу природног феномена;

фитоним – псеудоним заснован на називу биљке, како би се помоћу симболичког пренесеног значења истакла одређена карактеристика аутора или његовог дела;

френоним – псеудоним који означава главну карактерну особину аутора или главну особину његовог дела;

хагионим – псеудоним у облику имена свеца;

хероним – псеудоним заснован на књижевном или митолошком лику чији назив има одређену општепознату семантичку садржину;

хетероним – псеудоним чија је сврха стварање различитих библиографских ентитета, а у циљу диференцирања различитих стилова писања једног аутора;

хидроним – псеудоним заснован на имену реке, мора, језера;

хијероними – псеудоним у облику црквеног имена;

хроматоним – псеудоним заснован на називу боје;

цифроним – презиме или иницијали аутора шифрирани заменом слова бројевима у азбучном или абecedном реду;

Прилог 2: Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима доступне преко базе података WorldCat

Библиографија садржи публикације које се баве псеудонимним и анонимним делима, а које спадају у категорију референсне грађе доступне преко WorldCat-а, највећег светског онлајн каталога у чијем креирању учествују десетине хиљада библиотека. Публикације су разврстане према језицима, у оквиру њих сређене хронолошки, према години издавања. Последњу скупину публикација чине вишејезична дела. Дела изворно писана на нелатиничним писмима унета су на латиници, уз коришћење транслитерације дате у WorldCat-у.

Азербејџански језик

1. Mämmädli, Gulam. *Imzalar*. Baku: Azärbaïjan Dövlät Näshriı̄faty, 1977.

Албански језик

2. Daka, Palok. *Fjalor pseudonimesh, anagramesh e siglash të përdorura në shtypin shqiptar dhe në botime të tjera gjatë viteve 1743-1944*. Tiranë: Shtëpia Botuese "Shkenca", 1998.
3. Memisha, Enver. *Pseudonime të përdorura gjatë lëvizjes antifashiste 1939-1944: (formacionet e armatosura)*. Tiranë: Geer, 2005.

Арапски језик

4. Dāghir, Yūsuf As ‘ad. *Mu ‘jam al-asmā’ al-musta ‘ārah wa-aṣḥābihā lā siyyama fī al-adab al-‘Arabī al-ḥadīth = A dictionary of pseudonyms and the writers who used them: especially in modern Arabic literature*. Bayrūt: Maktabat Lubnān, 1982.
5. Ad‘ham, Maḥmūd. *Asmā’ . ‘alā al-ṣafaḥāt: al-namaṭī, al-shuhrah, al-ramzī, al-musta ‘ār, al-wahmī*. [Cairo]: [publisher not identified], 1988.
<http://books.google.com/books?id=ERAsAAAAMAAJ>
6. Muḥammad ibn Ḥabīb, Muḥammad ibn Ya ‘qūb Fīrūzābādī, Muḥammad ibn Ḥabīb, and Muḥammad Ṣāliḥ Shinnāwī. *Kitāb Kunā al-shu ‘arā’ wa-alqābihim ; yalīhī kitāb Man nusiba ilā ummih min al-shu ‘arā’*. 1990.
7. Ibn al-Jawzī, Abū al-Faraj ‘Abd al-Raḥmān ibn ‘Alī, and Ibrāhīm Sāmarrā’ ī. *Kashf al-niqāb ‘an al-asmā’ wa-al-qāb*. Bayrūt: Dār al-Jīl, 1994.
<http://books.google.com/books?id=RJBmAAAAMAAJ>
8. Qash‘amī, Muḥammad ‘Abd al-Razzāq. *al-Asmā’ al-musta ‘ārah lil-kuttāb al-Sa ‘ūdīyīn*. al-Riyād: Nādī Abḥā al-Adabī, 2004.

9. Qaḥṭānī, Muḥammad Aḥmad Mu'abbir. *Muḥjam al-tawqī'āt al-musta'ārah*. [Abhā]: Nādī Abhā al-Adabī, 2005.

Африканерски језик

10. Nienaber, Petrus Johannes. *Bibliografie van Afrikaanse boeke*. Johannesburg: The Author, 1943.
11. Smit, D. E. *Bibliography of Anonymous and Pseudonymous Works from a South African Bibliography to the Year 1925 = Bibliografie Van Anonieme En Pseudonieme Werke Uit 'n Suid-Afrikaanse Bibliografie Tot Die Jaar 1925*. Cape Town: South African Library, 1983.

Белоруски језик

12. Salamevič, Janka, and Ivan Vladimirovič Solomevič. *Sloŭnik belaruskich pseŭdanimaŭ i kryptanimaŭ XVI-XX stst*. Minsk: Mastackaja lit-ra, 1983.

Бенгалски језик

13. Bhaṭṭācārya, Bāṇīkaṇṭha. *Bāṅlā sāhitye chadmanāma o nāmāntara: abhidhāna*. Kalikātā: Granthagṛha, 1978. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/7247823.html>
14. Senagupta, Amiyakumāra. *Chadmanāma o Bāṅlā sāhityera paridhimaṇḍala*. Bāṅkuṛā: Lubdhaka Prakāśanī, 1995.
15. Khāna, Lāyeka Āli. *Chadma nāmābali*. Kalakātā: Eḍukeśana Phorāma, 2006.
16. Ghosha, Harshabardhana. *Chadmanāmera abhidhāna: Baṅgabhāshāra kabi, śilpī, sāhityika, gītikāra, dharmīya byaktitva, abhinetā, gāyaka, surakāra, sāṅbādika, nāṭyabyaktitva, rājanītika prabhṛti bibhinna peśāra praṇya du'hājāra byaktira pośāki nāma, chadmanāma o nāmāntera abhidhāna*. Kalakātā: Dīpa Prakāśana, 2007.
17. Pāla, Samara. *Kīrtimāna lekhaka: chadmanāma, suptanāma, guptanāma, luptanāma*. 2013.

Бретонски језик

18. Malo-Renault, Jean. *Les pseudonymes des Bretons, 16e-20e siècle*. Rennes: Section de Celtique - C.R.B.C., Faculté des lettres de Brest, Université de Bretagne occidentale, 1987.

Бугарски језик

19. Bogdanov, Ivan. *Rechnik na bŭlgarskite psevdonimi*. Sofija: Nauka i izkustvo, 1961.
20. Bogdanov, Ivan. *Rechnik na bŭlgarskite psevdonimi: pisатели, nauch. rabotniŭsi, prev. karikaturisti, publitsisti i zhurnalisti*. 1978.
21. Bogdanov, Ivan. *Rečnik na bālgarskite psevdonimi: pisатели, naučni rabotnici, prevodači, karikaturisti, publicisti i žurnalisti*. 2., osn. prerab. i razsh. izd. Sofija: Nauka i izkustvo, 1978.
22. Bogdanov, Ivan. *Rechnik na bŭlgarskite psevdonimi: pisатели, nauchni rabotniŭsi, prevodachi, karikaturisti, publitsisti, zhurnalisti--*. 3., osnovno prer. i dop. izd. Sofija: "D-r Petŭr Beron", 1989.

Бурмански језик

23. So' Koñ'. *Mran' mā cā re" charā tui' e* kaloñ'*. 2014.

Грузијски језик

24. Mik'aze, Givi. *P'sevdonimebis lek'sikoni*. T'bilisi: Gamomc'emloba "Mec'niereba", 1984.

Грчки језик

25. Delopoulos, Kyriakos. *Neoellenika philologika pseudonyma*. 'Athēnai: Kollegion 'Athēnōn, 1969.
26. Budurēs, Michaēl. *Michaēl Budurē themata tēs neas Hellēnikēs Logotechnias: philologika pseudōnyma*. Utrecht: "Unit", 1971.
27. Voudourēs, Melēs. *Themata tēs Neas Ellēnikēs logotechnias, philologika pseudōnyma*. Utrecht: Ekdoseis Hellēnosynē, 1971.
28. Voudourēs, Michaēl. *Hellēnika syngraphika pseudōnyma (1800-1973): deuterā seira : symptōseis (epilogē)*. Utrecht: Hellēnosynē, 1973.
29. Voudourēs, Michaēl. *Syngraphika pseudōnyma Hellēnidōn kai Hellēnōn (1800-1969): symvolē tritē*. Utrecht, Nederland: Jeftha Reprodruk, 1976.
30. Delopoulos, Kyriakos. *Neoellēnika philologika pseudōnyma, 1800-1981*. Athēna: Hellēniko Logotechniko kai Historiko Archeio, 1983.
<http://books.google.com/books?id=Laa5AAAAIAAJ>
31. Panagiōtou, Nikos. *Kypriaka philologika pseudōnyma*. [Cyprus]: Leukōsia, 1984.
32. Delopoulos, Kyriakos. *Neoellēnika philologika pseudōnyma, 1800-2004: symvolē stē meletē tēs neoellēnikēs logotechnias, 2.261 syngrapheis-4.117 pseudōnyma*. Athēna: Vivliopōleion tēs "Hestias", I.D. Kollarou & Sias, 2005.

Гуџарати језик

33. Hemāñī, Tribhuvana Vīrajībhāī. *Gujarātī takhalluso*. 1976.

Дански језик

34. Secher, Carl Emil. *Danske anonymer og pseudonymer*. Kjøbenhavn: L.N. Kalckar, 1864.
<http://books.google.com/books?id=RrEQAAAAIAAJ>
35. Collin, Edvard. *Anonymer og pseudonymer i den danske, norske og islandske literatur samt i fremmede literaturer forsaavidt disse omhandle nordiske forhold, fra de ældste tider indtil aaret 1860*. Kjøbenhavn: J. Lund, 1869. <http://books.google.com/books?id=ePIUAAAAIAAJ>
36. Ehrencron-Müller, Holger. *Anonym- og pseudonym-lexikon for Danmark og Island til 1920 og Norge til 1814, af H. Ehrencron-Müller*. Kobenhavn: H. Hagerup, 1940.
37. Andersen, Ole Carit. *Danske forfatteres pseudonymer 1700-1997*. Brande: Brande Antikvariat, 1997.

Дравидски језик

38. Bangalza'i, 'Abdullaṭīf. *Takhalluṣ*. 2017.

Енглески језик

39. Thomas, Ralph. *Handbook for Fictitious Names: Being a Guide to Authors, Chiefly in the Lighter Literature of the XIXth Century, Who Have Written Under Assumed Names, and to Literary Forgers, Impostors, Plagiarists, and Imitators*. London: J.R. Smith, 1868. <http://books.google.com/books?vid=KBNL:KBNL03000002204>
40. Wheeler, William Adolphus. *An Explanatory and Pronouncing Dictionary of the Noted Names of Fiction: Including Also Familiar Pseudonyms, Surnames Bestowed on Eminent Men, and Analogous Popular Appellations Often Referred to in Literature and Conversation*. Boston: Fields, Osgood, 1876.
41. Scadding, Henry. *Some Canadian Noms-De-Plume Identified: With Samples of the Writings to Which They Are Appended*. [Toronto?]: [s. n.], 1877.
42. Thomas, Ralph. *Aggravating Ladies; Being a List of Works Published Under the Pseudonym of "a Lady", with Preliminary Suggestions on the Art of Describing Books Bibliographically*. London: B. Quaritch, 1880.
43. Halkett, Samuel, John Laing, Henry B. Wheatley, and Catherine Laing. *A Dictionary of the Anonymous and Pseudonymous Literature of Great Britain. Including the Works of Foreigners Written in, or Translated into the English Language*. Boston, Mass: Lockwood, Brooks & Co, 1882-1888.
44. Cushing, William. *Initials and Pseudonyms: A Dictionary of Literary Disguises, 2d Series ... 2d Series*. New York: T.Y. Crowell & Co, 1888.
45. Cushing, William. *Anonyms: A Dictionary of Revealed Disguises*. Cambridge [Mass.]: W. Cushing, 1890.
46. Knaster, Roland. *Of Juvenilia: Authors and Their Pseudonyms*. 1900.
47. Sharp, Harold S. *Handbook of Pseudonyms and Personal Nicknames, Compiled by Harold S. Sharp. Supplement*. 1900.
48. *South African Pseudonyma*. [S. l.]: [s. n.], 1900.
49. Lowell offering, and Harriet Jane Hanson Robinson. *Names and Noms De Plume of the Writers in the Lowell Offering*. 1902.
50. Courtney, William Prideaux. *The Secrets of Our National Literature: Chapters in the History of Anonymous and Pseudonymous Writings of Our Countrymen*. London: Constable, 1908.
51. Slater, J. Herbert, William Jaggard, and F. Partridge. *Index to Book-Prices Current for the Third Decade, 1907-1916: Forming a Key to the Ten Volumes and Incidentally to Anonymous, Pseudonymous & Suppressed Literature, with a Supplement of Bibliophiles and Bibliopoles*. London: E. Stock, 1920.
52. Abbatt, William. *The Colloquial Who's Who: An Attempt to Identify the Many Authors, Writers and Contributors Who Have Used Pen-Names, Initials, Etc. (1600-1924) : Also a List of Sobriquets, Nicknames, Epigrams, Oddities, War Phrases, Etc*. Tarrytown, N.Y.: William Abbatt, 1924.

53. Halkett, Samuel, Laing, James Kennedy. *Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature and John Laing*. Edinburgh: Oliver and Boyd, 1926-1934.
54. Stonehill, Charles A., Andrew Block, and Helen Winthrop Stonehill. *Anonyma and Pseudonyma*. London: Stonehill, 1926.
55. Stonehill, Charles Archibald, Andrew Block, and H. Winthrop Stonehill. *Anonyma and pseudonyma* [2d ed.]. 4 v. London, C. A. Stonehill, 1927.
56. Stonehill, Charles Archibald, Andrew Block, and H. Winthrop Stonehill. *Anonyma and Pseudonyma*. London: C.A. Stonehill, 1929.
57. Tremaine, Marie. "Canadian Pseudonyms". *Wilson Bulletin for Librarians*. 6, no. 1. 1931.
58. Morris, Adah V. *Anonyms and Pseudonyms*. Chicago, Ill: University of Chicago Press, 1934.
59. *South African Libraries: South African Anonyma and Pseudonyma : Sources*. 1937.
60. Honce, Charles. *Authors in Falseface; Divers Details on Anonymity & Pseudonymity in Literature*. New York [Mount Vernon, N.Y.]: [S.A. Jacobs, The Golden eagle Press], 1939.
61. Taylor, Archer and Fredric J. Mosher. *The Bibliographical History of Anonyma and Pseudonyma. [With a Bibliography.]* Chicago: University of Chicago Press, 1951.
62. Halkett, Samuel, John Laing, Anna E. C. Simoni, and Dennis E. Rhodes. *A Dictionary of Anonymous and Pseudonymous English Literature, Vol. 8*. 1956.
63. Williams, Franklin B. "An Initiation into Initials". *Studies in Bibliography*. 9, 1956.
64. Gaines, Pierce Welch. *Political Works of Concealed Authorship During the Administrations of Washington, Adams and Jefferson, 1789-1810: With Attributions*. New Haven, Conn: Yale University Library, 1959.
65. Cushing, William. *Initials and Pseudonyms*. Waltham, Mass., Mark P. 1963.
66. Garcia, Mauro, Gabriel A. Bernardo, and Isagani R. Medina. *Philippine Pseudonyms, Aliases, Pen Names, Pet Names, Screen Names and Name Aberrations*. Manila: Unesco National Commission of the Philippines, 1965.
67. Abbatt, William. *The Colloquial Who's Who; An Attempt to Identify the Many Authors, Writers and Contributors Who Have Used Pen-Names, Initials, Etc. (1600-1924)*. New York: Published for University Microfilms, Ann Arbor by Argonaut Press, 1966.
68. *Anonymous and Pseudonymous Works*. New York: Marcel Dekker, 1968.
69. Cushing, William. *Anonyms: A Dictionary of Revealed Authorship*. Hildesheim: Georg Olms, 1969.
70. Gribbin, Lenore S. *Who's Whodunit*. Chapel Hill: University of North Carolina, 1969.
<https://archive.org/details/whoswhodunit0000grib>
71. Stonehill, Charles Archibald, Andrew Block, and H. Winthrop Stonehill. *Anonyma and Pseudonyma*. New York: Milford House, 1969.
72. Bauer, Andrew. *The Hawthorn Dictionary of Pseudonyms*. New York: Hawthorn Books, 1971.
<http://books.google.com/books?id=Xys6AAAAMAAJ>
73. Halkett, Samuel, John Laing, James Kennedy, William Allan Smith, and Alfred Forbes Johnson. *Dictionnaire of Anonymous and Pseudonymous English Literature*. New York: Haskell House, 1971.
74. Gaines, Pierce Welch. *Political Works of Concealed Authorship in the United States, 1789-1810: With Attributions*. Hamden, Conn: Shoe String Press, 1972.
75. Nesbitt, Bruce, and Sn Hadfield. *Australian Literary Pseudonyms: An Index with Selected New Zealand References*. Adelaide [S. Aust.]: Libraries Board of South Australia, 1972.

76. Sharp, Harold Spencer. *Handbook of Pseudonyms and Personal Nicknames. 1-2, 1-2.* Handbook of Pseudonyms and Personal Nicknames. 1-2. Metuchen (N.J.): Scarecrow Press, 1972.
77. Amtmann, Bernard. *Contributions to a Dictionary of Canadian Pseudonyms and Anonymous Works Relating to Canada.* Montreal: Verf, 1973.
78. *Canadian Noms De Plume.* [S. 1.]: [s. n.], 1973.
79. Kumar, Virendra, and Nand Kishore Goil. *Dictionary of Pseudonyms [!] in Indian Literature.* 1973.
80. McGhan, Barry. *Supplement to Science Fiction and Fantasy Pseudonyms.* [S. 1.]: [Misfit Press], 1973.
81. Abbatt, William. *The Colloquial Who's Who; An Attempt to Identify the Many Authors, Writers, and Contributors Who Have Used Pen-Names, Initials, Etc. (1600-1924) Also a List of Sobriquets, Nicknames, Epigrams, Oddities, War Phrases, Etc.* Detroit: Gale Research Co, 1974.
82. Atkinson, Frank. *Dictionary of Pseudonyms and Pen-Names: A Selection of Popular Modern Writers in English.* London: C. Bingley, 1975.
83. Sharp, Harold S. *Handbook of Pseudonyms and Personal Nicknames: Supplement.* Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1975. <https://archive.org/details/handbookofpseudo0002shar>
84. McGhan, Barry. *Science Fiction and Fantasy Pseudonyms: (Revised and Expanded).* Dearborn, Michigan: Misfit Press, 1976.
85. Chatterjee, Amitabha. *Dictionary of Indian Pseudonyms.* [Calcutta]: Chatterjee, 1977.
86. Clarke, Joseph F. *Pseudonyms: The Names Behind the Names.* Nashville: Th. Nelson, 1977.
87. Clarke, Joseph F. *Pseudonyms.* London: Elm Tree Books, 1977.
<https://archive.org/details/pseudonyms0000clar>
88. Stonehill, Charles Archibald, Andrew Block, and H. Winthrop Stonehill. *Anonyma and Pseudonyma.* Boston: Longwood Press, 1977.
89. Thomas, Ralph. *Handbook of Fictitious Names: Being a Guide to Authors, Chiefly in the Lighter Literature of the XIXth Century, Who Have Written Under Assumed Names; and to Literary Forgers, Impostors, Plagiarists, and Imitators.* 1977.
90. Colombo, John Robert. *Colombo's Names & Nicknames.* Toronto: NC Press, 1978.
91. Davidson, Gustav. *19th Century American Juvenile Authors, Little-Known Pseudonyms.* Skokie, Ill: Black Cat Press, 1979.
92. McGhan, Barry. *Science Fiction and Fantasy Pseudonyms.* Dearborn, Mich: Misfit Press, 1979.
93. Chatterjee, Amitabha. *Dictionary of Indian Pseudonyms: Supplement.* [Calcutta]: A. Chatterjee, 1980.
94. Gale Research Inc, and Jennifer Mossman. *Pseudonyms and Nicknames Dictionary: A Guide to Aliases, Appellations, Assumed Names, Code Names, Cognomens, Cover Names, Epithets.* Detroit, Mich: Gale Research Co, 1980.
95. Halkett, Samuel, John Laing, and John Horden. *A Dictionary of Anonymous and Pseudonymous Publications in the English Language, 1475-1640.* Harlow [Sussex]: Longman, 1980.
96. Bates, Snnah. *The PENDEX: An Index of Pen Names and House Names in Fantastic, Thriller, and Series Literature.* New York: Garland Pub, 1981.
97. Room, Adrian. *Naming Names: Stories of Pseudonyms and Name Changes with a Who's Who.* London: Routledge & Kegan Paul, 1981.
<https://archive.org/details/namingnamesstori0000room>

98. Sharp, Harold S. *Handbook of Pseudonyms and Personal Nicknames*. Metuchen: Scarecrow, 1982.
99. Marble, Annie Russell. *Pen Names and Personalities*. [Darby, Pa.]: Arden Library, 1984.
100. Marshall, Alice Kahler. *Pen Names of Women Writers: From 1600 to the Present : a Compendium of the Literary Identities of 2650 Women Novelists, Playwrights, Poets, Diarists, Journalists and Miscellaneous Writers, Fully Cross-Referenced*. Camp Hill, PA: Copies from Alice Marshall Collection, 1985.
101. Rees, Nigel, and Vernon Noble. *A Who's Who of Nicknames*. London: Allen and Unwin, 1985.
102. Atkinson, Frank. *Dictionary of Literary Pseudonyms*. London: Bingley Book, 1987.
103. Atkinson, Frank. *Dictionary of Literary Pseudonyms: A Selection of Popular Modern Writers in English*. London: Library Association Publishing, 1988.
104. Robinson, Roger. *Who's Hugh?: An SF Reader's Guide to Pseudonyms*. San Bernardino, CA: Borgo Press, 1990.
105. Hawk, Pat. *Hawk's Author's Pseudonyms for Book Collectors: A Collector's Reference of Modern Author's Pseudonyms*. [Southlake, Tex.]: [P. Hawk], 1992.
106. Sutton, Allan. *A Guide to Pseudonyms on American Records, 1892-1942*. Westport: Conn, 1993.
107. Taylor, Archer, and Fredric J. Mosher. *The Bibliographical History of Anonyma and Pseudonyma*. Chicago: Published for the Newberry Library by the University of Chicago Press, 1993.
108. Vincent, Thomas Brewer. *A Directory of Known Pseudonyms, Initial Sets and Maiden Names Found in Selected English-Canadian Magazines, Newspapers and Books of the Nineteenth Century*. Kingston, Ont: Loyal Colonies Press, 1993.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/28669743.html>
109. Vincent, Thomas Brewer. *Canadian Forum, October 1929-April 1934: A Key to the Authorship of Anonymous Materials and to the Pseudonyms, Pen-Names, and Initial Sets Used*. Kingston, Ont: Loyal Colonies Press, 1993.
110. Callahan, J. Kenneth. *A Dictionary of Sporting Pen Names: Pseudonyms of Writers on Many Subjects*. Peterborough, N.H.: Callahan & Company, 1995.
111. Carty, Terence John. *Dictionary of Literary Pseudonyms in the English Language*. Chicago, Ill: Fitzroy Dearborn, 1995.
112. Scroggins, Daniel C. *20,000 Spanish American Pseudonyms*. Lanham, MD.: Scarecrow Press, 1997.
113. Griffiths, George John. *Southern Writers in Disguise: A Miscellany of Journalistic and Literary Pseudonyms with Related Information & Trivia*. Dunedin [N.Z.]: Otago Heritage Books, 1998.
114. Room, Adrian, and Adrian Room. *Dictionary of Pseudonyms*. Jefferson, N.C.: McFarland, 1998.
115. Hawk, Pat, and Donna Hawk. *Hawk's Authors' Pseudonyms III: A Comprehensive Reference of Modern Authors' Pseudonyms*. [Greenville, TX]: [Pat Hawk?], 1999.
116. Raju, A. A. N., and K. P. Ashok Kumar. *Handbook of Pseudonymous Authors in Telugu*. Hyderabad: [s. n.], 2001.
117. Smith, Stephen. *An Inkwell of Pen Names*. [Philadelphia]: Xlibris Corp, 2006.
118. Loeber, Rolf, and Magda Stouthamer-Loeber. *Irish Poets and Their Pseudonyms in Early Periodicals*. Dublin: Edmund Burke Publisher, 2007.
119. Cushing, William. *Initials and Pseudonyms: A Dictionary of Literary Disguises*. [S. l.]: [s. n.], 2008.

120. Marchmont, Frederick. *A Concise Handbook of Ancient and Modern Literature: Issued Either Anonymously, Under Pseudonyms, or Initials*. 2009.
121. Ciuraru, Carmela. *Nom De Plume: A (Secret) History of Pseudonyms*. New York: Harper Perennial, 2012.
122. Newell, Stephanie. *The Power to Name: A History of Anonymity in Colonial West Africa*. Athens, Ohio: Ohio Univ. Press, 2013.
123. Room, Adrian. *Dictionary of Pseudonyms: 13,000 Assumed Names and Their Origins*. Boston, Massachusetts: Credo Reference, 2013. <http://www.credoreference.com/book/mcfpseud>
124. Wellington Zinefest. *A Handy Guide to Great Titles!: Or Names I Came Up with for Things That Don't Exist yet*. [Wellington, N.Z.]: [s. n.], 2013.
125. Carty. *A Dictionary of Literary Pseudonyms in the English Language*. 2014. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1106266>

Естонски језик

126. Kahu, M., and M. Kahu. *Väljaspool Eestit ilmunud eestikeelse töölis- ja nõukogude trükisõna pseudonüümide sõnastik (1905-1940)*. Tallinn: Eesti Raamat, 1978.
127. Kahu, M. *Eesti pseudonüümide leksikon= Lexicon pseudonymorum Estoniorum*. Tallinn: "Eesti Raamat", 1991. <http://books.google.com/books?id=zKm5AAAAIAAJ>

Италијански језик

128. Apro시오, Angelico, and Benedetto Bacchini. *La visiera alzata: hecatoste di scrittori, che vaghi d'andare in maschera fuor del tempo di carnouale*. 1689.
129. Lancetti, Vincenzo. *Pseudonimia, ovvero, Tavole alfabetiche de' nomi finti o supposti degli scrittori con la contrapposizione de' veri ad uso de' bibliofili, degli amatori della storia letteraria e de' libraj*. Milano: Per Luigi di Giacomo Pirola tipografo-librajo, 1836.
130. Melzi, Gaetano. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani, o come che sia aventi relazione all'Italia di G[aeetano] M[elzi]. T. 1-3*. Milano, Luigi di Giacomo Pirola, 1848-1859.
131. Giuliari, Giambattista Carlo. *La pseudonimia veronese*. Verona: Tip. de C. Noris, 1881.
132. Passano, Giovanni Battista, and Gaetano Melzi. *Dizionario di opere anonime e pseudonime in supplemento a quello di G. Melzi, etc*. Ancona, 1887.
133. Apro시오, Angelico, and Benedetto Bacchini. *La visiera alzata: hecatoste di scrittori, che vaghi d'andare in maschera fuor del tempo di carnouale*. Parma: Heredi del Vigna, 1900.
134. Torriani, Tullio. *Pseudonimi*. Roma: P. Maglione e Strini, 1923.
135. Zangari, Domenico. *Anonimi, pseudonimi, eteronimi; scrittori calabresi o di opere attinenti alla storia letteraria delle Calabrie*. Napoli: Editr. "La Cultura calabrese", 1930.
136. Frattarolo, Renzo. *Anonimi e pseudonimi; repertorio delle bibliografie nazionali, con un dizionario degli scrittori italiani, 1904-1954*. Caltanissetta: S. Sciascia, 1955.
137. Melzi, Gaetano. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani, o come che sia aventi relazione all'Italia*. New York: B. Franklin, 1960.
138. Melzi, Gaetano, Emmanuele Rocco, and Passano. *Dizionario di opere anonime e pseudonime in supplemento a quello di Gaetano Melzi: comp. da Giambattista Passano, e, Supplemento al Melzi e al Passano, di Emmanuele Rocco*. N.Y.: Burt Franklin, 1960.

139. Melzi, Gaetano, Giovanni Antonio Melzi, Gaetano Zardetti, and Giovanni Battista Passano. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani*. Cosenza: Casa del libro, 1961.
140. Rocco, Emmanuele. *Anonimi e pseudonimi italiani: supplemento al Melzi e al Passano*. Cosenza: Editrice "Casa del Libro", Dott. Gustavo Brenner, 1961.
141. Melzi, Gaetano, and Giovanni Antonio Melzi. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani: o come che sia aventi relazione all'Italia, di G. Melzi*. N.Y.: Burt Franklin, 1963.
142. Barbieri, Torquato. *Opere anonime o pseudonime apparse fra il 1835 ed il 1907 conservate nella Biblioteca Carducci*. Firenze: Edizioni Sansoni antiquariato, 1965.
143. Melzi, Gaetano. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani o come che sia aventi relazione all'Italia*. New York: Burt Franklin, 1970.
144. Edmar. *Pseudonimi di giuliani friulani e dalmati. Scrittori, giornalisti, artisti, musicisti*. Trieste: Libreria internazionale Italo Svevo, 1972.
145. Frattarolo, Renzo. *Dizionario degli scrittori italiani contemporanei pseudonimi: 1900-1975 : con un repertorio delle bibliografie nazionali di opere anonime e pseudonime*. Ravenna: Longo, 1975.
146. Santi, Aldo. *Dizionario pseudonimico degli enigmografi italiani: 3000 pseudonimi alfabeticamente disposti coi corrispondenti nomi degli autori*. Nendeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1978.
147. Melzi, Gaetano, and Giovanni Antonio Melzi. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani, o come che sia aventi relazione all'Italia*. [Bologna]: Arnaldo Forni, 1982.
148. Passano, Giambattista, Gaetano Melzi, and Emmanuele Rocco. *Dizionario di opere anonime e pseudonime: in supplemento a quello di Gaetano Melzi*. Bologna: Arnaldo Forni, 1982.
149. Melzi, Gaetano. *Dizionario di opere anonime e pseudonime di scrittori italiani, o come che sia aventi relazione all'Italia*. Mansfield Centre, CT: Martino Publishing, 1999.

Јапански језик

150. Satake, Yoshimasa, Ichimei Suzuki, and Yōsai Okuyama. *Jofukyūsai betsumōroku*. [Akita]: Meitokukan zō, 1827.
151. Mamiya, Fujio, and Tamijiro Sasaoka. *Toshokan jiten*. [Japan]: Bun'yū-dō, 1900.
152. Tokutomi, Ichirō, Mikio Sumiya, and Aizan Yamaji. *Tokutomi Sohō, Yamaji Aizan*. Tōkyō: Chūō Kōronsha, 1971.
153. Kindai Jimbutsu Kenkyūkai. *Kindai jinbutsu gō hitsumei jiten*. Tōkyō: Kashiwa Shobō, 1979.
154. Nichigai Asoshiētsu. *Gō, betsumei jiten: kodai--kinsei*. Tōkyō: Nichigai Asoshiētsu, 1990. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/23050173.html>
155. Sagawa, Akira. *Sakka no pennēmu jiten*. Tōkyō: Sōtakusha, 1990. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/24028580.html>
156. Kida, Jun'ichirō. *Pennēmu no yurai jiten*. Tōkyō: Tōkyōdō Shuppan, 2002.
157. Nichigai Asoshiētsu. *Gō, betsumei jiten: kindai, gendai*. Tōkyō: Nichigai Asoshiētsu, 2003. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=513406>

Јерменски језик

158. Gevorgyan, Rima. *Hayots' keghtsanunneri, tsatskanunneri baṛaran*. Erevan: "Van Aryan", 2001.
159. Farunts', Grigor. *Tsatskanunneri hamarot baṛaran*. Erevan: Antares, 2003.
160. Hovakimyan, Bakhtiar. *Hayots' tsatskanunneri baṛaran*. Erevan: Erevani hamalsarani hratarakch 'ut 'yun, 2005.

Канада језик

161. Veṅkaṭaramaṇayya, Ṭi. Vi. *Kannaḍa lēkhakara kāvyanāma-nijanāmaḡaḷu*. Dhāravāḍa: Granthālaya Vijñāna Prakāśana, 1976.
162. Veṅkaṭaramaṇayya, Ṭi. Vi. *Kāvyanāmaḡaḷu mattu itara lēkhanagaḷu*. Beṅgaḷūru: T.V. Venkataramanaiah, 1996.

Каталонски језик

163. Rodergas i Calmell, Josep. *Els pseudònims usats a Catalunya Recull de 3.800*. Barcelona: Editorial Millà, 1951. <http://books.google.com/books?id=sHAYAAAIAAJ>
164. Manent, Albert, and Josep Poca i Gaya. *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a lémigració*. Lleida: Pagès Editors, 2013.

Кинески језик

165. Xu, Guangpu. *Jigōroku*. [Tokyo?]: Gakumonjo Gozōban Seihon Hankōjo, 1803.
166. Chen, Naiqian. *Shi ming suo yin*. Shanghai: Da gong bao fen guan, 1934.
167. Ma, Yongyi. *Shi bin lu*. Shanghai: Shang wu yin shu guan, 1935.
168. Yuan, Yongjin. *Xian dai Zhongguo zuo jia pi ming lu: Shu mo fu suo yin*. Beiping: Beiping Zhonghua tu shu guan xie hui, 1936.
169. Xu, Guangpu. *Zi hao lu*. 1937.
170. Chen, Naiqian. *Shi ming bie hao suo yin*. Shanghai: Gong du lou, 1941.
171. Ch'en, Nai-ch'ien, and Chia-lo Yang. *Li dai ren wu bie shu ju chu ming tong jian*. Taibei: Shi jie shu ju, 1962. <http://books.google.com/books?id=iJbSAAAAMAAJ>
172. Chen, Naiqian. *Li dai ren wu shi ming bie hao tong jian*. Hong Kong: Tai ping shu ju, 1964.
173. Shao, Si, and Guangpu Xu. *Xing jie: [3 juan]*. Taibei Shi: Taiwan shang wu yin shu guan, 1965.
174. Yang, Jialuo. *Lidai bieshu juchuming tongjian*. Taibei: Shijie Shuju, 1968.
175. Shu, Austin C. W. *Modern Chinese Authors: A List of Pseudonyms*. East Lansing: Asian Studies Center, Michigan State University, 1969.
176. Ma, Yongyi. *Shi bin lu*. [Taibei]: Shang wu yin shu guan, 1970. <http://books.google.com/books?id=LU3TAAAAMAAJ>
177. Zhang, Taigu. *Bi ming yin de*. [Taibei]: Wen hai chu ban she you xian gong si, 1971.
178. Zhang, Jinglu. *Qing mo Ming chu zhong yao bao kan zuo che bi ming zi hao tong jian*. Xianggang: Zhong shan tu shu gong si, 1972.
179. Chen, Naiqian. *Bie hao suo yin*. Taibei: Wen hai chu ban she, 1973.

180. Yuan, Yongjin. *Xian dai Zhongguo zuo jia bi ming lu*. Xianggang: Shenzhou tu shu gong si, 1975.
181. Jianrong, and Yuehua. *Zhongguo xian dai zuo jia bi ming suo yin*. [Chengdu]: Sichuan sheng zhong xin tu shu guan wei yuan hui, 1980.
182. Xu, Guangpu, Rui Wang, Cheng Beng, Rong Shangguan, Yingzhi Jin, and Mei Huangfu. *Zi hao lu*. Taibei Shi: Tǎi-wan shang wu yin shu guan, 1981.
183. Jianrong, and Yuehua. *Zhongguo xian dai zuo jia bi ming suo yin*. 1981.
184. Chen, Deyun. *Ku chin jen wu pieh ming so yin*. Shang-hai: Shang-hai shu tien ying yin, 1982.
185. Chen, Naigan, Ning Ding, Wenguang He, and Mengshui Lei. *Shiming biehao suoyin*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1982.
186. Ge, Wanli. *Bie hao lu*. [Shanghai]: Shanghai gu ji chu ban she, 1983.
187. Chen, Naiqian. *Bie hao suo yin*. [Taibei]: Taiwan kai ming shu dian, 1985.
188. Wang, Deyi. *Qing ren bie ming zi hao suo yin fu yi ming biao*. 1985.
189. Zeng, Jianrong, and Yaohua Liu. *Zhongguo xiandai wentan biminglu*. Chongqing: Chongqing, 1986.
190. Wang, Zhuo. *Wen yuan yi cheng*. [Taibei]: Xin wen feng chu ban gong si, 1989.
191. Wang, Zhuo. *Wen yuan yi cheng*. Shanghai: Shanghai gu ji chu ban she, 1990.
192. Gao, Cheng, Biao Wen, Yongyi Ma, and Guang Ren. *Shi wu ji yuan*. Shanghai: Shanghai gu ji chu ban she, 1992.
193. Shi, Menglan. *Yi hao lei bian: [20 juan]*. [Beijing]: Tuan jie chu ban she, 1993.
194. Chi, Xiuyun. *Li dai ming ren shi ming bie hao ci dian*. Taiyuan: Shanxi gu ji chu ban she, 1998. <http://books.google.com/books?id=11EQAQAAAJ>
195. Cai, Hongyuan. *Minguo ren wu bie ming suo yin*. Changchun Shi: Jilin ren min chu ban she, 1998.
196. Findeisen, Raoul David, Naixiang Xu, and Hong Qin. *Amendments and additions to the list of pen-names of modern Chinese authors = Zhongguo xian dai wen xue zuo zhe bi ming lu bu yi xu bian*. Zurich: Ostasiatisches Seminar der Universitat Zurich, 1999.
197. Du, Xinfu, and Hongyuan Cai. *Zhu zhe bie hao shu lu kao*. Nanjing Shi: Jiangsu gu ji chu ban she, 2000.
198. Wang, Deyi. *Ming ren bie ming zi hao suo yin*. Taibei Shi: Xin wen feng zhu ban gong si, 2000.
199. He, Jinkai. *Hao qi: gu jin ming ren ming hao*. Shenyang Shi: Liaoning ren min chu ban she, 2001.
200. Wang, Deyi. *Qing ren bie ming zi hao suo yin: fu yi ming biao*. Taibei Shi: Wang Deyi, 2001.
201. Yang, Tingfu, and Tongfu Yang. *Qing ren shi ming bie cheng zi hao suo yin*. Shanghai: Shanghai gu ji chu ban she, 2001. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/49274762.html>
202. Zhang, Fuqing. *Zhongguo gu dai wen xue jia zi hao shi ming bie cheng ci dian*. Beijing Shi: Hua wen chu ban she, 2002. <http://www.chinamaxx.net/showbook?dxNumber=10839280&d=6478395D8F4C1D1180B55E4F6D97E4C1&fFenleiID=0K81205060>
203. Ge, Wanli. *Bie hao lu: [9 juan]*. Wen Yuan Ge Si Ku Quan Shu Dian Zi Ban. Xianggang: Di zhi wen hua chu ban you xian gong si, 2002. <http://laozi.lib.hku.hk/>
204. Chen, Deyun. *Gu jin ren wu bie ming suo yin*. Beijing: Quan guo tu shu guan wen xian suo wei fu zhi zhong xin, 2006.
205. Yang, Chang. *Ming dai ren wu bie ming suo yin*. 2008.
206. Xu, Guangpu. *Zi hao lu: 1 juan*. Zhongguo Ji Ben Gu Ji Ku. Beijing: Beijing Ai ru sheng shu zi hua ji shu yan jiu zhong xin, 2009. <http://mozi.lib.hku.hk/accd/client-new.html>

207. Ge, Wanli. *Bie hao lu: 9 juan*. Zhongguo Ji Ben Gu Ji Ku. Beijing: Beijing Ai ru sheng shu zi hua ji shu yan jiu zhong xin, 2009. <http://mozi.lib.hku.hk/accd/client-new.html>
208. Wu, Deyun. *Gang Ao Tai ji hai wai Hua ren zuo jia bi ming tong jian*. Xi'an Shi: San Qin chu ban she, 2010.
209. Yang, Boyan, Qiyuan Gu, Wanli Ge, Wanli Ge, and Zhao Li. *Si ku ti yao zhu lu cong shu. 040 040*. 2010.
210. Zeng, Jianrong, and Yaohua Liu. *Zhongguo xian dai wen tan bi ming lu: zeng bu ban = Zhongguo xiandai wentan biminglu : zengbuban*. 2013.
211. Sun, Shu'an, and Zhenglei Sun. *Zhongguo shi ming da ci dian = A dictionary of Chinese studios from fourth century to early Republican China*. 2014. <http://gongjushu.oversea.cnki.net/chn/R201506103.html>

Корејски језик

212. *Hobo*. [Place of publication not identified]: [publisher not identified], 1900.
213. Kim, Yong-hyök, and Hön-gu Yi. *Chosön inmul hobo*. Kyöngsöng-bu: Munhwa Sögwän, 1924. <http://books.google.com/books?id=d15BAQAIAAJ>
214. Yöm, Ik-su. *Tonghyön horok*. Taegu-si: Samsöngdang, 1927.
215. Han'gukhak Munhön Yön'guso. *Tonghyön horok*. Söul T'ukpy'ölsi: Asea Munhwasa, 1980.
216. Kang, Hön-gyu, and Yong-ho Sin. *Han'gugin üi cha, ho yön'gu*. Söul-si: Kyemyöng Munhwasa, 1990.
217. Kang, Hön-gyu, and Yong-ho Sin. *Han'gugin üi cha wa ho*. Söul-si: Kyemyöng Munhwasa, 1993.
218. Sin, Yong-ho, and Hön-gyu Kang. *Sönhyöndul üi cha wa ho*. Söul T'ükpyölsii: Chönt'ong Munhwa Yön'guhoe, 1997.
219. Kim, Sön-gil. *Aho rül almyön yöksa üi chip'yöng i poinda: Sach'önhönhön yök susangnok*. Söul T'ükpyölsi: Munyönsa, 1999.
220. Im, Sam-öp. *Ho (aho) ch'aek: aho nün che-2 üi irüm ida*. Kyönggi-do Koyang-si: Samhan, 2010.
221. Liu, Chang, Kyöng-jin Hö, and Ji Zhao. *Han'guk muninmyöng chaho hun'go sajön*. Söul T'ükpyölsi: Ihoe, 2014.
222. Kukhak Charyowön (Korea). *Hobo*. 2015.
223. Hwang, Ch'ung-gi. *Han'guk aho taesajön*. BookRail, 2018.

Латински језик

224. Placcius, Vincent, and Johan Rode. *De scriptis & scriptoribus anonymis atque pseudonymis syntagma Vincentii Placii ...: in quo ad sesquimille omnis generis argumenti linguarumque scripta, partim nullis, partim falsis nominibus praefixis antehac edita, genuinis suis atque veris auctoribus, restituuntur*. Hamburgi: Sumptibus Christiani Guthii, 1674.
225. Deckherr, Johann. *Joh. Deckherri De scriptis adespotis, pseudepigraphis, et supposititiis conjecturae*. [S. l]: [s. n.], 1681.
226. Deckherr, Johann. *Johannis Deckherri ... De scriptis adespotis, pseudepigraphis, et supposititiis conjecturae, cum additionibus variorum*. Editio tertia altera parte auctior. Amstelædami: Apud Isbrandvm Haring, 1686. <http://books.google.com/books?vid=KBNL:UBA000013185>

227. Fabricius, Johann Albert, Johann Albert Fabricius, and Guido Kisch. *Johannis Alberti Fabri, Decas decadum, sive, Plagiariorum & pseudonymorum centuria; accessit Exercitatio de lexicis Graecis, eodem auctore*. 1689.
228. Placcius, Vincent. *De arte excerptendi vom gelehrten Buchhalten liber singularis, quo genera & praecepta excerptendi, ab aliis hucusq[ue]; tradita omnia, novis accessionibus aucta, ordinata methodo exhibentur, et suis quaeque materiis applicantur: speciatim scrinii litterati inventum peculiare, ex manuscripto anonymi emendatum etiam exhibetur: una cum historia excerptorum priorum*. Holmiae & Hamburgi: Apud Gottfried Liebezeit, bibliop. literisq[ue] Spiringianis, 1689.
229. Groddeck, Gabriel, Joh. David Hoheisel, and Johann Zacharias Stolle. *Pseudonymorum Hebraicorum hexecontas: quam praeside Dn. M. Grabriele Groddeck, philosoph. prim. & pract. prof. p. & reip. bibliothecario, fautore & promotore studiorum suorum aetatem suspiciendo, colendo, ad. d. 14 Junii, horis matutinis, anno M DCC VIII in auditorio athenaei maximo publicae solennique disquisitioni submittit respondens Joh. David Hoheisel, Ged.* 1708.
230. Placcius, Vincent, Johann Albert Fabricius, and Matthias Dreyer. *Vincentii Placcii ..., Theatrum anonymorum et pseudonymorum*. Hamburgi: Sumptibus viduae Gothofredi Liebernickelii typis Spieringianis, 1708.
231. Heumann, Christoph August, and Johann Felix Bielcke. *Christophori Augusti Heumanni De libris anonymis ac pseudonymis schediasma: complectens observationes generales et spicilegium ad Vincentii Placcii Theatrum anonymorum et pseudonymorum*. Ienae: Apud Io. Felicem Bielckium, 1711.
232. Stiernmann, Anders Anton von. *Anonymorum centuria prima ex scriptoribus gentis Sviogothicae*. Holmiae: Typis ac impensis Joh. Laur. Horrn., Reg. Antiq. Arch. Typogr, 1724.
233. Solger, Adam Rudolph, Gustav Georg Zeltner, and Johann Adam Schmid. *Bibliotheca anonymiana: sive, Catalogus bibliothecae locupletis: raritate, selectu, ligatura librorum splendidissimae, quo selectiores, per omnes fere facultates libri, rariores potissimum: ordine alphabetico recensentur: una cum notis literariis perpetuis: æ quissimoque librorum pretio: qui venales prostant, sed non nisi numerata pecunia*. Noribergae [Nürnberg]: Bapud Io. Adamum Schmidium, 1738.
234. Mylius, Johann Christoph, Gottlieb Stolle, Vincent Placcius, and Christoph August Heumann. *Bibliotheca anonymorum et pseudonymorum ad supplendum et continuandum Vincentii Placcii Theatrum et Christoph. Aug. Heumanni Schediasma de anonymis et pseudonymis*. Hamburgi: C.W. Brandt, 1740.

Литвански језик

235. Būtėnas, Julius. *Pseudonimai, arba slapyvardžiai*. Vilnius: Vaga, 1981.
236. Mačiulis, J., Žiedūnė Zaveckienė, and Regina Varnienė-Janssen. *Lietuviškieji slapyvardžiai: medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui*. Vilnius: Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Bibliografijos ir knygotyros centras, 1995.
237. Mačiulis, J. *Lietuviškieji slapyvardžiai: Lietuvos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas: leidinys skirtas lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmečiui*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004.
http://books.google.com/books?id=y_BEAQAAIAAJ

238. Mačiulis, Jonas, and Virginija Savickienė. *Slapyvardžių sąvadas = Digest of pseudonyms*. [Vilnius]: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2007.
239. Mačiulis, Jonas. *Apie lietuviškuosius slapyvardžius: straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo Biblioteka, 2008.

Мађарски језик

240. Székely, Dávid. *Magyar írók álnevei a multban és jelenben*. Budapest: Szilágyi B., 1904. <http://books.google.com/books?id=TFtNAAAAYAAJ>
241. Gulyás, Pál. *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Függelék: Néhány száz névtelen munka jegyzéke*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956.
242. Gulyás, Pál. *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei ; Néhány száz névtelen munka jegyzéke : függelék. 2., vált. kiad.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978.
243. Sz. Debreczeni, Kornélia, and Pál Gulyás. *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei : Gulyás Pál lexikonának kiegészítése*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1992.

Малајски језик

244. Anwar Ridhwan, and Sarah Sardon. *Kamus nama samaran dan nama pena*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian Pelajaran, Malaysia, 1979. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/7131012.html>
245. Ding, Choo Ming. *Nama-Nama Samaran*. 1980.
246. Ding, Choo Ming. *Nama samaran/singkatan penulis Melayu abad 20: senarai tambahan*. 1984.

Немачки језик

247. Dahlmann, Peter. *Schauplatz; der masquirten und demasquirten belehrten bey ihren verdeckten und nunmehr entdeckten Schrifften*. Leipzig: Gleditsch und Weidmann, 1710.
248. Ersch, Johann Samuel. *Verzeichris aller anonymischen Schriften und aufsätze in der vierten Ausgabe des Gelehrten Teutschlands, und deren erstem und zweytem nachtrage, nebst einem Verzeichnisse von uebersetzungen der darin angegebenen Schriften in andre Sprachen*. Lemgo: Meyer, 1788. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/84413519.html>
249. Heinsius, Wilhelm. *Allgemeines Bücher-Lexikon, oder, Vollständiges Alphabetisches Verzeichniss aller von 1700 bis zu ende 1892 erschienenen Bücher, welche in Deutschland und in den durch Sprache und Literatur damit verwandten ländern gedruckt worden sind. Nebst angabe der Druckorte, der Verleger und der Preise*. Leipzig: Brockhaus, 1793.
250. Rassmann, Christian Friedrich, and Johann Wilhelm Sigismund Lindner. *Fr. Rassmann's Kurzgefasstes Lexicon deutscher pseudonymer Schriftsteller: von der ältern bis auf die jüngste Zeit aus allen Fächern der Wissenschaften*. Leipzig: W. Nauck, 1830. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/23270990.html>
251. Schmidt, Andreas Gottfried. *Gallerie deutscher pseudonymer Schriftsteller vorzüglich des letzten Jahrzehents. Ein Beitrag zur neuesten Literargeschichte*. Grimma: Verlags-Comptoir, 1840.
252. Weller, Emil. *Index pseudonymorum: Wörterbuch der Pseudonymen oder Verzeichniss aller Autoren, die sich falscher Namen bedienen. Die maskirte Literatur der älteren und neueren*

- Sprachen. Leipzig: Falcke & Rössler, 1856.
<http://books.google.com/books?vid=KBNL:KBNL03000012516>
253. Weller, Emil. *Index pseudonymorum: Wörterbuch der Pseudonymen ; oder, Verzeichniss aller Autoren, die sich falscher Namen bedienten.* Leipzig: G. Oehme, 1862.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/32954795.html>
 254. Weller, Emil Ottokar. *Die falschen und fingierten Druckorte: Repertorium der seit Erfindung der Buchdruckerkun unter falscher Firma erschienen deutschen lateinischen und französischen Schriften.* Hildesheim: Olms, 1864.
 255. Redlich, Carl Christian. *Versuch eines Chiffernlexikons zu den Göttinger, Vossischen, Schillerschen und Schlegel-Tieckschen Musenalmanachen.* Hamburg: Meissner, 1875.
 256. Bornmüller, Franz. *Biographisches Schriftsteller-Lexikon der Gegenwart.* Leipzig: Verlag des Bibliographischen Instituts, 1882.
 257. Weller, Emil, and Emil Weller. *Lexicon pseudonymorum. Wörterbuch der Pseudonymen aller Zeiten und Völker; oder, Verzeichniss jener Autoren, die sich falscher Namen bedienten.* Regensburg: Coppenrath, 1886. <http://books.google.com/books?id=upUp74MgJsUC>
 258. Sintenis, Franz. *Die Pseudonyme der neueren deutschen Litteratur. Vortrag, Gehalten zu Dorpat am 29. November 1896.* Hamburg: Verlagsanstalt und Druckerei A.-G. (vormals J.F. Richter), 1899.
 259. Pataky, Sophie. *Lexikon Deutscher Frauen Der Feder. Eine Zusammenstellung Der Seit Dem Jahre 1840 Erschienenen Werke Weiblicher Autoren, Nebst Biographieen Der Lebenden Und Einem Verzeichnis Der Pseudonyme.* Hrsg. Von Sophie Pataky. 1900.
 260. Rassmann, Christian Friedrich, and Johann Wilhelm Sigismund Lindner. *Kurzgefasstes Lexicon Deutscher Pseudonymer Schriftsteller Von Der Ältern Bis Auf Die Jüngste Zeit Aus Allen Fächern Der Wissenschaften [Von] Fr. Rassmann. Mit Einer Vorrede Über Die Sitte Der Literarischen Verkappung Von J.W.S. Lindner.* Leipzig, W. Nauck, 1830. 1900.
 261. Holzmann, Michael, and Hanns Bohatta. *Deutsches Anonymen-Lexikon 1501-1850(-1926). Aus den Quellen bearbeitet von M. Holzmann und H. Bohatta.* 7 Bde. Weimar, 1902-1928.
 262. Zeitlin, William. *Anagramme, initialen und pseudonyma neuhebräischer schriftsteller und publizisten, seit erscheinen der "Méasfim" bis auf unsere tage, zusammengestellt und erläutert.* Frankfurt a.M.: J. Kauffmann, 1905.
 263. Schneider, Max. *"Von wem ist das doch?" Ein Titelbuch zur Auffindung von Verfassernamen deutscher Literaturwerke.* 1907.
 264. Margreiter, Hans. *Beiträge zu einem tirolischen anonymen- und pseudonymen Lexikon mit Register der Autoren und Monogramme.* Innsbruck: Wagner, 1912.
 265. Rosenbaum, Alfred, and Michael Holzmann. *Beiträge zum Deutschen Anonymen-Lexikon.* 1923.
 266. Schneider, Max. *Deutsches Titelbuch: Ein Hilfsmittel zum Nachweis von Verfassern deutscher Literaturwerke.* 1927.
 267. Margreiter, Hans. *Anonymen-Lexikon von italienisch-tirolischen Nozze- und anderen Glückwunsch-Publikationen.* Linz a.d. Donau: F. Winkler, 1929.
 268. Margreiter, Hans. *Tiroler Anonymen- und Pseudonymen-Lexikon mit Register der Autoren und Monogramme.* Linz a. Donau: F. Winkler, 1930.
 269. *Namenschlüssel: die Verweisungen zu Pseudonymen, Doppelnamen und Namensabwandlungen.* Berlin: Staatsbibliothek, 1941.
 270. Heym, R. G. *Bekannte unbekante; kleine Pseudonymologie.* Berlin: Heinz Spitzing-Verlag, 1960.

271. Holzmann, Michael, and Hanns Bohatta. *Deutsches Anonymen-Lexikon: Aus den Quellen bearbeitet*. Hildesheim: G. Olms, 1961.
272. Hirschberg, Leopold, and Leopold Hirschberg. *Der Taschengoedeke. Fotomechanischer Neudruck*. Stuttgart: Cotta, 1961.
273. *Namenschlüssel zu Pseudonymen, Doppelnamen und Namensabwandlungen*. [Leipzig]: Edition Leipzig, 1965.
274. Preussische Staatsbibliothek. *Namenschlüssel zu Pseudonymen, Doppelnamen und Namensabwandlungen. I: Stand vom 1. Juli 1941*. Hildesheim: G. Olms, 1965.
275. Schneider, Max. *Deutsches Titelbuch: ein Hilfsmittel zum Nachweis von Verfasserns deutscher Literaturwerke*. Berlin: Haude und Spencer, 1965.
276. Humboldt, Wilhelm von, and Albert Leitzmann. *Wilhelm von Humboldts Werke. Bd. 5, Bd. 5*. 1968. <https://doi.org/10.1515/9783110881714>
277. Hirschberg, Leopold, and Elisabeth Friedrichs. *Der Taschengoedeke. Bibliographie deutscher Erstaussagen*. 1970.
278. Holzmann, Michael, and Hanns Bohatta. *Deutsches Pseudonymen-Lexikon: aus den Quellen bearb. von Michael Holzmann und Hanns Bohatta*. Hildesheim: Olms, 1970.
279. Rassmann, Christian Friedrich, and Johann Wilhelm Sigismund Lindner. *Kurzgefasstes Lexicon deutscher pseudonymer Schriftsteller von der älteren bis auf die jüngste Seit aus allen Fächern der Wissenschaften*. Leipzig: W. Nauck, 1971.
280. Rassmann, Christian Friedrich, and Johann Wilhelm Sigismund Lindner. *Kurzgefasstes Lexicon deutscher pseudonymer Schriftsteller: von der ältern bis auf die jüngste Zeit aus allen Fächern der Wissenschaften*. [Leipzig]: [Zentralantiquariat der deutschen demokratischen Republik], 1973.
281. Ersch, Johann Samuel. *Verzeichnis der anonymischen Schriften und der Übersetzungen in der vierten Ausgabe des gelehrten Teutschlands: 4 Bände in 1 Band*. Hildesheim: G. Olms, 1975.
282. Weller, Emil. *Lexicon pseudonymorum: Woerterbuch der Pseudonymen aller Zeiten und Voelker, oder Verzeichnis jener Autoren, die sich falscher Namen bedienen*. Hildesheim: G. Olms, 1977.
283. Schmidtke, Werner G., and Siegfried Augustin. *Schmidtkes Pseudonym-Spiegel: Autoren der Unterhaltungsliteratur und ihre Tarnnamen*. München: Ronacher-Verlag, 1984. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/21431504.html>
284. Pataky, Sophie. *Lexikon deutscher Frauen der Feder; eine Zusammenstellung der seit dem Jahre 1840 erschienenen Werke weiblicher Autoren, nebst Biographien der Lebenden und einem Verzeichnis der Pseudonyme*. Pforzheim: Antiquariat P. Kiefer, 1987.
285. Holzmann, Michael, and Hanns Bohatta. *Deutsches Pseudonymen-Lexikon*. Hildesheim: G. Olms, 1989.
286. Hirschberg, Leopold. *Der Taschengoedeke: Bibliographie deutscher Erstaussagen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1990.
287. Barthel, Manfred, and Gerhard Seidel. *Lexikon der Pseudonyme: über 1000 Künstler, Tarn- und Decknamen*. Berlin: Ullstein, 1999.
288. Holzmann, Michael, and Hanns Bohatta. *Deutsches Anonymen-Lexikon, 1501-1850*. Mansfield Centre, CT: Martino Fine Books, 1999.
289. Weigand, Jörg. *Pseudonyme ein Lexikon ; Decknamen der Autoren deutschsprachiger erzählender Literatur*. 2000.
290. Pataky, Sophie, and Michael Holzinger. *Lexikon deutscher Frauen der Feder*. 2014.

Норвешки језик

291. Pettersen, Hjalmar Marius. *Anonymer og pseudonymer i den norske literatur, 1678-1890: bibliografiske meddelelser*. Kristiania: Thronsen, 1890.
292. Pettersen, Hjalmar Marius. *Norsk anonym- og pseudonym-lexikon*. Kristiania: Steenske forlag, 1924.
293. Raabe, Gustav E. *Anonymer og pseudonymer i Arskatalog over norsk litteratur*. 1932.
294. Pettersen, Hjalmar Marius. *Pseudonymer i norsk litteratur: [Et utvalg tatt av Pettersens leksikon samt av bokfortegnelse for 1920-35]*. Oslo: [s. n.], 1936.
295. Sommerfeldt, Wilhelm Preus. *Forfattermerker i norske aviser og tidsskrifter*. Oslo: Fabritius, 1946.
296. Thuesen, Arthur. *Anonym- og pseudonym- fortegnelser; en bibliografi over bibliografier*. 1956.
297. Kolstad, Stener. *Norsk anonym- og psevdonymleksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1981.

Персијски језик

298. Māfi, ‘Abbās. *Nāmhā-yi musta ‘ār-i nivīsandagān va shā ‘irān-i mu ‘āšir-i Īrān*. 2015.

Пољски језик

299. Minkowiecki, Edward. *Wykaz pseudonimów używanych przez autorów polskich*. Warszawa: W. Drukarni S. Niemiery, 1888.
300. Zbiegniewska, Izabela. *Pseudonimy i kryptonimy pisarzy polskich*. Warszawa: Nakładem i drukiem M. Arcta, 1905.
301. Czarkowski, Ludwik. *Pseudonimy i kryptonimy polskie*. Wilne: Nakł. Księg. Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego; słady: M. Arct w Warszawie, 1922.
302. Baran, Władysław. *Kilka uwag o wykazach pseudonimów polskich*. Kraków: [Drukarni Narodowej], 1924.
303. Olexińska, M. J. *Polskie pseudonimy wojskowe, 1908-1918*. Lwów: Skład Główny w Księgarni Gubrynowicza & Syna, 1928.
304. Kormanowa, Żanna. *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866-1918*. Warszawa: [Druk. L. Nowaka], 1935.
http://books.google.com/books?id=L_W2AAAAIAAJ
305. Bar, Adam. *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących. Opracował Adam Bar przy współudziale WW. Tad. Wissockiego i Tad. Goddowskiego*. 1936.
306. Ormis, Ján Vladimír. *Slovník slovenských pseudonymov*. [Turčiansky sv. Martin]: Slovenska Narodna Knjižnica, 1944.
307. Kormanowa, Żanna. *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866-1918*. Wyd. 2. Warszawa: Książka i Wiedza, 1949.
308. Bar, Adam, Władysław Tadeusz Wisłocki, and Tadeusz Godłowski. *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1980.
309. Świerczyńska, Dobrosława. *Polski pseudonim literacki*. Warszawa: Państwowe Wydawn. PWN, 1999.
310. Zawodzińska-Bukowiec, Kinga. *Pseudonim polski: od czasów najdawniejszych do dziś*. Kraków: Wydawnictwo Libron, 2014.

Португалски језик

311. Fonseca, Martinho Augusto Ferreira da, and Teófilo Braga. *Subsidios Para Um Dicionario De Pseudonyms, Iniciaes E Obras Anonymas De Escriutores Protuguezes, Contribuição Para O Estudo Da Litteratura Portugueza*. Lisboa: Por ordem e na Typ. da Academia Real das Sciencias, 1896.
312. Barros Paiva, Tancredo de. *Achêgas a um dicionario de pseudonyms, iniciaes, abreviaturas e obras anonymas de auctores brasileiros e de estrangeiros, sobre o Brasil ou no mesmo impressas*. Rio de Janeiro: J. Leite, 1929.
313. Reis, Antônio Simões dos. *Pseudonimos brasileiros; pequenos verbetes para um dicionario*. 1.a-<5.> série. Rio de Janeiro: Z. Valverde, 1941.
314. Costa, Joaquim. *Elementos de biblioteconomía*. Pôrto: Livrarária Tavares Martins, 1943.
315. Gondim, Eunice Ribeiro. *Pseudônimos e rubricas de autores brasileiros*. Estado da Guanabara: Secretaria de Estado da Educação e Cultura, Biblioteca Estadual, 1961.
316. Villas-Bôas, Pedro Leite. *Pseudônimos de regionalistas e abreviaturas*. Pôrto Alegre: Impressora Moliterni, 1967. <http://books.google.com/books?id=9M4vAAAAYAAJ>
317. Fonseca, Martinho da, and Teófilo Braga. *Subsidios para um dicionario de pseudonyms, iniciaes e obras anonymas de escriptores portuguezes, contribuição para o estudo da litteratura portugueza, por Martinho Augusto da Fonseca; com poucas palavras servindo de prologo pelo academico dr. Theophilo Braga*. Lisboa: Imprensa Nacional, 1972.
318. Lapa, Albino, and Maria Teresa Vidigal. *Dicionário de pseudónimos de Albino Lapa*. Lisboa: Imprensa Nacional-Casa da Moeda, 1980. <http://books.google.com/books?id=bEayAAAIAAJ>
319. Nóbrega, Humberto Mello. *Ocultação e disfarce de autoria: do anonimato ao nome literário*. Fortaleza-Ceará: Edições UFC, 1981.
320. Nascimento, Luiz do. *Dicionário de pseudônimos de jornalistas pernambucanos*. Recife: Universidade Federal de Pernambuco, Editora Universitária, 1983.
321. Ribeiro, Roberto Feijó. *Dicionário de pseudônimos, cognomes e títulos famosos*. Fortaleza-Ceará: Gráfica Editorial Cearense, 1983.
322. Vasconcelos, Taborda de, and Eugénio Lisboa. *Pseudónimos e heterónimos na literatura portuguesa*. Porto: Martins & Irmão, 1996.
323. Nogueira, Lucila, and Joana Antunes. *Pseudonímia e literatura : Cravan, Pessoa, Drummond = Pseudonymity and literature : Cravan, Pessoa Drummond*. 2012.

Румунски језик

324. Straje, Mihail. *Dicționar de pseudonime, alonime [sic], anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*. București: "Minerva", 1973. <http://books.google.com/books?id=OD3hAAAAMAAJ>

Руски језик

325. Sukhomlinov, M. I. *O psevdonimakh "v" drevneĭ russkoĭ slovesnosti*. 1855.
326. Gennadi, Grigoriĭ Nikolaevich. *Spisok russkikh anonimnykh knig s imenami ikh autorov i perevodchikov: dopolnenĭe k katalogam russkikh knig Sopikova, Shtorkha, Plavilshchikova, Smirdina, Ol'khina, Glazunova i Bazunova*. S.-Peterburg: V Tip. V. Bezobrazova, 1874.

327. Kartsov, Vasilii Sergiĕevich, and Mikhail Nikolaevich Mazaev. *Opyt 'slovaria psevdonimov russkikh pisatelei*. S.-Peterburg: Tip.-lit. I.A. Efrona, 1891.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/8142013.html>
328. Masanov, I. F. *Slovar' psevdonimov russkikh pisatelei, uchenykh i obshchestvennykh deiatelei: v trekh tomakh*. 1949.
329. Masanov, I. F., IŪ. I. Masanov, and B. P. Koz'min. *Slovar' psevdonimov russkikh pisatelei, uchenykh i obshchestvennykh deiatelei: [v chetyrekh tomakh]*. Moskva: Izd-vo Vses. knizh. palaty, 1956-1960.
330. Masanov, IŪ. I., and Pavel Naumovich Berkov. *V mire psevdonimov: anonimov i literaturnykh poddelok*. Moskva: Izd-vo Vses. knižnoĭ palaty, 1963.
331. Vasin, Kim. *Psevdonimy mariĭskikh literatorov: kratkiĭ istoriko-literaturnyi spravochnik*. Īoshkar-Ola: [Mariĭskoe knizhnoe izd-vo], 1965.
332. Borshchevskii, Solomon Samoilovich. *"Otechestvennye zapiski" 1868-1884: khronologicheskii ukazatel' anonimnykh i psevdonimnykh tekstov*. Moscow: Kniga, 1966.
333. Petrĕev, Evgenij Dmitrievich. *Psevdonimy literatorov-sibirĕkov: materialy k "Istorii russkoj literatury Sibiri*. Novosibirsk: "Nauka", Sibirskoe otd-nie, 1973.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/13549397.html>
334. Masanov, I. F., and IŪ. I. Masanov. *Slovar' psevdonimov russkikh pisatelei: uchenykh i obshchestvennykh deiatelei. V chetyrekh tomakh*. Leipzig: Zentralantiquariat der deutschen demokratischen Republik, 1974.
335. Dmitriev, Valentin Grigor'evich. *Skryvshie svoe imia: Iz istorii anonimov i psevdonimov*. Moskva: Nauka, 1977.
336. Guseva, G. Z. *Russkie anonimnye i podpisannye psevdonimami proizvedeniĕa pečati, 1801-1926: bibliograficheskii ukazatel'*. Leningrad: Gos. publichnaĕ biblioteka, 1977.
337. Makeev, N. ĪA. *Iz istorii psevdonimov i ananimov: atributsiĕa stateĭ v periodicheskoi pečati i listovok bol'shevikov Azerbaĕdzhana, 1901-fevral' 1917 g.* Baku: Elm, 1977.
338. Dmitriev, V. G. *Skryvshie svoe imia: iz istorii anonimov i psevdonimov*. 1980.
339. Dmitriev, Valentin Grigor'evich. *Pridumannye imena: (rasskazy o psevdonimach)*. Moskva: Sovremennik, 1986.
340. Koz'mina, N. P., and L. K. Mironova. *Psevdonimy i anonimy: annotirovannyĭ ukazatel' spravochnykh i bibliograficheskikh izdaniĭ na russkom i inostrannykh ĕazykakh za 1708-1992 gg.* Moskva: Rossiĕskaĕ gos. biblioteka, 1995.
341. Pobezhimov, S. *Znakomye neznakomtŕy: kratkiĭ slovar' psevdonimov*. Tula: Filin, 1996.
342. Podsevatkin, Sergeĭ. *Entsiklopediĕa psevdonimov*. Moskva: "Terra", 1999.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/43830413.html>
343. Vedina, T., and Nina Lebedeva. *Taĭny psevdonimov: slovar' dlĕa liuboznatel'nykh*. Moskva: Izd-vo "Russkiĭ ĕazyk" Kursy, 2003.
344. Krasniĕshchikh, Andreĭ, and Konstantin Belĕev. *1000 psevdonimov*. Khar'kov: "Folio", 2003.
345. Schrubka, Manfred, and Oleg Anatol'evich Korostelev. *Psevdonimy russkogo zarubežĕa: materialy i issledovanĕa*. 2016.

346. Schrubba, Manfred, and Oleg Anatol'evič Korostelev. *Slovar' psevdonimov ruskogo zarubež'ja v evrope (1917-1945)*. 2018.

Словачки језик

347. Ormis, Ján Vladimír. *Slovník slovenských pseudonymov*. [V Turč. sv. Martine]: Slovenská národná knižnica, 1944.
348. Matica slovenská, Turčiansky sv. Martin, Štefan Hanakovič, and Michal Fedor. *Slovník pseudonymov slovenských spisovateľ'ov*. 1961.
<http://books.google.com/books?id=OO5QAAAAIAAJ>
349. Vopravil, J. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní ped. nakl, 1973.
350. Kormúth, Dezider. *Slovník slovenských pseudonymov 1919-1944*. Martin: Matica slovenská, 1974.

Таи језик

351. Hq̄ Samut hāēng Chāt. *Nām praphan khōng nak khīan Thai*. 1973.
352. Hō Samut hāēng Chāt. Nūai Chāt Mū Nangsō læ Tham Bat Rāikān. *Nāmpraphan: nakkhīan thai thī chai nai bat rāikān = Thai authors and their pen-names*. Krungthēp: Kōng Hō Samut hāēng Chāt, Krom Sinlapākōn, 1980.
353. Hōsamut hāēng Chāt (Thailand). *Tārāng lēk phūtæng nangsū phāsā Thai samret rūp = Thai author table of the National Library of Thailand*. Krung Thēp: Krom Sinlapākōn, 1999.

Тамилски језил

354. Ārumukam, Pūvai Es. *Punai peyarum mutal kataiyum*. Maturai: Mīnāṭci Puttaka Nilaiyam, 1967. <http://books.google.com/books?id=OxFQAAAAIAAJ>

Турски језик

355. Binark, Naile, and Saide Arslanbek. *Tanzimattan bugüne Türk yazi hayatında takma adlar indeksi*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1971.
356. Artan, Gündüz. *Takma ad, soyadı, rumuz dizinleri: Tanzimattan günümüze*. [Mersin, Turkey?]: Türk Kütüphaneciler Derneği, İçel Şubesi, 1994.
357. Çalık, Etem. *Türk edebiyatında müstear-mahlas-tapşirmalar*. Cağaloğlu, İstanbul: Aktif Yayınevi, 1999.
358. Çetin, Nurullah. *Takma-müstear isimler sözlüğü*. Ankara: Edebiyat Otağı, 2006.
<http://books.google.com/books?id=S644AQAAIAAJ>
359. Yıldırım, Tahsin. *Edebiyatımızda müstear isimler*. İstanbul: Selis Kitaplar, 2006.
360. Doğan, Aydın. *Bir taşrali gencin günlüğü*. İstanbul: Yaba Yayınları, 2007.
361. Çetin, Nurullah. *Takma isimler sözlüğü*. 2. baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Українски језик

362. Deï, Oleksiï Ivanovych. *Slovník ukraïns'kykh psevdonimiv ta kryptonimiv: XVI-XX st.* Kyïv: Vyd-vo "Naukova dumka", 1969. <http://books.google.com/books?id=EEJqAAAAIAAJ>
363. Eppel', Veniamin. *Novi materialy do slovníka ukraïns'kykh psevdonimiv.* Kyïv: Kyïvs'kyï natsional'nyi universytet budivnytstva i arkhitektury, 1999. <http://books.google.com/books?id=ZnVMAAAAMAAJ>
364. Liubovych, Ulïana, and Ihor Pavliuk. *Narysy, interv'iu, eseï z zhurnalu [[Nashe zhyttia]]: [(N'iu Īork, 1969-1990)].* L'viv: LNB, 2001. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/49506811.html>
365. Pavlykivs'ka, Natalïa. *Pytannïa ukraïns'koï psevdonimii XX stolittïa: monohrafiïa.* Vinnytsïa: Hlobus-pres, 2009.

Урду језик

366. Khanum, Deebea. *Sanam be wafa.* Lahore: Aleem, 1995.

Фински језик

367. Kallio, V. J. *Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen, 1885; signatures et pseudonymes de la littérature finlandaise jusqu'en 1885.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1939.
368. Ellilä, E. J. *Kirjallisia salanimiä ja nimimerkkejä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1966. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/10448314.html>

Француски језик

369. *Auteurs déguisez sous des noms étrangers, empruntez, supposez, feints à plaisir, chiffrez.* Paris: Antoine Dézaillier, 1690.
370. Barbier, Antoine-Alexandre. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes: composés, traduits ou publiés en français et en latin, avec les noms des auteurs, traducteurs et éditeurs.* Paris: Barrois L'Ainé, 1822.
371. Manne. *Nouveau recueil d'ouvrages anonymes et pseudonymes.* Paris: Gide, 1834.
372. Nodier, Charles. *Des artifices que certains auteurs ont employés pour déguiser leurs noms.* Paris: Techener, 1835.
373. Quérard, Joseph Marie, and Antoine-Alexandre Barbier. *Les auteurs déguisés de la littérature française au 19e siècle: essai bibliographique pour servir de supplément aux recherches d'A.-A. Barbier sur les ouvrages pseudonymes.* Paris: Au Bureau du bibliothécaire, 1845. <https://archive.org/details/lesauteursdgui00quuoft>
374. Quérard, Joseph Marie. *Dictionnaire des ouvrages polyonymes et anonymes de la littérature française, 1700 à 1845.* [Paris]: [s. n.], 1846.
375. Quérard, Joseph Marie. *Les supercheries littéraires dévoilées: galerie des auteurs apocryphes, supposés, déguisés, plagiaires et des éditeurs infidèles de la littérature française, pendant les quatre derniers siècles.* Paris: L'Éditeur, 1847. <http://books.google.com/books?vid=KBNL:KBNL03000348833>

376. Delecourt, Julés Victor. *Essai d'un dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes parus en Belgique au XIX siècle & principalement depuis 1830*. 1862.
377. Manne, E.-Dis, M. de Manne. *Nouveau dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes, la plupart contemporains, avec les noms des auteurs ou éditeurs, accompagné de notes historiques et critiques*. Lyon: N. Scheuring, 1862.
378. Manne, E.-Dis. de. *Retouches au nouveau dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes de M.E. de Manne*. Paris: Chez l'auteur, 1862.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/5362802.html>
379. Delecourt, Jules Victor. *Essai d'un dictionnaire des ouvrages anonymes & pseudonymes publiés en Belgique au XIXe siècle et principalement depuis 1830, par Un membre de la Société des bibliophiles belges*. Bruxelles: F. Heussner, 1863.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/14000131.html>
380. Jacob, P. L. *Énigmes et découvertes bibliographiques*. Paris: A. Lainé, 1866.
381. Manne, E.-Dis. de Manne, and Manne. *Nouveau dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes avec les noms des auteurs ou éditeurs: accompagné de notes historiques et critiques par E.D. de Manne*. Lyon: N. Scheuring, 1868.
382. Barbier, Antoine-Alexandre. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes*. 1869.
<http://books.google.com/books?id=tcS-v1Uuw9QC>
383. Heylli, Edmond Poinso. *Dictionnaire des pseudonymes*. Paris: E. Dentu, 1869.
384. Quérard, J.-M, Gustave Brunet, and Pierre Jannet. *Les supercheries littéraires dévoilées: Galerie des écrivains français de toute l'Europe qui se sont déguisés sous des anagrammes, des astéronymes, des cryptonymes, des initialismes, des noms littéraires, des pseudonymes facétieux ou bizarres, etc.* Paris: P. Daffis, 1869-1870.
385. Barbier, Antoine Alexandre. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes, composés, traduits ou publiés en français, avec les noms des auteurs, traducteurs et éditeurs: accompagné de notes historiques et critiques. Troisième édition, revue et augmentée par O. Barbier*. 4 tom. Paris, 1872-1879.
386. Franklin, Alfred. *Dictionnaire des noms*. Paris: Firmin-Didot et cie, 1875.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/16761587.html>
387. Barbier, Antoine-Alexandre, Olivier Barbier, Paul Billard, René Billard, and Joseph Marie Quérard. *Dictionnaire des ouvrages anonymes*. Paris: Féchoz et Letouzey, 1882.
<http://books.google.com/books?id=HrAYAAAAIAAJ>
388. Joliet, Charles. *Les pseudonymes du jour*. Paris: E. Dentu, 1884.
389. Sommervogel, Carlos. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes publiés par des religieux de la Compagnie de Jésus depuis sa foundation jusqu'à nos jours*. Paris: Librairie de la Société bibliographique, 1884.
[https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=h7h&bquery=\(HJ+5P3Z\)&type=1&sit e=ehost-live](https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=h7h&bquery=(HJ+5P3Z)&type=1&sit e=ehost-live)
390. Heylli, Georges d'. *Dictionnaire des pseudonymes, recueillis par Georges d'Heylli [pseud.]*. Paris: Dentu & cie, 1887.
391. Brunet, Gustave, Antoine-Alexandre Barbier, and Joseph Marie Quérard. *Dictionnaire des ouvrages anonymes [de Barbier] suivi des Supercheries littéraires dévoilées [de Quérard]; supplément à la dernière édition de ces deux ouvrages (Edition Daffis)*. Paris: F.-J. Féchoz, 1889. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/1295296.html>
392. Audet, Francis Joseph, and Gerard Malchelosse. *Pseudonymes canadiens*. Montreal: G. Ducharme, 1936.

393. Baillet, Adrien. *Auteurs deguisez. Sous des noms etrangers; empruntez, supposez, feints à plaisir, chiffrez, renversez, retournez, ou changez d'une langue en une autre*. Paris: A. Dezallier, 1960.
394. Delecourt, Jules Victor, and G. de Le Court. *Dictionnaire des anonymes et pseudonymes (XVe siècle-1900)*. Bruxelles: Academie royale de Belgique, 1960.
395. Coston, Henry. *Dictionnaire des pseudonymes*. 1961.
396. Brunet, Gustave, Antoine-Alexandre Barbier, and Joseph Marie Quérard. *Dictionnaire des ouvrages anonymes supplement*. Hildesheim: G. Olms, 1963.
<http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/22485248.html>
397. Celani, Enrico, and Antoine-Alexandre Barbier. *Additions et corrections au Dictionnaire des anonymes de Barbier*. Hildesheim: G. Olms, 1963.
398. Barbier, Antoine-Alexandre, and Olivier Alexandre Barbier. *Dictionnaire des ouvrages anonymes*. Paris: Maisonneuve & Larose, 1964.
399. Brunet, Gustave, Antoine-Alexandre Barbier, and Joseph Marie Quérard. *Supplément aux Supercherries littéraires dévoilées et au Dictionnaire des ouvrages anonymes*. Paris: G.P. Maisonneuve & Larose, 1964. <http://books.google.com/books?id=50jhAAAAMAAJ>
400. Quérard, Joseph-Marie, and Pierre-Gustave Brunet. *Les supercherries littéraires dévoilées: galerie des écrivains de toute l'Europe qui se sont déguisés sous des anagrammes, des astéronymes, des cryptonymes, des initialismes, des noms littéraires, des pseudonymes facétieux ou bizarres, etc.* Paris: G.-P. Maisonneuve & Larose, 1964.
401. Quérard, Joseph Marie, Gustave Brunet, Pierre Jannet, and Antoine-Alexandre Barbier. *Les supercherries litteraires devoilées: suivie 1. du dictionnaire des ouvrages anonymes, par Ant.-Alex. Barbier. 3. ed., rev. et augm. par Olivier Barbier. 2. d'une table generale des noms reels des ecrivains anaynymes et pseudonymes cites dans les deux ouvrages*. Hildesheim: Georg Olms, 1965-1969.
402. Quérard, Joseph Marie, Antoine-Alexandre Barbier, Gustave Brunet, and Pierre Jannet. *Les supercherries littéraires dévoilées.: Galerie des écrivains français de toute l'Europe qui se sont déguisés sous des anagrammes, des astéronymes, des cryptonymes, des initialismes, des noms littéraires, des pseudonymes facétieux ou bizarres, etc.* Hildesheim: G. Olms, 1965.
403. Sommervogel, Carlos. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes publiés par des religieux de la Compagnie de Jésus, depuis sa fondation jusq'à nos jours*. Amsterdam: B.M. Israel, 1966.
404. Coston, Henry. *Dictionnaire des pseudonymes 2. 2.* Paris: H. Coston, 1969.
405. Heylli, Georges d'. *Dictionnaire des pseudonymes [par] Georges d'Heylli*. Genève: Slatkine Reprinto, 1971.
406. Reboul, Robert Marie. *Anonymes, pseudonymes et supercherries littéraires de la Provence: Bibliographie des ouvrages écrits en patois du midi de la France*. Marseille: Laffitte Reprints, 1973.
407. Vinet, Bernard, and Francis J. Audet. *Pseudonymes québeacois*. Québec: Editions Garneau, 1974.
408. Maignien, Edmond Auguste. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes du Dauphiné*. Marseille: Laffitte, 1976.
409. Heylli, Georges d'. *Dictionnaire des pseudonymes*. Hildesheim: Olms, 1977.
410. Coston, Henry. *Dictionnaire des pseudonymes*. Paris: Lectures françaises, 1980.
411. Pic, François. *Dictionnaire des pseudonymes de la littérature occitane*. Béziers: C.I.D.O., 1981.
412. Coston, Henry. *Dictionnaire des pseudonymes*. Paris: Publications Henri Coston, 1982.

413. Coston, Henry. *Nouveau dictionnaire des pseudonymes*. Paris: Publications H. Coston, 1985.
414. Barbier, Antoine-Alexandre, Olivier Barbier, and René Billard. *Dictionnaire des ouvrages anonymes: (Suite de la seconde édition des Supercheries littéraires dévoilées par j.-M. Quérard)*. Hildesheim: G. Olms, 1986.
415. Laugaa, Maurice. *La pensée du pseudonyme*. Paris: PUF, 1986.
416. Malo-Renault, Jean. *Les pseudonymes des Bretons, 16e-20e siècle*. Rennes: Section de Celtique - C.R.B.C., Faculté des lettres de Brest, Université de Bretagne occidentale, 1987.
417. Bibliothèque nationale (France). *Catalogue général des livres imprimés: anonymes, XVIe - XVIIIe siècles, Etat au 30 juin 1988*. Paris: Bibliothèque Nationale, 1988.
418. Bracquart, Michel. *Le vrai nom des stars: et des personnalités de la politique, des arts, des lettres et du spectacle : ouvrage anecdotique*. Paris: M.A. Editions, 1989.
419. Diaz, José-Luis. *Images de l'écrivain*. Paris: L'U.F.R. "Science des textes et documents", 1989.
420. Celani, Enrico, and Antoine-Alexandre Barbier. *Additions et corrections au dictionnaire des anonymes de Barbier*. Paris: E. Bouillon, 1993.
421. Ratier, Emmanuel, Henry Coston, Henry Coston, and Henry Coston. *Encyclopédie des pseudonymes*. Paris: Faits & documents, 1993.
422. Malo Renault, Jean, and Lucien Raoul. *Les pseudonymes des Bretons: 16e-20e siècle*. Brest: Ar Skol vrezoneg, 1994.
423. Pollak, L. *Qui sont-elles?-- Qui sont-ils?--: le jeu des pseudonymes*. [Brossard, Québec]: Mot juste, 1995.
424. Celani, H. and Joseph Marie Quérard. *Dictionnaire des ouvrages anonymes*. [Connecticut]: Martino Publishing, 1999.
425. Mermet, Henri-Y. *L'origine des pseudonymes*. Paris: Éditions des Écrivains, 2003.
426. Franklin, Alfred. *Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins de l'histoire littéraire du moyen âge (1100 à 1530)*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2004.
427. Bodenmann, Reinhard. *L'auteur et son nom de plume: autopsy d'un choix, le cas des pays francophones et germanophones du XVIe siècle*. Bruxelles: Musée de la Maison d'Erasmus, 2006.
428. Martin, Marcienne, and Alain Coïaniz. *Le pseudonyme sur Internet: une nomination située au carrefour de l'anonymat et de la sphère privée*. 2006.
429. Beaulieu, Jean-Philippe, and Andrea Oberhuber. *Jeu de masques: les femmes et le travestissement textuel (1500-1940)*. Saint-Étienne: Publ. de l'Univ. de Saint-Étienne, 2011.

Хебрејски језик

430. Zablotsky, Moses. *Otsar ha-psudonimim: leksiķon ķatsar shel psudonime ha-sofrim ha-Ivrim*. Berditshov: Defus shel H. Y. Sheftel, 1902.
431. Chajes, Saul, George Alexander Kohut, and Bernhard Wachstein. *Otsar beduye ha-shem: hu maḥteah ha-shemot ha-beduyim shel ha-meḥabrim be-sifrut Yiśra'el be-'Ivrit uve-'Idit -- kinuyehem, simanehem u-noṭariķnehem [sic] 'im pitronotehem -- mi-teķufat ha-ge'onim 'ad ha-'et ha-ḥadashah*. Vīna: Hainriķh Glants, 1933.
432. Chajes, Saul. *Otsar beduye ha-shem: hu maḥteah ha-shemot ha-beduyim shel ha-meḥabrim be-sifrut Yiśra'el be-'Ivrit uve-'Idit -- kinuyehem, simanehem ye-noṭariķonehem 'im pitronotehem -- mi-teķufat ha-ge'onim 'ad ha-'et ha-ḥadashah = Thesaurus pseudonymorum quae in litteratura Hebraica et Judaeo-Germanica inveniuntur; Pseudonymen-Lexicon der hebräischen und jiddischen Litteratur*. Hildesheim: G. Olms, 1967.

Хинди језик

433. Khannā, Śivanārāyaṇa. *Upanāma: eka adhyayana : Hindī upanāmoṃ kā anuśīlana evaṃ anvēṣhaṇa*. Lakhanaū: Uttarapradeśa Hindī Saṃsthāna, Hindī Samiti Prabhāga, 1978.
<http://books.google.com/books?id=93S24BopSesC>

Холандски језик

434. Doorninck, J. I. van. *Bibliotheek van Nederlandsche anonymen en pseudonymen*. Gravenhage: M. Nijhoff; Utrecht, J.L. Beijers, 1866.
435. Doorninck, J. I. van. *Vermomde en naamlooze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren: Tweede uitgave der "Bibliotheek van anonymen en pseudonymen"*. Leiden: E.J. Brill, 1883.
436. Dela Montagne, Victor Alexis. *Vlaamsche pseudoniemen: bibliographische opzoekingen*. Roeselare: De Seyn Verhougstraete, 1884.
437. Kempenaar, A. de, and J. I. van Doornick. *Vermomde Nederlandsche en Vlaamsche schrijvers. Vervolg op Mr. J.I. van Doornick's Vermomde en naamloze schrijvers, opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren*. Leiden: Sijthoff, 1928.
<http://books.google.com/books?id=ZnEyAAAAIAAJ>
438. Tuymelaar, C.T. *Pseudoniemen uit de Nederlandsche en buitenlandse literatuur*. Assen: Born, 1937.
439. Tuymelaar, C. T., and J. van Lindonk. *Pseudoniemen uit nederlandsche en vreemde literatuur*. Assen: Uitgave Born, 1939.
440. Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen. *Lectuur-repertorium, samengesteld door het A.S.K.B., onder redactie van Joris Baers*. Antwerpen: Vlaamsche Boekcentrale, 1952.
441. Beek, J. A. van. *Schuilnamen, naamenvormen en naamletters: aangenomen door schrijvers meest voorkomende in de geschiedenis der Gallikaanse en Hollandse Kerk*. [Utrecht]: De Oud-Katholieke Pers, 1955.
442. Studiecentrum voor Openbare Bibliotheken. *Pseudoniemen*. 's-Gravenhage: Centrale Vereniging Openbare Bibliotheken, 1968.
443. Algemeen Secretariaat Voor Katholieke Boekerijen. *Lectuur-repertorium: Supplement, 1952-1966*. Antwerpen: Vlaamsche Boekcentrale, 1968.
<http://books.google.com/books?id=F3QYAAAAMAAJ>
444. Kempenaar, A. de, and J. I. van Doorninck. *Vermomde Nederlandsche en Vlaamsche schrijvers, door A. de Kempenaar ; vervolg op Mr. J.I. van Doorninck's Vermomde en naamlooze schrijvers, opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren*. Leiden: A.W. Sijthoff, 1968.
445. Doorninck, J.I. van, and A. de Kempenaar. *Vermomde en naamlooze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren*. Amsterdam: B.M. Israël, 1970.
446. Hazeu, Wim. *Pseudoniemen*. Amsterdam: De Harmonie, 1976.
447. Katholiek Centrum voor Lectuurinformatie en Bibliotheekvoorziening (Antwerp), and Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen. *Lectuur Repertorium: Auteurslijst bevattende ±30,000 biografische notities over auteurs en ±100,000 werken in het Nederlands gepubliceerd van 1967 tot 1978*. Antwerp: Katholiek Centrum voor Lectuurinformatie en Bibliotheekvoorziening Antwerpen, 1980.

448. Swert-Cornelis, F. de. *Lijst van pseudoniemen*. 's-Gravenhage: Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, 1982.
449. Hazeu, Wim. *Het literair pseudoniemen boek*. Antwerpen: Hadewijch, 1987.
450. Graft, Guillaume van der. *Licht komt uit zwarte doeken: drie lezingen*. Baarn: De Prom, 1990.

Хрватски језик

451. Ujević, Mate, Marija Kuntarić, and Boris Senker. *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*. 1956.

Чешки језик

452. Dolenský, Antonín. *Slovník pseudonymu v eské a slovenské literatue*. [V Praze]: Na Král. Vinohradech, P. Plaek, 1910. <https://archive.org/details/slovnkpseudony00doleuoft>
453. Dolenský, Antonín. *Slovník pseudonymů a kryptonymů v československé literatuře*. 4., přeprac. vyd. Praha: Selbstverl, 1934.
454. Kunc, Jaroslav. *Vlastním jménem; slovníček pseudonymů novodobých českých spisovatelů*. V Praze: Národní knihovna, 1958.
455. Procházková, Marie. *Autorské šifry v českých časopisech, 1959-1964*. V Praze: Státní knihovna ČSSR, 1965.
456. Vopravil, J. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní ped. nakl, 1973. <http://books.google.com/books?id=-1FiAAAAMAAJ>

Шведски језик

457. Benzelstierna, Gustaf, Anders Leonard Bygdén, Eugène Lewenhaupt, and E. H. Lind. *G. Benzelstjernas Censorsjournal, 1737-1746*. [Stockholm]: [Kongl. boktryckeriet], 1884. <http://books.google.com/books?id=agQzAQAAAMAAJ>
458. Braune, Fred. Em. *Anteckningar om abbreviationssignaturer i svensk litteratur*. Stockholm: I. Haeggströms boktr, 1893.
459. Bygdén, Anders Leonard. *Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon: bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonym- och pseudonymer i den svenska litteraturen*. Upsala: Akademiska boktryckeriet, E. Berling, 1898.
460. Leander, Hans. *Publicistklubbens porträttmatrikel vid femtioårsjubileet 1924, med biografiska uppgifter om Publicistklubbens medlemmar*. Stockholm: Publicistklubbens förlag, Bröderna Lagerström i distribution, 1924.
461. Andersson, Per. *Pseudonymregister*. Lund: Bibliotekstjänst, 1967.
462. Bygdén, Anders Leonard. *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon: bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonym- och pseudonymer i den svenska litteraturen*. Stockholm: Rediviva, 1974.
463. Bygdén, Anders Leonard, and Anders Leonard Bygdén. *Rättelser och tillägg samt person- och pseudonymregister till Svenskt anonym- och pseudonymlexikon af Leonard Bygdén = Corrections and additions and index of authors names and pseudonyms to A dictionary of anonymous and pseudonymous Swedish literature [by] Leonard Bygdén*. Stockholm: Rediviva, 1979.

Шпански језик

464. Barros Arana, Diego. *Notas Para Una Bibliografía De Obras Anonimas I Seudonimas Sobre La Historia*. Santiago de Chile: Imprenta nacional, 1882.
465. Hartzenbusch, Eugenio. *Unos cuantos seudónimos españoles con sus correspondientes nombres verdaderos; apuntes recogidos y ordenados*. Madrid: Tip. de M. Ginés Hernández, 1892.
466. Beristáin de Souza, José Mariano, Fortino Hipólito Vera, José Toribio Medina, and José Fernando Ramírez. *Biblioteca hispano-americana septentrional: ó catálogo y noticia de los literatos que ó nacidos ó educados ó florecientes en la América Septentrional han dado á luz algún escrito ó lo han dejado preparado para la prensa*. Santiago de Chile: Imprenta Elzeviriana, 1897.
467. Beristáin de Souza, José Mariano, and José Fernando Ramírez. *Biblioteca hispano americana septentrional: adiciones y correcciones que á su fallecimiento dejó manuscritas José Fernando Ramírez, y son las que cita con el nombre de "Suplemento" ó "Adición" en las apostillas que pasó á su ejemplar de la Biblioteca hispano-americana del Dr. D.J. Mariano de Beristain y Souza*. México: Impr. de El Tiempo, 1898.
<http://books.google.com/books?id=a9xOAAAAMAAJ>
468. Uriarte, José Eugenio de, and Mariano Lecina. *Catálogo razonado de obras anónimas y seudónimas de autores de la Compañía de Jesús pertenecientes á la antigua asistencia española: con un apéndice de otras de los mismos, dignas de especial estudio bibliográfico (28 sept. 1540-16 ag. 1773)*. Madrid: Establecimiento tip. "Sucesores de Rivadeneyra", 1900.
469. Hartzenbusch, Eugenio, and José Fernández Bremón. *Unos cuantos seudónimos de escritores españoles con sus correspondientes nombres verdaderos*. Madrid: Est. tip. "Sucesores de Rivadeneyra", 1904.
470. Uriarte, José Eugenio de, and Mariano Lecina. *Catálogo razonado de obras anónimas y seudónimas de autores de la Compañía de Jesús pertenecientes á la antigua asistencia española: con un apéndice de otras de los mismos, dignas de especial estudio bibliográfico (28 sept. 1540-16 ag. 1773)*. Madrid: Establecimiento tip. "Sucesores de Rivadeneyra", 1904.
471. Iguíniz, Juan B. *Catalogo de seudónimos, anagramas e iniciales de escritores mexicanos*. Paris: Librería de la vda. de Ch. Bouret, 1913.
472. Figarola-Caneda, Domingo. *Diccionario cubano de seudónimos*. Habana: Imprenta "El siglo XX", 1922.
473. Biblioteca Nacional (Caracas). *Boletín de la Biblioteca Nacional*. Caracas: Biblioteca Nacional, 1923. <http://books.google.com/books?id=ms4AQAAIAAJ>
474. Medina, José Toribio. *Diccionario De Anonimos Y Seudonimos Hispanoamericanos*. Buenos Aires: Impr. de la Universidad, 1925.
475. García Garófalo y Mesa, Manuel. *Diccionario de seudónimos de escritores, poetas y periodistas villaclareños*. La Habana: [Imp. Julio Arroyo], 1926.
http://books.google.com/books?id=2_DCJdx5KnkC
476. Victorica, Ricardo, and José Toribio Medina. *Errores y omisiones del Diccionario de anónimos y seudónimos hispanoamericanos de José Toribio Medina*. Buenos Aires: Viau & Zona, 1928.
477. Victorica, Ricardo, and José Toribio Medina. *Nueva Epanortosis Al Diccionario De Anónimos Y Seudónimos De J.T. Medina*. Buenos Aires: L.J. Rosso, 1929.
478. Victorica, Ricardo, and José Toribio Medina. *Verdades que levatan roncha. Belitres enfurecidos*. 1930.

479. Scarone, Arturo. *Apuntes para un diccionario de seudónimos y de publicaciones anónimas*. Montevideo: Imprenta nacional, 1934.
480. Rolando, Carlos A. *Cronología del periodismo ecuatoriano: pseudónimos de la prensa nacional*. Guayaquil: Tip. y Lit. de la Sociedad Filantrópica del Guayas, 1934.
481. Moore, Ernest Richard. *Anónimos y seudónimos hispanoamericanos*. [México]: Revista iberoamericana, 1942.
482. Ponce de León Freyre, Eduardo, and Florentino Zamora Lucas. *1500 seudónimos modernos de la literatura española (1900-1942) recogidos y coleccionados por Eduardo Ponce de León Freyre y Florentino Zamora Lucas*. 1942.
483. Scarone, Arturo. *Diccionario de seudónimos del Uruguay*. Montevideo: C. García & cia, 1942. <http://books.google.com/books?id=SMovAAAAYAAJ>
484. Manrique de Lara, Juana, and Guadalupe Monroy. *Seudónimos, anagramas, iniciales, etc., de autores mexicanos y extranjeros*. México: Secretaría de Educación Pública, 1943. <http://books.google.com/books?id=Ts4vAAAAYAAJ>
485. Beristáin de Souza, José Mariano. *Biblioteca hispano americana septentrional, o, catálogo y noticias de los literatos ... 1521-1850*. Mexico, D.F.: Ediciones Fuente Cultural, 1947.
486. Beristáin de Souza, José Mariano. *Biblioteca hispano americana septentrional; Suplemento Especial con las variantes, rectificaciones y ampliaciones obtenidas mediante el cotejo de las fichas contenidas en la*. México: Editorial Fuente Cultural, 1951.
487. Manrique de Lara, Juana, and Guadalupe Monroy. *Seudónimos, anagramas e iniciales de escritores mexicanos, antiguos y modernos*. México: [Secretaría de Educación Pública], 1954. <http://books.google.com/books?id=gM4vAAAAYAAJ>
488. Otero Muñoz, Gustavo. *Seudónimos de escritores colombianos*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, 1959.
489. Durán, Leopoldo. *Contribución a un diccionario de seudónimos en la Argentina: Noticia preliminar de León Benarós*. Buenos Aires: Huemul, 1961.
490. Pérez Ortiz, Rubén. *Seudónimos colombianos*. 1961. <http://books.google.com/books?id=VHkyAAAIAAJ>
491. Angeles Caballero, César Augusto. *Diccionario de seudonimos peruanos*. Lima: [Universidad Nacional Mayor de San Marcos], 1962.
492. Cutolo, Vicente O. *Diccionario de alfonimos y seudónimos de la Argentina (1800-1930)*. Buenos Aires: Elche, 1962. <http://books.google.com/books?id=MgvAAAAYAAJ>
493. Quiles de la Luz, Lillian, and Cesáreo Rosa-Nieves. *Guía de seudónimos puertorriqueños*. Barcelona: Ediciones Rumbos, 1962.
494. Cuadra Downing, Orlando. *Seudónimos y apodos nicaragüenses*. Managua: [Editorial Alemana], 1967.
495. Tauro, Alberto. *Hacia un catálogo de seudónimos peruanos*. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos, 1967.
496. Carrillo Moreno, José. *Apodos, seudonimos y sobrenombres*. Caracas: Ediciones Navidenñas de Saade Hermanos, 1970.
497. Medina, José Toribio. *Diccionario de anónimos y seudónimos hispanoamericanos*. Detroit: B. Ethridge, 1973.
498. Victorica, Ricardo, and José Toribio Medina. *Errores y omisiones del Diccionario de anónimos y seudónimos hispanoamericanos de José Toribio Medina*. Detroit: B. Ethridge, 1973.
499. Barros Arana, Diego. *Notas para una bibliografía de obras anonimas i seudonimas sobre la historia, la jeografía i la literatura de America*. Leipzig: Zentralantiquariat der DDR, 1974.

500. Cardozo, Lubio, Juan Pintó, and José E. Machado. *Seudonimia literaria venezolana: con un apéndice de José E. Machado sobre seudónimos de escritores y políticos venezolanos*. Mérida: Universidad de los Andes, Facultad de Humanidades y Educación, Escuela de Letras, 1974. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/2876913.html>
501. Castellanos V., Rafael Ramón. *Análisis crítico de literatura venezolana*. Caracas: Oficina Central de Información, 1977.
502. Kopper D., Nelly. *Lista de seudónimos e iniciales de autores costarricenses*. Ciudad Universitaria "Rodrigo Facio": Facultad de Educación, Carrera de Bibliotecología, 1977. <http://books.google.com/books?id=Xtg7AAAAYAAJ>
503. Rogers, Paul Patrick, and Felipe-Antonio Lapuente. *Diccionario de seudónimos literarios españoles, con algunas iniciales*. Madrid: Gredos, 1977. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/3877200.html>
504. Ponce de Leon Freyre, Eduardo, and Florentino Zamora Lucas. *1.500 [i.e. mil quinientos] seudónimos modernos de la literatura española (1900-1942)*. Nendeln/Liechtenstein: Kraus Reprint, 1978.
505. Castellanos, Rafael Ramón. *Historia del seudónimo en Venezuela*. Caracas, Venezuela: Ediciones Centauro, 1981. <http://books.google.com/books?id=NGy5AAAIAAJ>
506. Arze, José Roberto. *Apuntes para un catálogo de seudónimos bolivianos*. La Paz, Bolivia: Universidad Mayor de San Andrés, Dirección de Investigación y Extensión, División de Investigación, Centro Nacional de Documentación Científica y Tecnológica, 1981.
507. Rodríguez Demorizi, Emilio. *Seudónimos dominicanos*. Santo Domingo, R.D.: Editora Taller, 1982. <http://books.google.com/books?id=w9k7AAAAYAAJ>
508. García Durán, Juan. *La guerra civil española: fuentes : (archivos, bibliografía y filmografía)*. Barcelona: Editorial Crítica, 1985.
509. Ruiz Castañeda, María del Carmen, and Sergio Márquez Acevedo. *Catálogo de seudónimos, anagramas, iniciales y otros alias usados por escritores mexicanos y extranjeros que han publicado en México*. México: Universidad nacional autónoma de México, 1985.
510. Torres Marín, Manuel. *Aproximación al seudónimo literario chileno*. Santiago de Chile: M. Torres Marín, 1985.
511. Saíenz-Baranda, Hilda Vila. *Identificación y recopilación de seudónimos*. [Cuba?], 1987.
512. García, Miguel Angel. *Catálogo de seudónimos hondureños*. Tegucigalpa: Universidad Nacional Autónoma de Honduras, Sistema Bibliotecario, 1988. <http://books.google.com/books?id=5No7AAAAYAAJ>
513. Ruiz Castañeda, María del Carmen, Sergio Márquez Acevedo, Víctor Manuel Carrillo López, María Antonieta Gutiérrez Ruiz, and María del Carmen Ruiz Castañeda. *Correcciones y adiciones al Catálogo de seudónimos, anagramas, iniciales y otros alias usados por escritores mexicanos y extranjeros que han publicado en México*. México, D.F.: Universidad Nacional Autónoma de México. Instituto de Investigaciones Bibliográficas, 1990.
514. Sáenz, Gerardo. *Diccionario de seudónimos y escritores Iberoamericanos: (thesaurus, seudónimos, etc., de Iberoamérica)*. Miami: Ediciones Universal, 1991.
515. Tesler, Mario. *Diccionario argentino de seudónimos*. Buenos Aires: Editorial Galerna, 1991.
516. Comisión Nacional Peruana del V Centenario del Descubrimiento de América. *Catálogo de seudónimos peruanos*. Lima: Ariel, 1993.
517. Tesler, Mario. *Seudónimos de autoras argentinas: diccionario*. Buenos Aires: Ediciones Dunken, 1997.

518. Valle Pinedo, Eduardo. *Diccionario de seudónimos alaveses*. Vitoria: Diputación Foral de Alava, 1998.
519. Domingo Cuadriello, Jorge, and Ricardo Luis Hernández Otero. *NDCS, nuevo diccionario Cubano de seudónimos*. Barcelona, Spain: Rogés Libres, 2000.
520. Ruiz Castañeda, María del Carmen, and Sergio Márquez Acevedo. *Diccionario de seudónimos, anagramas, iniciales y otros alias usados por escritores mexicanos y extranjeros que han publicado en México*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2000.
521. Domingo, Jorge, and Ricardo Luis Hernández Otero. *Nuevo diccionario cubano de seudónimos*. Boulder, Colo: Society of Spanish and Spanish-American Studies, University of Colorado, 2003.
522. Calderón Ruiz de Gamboa, Carlos. *Seudónimos literarios y periodísticos chilenos desde Manuel Lacunza y Camilo Henríquez hasta nuestros días [i.e. días]*. [Santiago, Chile?]: Corporación de Graduados y Profesionales de la Universidad de Chile, 2005. http://books.google.com/books?id=W_g7AAAAAYAAJ
523. Charlo, Ramón. *Autores y seudónimos en la novela popular*. Sevilla: Padilla Libros Editores & Libreros, 2005.
524. Tesler, Mario, and Jorge Labraña. *Autores y seudónimos porteños: compositores, políticos, pintores, escritores, músicos, historiadores, cantantes, periodistas, sacerdotes, militares, obreros, abogados, humoristas, ingenieros, docentes, policías, médicos, actores, coleccionistas, payadores, ecónomas, bailarines*. Buenos Aires: Ediciones Dunken, 2007. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/226301078.html>
525. López de Zuazo Algar, Antonio. *Diccionario de seudónimos periodísticos españoles del siglo XX*. Madrid: Fragua, 2008.
526. Luca, Rubén Mario de. *Diccionario argentino de seudónimos*. Buenos Aires: Editorial Dunken, 2008.
527. Tesler, Mario. *Conductores de la Biblioteca Nacional: apodos, seudónimos y autóntimos*. 2011.
528. Tesler, Mario. *Colección de seudónimos utilizados en Argentina por anarquistas, comunistas, izquierdistas, peronistas, socialistas y trotskistas*. 2015.
529. Izquierdo, Eliseo. *Encubrimientos de la identidad: seudónimos y otros escondrijos en la literatura, el periodismo y las artes en Canarias*. 2019.

Вишејезични

530. Wachstein, Bernhard. *Randbemerkungen: Berichtigungen zu Schwab : Repertoire des articles relatifs a l'histoire et a la litterature juives, parus dans les periodiques de 1665 a 1900, Paris 1914-23*. Frankfurt am Main: Buchdruckerei David Droller, 1920.
531. Chajes, Saul. *Thesaurus psejdonymorum quae in litteratura hebraica et judaeo-germanica inveniuntur = Pseudonymen-lexikon der hebräischen und jiddischen literatur*. Hildesheim [Germany]: G. Olms, 1967.
532. Lindquist, Emory. *Swedish-American Pseudonyms*. 1967.
533. Vopravil, J. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní ped. nakl, 1973. <http://books.google.com/books?id=-1FiAAAAMAAJ>
534. Amtmann, Bernard. *Contributions to a Dictionary of Canadian Pseudonyms and Anonymous Works Relating to Canada = Contributions a Un Dictionnaire Des Pseudonymes Canadiens Et Des Ouvrages Anonymes Relatifs Au Canada*. Montreal: B. Amtmann, 1973.

535. Smit, D. E. *Bibliography of Anonymous and Pseudonymous Works from a South African Bibliography to the Year 1925 = Bibliografie Van Anonieme En Pseudonieme Werke Uit 'n Suid-Afrikaanse Bibliografie Tot Die Jaar 1925*. Cape Town: South African Library, 1983.
536. Peschke, Michael. *International Encyclopedia of Pseudonyms = Internationale Enzyklopädie Der Pseudonyme = Enciclopedia Internacional De Pseudónimos = Encyclopédie Internationale Des Pseudonymes = Encyclopedia Internazionale Dei Pseudonimi*. München: K.G. Saur/Gale, 2006-2009.

Прилог 3: Библиографија референсне литературе разрешених анонима и псеудонима доступне преко узајамне библиографско-каталожке базе података COBIB.SR

Библиографија садржи публикације доступне преко узајамне библиографско-каталожке базе података COBIB.SR које се баве псеудонимним и анонимним делима, а које спадају у категорију референсне грађе. Публикације су разврстане према језицима, у оквиру њих сређене хронолошки, према години издавања.

Бугарски језик

1. Богданов, Иван. *Речник на бугарските псеудоними: писатели, публицисти, карикатуристи и учени*. Софија: Наука и изкуство, 1961.
2. Богданов, Иван. *Речник на бугарските псеудоними: писатели, научни работници, преводачи, карикатуристи, публицисти, журналисти---* . 3. основно преработено и допуњено изд. Софија: "Д-р Петър Берон", 1989.

Енглески језик

3. Taylor, Archer and Fredric J. Mosher. *The bibliographical history of anonyma and pseudonym*. Chicago: University of Chicago Press, 1951.
4. Atkinson, Frank. *Dictionary of pseudonyms and pen-names: a selection of popular modern writers in English*. London [etc.]: Linnet books, 1975.
5. Clarke, Joseph F. *Pseudonyms*. London: Book Club Associates, cop. 1977.
6. Room, Adrian. *A dictionary of pseudonyms and their origins, with stories of name changes*. Revidirano izd. prema: Naming names, 1981. Jefferson [etc.]: McFarland & Company, 1989.
7. Atkinson, Frank. *Dictionary of literary pseudonyms: a selections of popular modern writers in English*. 3rd ed. London: Clive Bingley, 1982.

Мађарски језик

8. Gulyás, Pál. *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956.
9. Debreczeni, Kornélia. *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei : Gulyás Pál lexikonának kiegészítése*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 1992.

Румунски језик

10. Straje, Mihail. *Dictionar de pseudonime, alonime anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*. București: Minerva, 1973.

Руски језик

11. Масанов, Иван Филиппович. *Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей: в четырех томах*. Москва: Всесоюзная книжная палата, 1956 – 1960.

Словачки језик

12. Ormis, Ján V. *Slovník slovenských pseudonymov*. V Turčianskom Sv. Martine: Slovenská národná knižnica, 1944.
13. Kormúth, Dezider. *Slovník slovenských pseudonymov: 1919-1944*. V Martine: Matica slovenská, 1974.

Француски језик

14. Manne, Louis Charles J. de. *Nouveau recueil d'ouvrages anonymes et pseudonyms*. Paris: Librairie - Gide, 1834.
15. Coston, Henry. *Dictionnaire des pseudonyms*. Nouvelle éd. corrigée. Paris: "Lectures français", 1965.

Чешки језик

16. Vopravil, Jaroslav. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literaturě: (anagramů, kryptogramů, značek, jmen původních, přijatých, dvojitých, polatinštělých atd.)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.

Прилог 4: Попис разрешених псеудонима креираних у виду бројева, симбола и шифара, грчких слова или слова на старој ћирици

Попис следи логични изворни редослед одредница оформљен у интерном каталогу псеудонима Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“. Имена аутора који су се служили истим псеудонимом сложена су азбучно, уз паралелан унос облика на ћирици и латиници, датих на основу одредница формираних у Нормативној датотеци личних имена CONOR.SR. Извор дешифрације у виду иницијала, у случајевима када је наведен, пренет је у угластим заградама из интерног каталога¹⁰⁷.

Астроними

Јурић, Марија, 1873-1957 = Jurić, Marija, 1873-1957 [M. V.]

*

Илешић, Фран, 1871-1942 = Пешић, Fran, 1871-1942 [*Slovar* 1909, Podatak letno kazalo]

**

Јурић, Марија, 1873-1957 = Jurić, Marija, 1873-1957 [M. V.]

Петровић Његош, Никола I, краљ, 1841-1921 = Petrović Njegoš, Nikola I, kralj, 1841-1921

★ ★

★ Sarajlija

Поповић, Алекса J. = Popović, Aleksa J.

☆

Николајевић, Ђорђе, 1807-1896 = Nikolajević, Đorđe, 1807-1896 [П. Шоћ]

¹⁰⁷ Разрешење иницијала дато је на крају пописа.

*

Илић, Јован, 1823-1901 = Илић, Јован, 1823-1901 [М. Кн.]
Огризовић, Милан, 1877-1923 = Ogrizović, Milan, 1877-1923 [М. V.]
Томић, Јаша, 1856-1922 = Tomić, Jaša, 1856-1922 [М. Кн.]

* др. У.

Радуловић, Ристо, 1880-1915 = Radulović, Risto, 1880-1915 [Љ. Ник.]

**

Глишић, Милован, 1847-1908 = Glišić, Milovan, 1847-1908 [М. Кн.]
Натошевић, Ђорђе, 1821-1887 = Natošević, Đorđe, 1821-1887
Трнски, Иван, 1819-1910 = Trnski, Ivan, 1819-1910 [М. V.]

Балугчић, Живојин, 1868-1941 = Balugčić, Živojin, 1868-1941 [Љ. Ник.]
Кнежевић, Миливоје В., 1899-1973 = Knežević, Milivoje V., 1899-1973 [аутор?]
Огризовић, Милан, 1877-1923 = Ogrizović, Milan, 1877-1923 [М. V.]
Симић, Светислав С., 1865-1911 = Simić, Svetislav S., 1865-1911 [М. Кн.]

* *

*

Балугчић, Живојин, 1868-1941 = Balugčić, Živojin, 1868-1941 [М. Кн.]

*)

Живановић, Јаков, 1808-1861 = Živanović, Jakov, 1808-1861

*

* *

Симић, Милева, 1859-1946 = Simić, Mileva, 1859-1946
Цанкар, Иван, 1876-1918 = Cankar, Ivan, 1876-1918 [L. P. J.]

Велимировић, Николај, 1880-1956 = Velimirović, Nikolaj, 1880-1956

Балугчић, Живојин, 1868-1941 = Balugčić, Živojin, 1868-1941 [Љ. Ник.]; [М. Кн.]
Гавриловић, Андра, 1864-1929 = Gavrilović, Andra, 1864-1929
Герасимовић, Велизар = Gerasimović, Velizar [Љ. Ник.]
Глишић, Станка Ђ., 1859-1942 = Glišić, Stanka Đ., 1859-1942
Јурић, Марија, 1873-1957 = Jurić, Marija, 1873-1957 [М. V.]
Кнежевић, Миливоје В., 1899-1973 = Knežević, Milivoje V., 1899-1973 [М. Кн.]
Милушић, Таса = Milušić, Tasa
Поповић, Симеон, 1844-1921 = Popović, Simeon, 1844-1921
Симић, Светислав С., 1865-1911 = Simić, Svetislav S., 1865-1911
Ћирић, Ђорђе, 1820-1868 = Ćirić, Đorđe, 1820-1868 [М. Кн.]
Чука, Јаков, 1868-1928 = Čuka, Jakov, 1868-1928 [М. V.]

официр из VII пука
Ђукић, Светозар = Đukić, Svetozar

*

Недић, Мартин, 1810-1895 = Nedić, Martin, 1810-1895 [М. V.]; [АА 106]; [NN]

*

Бошковић, Стојан, 1833-1908 = Bošković, Stojan, 1833-1908 [Каталог НБС, 1886, књ. 3, стр. 35]

Медаковић, Милорад, 1824-1897 = Medaković, Milorad, 1824-1897

Јовановић, Владимир, 1859-1899 = Jovanović, Vladimir, 1859-1899 [М. Кн.]

Бројеви

035

Петровић, Никола Т. = Petrović, Nikola T. [М. Кн.]

1. 2.

Алексић, Антоније, 1844-1893 = Aleksić, Antonije, 1844-1893 [М. Кн.]

2 С

Стевановић, Светолик, 1869-1953 = Stevanović, Svetolik, 1869-1953

2+2=4

Матић, Андрија М., 1851-1925 = Matić, Andrija M., 1851-1925 [М. Кн.]

= 2

Лукић, Вељко = Lukić, Veljko [М. Кн.]

5+ров

Бешевић, Стеван П., 1868-1942 = Bešević, Stevan P., 1868-1942, [аутор]

8

Одавић, Риста Ј., 1870-1932 = Odavić, Rista J., 1870-1932 [М. Кн.]

Бр. 27

Митропан, Петар, 1891-1988 = Mitropan, Petar, 1891-1988 [М. Кн.]

87

Бојић, Милутин, 1892-1917 = Bojić, Milutin, 1892-1917 [Јб. Ник.]

100 S

Штос, Павао, 1806-1862 = Stoos, Pavao, 1806-1862 [М. V.]

Н I

Петровић Његош, Никола I, краљ, 1841-1921 = Petrović Njegoš, Nikola I, kralj, 1841-1921

II-ги

Каћански, Владислав Стеван, млађи, 1856-1938 = Kaćanski, Vladislav Stevan, mlađi, 1856-1938

x + 2

Натошевић, Ђорђе, 1821-1887 = Natošević, Đorđe, 1821-1887

X3 + 5

Новаковић, Стојан, 1842-1915 = Novaković, Stojan, 1842-1915 [М. Кн.]

Графички знаци

...

Драговић, Радован, 1878-1906 = Dragović, Radovan, 1878-1906 [*Радничке новине*, 1903, бр. 66]

....

Сзлавик, Ото, 1863-? = Szlavik, Oto, 1863-?

.....

Глишић, Милован, 1847-1908 = Glišić, Milovan, 1847-1908

∴.

Сзлавик, Ото, 1863-? = Szlavik, Oto, 1863-? [М. V.]

»:«

Мазура, Шиме, 1840-1918 = Mazzura, Šime, 1840-1918

÷

Радонић, Јован, 1873-1956 = Radonić, Jovan, 1873-1956

(-)

Скок, Петар, 1881-1956 = Skok, Petar, 1881-1956

~

Станојевић, Станоје, 1874-1937 = Stanojević, Stanoje, 1874-1937

~

Станојевић, Станоје, 1874-1937 = Stanojević, Stanoje, 1874-1937 [М. Кн.]

=

Гершић, Глиша, 1842-1918 = Geršić, Gliša, 1842-1918

Деметер, Димитрије, 1811-1872 = Demeter, Dimitrije, 1811-1872, [М. Кн.]

Јовић, Стеван, ?-1903 = Jović, Stevan, ?-1903
Клицин, Димитрије Мита, 1869-1943 = Klicin, Dimitrije Mita, 1869-1943
Павловић, Стеван, 1829-1908 = Pavlović, Stevan, 1829-1908
Полит Десанчић, Михаило, 1833-1920 = Polit Desančić, Mihailo, 1833-1920

=

Клицин, Димитрије Мита, 1869-1943 = Klicin, Dimitrije Mita, 1869-1943
Павловић, Стеван, 1829-1908 = Pavlović, Stevan, 1829-1908
Поповић, Лука = Popović, Luka
Руварац, Димитрије, 1842-1931 = Ruvarac, Dimitrije, 1842-1931

+

Радонић, Јован, 1873-1956 = Radonić, Jovan, 1873-1956

++

Поповић, Милош, 1820-1879 = Popović, Miloš, 1820-1879

⊠

Алимпиић, Ранко, 1826-1882 = Alimpić, Ranko, 1826-1882 [Л. Р. Ј.]

(⊠)

Бан, Матија, 1818-1903 = Ban, Matija, 1818-1903 [М. Кн.]

□

Бошковић, Јован, 1834-1893 = Bošković, Jovan, 1834-1893 [Ј. Ник.]
Николић, Владимир, 1872-1944 = Nikolić, Vladimir, 1872-1944

⊠

Матић, Андрија М., 1851-1925 = Matić, Andrija M., 1851-1925 [М. Кн.]

□

Вилдер, Већеслав, 1878-1961 = Vilder, Većeslav, 1878-1961

△

Алауповић, Тугомир, 1870-1958 = Alaupović, Tugomir, 1870-1958 [М. V.]
Бошковић, Јован, 1834-1893 = Bošković, Jovan, 1834-1893 [М. Кн.]
Вукичевић, Ђура, 1838-1910 = Vukičević, Đura, 1838-1910 [М. Кн.]

Вукићевић, Никола, 1830-1910 = Vukićević, Nikola, 1830-1910 [М. Кн.]
Милитар, Трива, 1889-1977 = Militar, Triva, 1889-1977
Николић, Владимир, 1829-1866 = Nikolić, Vladimir, 1829-1866

-△-

Кордеш, Леополд, 1808-1879 = Kordeš, Leopold, 1808-1879

(△)

Бојкић, Јован, 1876-1899 = Bojkić, Jovan, 1876-1899

Љ

Илић, Јован, 1823-1901 = Ilić, Jovan, 1823-1901 [М. Кн.]

←

Алексић, Антоније, 1844-1893 = Aleksić, Antonije, 1844-1893 [М. Кн.]

○

Прибићевић, Светозар, 1875-1936 = Pribićević, Svetozar, 1875-1936

?

Гавриловић, Андра, 1864-1929 = Gavrilović, Andra, 1864-1929 [Шоћ, *Библ.* 2/1962]

?

Шеноа, Аугуст, 1838-1881 = Šenoa, August, 1838-1881 [М. V.]

???

Шеноа, Аугуст, 1838-1881 = Šenoa, August, 1838-1881 [М. V.]

§

Јовановић, Платон, 1874-1941 = Jovanović, Platon, 1874-1941
Медаковић, Милорад, 1824-1897 = Medaković, Milorad, 1824-1897

Ž

Жужел, Фрањо = Žužel, Franjo

∞

Јанковић, Милован Т., 1828-1899 = Janković, Milovan T., 1828-1899 [М. Кн.]

Ћ

Илић, Јеврем А., 1852-1899 = Илић, Јеврем А., 1852-1899

Ристић, Јован, 1831-1899 = Ristić, Jovan, 1831-1899 [М. Кн.]

Цвејић, Лазар = Svejić, Lazar [Љ. Ник.]

Грчка абџеда

" - α - "

Михајловић, Бранко = Mihajlović, Branko

α

Сандић, Александар, 1836-1908 = Sandić, Aleksandar, 1836-1908 [*Застава*, 1898]

δ

Даничић, Ђуро, 1825-1882 = Daničić, Đuro, 1825-1882

γ

Грујић, Ђорђе, 1886-1973 = Grujić, Đorđe, 1886-1973

Δ

Вукичевић, Ђура, 1838-1910 = Vukičević, Đura, 1838-1910 [*Bibliotekar*, 1950, br. 1]

Милитар, Трива, 1889-1977 = Militar, Triva, 1889-1977 [аутор]

Николић, Владимир, 1829-1866 = Nikolić, Vladimir, 1829-1866

Трухелка, Ћиро, 1865-1942 = Truhelka, Ćiro, 1865-1942

- Δ -

Кордеш, Леополд, 1808-1879 = Kordeš, Leopold, 1808-1879

Θ. Π.

Павловић, Теодор, 1804-1854 = Pavlović, Teodor, 1804-1854 [М. Кн.]

στ

Новаковић, Стојан, 1842-1915 = Novaković, Stojan, 1842-1915

ρ

Веснић, Миленко Р., 1863-1921 = Vesnić, Milenko R., 1863-1921
Радојчић, Никола, 1882-1964 = Radojčić, Nikola, 1882-1964
Стојановић, Љубомир, 1860-1930 = Stojanović, Ljubomir, 1860-1930

σ

Старчевић, Анте, 1823-1896 = Starčević, Ante, 1823-1896

Σ

Старчевић, Анте, 1823-1896 = Starčević, Ante, 1823-1896 [*Grada*, knj. 21]

Στυμα

Новаковић, Стојан, 1842-1915 = Novaković, Stojan, 1842-1915

φ

Ђорђевић, Ђорђе С., 1867-1898 = Đorđević, Đorđe S., 1867-1898 [Љ. Ник.]
Ивековић, Фрањо, 1834-1914 = Iveković, Franjo, 1834-1914 [А. М.]
Стојановић, Љубомир, 1860-1930 = Stojanović, Ljubomir, 1860-1930 [М. Кн.]

Ω

Даничић, Ђуро, 1825-1882 = Daničić, Đuro, 1825-1882
Јовановић, Владимир, 1859-1899 = Jovanović, Vladimir, 1859-1899

ω

Видачић, Иван, 1880-? = Vidačić, Ivan, 1880-? [М. V.]

Стара црквена ћирица

ⱥ

Рачки, Фрањо, 1828-1894 = Rački, Franjo, 1828-1894 [М. V.]

Ш

Колендић, Петар М., 1882-1969 = Kolendić, Petar M., 1882-1969

ЦХИӨЦӨП

Руvaraц, Иларион, 1832-1905 = Ruvarac, Parion, 1832-1905

Ћ

Милићевић, Милан Ћ., 1831-1908 = Milićević, Milan Đ., 1831-1908

Ђ

Хрибар, Иван, 1851-1941 = Hribar, Ivan, 1851-1941 [*Slovar*, 1885]

Ђ. Ј.

Јовановић, Јефтимије, 1802-1854 = Jovanović, Jeftimije, 1802-1854

Ђ. П.

Поповић, Јевта, 1797-1833 = Popović, Jevta, 1797-1833

Ђ

Сандић, Александар, 1836-1908 = Sandić, Aleksandar, 1836-1908 [М. Жив.]

Ј-Ћ

Продановић, Јаша, 1867-1948 = Prodanović, Jaša, 1867-1948

Ђ

Тужковић, Максим = Tužković, Maksim

†^А_А

Герман, српски патријарх, 1822-1888 = German, srpski patrijarh, 1822-1888 [Љ. Д. Ј.]

Списак скраћеница

АА = Andrić, Nikola. Pod apsolutizmom: historija šestog decenija hrvatske književnosti (1850-1860). Zagreb, 1906.

А. М. = August Musić

Л. Р. Ј. = Leksikon pisaca Jugoslavije

Љ. Д. Ј. = Љубомир Дурковић Јакшић

Љ. Ник. = Љубомир Никић

М. V. = Marcel Vidačić

М. Кн. = Миливоје Кнежевић

М. Жив. = Миодраг Живанов

NN = *Narodne novine*, Zagreb

П. Шоћ = Перо Шоћ

Биографија аутора

Наташа (Китановић) Дакић, рођена је у Београду 1972. године. Дипломирала је на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду 1996. године.

Од 1997. године запослена је у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду. Звање дипломираног библиотекара саветника стекла је 2010. године. Тренутно ради као главни редактор каталогизације. Основна задужења су јој праћење контроле квалитета и редакција библиографских записа у локалној и узајамној бази СОБИВ.СР и нормативних записа у бази CONOR.СР, као и надзор над стручним радом високошколских библиотекара у узајамном каталогу. Члан је републичке *Комисије за лиценце за узајамну каталогизацију*, републичког *Редакторског тима за нормативну датотеку личних имена*, као и *Републичке комисије за доделу виших стручних звања у библиотечко-информационој делатности*.

Учешћем у међународним пројектима стекла је искуство у креирању, преносу и мапирању метаподатака потребних за дигитализоване садржаје фонда библиотеке те се бави и припремом и укључивањем метаподатака о збиркама Универзитетске библиотеке у међународне дигиталне збирке и њиховим повезивањем путем семантичког веба.

Захваљујући богатом искуству стеченом радом на пројекту *H2020 READ*, она је данас и водећи експерт за обуку у програму Транскрибус у региону Западног Балкана. Такође, од 2014. године, укључивањем Библиотеке у партнерску мрежу *EconBiz* (чиме је омогућен приступ електронским садржајима из области економије и сродних области) координира сарадњу између ова два тела. Уједно, члан је редакције часописа *Инфотека: часопис за дигиталну хуманистику* у домену редакције библиографије и УДК класификације.

Део је и тима који успешно спроводи едукацију стручног библиотечког кадра путем акредитованих програма сталног стручног усавшавања. До сада, као члан поменутог тима, успешно је осмислила и реализовала четири програма. Партиципира и у разним облицима едукације намењене библиотекарима високошколских библиотека и студентима библиотекарства и информатике.

Учесник је многобројних међународних и домаћих стручних и научних конференција и скупова, те аутор више стручних и научних радова на српском и енглеском језику. Говори енглески и немачки језик.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Наташа Дакић

Број досијеа 19092Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Феномен псеудонима као вид ауторства у библиотечко-информационој делатности

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, октобра 2022. г.

Наташа Дакић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____ Наташа Дакић

Број досијеа _____ 19092Д

Студијски програм _____ Језик, књижевност, култура

Наслов рада _____ Феномен псеудонима као вид ауторства у библиотечно-информационој делатности

Ментор _____ проф. др Драгана Грујић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, октобар 2022. г.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Феномен псеудонима као вид ауторства у библиотечко-информационој делатности

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, ОКТОБРА 2022. г.

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.